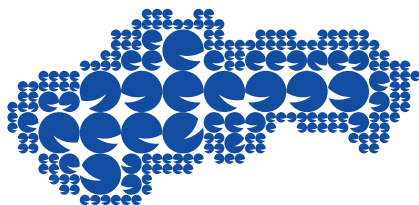

SLOVENSKÁ REČ

88 • 2023 • 2

ČASOPIS PRE VÝSKUM SLOVENSKEHO JAZYKA
ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV, v. v. i.

Slovenská reč, časopis pre výskum slovenského jazyka. Založený v roku 1932.
Vydáva Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave, v. v. i.

Slovak Language, Journal for the Slovak Language Research. Founded in 1932.
Published by Ľudovít Štúr Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences in Bratislava.

Hlavný redaktor / Editor-in-Chief: prof. Mgr. Martin Ološtiak, PhD.

Manažérka redakcie / Deputy Editor-in-Chief: Mgr. Jana Wachtarczyková, PhD.

Výkonná redaktorka / Managing editor: Mgr. Júlia Behýlová

Redakcia anglických textov / English Language Editor: Mgr. Júlia Behýlová

Redakčná rada / Editorial Board:

prof. Mgr. Martin Diweg-Pukanec, PhD. (Nitra), doc. PaedDr. Zdenko Dobřík, PhD. (Banská Bystrica), prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc. (Bratislava), prof. PhDr. Miroslav Dudok, DrSc. (Bratislava), RNDr. Radovan Garabík (Bratislava), dr. sc. Siniša Habijanec, PhD. (Bratislava), Dr. Robert Hammel (Berlín – Spolková republika Nemecko), prof. dr. Björn Hansen (Regensburg – Spolková republika Nemecko), PhDr. Milan Harvalík, Ph.D. (Praha – Česká republika), prof. Mgr. Martina Ivanová, PhD. (Prešov), doc. PhDr. Viera Kováčová, PhD. (Ružomberok), Dr Paweł Kowalski (Warszawa – Poľská republika), prof. PaedDr. Ľubomír Kralčák, PhD. (Nitra), Professor Mark Richard Lauersdorf, Ph.D. (Kentucky – USA), prof. PaedDr. Ľudmila Liptáková, CSc. (Prešov), doc. Mgr. Patrik Mitter, Ph.D. (Ústí nad Labem – Česká republika), doc. Mgr. Gabriela Múcsková, PhD. (Bratislava), prof. PhDr. Oľga Orgoňová, CSc. (Bratislava), Mgr. Jaroslava Rusinková, PhD. (Bratislava), prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc. (Košice), prof. PhDr. Daniela Slančová, CSc. (Prešov), dr hab. Mariola Szymczak-Rozlach, prof. UŚ (Katovice – Poľská republika)

Čestní členovia / Honorary Members:

prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc. (Bratislava), prof. PhDr. Ivor Ripka, DrSc. (Bratislava)

Technický redaktor / Technical Editor: Mgr. Vladimír Radík

Návrh a grafické spracovanie obálky / Design of the journal cover:

Mgr. Jana Wachtarczyková, PhD., Mgr. Martina Cebcauerová, PhD.

Periodicita / Periodicity: vychádza 3-krát ročne / published 3 times per year

Dátum vydania aktuálneho čísla (2023/88/2): december 2023

Adresa redakcie / Editorial Address:

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i., Panská 26, 811 01 Bratislava, Slovenská republika
tel.: +421 2 5443 1761, +421 2 5443 1762

E-mail: sr@juls.savba.sk

Webová stránka časopisu / Journal website: <https://sr.juls.savba.sk>

Slovenská reč je citovaná v databázach / Slovenská reč is indexed by the following databases:

Bibliografia Językoznawstwa Slawistycznego (iSybislaw), EBSCO Discovery Service, European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS), Linguistic Bibliography Online (Brill), Linguistics & Language Behavior Abstract – LLBA (ProQuest), Naviga (Softweco), Scopus (Elsevier), Summon (Serials Solutions/ProQuest), The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH), WorldCat (OCLC)

SCImago Journal Rank (SJR) 2022: 0.124

Source Normalized Impact per Paper (SNIP) 2022: 0.166

CiteScore 2022: 0.4

ISSN 0037-6981 (tlačená verzia / print)

EV 3695/09

ISSN 1338-4279 (online)

IČO vydavateľa 00167 088

OBSAH / CONTENTS

ŠTÚDIE A ČLÁNKY / STUDIES AND ARTICLES

- 3 – 13 **Spisovný jazyk a vývoj národnej jednoty Slovákov**
Standard Language and Development of Slovak National Unity
Juraj Dolník
- 14 – 41 **Slovenská vlogosféra v kontexte jazykových prostriedkov a komunikačných aspektov (so zameraním na anglicizmy)**
Slovak Vlogosphere in the Context of Language and Communication Aspects (Focusing on Anglicisms)
Romana Krolčíková
- 42 – 62 **Zdomácnovanie anglicizmov ako problém pravopisu a postojov alebo Prípád *puzzle/pucle***
Domestication of Anglicisms as a Problem of Spelling and Attitudes or the Case of *puzzle/pucle*
Alexandra Jarošová
- 63 – 105 **Kompozitné pomenovania s internacionálnymi numerálnymi komponentmi v slovenčine**
Compound Lexical Units with International Numerical Components in Slovak
Martin Ološtiak – Slavka Oriňáková
- 106 – 128 **Poznámky k rodovej asymetrii pomenovaní osôb v slovenčine**
Notes on Gender Asymmetry of Personal Nouns in the Slovak Language
Soňa Rešovská
- 129 – 140 **Accuracy of Slovak Language lemmatization and MSD tagging**
Presnosť lematizácie a morfolologickej anotácie slovenčiny
Radovan Garabík – Denis Mitana

KRONIKA / CHRONICLE (len v elektronickej verzii / online only)

- 141 – 148 **Vedecká konferencia pri príležitosti životného jubilea profesorky Daniely Slančovej**
A Scientific Conference in Honor of Professor Daniela Slančová
Martina Bodnárová

- 149 – 152 **Osem decénii inštitucionalizovanej jazykovedy na Slovensku
(Správa z vedeckého seminára venovaného 80. výročiu založenia
Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV)**
Eight Decades of Institutionalized Linguistics in Slovakia (Report from the
Scientific Seminar Dedicated to the 80th Anniversary of the Founding of the
Ľudovít Štúr Institute of Linguistics of the Slovak Academy of Sciences)
Jana Wachtarczyková
- 153 – 162 **SLOVKO 2023. Počítačové spracovanie prirodzeného jazyka
a korpusová lingvistika**
SLOVKO 2023. Natural Language Processing and Corpus Linguistics
Beáta Kmeťová – Adriána Žáková
- 163 – 174 **Jubileum profesorky Daniely Slančovej**
The Jubilee of Professor Daniela Slančová
Jana Klingová
- 175 – 178 **Životné jubileum Ivana Očenáša**
The Life Jubilee of Ivan Očenáš
Anna Gálisová

SPISOVNÝ JAZYK A VÝVOJ NÁRODNEJ JEDNOTY SLOVÁKOV¹

Juraj Dolník

Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta

Gondova 2, Bratislava

E-mail: juraj.dolnik@uniba.sk

DOLNÍK, J. (2023): Standard Language and Development of Slovak National Unity. In: *Slovenská reč*, 88/2, 3 – 13.

Abstract: The study is a response to the question: How has this society developed since the time of L. Štúr from the point of view of the dynamics of national unity conditioned by the democratization of standard Slovak? For the development of the Slovak nation in the light of this language, democratization was of decisive importance, namely the control of the codified standard, and therefore linguistic correctness, and language-communication normality. The democratization of the codified norm and thus linguistic correctness has become the basis of the perception of language culture and a means of integrating the Slovaks as a national collective, ensuring their formal unity. The direction of the democratization of linguistic correctness is the optimal language culture as the control of a codified standard by basically every Slovak, but the democratization of the standard language also leads to the fact that it becomes the general mother tongue and natural linguistic correctness, i.e. natural language culture, is gradually enforced. This correctness and this culture are already manifestations of the transition of the national collective into a development phase of deeper – content, „true“ (according to Štúr) – unity and shifting attention from language to communication culture. In this phase, national collective solidarity was deepened by the inclusion of communication and society, involving the cultivation of a sense of linguistic collectivity. The democratization of language-communication normality, which takes place as the expansion of the circle of „intimate language experts“ in the implementation of the adaptive potential of the language, in which the peculiarity of the mental culture – the „spirit of the nation“ – is manifested, is of fundamental importance for the turning point in the reorientation of the speakers of the standard language towards the communication culture. At this stage of development, the optimization of language culture grows into the optimization of communication culture governed by the principle of inclusion. In the Slovak language community, the discourse on authentic communication culture, based on a sense of collective identity, is becoming relevant.

Keywords: national unity, standard Slovak, democratization, language culture, communication culture.

Článok v skratke:

- Príspevok je reakciou na otázku, ako sa vyvíjala slovenská spoločnosť a ako pokračuje jej vývoj od doby L. Štúra z hľadiska dynamiky národnej jednoty podmienenej demokratizáciou spisovnej slovenčiny.

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-22-0275.

- Výklad je založený na myšlienkovej konštrukcii, v ktorej sa spája Štúrovo chápanie národnej jednoty s interpretáciou jazykovej a komunikačnej kultúry z hľadiska dejinnej zmeny podmienok fungovania spisovnej slovenčiny. Duchu jeho výkladov zodpovedá rozlišovanie medzi integračnou a inkluzívnou funkciou strednej slovenčiny v pozícii celonárodného jazyka.
- Rozvíjaním tejto myšlienkovej konštrukcie sa ozrejmuje téza, že komponentom národnokolektívnej unifikácie Slovákov je proces smerujúci od jazykovej ku komunikačnej kultúre, čo korešponduje so Štúrovou predstavou o vývoji k opravdivej jednote národného kolektívu.
- V aktuálnom vývojovom štádiu optimalizácia jazykovej kultúry prerastá do optimalizácie komunikačnej kultúry riadenej princípom inklúzie. V slovenskom jazykovom spoločenstve sa stáva aktuálnym diskurz o autentickej komunikačnej kultúre, založenej na cite kolektívnej identity.

1. ÚVOD

Pozadím rozvíjania témy tohto príspevku je presvedčenie, že k obohateniu interpretácie vývoja slovenskej spoločnosti so zreteľom na jej spisovný jazyk prispeje jeho sledovanie z hľadiska vzájomnosti vývinu jednoty národa s dejinnou orientáciou v línii od jazykovej ku komunikačnej kultúre. Nasledujúci výklad je reakciou na otázku, ktorá znie: Ako sa vyvíjala táto spoločnosť od doby Ľ. Štúra z hľadiska dynamiky národnej jednoty podmienenej demokratizáciou spisovnej slovenčiny? Sústreďme sa teda na to, ako vyzerá vývojová línia slovenskej spoločnosti od začiatku existencie štúrovej spisovnej slovenčiny z hľadiska upevňovania národnej jednoty, pri ktorom fundamentálnu rolu malo rozširovanie sociálnej základne spisovného jazyka. Výklad je založený na myšlienkovej konštrukcii, v ktorej sa spája Štúrovo chápanie národnej jednoty s interpretáciou jazykovej a komunikačnej kultúry z hľadiska dejinnej zmeny podmienok fungovania spisovnej slovenčiny. Aplikácia tejto konštrukcie má byť príspevkom k tomu, aby sme lepšie rozumeli kontinuite prítomnosti s minulosťou v oblasti národnokolektívneho zjednocovania Slovákov prostredníctvom spisovného jazyka, ktorého významnou stránkou je založenie jazykovokultúrnej tradície a navodzovanie podmienok na pozvoľnú orientáciu na komunikačnú kultúru s tendenciou k oslabovaniu tlaku kodifikovanej normy ako základnej opory jazykovej kultúry. Výklad ozrejmuje tézu, že komponentom národnokolektívnej unifikácie Slovákov je proces smerujúci od jazykovej ku komunikačnej kultúre, a vyúsťuje do záveru, že Štúrova predstava o vývoji k opravdivej jednote národného kolektívu našla realizačné médium v demokratizovanej komunikačnej kultúre.

2. ŠTÚROVE PODNETY K INTERPRETÁCII SLOVENSKEJ JEDNOTY

Tradičný opis funkcií spisovnej slovenčiny zahŕňa aj národnointegračnú funkciu. Odkazuje sa na to, že kultúrna stredná slovenčina, ktorá z iniciatívy Ľ. Štúra a následkom jeho praktických krokov nadobudla status spisovného jazyka, splňala predpoklady na to, aby sa bez väčších problémov stala integrujúcim jazykom nárečovo diferencovaných Slovákov. Keď sa však opäť zamyslíme nad Štúrovými spis-

mi, zisťujeme, že duchu jeho výkladov zodpovedá rozlišovanie medzi integračnou a inkluzívnou funkciou strednej slovenčiny v pozícii celonárodného jazyka. Ak by bol Štúr disponoval týmito výrazmi, iste by bol napísal, že stredná slovenčina má integračný význam pre Slovákov, ale tým vystihujeme len formálnu, povrchovú stránku jej zjednocujúcej, kohéznej sily. Ako je známe, protiklad *formálne* (povrchové) : *opravdivé* (skutočné, naplnené obsahom), resp. prechod od formálneho k opravdivému boli dôležité pojmové piliere Štúrovho myslenia. Pripomeňme si jeho rozlišovanie medzi formálnym a opravdivým vzdelaním, formálnym a opravdivým vedomím národa alebo medzi formálnou a skutočnou slovanskou vzájomnosťou. Na oživenie vráťme sa k jeho výkladu tejto vzájomnosti. Vysvetľuje, že Ján Kollár určuje slovanskú vzájomnosť ako spoločnú účasť všetkých slovanských kmeňov na duchovných plodoch slovanského národa oboznamovaním sa s nimi, avšak „táto vzájomnosť je ešte len povrchná, majúca, pravda, zárodok vzájomnosti opravdivej“ (Chmel 2007, s. 128). Opravdivá „vzájomnosť naša záleží v poznaní ducha národa nášho, a to ako sa tento duch v umení (...), vo spoločenských formách života Slovanov atď. atď. ukazuje a jako sa on tam ako duch slovanský ukazovať musí!“ (s. 129). V tomto zmysle môžeme v mene Štúra povedať, že vyšším stupňom pôsobenia zjednocujúcej sily strednej slovenčiny, akým je integrácia, je jej inkluzívny potenciál ako *opravdivý* zjednocujúci faktor, naplnený obsahom určeným poznávaním ducha slovenského kmeňa.

V konformite s myšlienkovým svetom Ľ. Štúra je teda interpretačný konštrukt založený na opozícii formálnej a opravdivej unifikácie Slovákov strednou slovenčinou. Základ jej formálnej unifikačnej sily spočíva v jej najvyhranenejšej dištinktivnosti. Štúrove slová: „... jednota tohto nárečia dobre sa vidí z najviacej foriem slovenčine vlastných, od iných susedných slovanských nárečí odchodných“ (s. 188), a „teda sa všetci chytíme toho, v čom je duch a život náš nanajviac vyrazený, čo je najslovenskejšie“ (s. 200). Na jej unifikačnej sile v tomto aspekte je založená jej integračná funkcia – spája jednotlivcov do národného celku podporovaním vedomia solidarity, čiže funguje ako kohézny činiteľ. Také spájanie je však pre Štúra len prejavom formálneho vedomia národa, „ktoré sa celkovo vyjadruje prostredníctvom národnosti“ (s. 65), teda formy bez obsahu. Táto „čistá slovenčina“ – tak ju Štúr označil – môže Slovákov bez problémov integrovať, lebo „ľahko ... každý, čo by sa mu aj spočiatku (jej podoby – J. D.) docela nepozdávali, na ne navykne a tu zvyk veľmi moc robí“ (s. 96). Opravdivá unifikácia je však niečo viac. Je založená na uvedomovaní a prežívaní svojskosti národného života a podmienenosti jeho rozvíjania realizáciou duchovného potenciálu *materinského* jazyka. Štúr uznával, že je „potrebné, aby vzdelanci nášho národa sa učili a ovládali maďarčinu“ (s. 16), ale dodáva, že „vo svojom duchovnom živote ju nijako nechceme používať. V nej predsa nemôžeme uskutočniť svoj duchovný rozvoj, preto len svoju materinskú reč ako

svätú relikviu zdedenú po svojich otcoch chceme používať pri svojom duchovnom rozvoji“ (tamže), lebo „každý Slováč má v nej svoju podstatu nájsť“ (s. 96). Víziou Štúra bolo teda, že zospisovnená stredná slovenčina ako opravdivý vlastný jazyk Slovákov sa stane ich materinským jazykom, ktorý im neposlúži iba ako prostriedok ich národnej integrácie, ale aj inklúzie. Podľa tejto vízie vývoj slovenského národa mal byť impregnovaný jeho orientáciou na napĺňanie integrácie ako prejavu formálnej jednoty obsahom, čo sa dá označiť ako jeho inkluzivizácia – presadzovanie inkluzívnosti v národnej societe. Prvotný predpoklad: kultúrna stredná slovenčina ako spisovný jazyk sa stane materinským jazykom všetkých Slovákov. Štúr bol presvedčený, že sa to udeje, lebo „slovenčina, ktorú za spisovnú reč prijímame, je od všetkých Slovákov za najpravdivejšiu reč slovenskú uznaná i obľúbená, takže sa dačo inakšie hovoriaci Slováci, keď príležitosť majú, veľmi radi tejto reči podučia i ju prijímajú ... a každý sa ... k svojmu aj nevedomky tiahne“ (s. 200). Dôležitý je výraz *nevedomky*. Vedie k interpretácii, že kultúrna stredná slovenčina bola pre Slovákov prirodzeným prototypovým jazykovým útvarom, a to preto, lebo ich národnokolektívny cit v tomto útvare našiel svoju totožnosť. Tento cit je ich prirodzenou vlastnosťou – prirodzenou v zmysle „zakotvenou v ich povahe“ – a tento útvar je prototypový, lebo podľa ich citu je najlepšou jazykovou formáciou pre ich orientáciu v praktickom i duchovnom svete, ktorá zaručí ich formálnu aj opravdivú národnú jednotu.

3. ROLA JAZYKOVEJ SPRÁVNOSTI V JAZYKOVEJ KULTÚRE A INTEGRÁCII

Integračná rola implementovanej štúrovskej spisovnej slovenčiny vyžadovala vedomý kultivačný prístup k nej v prospech regulácie a stabilizácie jej normy. Dejiny regulácie spisovnej normy sú dobre opísané. Sú to dejiny cieľavedomých intervenčných aktivít, motivovaných vedomím potreby podporovať integračnú silu spisovného jazyka, ktorá zjednocovala verejnú jazykovú prax a živila vedomie národnej solidarity. Táto podpora vychádzala v ústrety používateľom spisovnej slovenčiny s orientačnou potrebou v jej norme, dávanou najavo otázkou, ako je to správne. Správnosť sa stala fundamentálnym konštituentom jazykovej kultúry; napríklad Henrich Bartek píše: „Ustavičným upozorňovaním na správnosť jazykovú chceme dosiahnuť väčšiu a hlbšiu kultúru spisovného jazyka...“ (Bartek 1933/1934, s. 16). Tradíciou tohto normatívneho metajazykového konania – kladenia tejto otázky – sa reprodukuje integračné pôsobenie spisovnej slovenčiny na praktickej aj solidarizačnej rovine. Tým, že sa používatelia upierali na to, čo je správne, neprejavovali len akceptáciu záväznosti spisovnej normy, či z presvedčenia, alebo zo sankčného dôvodu, ale aj uznávanie jej významu pre ich národnú spolupatričnosť. V pozadí ich reakcií vyvolaných otázkou na správnosť bolo ich nastavovanie sa na zdokonaľovanie ovládania pravidiel jazyka, ktorý ich integroval do národného celku. Inak

vyjadrené, uchopené, hĺbkovou motiváciou otázok na správny výraz, tvar alebo správne spojenie, teda motiváciou skrytou za normovou neistotou, bola viac alebo menej uvedomovaná alebo aj neuvedomovaná zameranosť na podporu autentickosti integračného jazyka. Dobré to ilustruje bežné kritické vyjadrenie, že je to „sprznenie spisovnej slovenčiny“, v ktorom tkvie nastavenosť, zameranosť na správnu, pravú slovenčinu, lebo taká slovenčina je platný integrátor Slovákov. Táto nastavenosť, zameranosť zodpovedala pestovanému obrazu idealizovanej správnej slovenčiny v zmysle takého používania jej prostriedkov, ktoré je v súlade s kodifikovanou normou, resp. s jej duchom, ako aj explicitne neopísanej predstave, podľa ktorej aproximácia k takej slovenčine je približovaním sa k stavu optimálne kultivovanej integrovanosti, čiže optimálnej formálnej jednoty používateľov spisovného jazyka. O najlepšiu možnú jednotu ide preto, lebo ich spája vyvinutý zmysel pre pravidlá spoločného jazyka, plynúce z jeho zákonitostí, a vyvinutá schopnosť riadiť sa nimi v jazykovej praxi.

V slovenskom prostredí teda nadobudla platnosť (všeobecnú akceptovanosť) korelácia demokratizácie správnosti – rozširovanie jej sociálnej bázy – s úrovňou jazykovej kultúry v spoločnosti, ktorá sa stala indikátorom úrovne jej integrovanosti. Čím väčší je okruh používateľov dôsledne rešpektujúcich jazykovú správnosť, tým vyššia je úroveň jazykovej kultúry (a naopak). Platnosť tejto korelácie dobre ilustruje jazykový kritik, ktorý zisťuje, že je „priam neuveriteľne katastrofálna situácia v jazykovom úze, svojvôľa v jazykovej komunikácii, nerešpektovanie normy a kodifikácie súčasnej spisovnej slovenčiny vo verejných oznamovacích prostriedkoch“ (Kočiš 1995, s. 13). Jazyková kultúra sa, pravda, neredukuje na správnosť, ale v hierarchii kritérií sa jej dostalo privilegované miesto; napríklad v známych Tézach o slovenčine sa píše, že „úroveň jazykovej praxe závisí od kultúrnej úrovne používateľov spisovného jazyka: meria sa jazykovou správnosťou, štýlovou primeranosťou a spoločenskou vhodnosťou použitých prostriedkov“ (Ružička 1967, s. 38). Explicitne sa to síce nedeklarovalo, ale považovalo sa za samozrejmé, že dôležitou podmienkou národnej integrovanosti je akceptačný postoj k jazykovej správnosti a nastavenosť na jej praktické uplatňovanie. Táto samozrejmosť je zrejme dôsledok prostého poznania, že normy ako komponent kultúry fungujú ako kohézno-integračný činiteľ: správanie a konanie podľa nich stmeluje jednotlivcov, navodzuje súdržnosť, a teda ich internalizáciou jednotlivci sa integrujú do kolektívu (porov. s výkladom štandardizácií ako kohéznym faktorom kolektívu v kulturológii; Hansen 2000). Kto dobre neovláda spisovnú normu, ktorá stmeluje jednotlivcov do národného celku (nejde, prirodzene, o jediný stmelujúci faktor), nie je dostatočne integrovaný, čítame v podtexte výrokov vzťahujúcich sa na potrebu dôsledne sa riadiť maximou jazykovej správnosti a demokratizovať správnosť v ovládaní materinského jazyka. Ide o potrebu spevňovania základu jazykovej kultúry.

Pripomeňme si, že zo Štúrovho pohľadu aj v prípade dosiahnutia stavu optimálnej jazykovej kultúry, chápaného ako najlepšie možné ovládnutie gramatickej, pravopisnej i štylistickej normy, ako aj normy spoločenskej vhodnosti, išlo by len o splnenie predpokladu opravdivej národnej jednoty. Keďže – z tohto pohľadu – táto jednota je založená na poznávaní ducha národa, prístupného prostredníctvom jeho manifestácií a pobádajúceho nimi k realizácii jeho potenciálu, jazykovú kultúru treba obohatovať rozvíjaním používania jazyka, ktorým sa podporuje komunikačná kultúra. Tento proces – vyššie označený ako inkluzivizácia – teda vedie k opravdivej jednote.

4. ADAPTAČNÝ POTENCIÁL JAZYKA

A teraz sa venujme inkluzivizácii slovenskej jednoty so zreteľom na spisovný jazyk. Po uvedení spisovnej slovenčiny do života Slováci si osvojovali a učili sa jej normy, čo bolo konštitučným príspevkom k ich národnej integrácii. Ako sa naplňala a naplňa táto formálna jednota obsahom, a teda sa prehľbuje tak, že sa rozvíja do opravdivej – inkluzívnej – jednoty? Jedným z možných prístupov k odpovedi na túto otázku je vychádzanie z konceptu adaptácia. Formálna jednota nadobúdala obsah tým, že nositelia spisovnej slovenčiny systematicky uplatňovali svoju komunikačnú adaptabilitu, realizujúc adaptačný potenciál tohto jazykového útvaru. Adaptačnými komunikačnými aktivitami realizovali adaptačné možnosti jazyka ako produktu mysle, citu, vôle a talentu predchodcov i súčasníkov, teda ako prejav – štúrovsky povedané – slovenského ducha. Národnokolektívna solidarita, navodená znalosťou, že „hovoríme rovnakým, jednotným jazykom“, sa prehľbovala kohéznou silou dôvernej znalosti prejavov adaptačného potenciálu jazyka, čiže manifestácií možností spisovnej slovenčiny prispôbovať sa komunikačným podmienkam v sociokultúrnom prostredí, ktorého fundamentálnym konštituentom je tento jazykový útvar. Dôvernými znalosťami sa tu myslia komunikačné znalosti získavané aktívnou aj pasívnou účasťou na komunikačných udalostiach, založených na reprodukcii výrazových štruktúr, kategórií, konotácií, postupov a analogického správania a konania, ktoré sa v socializácii usadzovali v asimilačnej báze aktérov ako jej štruktúrne komponenty. Naplnením integračného imperatívu navodeného Štúrom, podľa ktorého Slováci musia mať jednotný jazyk, a teda si musia internalizovať jeho normy – tento jazykový normatív sa stal fundamentálnou riadiacou ideou jazykovej kultúry –, mohol sa začať naplňovať aj jeho imperatív vyššej, opravdivej jednoty. Mohlo sa to diať len kultivovaním spisovnojazykovej a komunikačnej zložky asimilačnej bázy jednotlivcov v komunikačnej praxi.

V tejto praxi jednotlivci nadobúdali cit jazykovej kolektivity, čím na ich vedomie národnokolektívnej solidarity pôsobil silnejší súdržný faktor. Tento cit sa navodzoval prežívaním toho, že moja jazykovo-komunikačná asimilačná báza je odvodená od kolektívnej bázy, je časťou tejto bázy, teda ju zdieľam (porov. s výkladom v práci Searle 2013). Jednotlivci prežívajú recepciu jazykovo-komunikačných štruk-

túr v sociálnej interakcii ako odvodenú od *našej* recepcie, ako komponent kolektívnej recepcie. Cit jazykovej kolektivity je v základe toho, že jednotlivci prijímajú tieto štruktúry ako dôverne známe reprezentácie kolektívnej asimilačnej bázy, ktorej obsahom sú štruktúry generované realizáciami adaptačného potenciálu jazyka, a teda určujúce jazykovo-komunikačnú normalitu v danom kolektíve. Táto normalita zodpovedá tomu, čo si Štúr predstavoval ako odraz národného ducha. Inkluzivizácia jednoty národného kolektívu zahŕňa demokratizáciu tejto normality.

5. DEMOKRATIZÁCIA NORMALITY

Z perspektívy spisovného jazyka so zreteľom na jeho zjednocujúcu rolu vývojová línia slovenskej spoločnosti sa javí ako demokratizácia tejto normality. Tento proces má kvantitatívnu aj kvalitatívnu stránku. Prebiehal ako rozširovanie sociálnej základne tejto normality, teda ako postupné pribúdanie tých, pre ktorých spisovná slovenčina nadobudla status materinského jazyka – jazyka, s ktorým sú zžití následkom toho, že sa ním formovali ako osobnosti v primárnej socializácii. Aktuálne môžeme konštatovať, že vývoj je v štádiu, v ktorom v podstate všetci Slováci v materskej krajine si internalizovali spisovný jazyk ako svoju materčinu, a tak sa naplnila Štúrova vízia a túžba. Druhá stránka demokratizácie sa týka rozširovania okruhu nositeľov spisovnej slovenčiny, ktorí ju dynamizujú realizáciami jej adaptačného potenciálu, teda jej komunikačných možností pri úsilíach o dosiahnutie komunikačných cieľov a riešení komunikačných problémov a úloh. Vývoj v tomto aspekte vyústil do stavu, ktorý je v súlade s podmienkami aktuálnej etapy civilizačno-kultúrneho vývinu spoločnosti. Demokratizáciou sledovanej normality sa nastolili podmienky na to, aby sa v jazykovom spoločenstve pestoval diskurz o autentickej komunikačnej kultúre riadenej princípom inklúzie ako významnej súčasť kultivácie spoločnosti (rozsiahly výklad tohto procesu podáva Dolník 2023). Komunikačná kultúra je autentická, keď dominantným faktorom, ktorý určuje základnú profilovú líniu jej reprodukcie, je cit kolektívnej identity s možnou podporou vedomia tejto identity a viabilita („životaschopnosť“) interpretačného potenciálu členov kolektívu (porov. s pojmom viabilita vo výklade radikálneho konštruktivistu; Glaserfeld 2012). Cit kolektívnej identity vzišiel z medzigeneračného analogického komunikačného správania a konania jednotlivcov, a tak na jeho základe jednotlivci môžu postrehnúť dištinkciu medzi komunikačnými aktivitami vzhľadom na ich pomer k autenticite, na to, či ju reprodukujú, alebo sa od nej odklňajú. Viabilita interpretačného potenciálu spočíva v tom, že jednotlivec dokáže udržiavať svoju interpretačnú dispozíciu v pohotovosti, a teda komunikačne konať v kontinuite so svojím určením ako subjektu, teda bytosti svojho druhu (vychádza sa z toho, že interpretácia bola fundamentálnym konštituentom subjektu, teda človeka ako bytosti vyššieho druhu). Ide teda o sociokultúrnu aj antropologickú autenticitu a tým identitu. Osobitnú pozornosť si žiada princíp inklúzie.

6. PRINCÍP INKLÚZIE

Inklúzia sa týka jednak požiadavky, aby nikto nebol vylúčený z možnosti participovať na reprodukcii jazykovo-komunikačnej normality, a jednak toho, aby sa adaptačný potenciál spisovného jazyka využil na podporu rozvíjania inkluzívnej spoločnosti. Inklúzia so zreteľom na tieto jej aspekty sa presadzuje navodzovaním spoločného komunikačného základu využívaním adaptačného potenciálu spoločného jazyka. Komunikačné aktivity v tomto duchu reprezentujú komunikačnú kultúru riadenú princípom inklúzie. Opis tohto princípu môže znieť: Komunikuj tak, aby si optimalizoval aktuálnu komunikačnú bázu i realizáciu adaptačného potenciálu jazyka. Výraz komunikačná báza sa tu vzťahuje na znalosti, na základe ktorých sa komunikanti dorozumievajú, vnímajú vzájomné vzťahy a akceptujú sebareprezentácie i apely druhého. Výraz optimalizácia v zmysle dosahovania maxima v daných podmienkach zahŕňa apeláciu, aby sa aktéri orientovali podľa obrazu sociálnej interakcie na najvyššej úrovni komunikačnej bázy v aktuálnych interakčných podmienkach a udržiavali v pohotovosti svoju schopnosť na najlepšiu realizáciu adaptačného potenciálu jazyka v týchto podmienkach. Z hľadiska pozorovateľa komunikačných udalostí v národnom kolektíve sa to prejavuje ako tendencia k zvyšovaniu znalostnej úrovne dorozumievania na vecnej rovine, k podpore humanizácie sociálnych vzťahov, zahŕňajúcej presadzovanie vzájomnej akceptácie na egalitnej rovine, reguláciu sebareprezentácie a apelu na druhého na základe vzájomného rešpektovania sociálnointerakčných sebarealizačných potrieb a záujmov, ako aj tendenciu k objavovaniu funkčných možností jazyka. V princípe inklúzie nachádzame ozvenu Štúrovej vízie, ktorú naznačil výrazom osobnosť v jeho „vyššom“ chápaní. Pripomeňme si, že pre Štúra osobnosť – v duchu nemeckej idealistickej filozofie – bola subjektom (individuálnym či kolektívnym) s vlastnosťou „samocitu, samopoznania“ ako predpokladu duchovnej jednoty, takže aj Slováci môžu byť osobnosťou, keď seba pocítia a seba poznajú, ale – ako píše –, že „dobré aj to vieme, že osobnosť nie je stupeň najvyšší a že keď človek a národy naozajstne ľudsky žiť a účinkovať chcú, k vyššiemu ešte stupňu pozdvihnúť sa musia, medzitým aj v tomto vždy musí byť osobnosť, lenže zošľachetnená, mravne povýšená“ (Chmel 2007, s. 91). Toto „zošľachetnenie, mravné povýšenie“ sa ozýva v ideológii sociálnej inklúzie a princípu inklúzie. Predstava inkluzívnej spoločnosti je ekvivalentná s predstavou kultivovanej, mravne povýšenej osobnosti. Komunikačná kultúra riadená princípom inklúzie je konštituentom takej osobnosti.

7. PRIRODZENÁ JAZYKOVÁ SPRÁVNOSŤ

Keďže kultivovanie jazykovej komunikácie je konštituentom inkluzivizácie spoločnosti, utvárajú sa podmienky na naturalizáciu vnímania komunikačných aktivít z perspektívy komunikačnej kultúry, z ktorej jazyková správnosť je prvkom v jeho pozadí, alebo z hľadiska platnosti aktivít presuponovaným elementom. Na-

turalizácia tu znamená, že pre komunikantov je prirodzené sústreďovať sa na komunikačné zámery v daných podmienkach bez toho, aby pociťovali, že sú vystavení sankcionovaniu pre porušenie kodifikovanej normy v nejakom jej momente. Tento proces azda výstižne opíšeme tak, že úmerne so zvyšovaním citlivosti a rešpektu vo vzťahu k sankciám za komunikačnokultúrnu nedbalosť klesá hladina obavy pred sankciami za jazykové chyby plynúce z narušenia kodifikovanej jazykovej normy, teda jazykovej správnosti. Inak povedané, pestovanie zmyslu pre komunikačnú kultúru koreluje s utvrdzovaním zmyslu pre prirodzenú jazykovú správnosť. Jazyková správnosť je prirodzená, keď jej meradlom sú jazykové štandardy navodené analogickým jazykovým správaním používateľov v komunikačnej praxi, teda inter- aj intrageneračnou jazykovou kooperáciou, z ktorej vzhádzajú praktické jazykové pravidlá. Používatelia ich ovládajú prakticky na základe dispozície správať sa v duchu pravidiel, ktorú nadobudli v komunikačnej praxi. Ak kodifikátor berie do úvahy naturalizáciu a prirodzenú jazykovú správnosť, tak podporuje tendenciu k zvyšovaniu prahu citlivosti na úroveň komunikačnej kultúry. V praxi sa to prejavuje – exemplifikačne znázornené – tak, že javy, ako nedôsledné vyslovovanie hlásky *l'*, používanie slova *vadiť* namiesto *prekážať* alebo genitívneho tvaru *z úni* namiesto *z únie*, sa nevnímajú ako indikátory elementárneho predpokladu kultivovanosti používateľa, lebo v popredí (figúrou) vnímania je kultúrnosť jeho komunikačného výkonu, posudzovaná na základe jeho inkluzívnej adaptovanosti. Výraz inkluzívna adaptovanosť vyjadruje, ako je komunikát adaptovaný na aktuálne komunikačné podmienky vzhľadom na komunikačné zámery a rešpektovanie princípu inklúzie. Výskyt jazykových javov mimo rámca prirodzenej správnosti, teda nesprávnych z hľadiska kodifikovanej normy, používateľ si všima ako ponuku novej alternatívy bez toho, aby ho vyrušila pri sledovaní komunikačného zámeru v duchu komunikačnej kultúry. Možnosť substitúcie výrazov je pre neho dôverne známa operácia v reči, teda patrí k tomu, čo vníma ako normalitu. Ponuky kodifikovaných výrazových štruktúr nad rámcom prirodzenej správnosti rozširujú pre používateľov priestor možných substitučných operácií. O systematickej realizácii týchto možností bez sankčného nátlaku sa rozhoduje v prirodzenej kooperatívnej komunikácii, v ktorej sa istá ponuka môže, ale nemusí prijať. Závažné je, že jej neprijatie nemá vplyv na vnímanie úrovne komunikačnej kultúry.

8. PREKÁŽKY

Orientácia používateľov spisovnej slovenčiny (v materskej krajine) na komunikačnú kultúru, pravda, naráža na retardačné prekážky, za ktorými je značná sila tradície. Pohyb týmto smerom – hoci sa nevyzdvihovala komunikačná kultúra – stimulovala najmä známa nová teória spisovného jazyka Jána Horeckého (1979) a potom

slovenská sociolingvistika (porov. napr. Ondrejovič – Šimková 1995). V diskurze o spisovnom jazyku sa objavila požiadavka neupierať sa jednostranne na jazykovú správnosť, chápanú v duchu systémovej lingvistiky, a viac pozornosti venovať vhodnosti používaných prostriedkov. Zo stanoviska tradície sa odmietala teória národného jazyka J. Horeckého, lebo „akceptovala sa v ňom prítomnosť nespisovných a nesprávnych jazykových prostriedkov bez ohľadu na to, či tieto jazykové prostriedky a tzv. formy národného jazyka sú v súlade so systémom či typológiou národného jazyka v zmysle historických kontinuantov vývinu slovenského jazyka“ (Kočiš 1995, s. 15). Odmietala sa kritika hodnotenia jazykových prostriedkov len podľa stupnice správne – nesprávne s poukazom na viacdimenzionálnosť prostriedkov, lebo „kto nemá osvojené kritérium správnosti a spisovnosti, ťažko sa dopracuje k viacdimenzionálnosti jazykového prostriedku, lebo mu vyhovuje všetko“ (s. 18). Najcitelnejšou prekážkou však je, že sa u používateľov udržiava pocit, resp. presvedčenie jazykovej nedokonalosti ako normality (často počujeme, že ten a ten perfektne ovláda angličtinu, nemčinu a pod., ale o spisovnej slovenčine prevláda skôr mienka, že jej perfektnými znalcami sú len jazykoví experti). Dá sa to interpretovať ako istý stupeň spisovno-jazykovej neemancipovanosti ako následok formálnej aj neformálnej jazykovej edukácie, podporovaný deficitom v občianskej emancipovanosti. Inkluzivizácia spoločnosti však zahŕňa aj odstraňovanie tohto deficitu, čo vyvoláva aj tlak na edukáciu (na programe dňa je aj nový prístup k výučbe slovenského jazyka). Do popredia sa dostáva kultivovanie komunikačnej kompetencie a orientácia edukácie na komunikačnú kultúru ako meradlo jazykovej vyspelosti edukantov.

9. ZÁVER

Pre vývoj slovenského národa v svetle spisovného jazyka mala rozhodujúci význam demokratizácia, a to ovládanie kodifikovanej normy, a teda jazykovej správnosti, a jazykovo-komunikačnej normality. Demokratizácia kodifikovanej normy a tým jazykovej správnosti sa stala základom vnímania jazykovej kultúry a prostriedkom integrácie Slovákov ako národného kolektívu, zabezpečujúcej ich – štúrovsky povedané – formálnu jednotu. Smerovaním demokratizácie jazykovej správnosti je optimálna jazyková kultúra ako ovládanie kodifikovanej normy v podstate každým Slovákom, ale demokratizácia spisovného jazyka vedie aj k tomu, že sa stáva všeobecným materinským jazykom a postupne sa presadzuje prirodzená jazyková správnosť, čiže aj prirodzená jazyková kultúra. Táto správnosť a táto kultúra sú už prejavy prechádzania národného kolektívu do vývojovej fázy hlbšej – obsahovej, „opravdivej“ (podľa Štúra) – jednoty a presúvania pozornosti z jazykovej na komunikačnú kultúru. V tejto fáze sa národnokolektívna solidarita prehlbovala inkluzivizáciou komunikácie a spoločnosti, zahŕňajúcej pestovanie citu jazykovej kolektivity.

Zásadný význam pre zlomové preorientovanie nositeľov spisovného jazyka na komunikačnú kultúru má demokratizácia jazykovo-komunikačnej normality, prebiehajúca ako rozširovanie okruhu „dôverných znalcov“ realizácií adaptačného potenciálu jazyka, v ktorých sa prejavuje svojskosť mentálnej kultúry – „duch národa“. V tomto vývojovom štádiu optimalizácia jazykovej kultúry prerastá do optimalizácie komunikačnej kultúry riadenej princípom inklúzie. V slovenskom jazykovom spoločenstve sa stáva aktuálnym diskurz o autentickej komunikačnej kultúre, založenej na cite kolektívnej identity. Jednou z otázok na pertraktáciu je, ako podporiť vnímanie komunikačnej kultúry na pozadí prirodzenej jazykovej správnosti, aby orientáciu na túto kultúru v komunikačnej praxi nerušil tlak jazykovej správnosti nad rámcom jej prirodzenosti. Východiskom riešenia tejto otázky by mohla byť idea aplikácie skúsenostnej znalosti používateľov o substitúcii jazykových výrazov, teda o možnosti ich alternácií v reči, na vnímanie kodifikovaných štruktúr nad rámcom prirodzenej správnosti. Jazykové správanie v tomto duchu, čiže bez silného tlaku kodifikovanej normy, vedie k tomu, že používatelia sa môžu nerušene koncentrovať na realizáciu svojich zámerov s ohľadom na komunikačnú kultúru. Upnutosť na túto kultúru je prejavom podpory „opravdivej“ národnokolektívnej jednoty.

Literatúra

- BARTEK, H. (1933/1934): O správnosti jazykovej. In: *Slovenská reč*, 2/1, 1 – 16.
- DOLNÍK, J. (2023): *Jazyk v dynamike demokracie*. Bratislava: Veda.
- GLASERFELD, E. (2012): Konstruktion der Wirklichkeit und des Begriffs der Objektivität. In: Gumin, H. – Meier, H. (eds.): *Einführung in den Konstruktivismus*. 13. Aufl. München: Piper Verlag, 9 – 39.
- HANSEN, K. P. (2000): *Kultur und Kulturwissenschaft. Eine Einführung*. 2. Aufl. Tübingen und Basel: A. Francke Verlag.
- HORECKÝ, J. (1979): Východiská k teórii spisovného jazyka. In: Ružička, J. – Kačala, J. (eds.): *Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov*. Bratislava: Veda, 13 – 22.
- CHMEL, R. (ed.) (2007): *Ludovít Štúr. Dielo*. Bratislava: Kalligram a Ústav slovenskej literatúry SAV.
- KOČIŠ, F. (1995): Teória spisovného jazyka a jazykovej kultúry v súčasnej komunikácii. In: Doruľa, J. (ed.): *Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Materiály z konferencie konanej v Budmericiach 27. – 29. októbra 1994*. Bratislava: Veda, 12 – 21.
- ONDREJOVIČ, S. – ŠIMKOVÁ, M. (eds.) (1995): *Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca I*. Bratislava: Veda.
- RUŽIČKA, J. (1967): Tězy o slovenčine. In: *Kultúra slova*, 1/2, 33 – 40.
- SEARLE, J. R. (2013): *Die Konstruktion der gesellschaftlichen Wirklichkeit. Zur Ontologie sozialer Tatsachen*. 3. Aufl. Berlin: Suhrkamp Verlag.

SLOVENSKÁ VLOGOSFÉRA V KONTEXTE JAZYKOVÝCH PROSTRIEDKOV A KOMUNIKAČNÝCH ASPEKTOV (SO ZAMERANÍM NA ANGLICIZMY)¹

Romana Krolčíková

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.

Panská 26, Bratislava

E-mail: romana.krolcikova@korpus.juls.savba.sk

KROLČÍKOVÁ, R. (2023): Slovak Vlogosphere in the Context of Language and Communication Aspects (Focusing on Anglicisms). In: *Slovenská reč*, 88/2, 14 – 41.

Abstract: The Slovak vlogosphere is a communication virtual space, in which linguistic and paralinguistic means of language, as well as various forms of verbal and nonverbal communication in the context of the domestic communication environment, have become conventionalized. In this context, vloggers, who record and publish videos via the online YouTube portal, are characterized by a significant variability of means of expression, especially in the area of emotional and expressive expressions, which manifest one of the forms of expression of the individual identity presented in their videos. The aim of the article is to present the key communication features of the video blog, influencing the use of language means in the monitored communications. We find out how these characteristics influence the use of linguistic means. These features are described and demonstrated with authentic examples, focusing on the use of Anglicisms.

Keywords: Anglicisms, communication, pragmatics, sociostylistics, vlog, vlogosphere.

Článok v skratke:

- V článku sa zaoberáme slovenskou vlogosférou, ktorá predstavuje digitálny komunikačný priestor, v ktorom sa ustálil preferovaný spôsob používania jazykových prostriedkov.
- V článku sa sústreďujeme na jazykové stvárnenie vlogov so zameraním na anglické výrazové prostriedky, na ktoré nazeráme ako na súčasť komunikačného registra vlogerov.
- Cieľom je opísať a vysvetliť štylistické a komunikačné vlastnosti slovenskej vlogosféry so zameraním na jej komunikačné špecifiká.

1. ÚVOD

Predložená práca je priamym pokračovaním iniciačnej štúdie *Slovenská vlogosféra v mediálnom a sociokultúrnom kontexte* (Krolčíková 2023). Zaoberáme sa v nej skúmaním typických vlastností vlogosféry, ktoré ovplyvňujú používanie jazykových prostriedkov v sledovaných komunikátoch. Cieľom je hlbšie sa zamerať na slovenskú vlogosféru ako novovznikajúcu komunikačnú sféru v internetovom prostredí a opísať jej typické vlastnosti z hľadiska štylistických a komunikačných kva-

¹ Príspevok vznikol v rámci medziakademického bilaterálneho projektu SASA-SAS-21-04 *Nové slová, nové médiá, nové sociálne a jazykové tendencie v Srbsku a na Slovensku* (*New words, new media, new social and language tendency in Serbia and Slovakia*).

lít. Tieto vlastnosti demonštrujeme na autentických príkladoch, pričom sa zámerne sústreďujeme na používanie anglicizmov.

Na základe vlastného skúmania vytyčujeme jazykové vlastnosti a javy, ktoré sú príznačné pre vlog ako žáner a druh počítačovo sprostredkovanej komunikácie. Naším cieľom je explanačno-deduktívne ozrejmiť motivácie ich použitia so zameraním na pragmatické a komunikačné fungovanie anglicizmov.

Pri charakteristike slovenskej vlogosféry vychádzame z domácich prác socioštylistiky (Slančová et al. 2023), sociolingvistiky (Wachtarczyková 2015) a takisto sa opierame o poznatky slovenskej lingvistickej pragmatiky (Dolník 2010, 2018).

2. VLOGOSFÉRA

Vlogeri vytvárajú mikrosocietu založenú na afirmatívnych referenčných rámcoch, ktorej organickou súčasťou je „relatívne stály, v danom spoločenstve či skupine uznávaný súbor pravidiel, noriem a predpisov vrátane pravidiel týkajúcich sa sociálnych rolí“ (Slančová 2023, s. 11). Mikrosocieta vlogerov má povahu neformálnej sociálnej inštitúcie, v rámci ktorej sa vytvárajú komunikačné sféry a možno ich vymedziť ako komunikačný priestor, v ktorom sa ustálil preferovaný spôsob verbálneho aj neverbálneho správania (s. 12).

Vlogy patria medzi útvary vznikajúce v kyberpriestore. Ten je produktom nových médií a spolu s digitálnymi technológiami stavia používateľa do pozície potenciálne zapojeného do tvorby, recepcie i zdieľania mediálnych obsahov. Možno ho tiež charakterizovať ako „špecifické prostredie vytvárané používateľmi využívajúc potenciál interaktivity a hypertextových dokumentov vo vzájomnom pôsobení s ďalšími používateľmi“ (Olejárová 2018, s. 180). Do tohto virtuálneho priestoru vstupujú jednotlivci a digitálne médiá im umožňujú byť v interakcii rôznych virtuálnych sociálnych skupinách. Ide o „virtuálnu realitu ako umelý svet, ktorého existencia v prítomnosti je podmienená kontinuálnou masovou prepojenosťou a živou interakciou spoločenstiev jednotlivcov“ (2018, s. 182). V základe týchto interakcií je konektivita kľúčovým faktorom nových médií (bližšie Krolčíková 2023), ktorý uľahčuje vznik virtuálnych komunit a mikrosociety vlogerov s povahou sociálnej inštitúcie.

Slovenskú vlogosféru chápeme ako komunikačný virtuálny priestor (kyberpriestor), v ktorom sa konvencionalizovali jazykové aj parajazykové prostriedky, ako aj rôzne komunikačné formy verbálneho či neverbálneho prejavu v kontexte domáceho prostredia. V komunikačnom priestore účinkujú vlogeri tvoriaci v slovenskom jazyku, ktorí natáčajú a uverejňujú videá prostredníctvom online portálu YouTube. Obsahom vlogov je vyjadrenie a zdieľanie vlastných myšlienok, postojov či nápadov, ktoré sú podané neformálnou a vtipnou formou (napríklad v podobe glos alebo paródii či satirických komentárov). Vlog sa stáva prostriedkom počítačovo

sprostredkovanvej komunikácie medzi expedientom (vlogerom) a percipientom (publikom), vyznačujúci sa typickými jazykovými aj komunikačnými vlastnosťami.

3. TYPICKÉ VLASTNOSTI VLOGOSFÉRY

V nasledujúcej kapitole vyčleňujeme ako typické vlastnosti slovenskej vlogosféry jej stylistické a komunikačné kvality, ktoré profilujú základné kontúry tejto komunikačnej sféry. Za dominantnú vlastnosť považujeme hybridnosť, ktorá sa prejavuje na viacerých štýlotvorných úrovniach. Ďalšími konštitučnými vlastnosťami vlogosféry sú multimodálnosť, translokálnosť, infantilizácia prejavu aktérov a infantilizácia obsahu.

Žiada sa zdôrazniť, že pri charakteristike typických vlastností nemožno odhliadnuť od toho, že sa vo vlogoch vyskytujú v rôznej miere a zároveň sa v rôznej miere prelínajú (napríklad hybridnosť je úzko spojená s multimodálnosťou, subjektívnosť sa odráža aj v tematicko-obsahovom synkretizme).

3.1. HYBRIDNOSŤ

Medzi kľúčové vlastnosti vlogosféry patrí hybridnosť prejavujúca sa na osi verejnosť – súkromnosť, monologickosť – dialogickosť, subjektívnosť – objektívnosť, spontánnosť – pripravenosť, ďalej na úrovni tematicko-obsahového synkretizmu a miešania jazykových kódov (code-mixing).

3.1.1. Verejnosť – súkromnosť

Prelínanie sa vlastností na osi súkromné – verejné je dominantným motívom, ktorý sa premieta aj do ostatných vlastností vlogosféry. YouTube je priestor, do ktorého ako používateľ môže vstúpiť prakticky ktokoľvek, pričom doň vstupuje zo svojho súkromného prostredia cez internetové rozhranie. Prekračuje tak hranicu svojho fyzického individualizovaného priestoru a vstupuje do virtuálneho verejného kyberpriestoru, kde na jeho fungovaní participuje s ďalšími používateľmi. Paralelným spôsobom pristupuje aj vlogger k tvorbe videí, keď sa zo súkromného prostredia prihovára potenciálnemu publiku.

Verejno-súkromný charakter vlogosféry sa prejavuje tým, že vlog je žáner, ktorý je uverejňovaný prostredníctvom verejného komunikačného kanála, pričom z hľadiska komunikačných prostriedkov sa vyznačuje používaním uvoľnených jazykových prvkov typických pre súkromnú komunikáciu, akými sú napríklad vulgarizmy, slangizmy, citoslovčia, hyperbolizujúce výrazy, obrazné pomenovania, eliptické výpovede, expresívne využívanie suprasegmentálnych javov, intenzifikácia výrazu či prostriedky spontánnej jazykovej kreativity.² Na úrovni neverbálneho prejavu sú-

² Lexikálne prostriedky ako vulgarizmy, slangizmy, citoslovčia používané vo vlogoch sú často prevzaté z angličtiny, napríklad namiesto slovenského citoslovca *mňam* sa často vyskytuje anglický pendant *yum/yummy*.

kromnosť ilustruje výrazná mimika, zaujatie priestoru sedením alebo chôdzou v súkromnom prostredí (zväčša v aute alebo v domácom prostredí, napríklad v detskej izbe, spálni, kuchyni), natáčanie sa pri každodenných situáciách (ranná hygiena, príprava jedla, zachytávanie presunu do práce a pod.).

Na druhej strane, prihladnuc na verejný charakter vlogov a ich všeobecný cieľ získať čo najviac stabilných sledovateľov (followerov, odberateľov), ich prejav smeruje k všeobecnej zrozumiteľnosti. Táto tendencia sa prejavuje napríklad dodatočnou opravou gramatických alebo faktografických chýb formou vložených titulkov s korektným údajom, vkladanie obrázkov s cieľom väčšej názornosti, odkazovanie na staršie videá v popise alebo priamo v komunikáte.

3.1.2. Monologickosť – dialogickosť

Kľúčovým prejavom hybridnosti je monologicko-dialogický charakter. Vlog sa chápe ako monologický žáner, v ktorom vystupuje jeden protagonista, prihovárajúci sa prostredníctvom videozáznamu svojmu potenciálnemu publiku. Adresáti videa sú budúci sledovatelia, to znamená, že pri vzniku vlogu hlavný protagonista neočakáva bezprostrednú participáciu publika (Frobenius 2014, s. 60), ale zároveň začleňuje potenciálne publikum do komunikačnej situácie spôsobmi, ktoré sú typické pre dialogický prejav (2014, s. 60). Ide o typ dialógu³ prostredníctvom komentárov, pričom vo videu je zvykom vyzývať publikum k tomu, aby v komentári vyjadrili svoj názor (1). Vo videách sú často výzvy a otázky adresované priamo sledujúcemu (2).

- (1) Kľudne mi, ľudia, *môžete napísať do komentáru*, či ste si niekto z vás farbili hlavu, určite medzi vami takí sú! *Napíšte mi, že či ste mali nejaký fail⁴, keď ste si farbili vlasy.*
- (2) Reálne, *ľudia, čo pozeráte toto video*, povedali ste niekedy kaderníkovi alebo kaderničke, že vás nahovno ostrihal?

Dialogickosť sa realizuje najčastejšie fiktívnymi dialógmi s potenciálnym publikom (3); (6), ale aj tradičnými rečníckymi prvkami, ako sú interakčné prostriedky, napríklad časté oslovenie adresátov alebo vtáhovanie ich do textu odkazovacími výrazmi (4); (6); (7). Takisto je charakteristické rozprávanie v 1. osobe plurálu (7). Sledovatelia sú často oslovení familiárnymi výrazmi (3); (4); (5).

- (3) *Ahojte, kamaráti*, vítam vás pri ďalšom videu.
- (4) To je tu tak pekné, *kamoš!*

³ Významná platforma na tvorbu internetových stránok, odporúča svojim klientom: „*Snažte se s publikem komunikovat. Divák by měl mít pocit, že s ním vedete dialog*“.^[1]

⁴ Z angl. *fail* „neúspešný alebo nevydarený čin“.

- (5) Takže je to nielen na mne, ale aj na *NÁS*. Tak zatiaľ, *kamoši*.
- (6) Chcete ísť so mnou na výlet? Smola! Idete! ... Tak sme tu! *Vidíte, a vy ste nechceli ísť! Pozrite sa, tak to je krásne!*
- (7) *Guys*⁵, *my si ideme hľadať* meno Klarisa. Wow, dobre, tak to vyšlo celkom veľa toho tu.

I keď adresát nie je bezprostredne prítomný, je komunikačne aktívny. Ide o nepriamu, sprostredkovanú komunikáciu medzi vlogerom a adresátmi, pričom vlogeri ako expedienti svoj verbálny prejav „potenciálne dialogizujú“ (Findra 2013, s. 246). Vytvára sa komunikačná ilúzia, že hoci sú komunikanti od seba fyzicky vzdialení, ich komunikačné správanie vykazuje znaky, ktoré sú príznačné pre bezprostredný komunikačný kontakt (6); (7), pretože fyzická vzdialenosť sa medzi nimi zdanlivo ruší (s. 230).

Expedient síce nevidí bezprostrednú spätnú väzbu adresátov a nepozná ani ich jednotlivé identity, no tieto faktory predpokladá a na základe nich volí komunikačné prostriedky, o ktorých je presvedčený, že sú aplikovateľné na cieľové jazykové spoločenstvo.

Potreba interakcie vlogera a sledovateľa sa vo videách prejavuje frekventovaným používaním fixných fráz, ako je vyzývanie k hodnoteniu (8); (12), odoberaniu, zdieľaniu, komentovaniu (Frobenius 2014, s. 60). Pripomienky od publika sa často stávajú motiváciou alebo inšpiráciou k ďalšej tvorbe, preto vlogeri vyzývajú sledujúcich ku komunikácii prostredníctvom komentárov alebo inej formy správ, napríklad formou instagramovej funkcionality otázky a odpovede. Bežní používatelia sociálnej siete môžu tak osloviť vlogera, ktorému bude správa doručená (9). Na základe otázok alebo odkazov od sledujúcich vlogeri vytvárajú videá, ktoré nesú rovnomenne označenie *Q&A* (*QnA*)⁶ (9).

- (8) A oné, hento, nezabudni na *odber* a *like*⁷.
- (9) Môžete sa v komentároch pod videom alebo na Instagrame pýtať na veci, ktoré vás zaujímajú a rád na ne odpoviem v *Q&A* videu.

3.1.3. Subjektívnosť – objektívnosť

Na osi subjektívnosť – objektívnosť sa vlogy principiálne pokladajú za vysoko subjektívny útvar, ktorý je primárne určený na vyjadrovanie vlastných postojov, ná-

⁵ Z angl. *guys* „kamaráti“.

⁶ Skratka z angl. *questions and answers* „otázky a odpovede“. Ide o aktivitu, pri ktorej vlogerovi môže klásť otázky hocikto zo sledovateľov, pričom vloger následne tieto otázky prehodnotí a na vybrané z nich odpovie prostredníctvom videa alebo prostredníctvom písaného príspevku na sociálnych sieťach.

⁷ Z angl. *like* „páči sa mi to“ (v oblasti sociálnych sietí spôsob vyjadrenia pozitívnej reakcie).

zorov na rôzne situácie. Subjektívnosť sa v reči vloggerov realizuje najmä emocionálnymi jazykovými alebo parajazykovými prostriedkami (pozri časť 4.1.).

Prejavom subjektívnosti je aj úvodný pozdrav (10) alebo v závere typické schematické formuly (8); (12), ktoré vlogeri vo svojej tvorbe používajú ako signifikantný prvok.

(10) *Bam, čaute tu je Gogo*, vitajte diváci⁸ pri ďalšom videjku.

(11) *No dobre Klarisa, toto si ozaj nemusela*. Nemám sa čím ospravedlniť. *This is me*⁹.

(12) Ak sa vám toto video páčilo, *pajcnite lajk*.

Vyjadrovanie subjektívnosti je spojené so seba prezentáciou autora, pričom sa tieto faktory realizujú typicky ako komentovanie udalostí, situácií alebo aj ako komentovanie vlastného správania (sebatematizovanie) (10); (11).

S prihliadnutím na súčasný stav, keď sa vlogosféra čím ďalej tým viac diferencuje, sa vo videách vyprofilovali aj isté znaky objektívnosti. Napríklad okrem prezentovania vlastných subjektívnych názorov sa autori čoraz viac snažia presadzovať objektívno-kritický aspekt uvažovania. Napríklad pri vlogoch typu recenzia autori primárne prezentujú vlastné zhodnotenie, ktoré je sledovateľmi vysoko hodnotené a preferované, ale snažia sa aj upovedomiť publikum o objektívnych skutočnostiach (napríklad o základnej charakteristike produktu, ktorá je uvedená výrobcom, alebo informácia o zložení produktu). Špecifickým konceptom objektivisticky ladeného vlogu sú vzdelávacie vlogy, ktoré sa sústreďujú na podanie faktografických informácií, avšak zábavnou, originálnou, prípadne zjednodušenou formou.

3.1.4. Paradox spontánnosti

Subjektívno-objektívny charakter vlogosféry súvisí aj s opozitnou dvojicou vlastností spontánnosť – pripravenosť komunikátov. Pri tvorbe vlogov sa uplatňuje tzv. paradox spontánnosti, pretože autori si uvedomujú, že spontánnosť je vysoko hodnotenou vlastnosťou so zreteľom na publikum, napriek tomu vlogy sú vo pred pripravené a pomerne detailne premyslené komunikáty. Hoci aktéri vo videách pôsobia uvoľnene a ich reakcie sú zdanlivo spontánne, z povahy vlogov vyplýva, že o úprimnej spontánnosti nemožno hovoriť, pretože účinkujúci sú si vždy vedomí, že sú natáčani, a to znamená, že vyššiu mieru sebakontroly nikdy nemožno úplne vylúčiť.

⁸ I keď sa v kontexte nových médií rozlišuje medzi divákmi charakteristickými pre tradičné médiá a sledujúcimi ako konštituentmi publika nových médií, niektorí vlogeri oslovujú svoje potenciálne publikum ako divákov.

⁹ Z angl. *this is me* „toto som ja“.

3.1.5. Tematicko-obsahový synkretizmus

Pre vlogosféru je typický tematicko-obsahový synkretizmus. V súvislosti s vymedzením zábavnej funkcie vlogu sme uviedli, že vlogy sú efektívna forma infotainmentu (infozábavy). Vlogeri vo videách často informujú o aktuálnej situácii v rôznych oblastiach, pričom informácie spracúvajú zábavným a hravým spôsobom. Táto výrazná tendencia kríženia zábavnej a edukatívnej funkcie sa prejavuje snahou vlogerov venovať sa intelektuálne náročnejším obsahom, v ktorých spracovávajú spoločenské témy alebo odborné témy z oblastí technológií, pričom ich cieľom nie je iba pobaviť publikum, ale aj zanechať mu istú odbornú vedomosť alebo zručnosť. Príkladom sú vlogy z kategórie tutoriálov, nazývané *DIY vlogy*. *DIY* je skratkou anglickej frázy *do it yourself*, ktorú do slovenčiny prekládame ako frázu *urob si sám*, a označujú sa ňou inštruktážne videá. Na ilustráciu spomeňme youtuberku Lucy Pug, ktorá vo videách predstavila niekoľko spôsobov na výrobu domácich dekorácií.^[2] Ďalším príkladom je séria videí s názvom *Témy*, ktorou sa zviditeľnil youtuber vystupujúci pod pseudonymom Selassie.^[3] Atraktívnym spôsobom v nich spracoval spoločensky vážne témy alebo reakcie na aktuálne situácie. Na ilustráciu spomeňme vlog, v ktorom sa zaoberal problematikou klamlivých informácií (hoaxov) o očkovaní proti covidu v podobe krátkej vtipnej scénky, tzv. skeču.^[4]

Samostatnou kategóriou sú vzdelávacie vlogy, ktoré vznikli s intenciou popularizovať istú oblasť. Spomeňme youtubový kanál Sandry Svitekovej s názvom *Dejepis Inak*,^[5] v ktorom ako vyštudovaná učiteľka dejepisu pravidelne spracúva témy z histórie vo forme popularizačného audiovizuálneho záznamu.

3.1.6. Miešanie jazykových kódov

Častou formou hybridnosti je miešanie jazykových kódov, prevažne miešanie anglických výrazových prostriedkov, ako napríklad vkladanie anglických fráz do prehovoru (13); (14); porov. tiež často používané anglické výrazy vo funkcii antepositionovaného atribútu (13) alebo frekventované hybridné syntaktické konštrukcie slovesno-menného prísudku (15).

(13) Nejde voda v môj najviac *busy*¹⁰ deň. *Life being testing me*¹¹.

(14) *Long story short*¹². Ako jedenásťmesačný som bol s rodičmi na návšteve v Rakúsku, kedy som sa oprel o rozpálenú pec, keď som sa učil chodiť.

(15) Milujem jej outfity, som úplne *obsessed*¹³ jej štýlom.

¹⁰ Z angl. *busy* „zanepřázdněný“.

¹¹ Z angl. *life being testing me* vo voľnom preklade „život ma skúša“.

¹² Z angl. *long story short* vo voľnom preklade „v krátkosti“.

¹³ Z angl. *obsessed* „posadnutý“.

Okrem miešania anglického a slovenského jazyka sa vo vlogoch často objavujú české jazykové prostriedky (16) a v menšej miere iné cudzie prvky (z nemčiny alebo taliančiny) s cieľom ozvláštniť prejav.

(16) Dnes to už nestihnem, takže *příště*.

3.1.7. Prelínanie prvkov tradičných médií

Niektorí lingvisti poukazujú na to, že i keď vlog predstavuje nový, nekonvenčný a alternatívny žáner, nestojí v priamej opozícii k tradične vymedzeným žánrom, ale skôr sa ukazuje, že tradičné postupy a útvary sa adaptovali na prostredie youtubej platformy (Mareš 2022, s. 14). Napríklad na formát cestovateľských vlogov možno nazerať ako na modifikáciu cestovateľských reportáží.

Na úrovni formy je pre vlog charakteristické pútanie pozornosti prostredníctvom graficky nápaditých titulkov, čo ich približuje k formálnemu prevedeniu bulvárnej tlače (Mergeš – Klingová 2023, s. 163 – 164). Táto nápaditosť sa podobne ako v bulvárnych textoch realizuje napríklad nadmerným používaním interpunkčných znamienok (17). Časté je aj používanie emotikonov v názvoch a popiskoch videí (18) alebo zámerné porušovanie pravopisných pravidiel pri písaní veľkých písmen (18); (19) na signalizáciu senzácie alebo ako grafické vyjadrenie dôrazu.

(17) *AKO (ne)RIADIŤ!*^[6]

(18) *PrankCalls*¹⁴ *na 10 ROKOV staré inzeráty ZOZNAMKY <3* ^[7]

(19) *Spravili Sme Vlastný PEKELNÝ Ramen ! 10x SPICY*¹⁵ w/ @menameselasie^[8]

Dôvod používania týchto prostriedkov, podobne ako v bulvárnych textoch, je vytvárať ilúziu senzácie, ďalej „... upútať, získať si pozornosť čitateľa, vzbudiť jeho zvedavosť, šokovať ho či vyvolať emóciu“ (Mergeš – Klingová 2023, s. 164). Citovaní autori ďalej uvádzajú, že mediálne trendy, ako je infotainment, infantilizácia alebo emocionalita, ktoré charakterizujeme ako príznačné črty vlogov, sa výrazne uplatňujú aj v mikrosociálnom komunikačnom registri bulvárnej tlače (2023, s. 164).

Vlogy sa zároveň vo viacerých rysoch odlišujú od produkcie masových médií napríklad komunikačnou nekorektnosťou (Kopecký 2022, s. 294 – 299) v podobe vysokej miery neformálnosti v prejave. Tá sa prejavuje v častom používaní slangových alebo vulgárnych výrazov a ešte častejšie na úrovni mimojazykových prostriedkov (napríklad vystupovanie pred kamerou v domácom odeve, natáčanie vlogu

¹⁴ Typ vlogu, ktorého cieľom je prostredníctvom nečakaného telefonického rozhovoru nachytať dotyčného na kanadskom žarte, resp. v nečakanej alebo nepredvídateľnej situácii.

¹⁵ Z angl. *spicy* „pikantný, štipľavý“.

z prostredia detskej izby, zachytávanie emócií bezprostredne po zobudení). Na úrovni formy sa odlišnosť prejavuje napríklad ako zámerné používanie nesprávnej výslovnosti či zámerné porušovanie pravopisnej normy v titulkoch (napríklad zámerné vkladanie medzery pred interpunkčné znamienka, ako je výkričník alebo otáznik).

Prelínanie prvkov tradičných a nových médií korešponduje s logikou remediácie médií, ktorej podstatou je, že medzi tradičnými a novými médiami je vzťah, na základe ktorého si tieto médiá od seba vypožičiavajú formálne aj obsahové prvky (Macek 2013, s. 125), a to obojsmerne.

3.2. MULTIMODALITA

Invenčnosť a odlišnosť vlogu od iných útvarov tradičných médií súvisí s ich audiovizuálnou podstatou, ktorá umožňuje vytvárať multimediálne komunikáty.

Multimodalita je takisto prejavom hybridnosti a vyčleňujeme ju ako jednu z typických vlastností vlogosféry. Pod multimodalitou chápeme používanie viacerých komunikačných módov na prenos informácií. Okrem audiovizuálneho prenosu sa vo vlogu vyskytujú vložené písané fragmenty v podobe titulkov, vložené obrázky, súbory typu gif či emotikony, ktoré majú funkciu jednak ozvláštniť koncept vlogu, ale slúžia aj ako dodatočné doplnenie informácie, prípadne spôsob opravy, ak sa vlogger vo svojom prejave pomýlil, alebo tak doplní informácie, ak sa nevyjadril dostatočne jasne. Multimodalita je jednak spôsob, akým aktéri zintenzívňujú zážitkovosť mediálneho obsahu s intenciou „zaujať a pohltiť príjemcu formálnou stránkou výrazu“ (Mergeš – Klingová 2023, s. 162), a rovnako je spôsobom, ako sprehľadniť komunikát so zámerom uľahčiť jeho percepciu.

3.3. TRANSLOKÁLNOSŤ

Pri skúmaní vlogosféry v kontexte mediálnej komunikácie sa ukazuje, že ich tendenciou je trvácna otvorenosť, ktorá sa premieta do stierania fyzických hraníc medzi jednotlivcami, čím sa dostávame k translokálnosti¹⁶ vlogosféry. Dôležité je spomenúť globalizačnú tendenciu, ktorá sa prejavila pri vzniku slovenskej youtubovej scény, keď na začiatku kariéry viacerých vlogerov stál zahraničný vzor. Tento globálny alebo translokálny charakter sa doteraz prejavuje v podobe zahraničných inšpirácií v rámci diverzity vlogerských konceptov. Slovenskí youtuberi sa zvyknú inšpirovať zahraničnou scénou, predovšetkým americkými vlogermi, čo neraz explicitne vyjadrujú vo svojich videách (20); (21); (22).

¹⁶ Pri chápaní translokálnosti vychádzame z konceptu *translocal style community* podľa H. S. Alima (2009), ktorý sa zamerá na globálny a translokálny charakter hiphopovej kultúry. Podľa autora sú tieto komunity prepojené prostredníctvom takmer neobmedzeného internetového prepojenia. Ich výraznou črtou je, že nie sú izolované ani obmedzené na lokálnu úroveň, ale majú translokálny charakter (Alim 2009, s. 157).

- (20) A keď teraz na YouTube fíčia reakčné videá a spomienky na staré videá, podme sa kuknúť na staré videá československých youtuberov a urobíme reakciu.
- (21) My len radi kukáme *Cold Ones*¹⁷ a povedali sme si, že im pajcneme content ako praví Slováci...
- (22) Momentálne je na YouTube strašným trendom zoraďovať rôzne veci, či už politikov, pokémonov, alebo aj youtuberov! A ja som sa práve rozhodol, že konečne možno spravím niečo ako prvý.

Pri preberaní žánrových konceptov zo zahraničia sa uplatňuje „akomodačno-asimilačný mechanizmus“ (bližšie Dolník 2010, 2017). Ak sa vlogeri inšpirujú zahraničnou scénou, obsah prispôsobia domácejmu prostrediu. Tvorcovia tak zaručia originalitu videa, ktorá im v značnej miere zaistí popularnosť, ale zároveň sa zaručí exotickosť a „trendovosť“ nového konceptu, ktorý v slovenskom youtubovom priestore pôsobí invenčne.

Akomodačná stránka sa prejavuje napríklad v doslovnom prevzatí názvov pre najrozšírenejšie subžánre videí, napr. *daily vlog* (vlog o každodennom živote), *beauty vlog* (vlog o kráse), *DIY vlog* (inštruktážny vlog typu „urob si sám“), *let's play vlog* (vtipne komentovaný záznam priebehu počítačovej hry), *challenge vlog* (výzovový vlog). Základným adaptačným procesom pri preberaní je jazykové a stylistické prispôbenie. Vlogeri, na ktorých sústredíme pozornosť, tvoria videá v slovenskom jazyku pre domáce, v menšej miere pre české publikum, a vytvárajú si v interakcii so svojou komunitou vlastný štýl komunikácie. Osobité jazykové prostriedky sú súčasťou komunikačného štýlu aktéra a prostredníctvom nich sa reprezentuje jeho identita. Preferencia istých jazykových a stylistických prostriedkov slúži na zdôraznenie toho, s akými kultúrami alebo životným štýlom je človek ochotný zosúladiť sa a reprezentovať ho (Peuronen 2011, s. 173).

3.4. INFANTILIZÁCIA

Príznačnou vlastnosťou sféry vlogov je infantilizácia, prejavujúca sa na úrovni obsahu aj na úrovni formálnej stránky. V mediálnej komunikačnej sfére sa v stručnosti chápe ako odmietanie mediálneho publika dospieť (Merges – Klingová 2023, s. 164). Na úrovni obsahu sa preferujú intelektuálne jednoduchšie obsahy, často formálne ukotvené v esteticky a graficky atraktívnej podobe s krátkou minútážou. Podľa E. Peknušiakovej sa infantilizácia mediálneho obsahu prejavuje prostredníctvom „vizuálnej formy (farebnosť, animácie, dynamické strihy a pod.) či zaujímavého, no jednoduchého obsahového stvárnenia (naratívna štruktúra reklamného textu – minipríbeh, rozhovor protagonistov, skeč“ (2015, s. 297). Tieto

¹⁷ Dvojica amerických vlogerov.

infantilizačné prvky, ktoré slúžia ako komunikačný nástroj na uplatnenie atraktivi-začnej či zábavnej funkcie, sa prejavujú aj vo vlogoch. Na úrovni obsahu spomeň-me napríklad tvorbu youtuberskej dvojice, už spomínaného Selassieho a jeho bra-ta, ktorý vystupuje pod pseudonymom Evžen. Youtuberi sa preslávili sériou videí s názvom SKETCHE.^[8] Ide o krátke rozveseľujúce, prípadne extravagantné scén-ky bez zmysluplnejšej pointy. Ich cieľom je zabaviť publikum na základe jednodu-chého humoru. Videá sa zároveň vyznačujú kvalitným audiovizuálnym spracova-ním vo forme profesionálnych postprodukčných prác (napríklad strih, grafické a hudobné efekty).

3.5. APELOVOSŤ

Vo vlogoch sa výrazne prejavuje snaha apelovať na publikum. Apelovosť ide naprieč všetkými typmi vlogov. Vlogeri sa okrem nabádania sledovateľov k istej činnosti snažia ovplyvňovať aj ich postoje a názory. To explicitne vyjadrujú v roz-hovoroch, napríklad: „Uvedomujem si, že ovplyvňujem veľa mladých ľudí a dá-vam si pozor, aby to nebolo nesprávnym smerom. Vyjadrujem sa aj k politickému a spoločenskému daniu, aby sa mladí zaujímali o to, čo sa deje. Majú totiž moc to zlepšiť. (...) Chcem, aby si ľudia z mojich videí odniesli viac ako len zábavu. Moje cestovateľské vlogy sú istým spôsobom edukatívne“ (Matuščáková – Altof 2018). Iný vlogger si zase uvedomuje vplyv na svojich mladších sledovateľov, čo komen-tuje takto: „Som si vedomý, že ako youtuber mám moc. Dokážem ovplyvniť alebo, keby som to mal povedať škaredo, zmanipulovať strašne veľa mladých ľudí“ (Mi-kušovič – Sláňanský 2016). Rovnako aj vloggerka Moma hovorí: „Snažím sa vždy pozitívne ovplyvňovať širokú verejnosť, ktorá ma sleduje“ (Krajčírová – Horná-ková 2019).

Apelovosť sa vo videách spravidla realizuje už spomínaným nabádaním publi-ka k pravidelnému sledovaniu videí (23), lajkovaniu videí (24), výzvami na komen-tovanie alebo zapájanie sa do tvorby budúceho obsahu videí. Apelové formuly (*laj-kujte, pacnite tam odber, robte to takto, vyskúšajte toto*) sa používajú bez ohľadu na funkciu vlogu. Možno konštatovať, že sú stabilnou súčasťou vlogov.

(23) No ak ste tu noví a *nemáte odber na tomto channeli*¹⁸, určite ho pacnite.

(24) Ak sa vám páčilo, určite hoďte *like*¹⁹.

Aspekt ovplyvňovania sa často uplatňuje aj v oblasti vlogov s funkciou rekla-my, kde sa, podobne ako v iných internetových žánroch, prejavila tendencia prechá-dzať cez zábavu k „marketizácii“ (Kralčák 2008 s. 24). Napríklad youtuber Gogo

¹⁸ Z angl. *channel* „(informačný) kanál“.

¹⁹ Z angl. *like* „páči sa mi to“ (v oblasti sociálnych sietí spôsob vyjadrenia pozitívnej reakcie).

v spolupráci s telekomunikačnou spoločnosťou Telekom natočil sériu videí s názvom *micro.battle*, ktorá vznikla ako propagácia micro:bitu (programovateľného minipočítača).^[9] Séria videí predstavuje rozhovor so známymi osobnosťami z rôznych sfér života a následne súboj (*battle*) medzi Gogom a jeho hosťom v aktivite, ktorá je zrealizovaná prostredníctvom tohto minipočítača. Takisto Veronika Cifrová Ostrihoňová v spolupráci s firmou TENTO natáčala vlogy Tento deň s Veri, kde sa moderátorka stretáva s rôznymi ľuďmi a rozprávajú sa o udržateľnosti životného prostredia a možnostiach recyklácie.^[10]

4. KOMUNIKAČNÉ ASPEKTY A ICH JAZYKOVÉ STVÁRNENIE VO VLOGU

V nasledujúcej časti sa sústreďíme na charakteristiku jazykových vlastností komunikačných javov. Za kľúčové jazykové vlastnosti považujeme expresívnosť a emocionálnosť, ktorých vyjadrenie je v základe tvorby vlogu. Ako signifikantné komunikačné javy definujeme prítomnosť neformálnych oslovení a simultánnosť prehovoru. V poslednej časti sa sústreďujeme na používanie anglicizmov v reči vlogerov a na ich komunikačné a pragmatické motivácie používania.

4.1. EXPRESÍVNOSŤ A EMOCIONÁLNOSŤ

Expresívnosť predstavuje štylistickú kvalitu, ktorú možno opísať ako „zosilnenie subjektívneho aspektu reči“ (Miko – Popovič 1978, s. 172) a spolu s emocionálnosťou sú prejavom autenticity osobnosti vlogera.

Na úrovni parajazykových prostriedkov sa expresívnosť prejavuje v podobe afektovanosti, napríklad vyskytuje sa časté používanie citového dôrazu (emfázy), expresívna tónová modulácia hlasu (spevavá melódia, zvýšený tón hlasu), výrazný dôraz na emocionálnohodnotiace výrazy v prejave (napr. zvýšená intenzita hlasu a dôraz pri vyslovovaní výrazov typu *extrémny*, *ultimátny*).

Emocionalita predstavuje štylistickú kvalitu, ktorá je v blízkom kontakte so zážitkovosťou (Bodnárová – Kičura Sokolová – Klingová – Slančová 2022, s. 468). Emocionálnosť je priamo spätá so subjektívnosťou, ktorú sme opísali v predchádzajúcej kapitole ako jednu z typických vlastností vlogosféry. Nie je preto prekvapujúce, že vlogeri preferujú používanie emocionálno-expresívnych anglických výrazov, a to predovšetkým s hodnotiacou funkciou (25) – (28).

(25) Ako je to *uniquely*²⁰ zabalené.

(26) No, takto je to *defaultné*²¹. Sedím dosť vysoko.

²⁰ Z angl. *uniquely* „jedinečne“.

²¹ Z angl. *default* „prednastavené“.

(27) Počkaj, toto je maximum *brightness*²², neviem, jak to bude dobre vidieť, ale asi dobre.

(28) Dobre, dali sme to, aj keď to vyzeralo ako *impossible level*²³.

Vo vlogoch je okrem iného časté používanie tabuizovaných výrazov, vulgarizmov, dvojzmyselných výrazov s implicitným sexistickým podtónom alebo používanie ironických výrazov.

Expresívne a emocionálne motivované anglicizmy sú príznačné tým, že majú v slovenčine bezproblémovo funkčný ekvivalent spolu s radom synonymických lexikálnych jednotiek, ale v kontexte komunikačnej situácie predstavujú istú lexikálnu inováciu zodpovedajúcu momentálnej potrebe používateľa alebo slúžia na zintenzívnenie zážitkovosti.

4.1. NEFORMÁLNOSŤ OSLOVENIA

Vlogeri prostredníctvom oslovenia prezentujú svoj sociálny status v rámci virtuálnej komunity a zároveň demonštrujú, ako vnímajú sledovateľov, pretože „kontaktové prostriedky, plnící primárně funkci fatickou, mají i funkci emotivní; pisatel např. volbou oslovení utváří svůj vztah k adresátovi“ (Homoláč et al. 2022, s. 92). Inak povedané, vlogger sa prostredníctvom jazyka štylizuje do istej sociálnej polohy a zároveň do istej polohy štylizuje aj sledovateľa, a to na základe toho, ako ich oslovuje. Napríklad prostredníctvom familiárnych výrazov navodzuje medzi sebou a adresátmi symetrický a priateľský vzťah, čím dáva najavo, že chce byť v istom aspekte rovnocennou súčasťou tejto virtuálnej komunity; pozri príklady (3); (4); (5). V tejto fatickej funkcii, ktorá sa realizuje v úvode a závere, sa často vyskytujú anglické výrazové prostriedky, ktoré majú subštandardný alebo štandardný charakter; pozri príklad (7).

Zaujímavým momentom je prihováranie sa vlogeriek z oblasti módy a mejkapu, ktoré prirodzene oslovujú svoje publikum iba v ženskom rode (29), čím explicitne vyjadrujú, že virtuálna komunita vytváraná okolo ich osôb má feminínny charakter.

(29) *Milé moje bohyne*, dnes som sa rozhodla, že *let's get ready together*²⁴.

4.2. SIMULTÁNNOSŤ PREHOVORU

Pre vlogy je ďalej charakteristická simultánnosť prehovoru s pohybom kamery, resp. spojenie verbálneho prejavu s výraznou gestikou. Ukazuje sa, že pre slovenskú

²² Z angl. *brightness* „jas“.

²³ Z angl. *impossible level* v zmysle hodnotiaceho slovného spojenia, ktoré sa v angl. používa na označenie „situácie, ktorá sa javí ako nezvládnuteľná“.

²⁴ Z angl. *let's get ready together* „poďme sa spolu pripraviť“.

scénu, rovnako ako pre českú, je charakteristická tendencia preferovať implicitné vyjadrovanie pred explicitným (porov. Mareš 2022, s. 12), napríklad v podobe eliptických syntaktických konštrukcií doplnených grafickým alebo auditívnym módom. Eliptické jazykové konštrukcie sú prejavom implicitnosti internetovej komunikácie, v rámci ktorej tvorcovia „nemusia konstruovať kontext svojho textu ani argumentovať, pretože predpokládajú, že jejich adresáti vedú, o čom hovorí, prípadne si to na internete rýchle dohľadajú, a/alebo že k danej udalosti či výroku a/alebo jejím aktérom zaujmú rovnaký postoj“ (Homoláč et al. 2022, s. 117).

Ako sme vyššie spomenuli, vlogy sú súčasťou internetového priestoru, ktorý predstavuje verejný komunikačný kanál, ale nemá verejnoprávny charakter. Ide o tzv. nepisovné situácie (bližšie Jarošová 2015), pre ktoré je charakteristická neformálnosť. Na úrovni jazyka je stvárnena napríklad používaním výrazových prostriedkov charakteristických pre bežný dorozumievací styk. Ide o uvoľnený, nenútený verbálny prejav, a možno ho označiť ako hovorový štýl, charakteristický pre súkromnú komunikáciu, prebiehajúcu v bezprostrednom kontakte „tvárou v tvár“ dôverne známych komunikantov. Útvarovo sú vlogy „postavené na báze hovorenej štandardnej variety“ a hojne sa vyskytujúce anglicizmy „nadobúdajú v tomto komunikačnom prostredí status slangizmov“ (Jarošová 2022, s. 34).

Medzi expedientom a adresátom nie je dôverný vzťah, ale vlogger ako expedient využíva také komunikačné prostriedky na dosiahnutie komunikačného zámeru, akoby adresáta, resp. adresátov osobne poznal. Dominantnou vlastnosťou, charakteristickou pre sféru bežného neformálneho dorozumievania aj vlogosféru, je výrazová stručnosť (30); (31). Tá je zviazaná so situačnou zakotvenosťou komunikátu a často doplnená o gestiku a mimiku hovoriaceho.

(30) *Satisfying*²⁵! (hodnotiaci komentár vloggerky pri pohľade na svoju novú sedačku)

(31) *Sit*²⁶? (v zmysle otázky, či sa účinkujúci vo videu posadí vedľa hlavnej protagonistky)

5. ANGLICIZMY V SÚČASNEJ SLOVENČINE

V nadväznosti na novú spoločensko-politickú situáciu po roku 1989 sa zintenzívnil prienik anglicizmov do súčasnej slovenčiny, ktorý pretrváva dodnes. O ich zvyšujúcej sa prítomnosti svedčí prinajmenšom počet vedeckých a popularizačno-vedeckých článkov venujúcich sa spomínanej problematike.

Medzi komplexné práce zaoberajúce sa problematikou anglicizmov patrí porovnávací monografia *Jazyky v kontaktoch (anglicizmy a iné slová cudzieho pôvodu*

²⁵ Z angl. *satisfying* „vyhovujúci“.

²⁶ Skrátené z angl. *sit down* „posadiť sa“.

v *nemčine a slovenčine*) od Z. Dobríka (2007). M. Ološtiak (2007) v monografii *Jazykovoštruktúrne a komunikačno-pragmatický status vlastného mena (adaptácia anglických proprií v slovenčine)* podrobne rozpracoval problematiku adaptácie anglických proprií. Publikácia *Deklinácia prevzatých substantív v slovenčine* (Ološtiak – Gianitsová-Ološtiaková 2007) venuje veľkú časť pozornosti aj anglickým prevzatiam. Na slovotvorbu anglicizmov v slovenčine sa sústreďujú M. Ološtiak a S. Rešovská (2021).

Z čiastkových prác spomeňme štúdiu B. Chocholovej (2012) o morfolologickej adaptácii anglicizmov v slovenčine. Z oblasti slovotvorby treba vyzdvihnúť práce K. Buzássyovej (2003, 2010) o internacionalizačných procesoch a opakovanej internacionalizácii. Na adaptáciu nadslovných štruktúr prevzatých z angličtiny sa sústredila A. Böhmerová (2012).

Na pragmatické, komunikačné a sociolingvistické aspekty prevzatí lexikálnych jednotiek z angličtiny poukázalo viacero lingvistov, napríklad J. Dolník v príspevku *Ohrozujú anglicizmy slovenčinu?* (2002) a M. Ološtiak v príspevku *O názoroch na preberanie cudzích lexikálnych jednotiek do slovenčiny* (2009). Na fungovanie anglicizmov v jazykovej praxi sa zamerala aj A. Oravcová (1994), ktorá sústredila svoju pozornosť na používanie anglicizmov v dennej tlači.

Čiastkové zistenia o fungovaní anglicizmov v slovenskej vlogosfére, na ktoré nadväzujeme aj v tejto štúdii, boli publikované v odborných prácach *Anglicizmy vo sfére vlogov* (Krolčíková 2021) a *Fungovanie anglických výrazových prostriedkov v kontexte funkčno-štylistickej diferencovanosti vlogov* (Krolčíková 2022).

5.1. ANGLICIZMY A ICH ADAPTÁCIA

Preberanie cudzích slov, vrátane anglicizmov, do slovenčiny prebieha v troch fázach: interferencia – adaptácia – integrácia. Interferenčná fáza sa realizuje na úrovni parole a predstavuje prvotné uplatnenie cudzieho prostriedku v reči, pričom toto uplatňovanie „neznamená automatickú adaptáciu, pretože v dôsledku priameho kontaktu sa môže v komunikácii vyskytnúť mnoho efemérnych, často okazionálnych prvkov“ (Ološtiak 2017, s. 87). Adaptačné procesy môžu byť prítomné už v interferenčnej fáze, čiže už pri prvotnom uplatňovaní v reči. Integrácia cudzích lexém sa prejavuje tým, že sa „zaradujú do príslušných paradigiem a fungujú ako ich ostatné členy“ (Dolník 2003, s. 201).

Pri skúmaní anglicizmov v reči vlogerov sa sústreďujeme na anglicizmy vo fáze interferencie a v procese adaptácie. Pozorujeme prirodzené používanie anglických výrazov v reči vlogerov a ich spôsoby používania. Zaujímá nás ich intuitívne používanie anglicizmov, pričom sledujeme spôsoby, ale aj dôvody ich adaptácie, resp. neadaptácie. Adaptácia sa realizuje na jednotlivých jazykových rovinách, a to na foneticko-fonologickej, gramatickej, slovotvornej, sémantickej, ortografickej a štylistickej rovine. Podľa stupňa adaptácie možno rozlišovať anglicizmy, ktoré

prešli minimálnym adaptačným procesom, anglicizmy, ktoré sa adaptovali čiastočne, t. j. „na rovine výslovnostnej, morfolologickej aj slovotvornej, ale ich prepis ostáva pôvodný“, a anglicizmy, ktoré sa postupne adaptovali na všetkých jazykových rovinách (Chocholová 2012, s. 255 – 256).

5.1.1. Výslovnostná adaptácia

Foneticko-fonologická (výslovnostná) adaptácia znamená zmenu „fónickej štruktúry, pri ktorej sa fonémy východiskového jazyka nahrádzajú fonémami preberajúceho jazyka“ (Ološtiak 2017, s. 89), čiže hlásky, ktoré sú pre preberajúci jazyk cudzie, sa nahradia najbližšie stojacimi domácimi hláskami. Ide o typ adaptácie, ktorý spravidla prebieha prirodzene a pri väčšine anglicizmov medzi prvými adaptačnými procesmi. Pri analýze vlogerských prejavov sa ukazuje tendencia zachovávať citátovú výslovnosť a čo najdôvernejšie zachovávať hlásky východiskového jazyka. Najčastejšie tak dochádza pri viacсловných anglických výrazoch, pri ktorých hovoriaci chce zdôrazniť príznak cudzosti výrazu.

5.1.2. Morfologická adaptácia

Gramatická adaptácia anglicizmov „spočíva v určení ich slovnodruhovej príslušnosti a následne v ich začlenení k jednotlivým deklinačným a konjugačným paradigám v systéme jazyka“ (Orgoňová – Bakošová 2005, s. 78). Z hľadiska morfolologickej adaptácie v procese flektivizácie sa pôvodne neohybné lexikálne jednotky prirodzene začleňujú do paradigmatických a syntaktických štruktúr slovenčiny tak, aby sa tieto pôvodne neohybné lexémy začlenili do deklinačného a konjugačného systému slovenčiny (Vojtek 2021, s. 91). Najrýchlejšie sa morfolologicky adaptujú substantíva (32) a verbá (33). Menej často sa vyskytujú morfolologicky adaptované adjektíva (34).

(32) S touto témou sú späté aj *lifehack*²⁷, ktoré som vám dnes natočila.

(33) Ak sa ti video páčilo, *subscribe*²⁸ tento môj kanál.

(34) Teraz použijem tento *blushovací*²⁹ štetec od Revolution³⁰.

5.1.3. Slovotvorná adaptácia

Slovotvorná adaptácia je úzko spojená s morfolologickou adaptáciou a ukazuje sa, že väčšina anglicizmov, ktorá sa integruje do deklinačného a konjugačného systému, je schopná tvoriť slovotvorné hniezda (Chocholová 2012, s. 254). Ich vzťah vychádza

²⁷ Z angl. *lifehack* „novátorský postup predstavujúci zjednodušenie, ktoré šetrí čas pri každodenných činnostiach“.

²⁸ Z angl. *to subscribe* „odoberať“.

²⁹ Z angl. *blush* „líčenka“ bolo príponou -ovací odvodené adjektívum vo význame „služiaci na nanášanie líčenky“.

³⁰ Názov kozmetickkej firmy.

z vlastností slovenčiny ako flektívneho jazyka, v ktorom „nositeľmi morfológických a derivačných významov sú morfémy“ (Ološtiak 2017, s. 96). Ako príklad uveďme slovotvornú adaptáciu lexémy *story*³¹, pomenújúcej multimediálny obsah (fotografia alebo video) uverejnený na sociálnej sieti, ktorý je viditeľný 24 hodín od jeho zverejnenia a potom automaticky zmizne. Označenie sa odvodilo od funkcie na sociálnych sieťach Instagram a Facebook, ktoré takéto pridávanie obsahu umožňujú. V slovenčine sa udomácnila morfológicky adaptovaná podoba *storka* (35) s celou deklináčnou paradigmou. Táto lexéma sa adaptovala pomocou flektivizačného formantu³², pridaním ktorého možno pôvodne neflektívnu lexému ohýbať (Ološtiak – Gianitsová-Ološtiaková 2015, s. 254). Od lexikálnej jednotky *storka* sa odvodzovaním utvorilo verbum *storkovať* (36) vo význame „pridávať fotografie alebo videá na sociálnu sieť pomocou funkcie story“, a aj slovesné podstatné meno *storkovanie* (37).

(35) Ešte dnes vám pridám zľavový kód aj do *storky* na Instagram, takže sledujte ma aj tam.

(36) Budúci týždeň sa začína Pohoda festival, takže ja sa z neho chystám *storkovať* to, čo sa bude diať.

(37) Mňa moc *storkovanie* nebaví, ale že ste to vy...

5.1.4. Sémantická adaptácia

Sémantická adaptácia je „adaptácia na významovej úrovni“ (Ološtiak 2010, s. 96). Preberaná lexéma „prechodom do iného jazyka zvyčajne stráca svoju polysémickosť“, čiže z východiskového jazyka sa aktivizuje len jeden jej z významov (Ološtiak 2010, s. 96). Viaceré anglicizmy, typické pre vlogerský makrosociálny komunikačný register, sa adaptovali sémanticky v jednom význame. Spomeňme ešte raz lexému *content* (21); (42), ktorá má v anglickom jazyku viacero významov³³, ale v slovenčine, konkrétne v diskurze nových médií, sa adaptovala len vo význame „súhrnné označenie rôzneho druhu publikovaných výstupov (napr. článkov, videí, podcastov, príspevkov na sociálnych sieťach), ktoré priamo alebo nepriamo súvisia s podporou predaja či sebareprezentácie“.^[14]

5.1.5. Ortografická adaptácia

Za súčasť vlogosféry považujeme aj názov a opis videa. Ani v týchto častiach sa vlogeri nevyhýbajú používaniu anglicizmov. Autori používajú prevažne pravopis-

³¹ Z angl. *story* „príbeh“.

³² Flektivizačný formant chápeme podľa Furdíka (2004) ako druh sufixu, ktorý má primárne gramatickú funkciu.

³³ Podľa *Cambridge Dictionary* substantívum *content* sa používa v angličtine vo významoch: 1. „šťastný, spokojný pocit“; 2. „myšlienka obsiahnutá v knihe, písanom a ústnom prejave alebo filme“; 3. „množstvo látky obsiahnutej v niečom“; 4. „niečo, čo vyplňa niečo“.^[14]

neadaptované formálne podoby lexikálnych jednotiek. V súčasnosti prevláda tendencia, že k pravopisnej adaptácii najmä neologických anglických jednotiek nedochádza. Takisto sa ukazuje, že mnohé anglické výrazy majú okazionalný charakter a sú použité na úrovni interferencie.

Pre túto komunikačnú sféru je z hľadiska pravopisu príznaková jazyková hra s verzálami a uplatňovanie pravopisných pravidiel angličtiny v slovenských písaných textoch. Ide o import ortografických pravidiel z angličtiny do domáceho jazyka, ktorý predstavuje opak pravopisnej adaptácie. Napríklad v názvoch videí je časté písanie plnovýznamových slov s veľkým začiatočným písmenom (38); (39), charakteristické pre pravopis v angličtine. Anglicizmy, ktoré slúžia na označenie typu vlogu, sa preferujú v ich internacionálnej, neadaptovanej podobe, a to najmä v písomnom prejave, kde sa zachováva pôvodný pravopis (18); (40). Takisto sa preferuje pôvodná pravopisná podoba aj pri anglicizmoch, ktoré sú morfológicky a výslovnostne adaptované v kontexte vlogosféry, napríklad lexémy *subscribe*, *unboxing*³⁴, *merch*³⁵, typické pre reč vloggerov, si zachovávajú pôvodnú pravopisnú podobu.

(38) *V Čom je Každé Mesto na Slovensku Najlepšie*^[15]

(39) *Takto som Prerobil Obývačku*^[16]

(40) KÚPIL SOM BYT – *house tour*^{36[17]}

5.1.6. Štylistická adaptácia

Jazyková prax ukazuje, že motiváciou na použitie anglicizmov nie sú len priamočiare onomaziologické potreby, ale aj potreba štylistickej diferenciacie niektorých lexikálnych jednotiek. Anglicizmy sú v reči vloggerov frekventovanými prostriedkami a mnohé z nich sa vyznačujú nadobudnutím štylistickej príznakovosti v slovenčine. Väčšina týchto výrazov má okazionalný charakter a nadobúdajú napríklad príznak prestížnosti, exotickosti a expresívnosti vzhľadom na ich novosť v preberajúcom jazyku. Napríklad adjektíva *cute*³⁷, *huge*³⁸ sú v angličtine neutrálne lexikálne jednotky, ktoré importom do slovenčiny nadobúdajú expresívny príznak, zdôrazňujúci vlastnosť opisovanej entity. Takisto neutrálne vo východiskovom jazyku sú frázy typu *why not?* alebo *let's continue* a pod., ale prechodom do preberajúceho slovenského jazyka môžu nadobudnúť príznak exkluzivity, resp. prestížnosti.

Frekventovaným používaním však niektoré anglicizmy, ktoré nadobudli štylistický príznak v domacom jazyku, ho môžu stratiť a postupne sa neutralizujú. Zvyčaj-

³⁴ Z angl. *unboxing* „rozbaľovanie produktov; vo vlogosfére označenie typu videa, v ktorom autor rozbaľuje produkty a zachytáva prvé dojmy z produktu“.

³⁵ Z angl. *merch* „reklamný predmet s osobnou značkou vlogera, ktorú sám navrhol“.

³⁶ Z angl. *house tour* „prehliadka domu“.

³⁷ Z angl. *cute* „roztomilý“.

³⁸ Z angl. *huge* „obrovský“.

ne ide o stratu príznaku len v kontexte diskurzu nových médií alebo sociálnomediálnom diskurze. Napríklad slovo *like* (*lajk*) je lexikálna jednotka, ktorá sa na základe vysokej textovej distribúcie postupne neutralizovala a preniká z periférie do prechodnej vrstvy slovenskej lexiky. Dôkazom je aj zachytenie zdomácnenej pravopisnej podoby *lajk* v *Ortograficko-gramatickom slovníku slovenčiny* (2023).^[18]

5.2. KOMUNIKAČNO-PRAGMATICKE ASPEKTY ANGLICIZMOV VO VLOGU

Internetová sféra predstavuje globálnu komunikačnú sieť tvorenú z veľkého počtu komunikátov v rôznych jazykoch (Danet – Herring 2007, s. 1). V tejto sieti má primárne postavenie anglický jazyk. Je známe, že pri termínoch (teda najmä v technickej a technologickej oblasti) existuje preferencia zachovávanía jazyka originálu. Dôvody uprednostňovania anglických termínov sa pertraktujú ako pragmatické: jednoznačnosť výrazu, ako aj jeho autenticnosť. Aj výrazy viažuce sa na digitálny priestor, v užšom zmysle na priestor YouTube či na oblasť digitálnych technológií, ktoré vlogeri pravidelne používajú, sa do slovenčiny spravidla neprekladajú a preferuje sa ich anglická podoba (41); (42). Preferované termíny prevzaté z angličtiny sa v procese ustáľovania zvyknú adaptovať spravidla foneticky a morfológicky.

- (41) Vo *feede*³⁹ sa vás pýtam, čo by vás zaujímalo o Survivorovi a v ďalšom vlogu budem odpovedať na tieto otázky.
(42) Keď odíde táto, budem môcť zobrať novú, a tým pádom aj robiť *content*⁴⁰.

Používanie anglických termínov, resp. kvázitermínov⁴¹ v reči vlogera reflektuje najmä jeho záujmovú oblasť a činnosti, ktorými sa zaoberá alebo na ktoré sa orientuje či už v súkromí, alebo v rámci vlogov. Napríklad vlogerka, ktorá sa zaoberá zdravým životným štýlom a vegánstvom, používa anglické termíny z tejto oblasti (42) alebo vloger, ktorý sa zaoberá porovnávaním a hodnotením počítačových alebo mobilných zariadení, používa termíny z oblasti hi-tech technológií (43).

- (43) Dajte mi vedieť vaše názory a vaše tipy na dobré, prinajmenšom *plant based*⁴² recepty, keď mi poradíte, budem rada.
(44) Ich snaha urobiť *bezel-less smartphone*⁴³ bola veľmi úspešná a veľmi dobre riešená.

³⁹ V oblasti sociálnych sietí sa lexémou *feed* označuje „kanál príspevkov používateľa“.

⁴⁰ Z angl. *content* „obsah“.

⁴¹ Lexikálne jednotky, ktoré vzbudzujú zdanie, že ide o termíny.

⁴² Z angl. *plant based* „rastlinný pôvod“.

⁴³ Z angl. *bezel-less smartphone* „typ smartfónu, ktorý má minimalizovaný rám a zväčšený displej takmer na celú prednú stranu zariadenia“.

Z hľadiska anglicizmov vo vlogoch sledujeme uplatňovanie princípu akomodačno-asimilačnej proporcie v tom zmysle, že používanie anglických výrazových prostriedkov sa odvíja od takých činiteľov, ako je téma, komunikačný zámer hovoriaceho, formálne a kompozičné špecifiká komunikátu či cieľová skupina percipientov. Je preto pochopiteľné, že vyššia miera anglických prostriedkov sa vyskytuje vo vlogoch, v ktorých sa hovoriaci zmieňuje o digitálnych technológiách alebo tematické zameranie vlogu sa týka hrania počítačových hier. Vo vlogoch, ktoré sú monologické (nevystupujú v nich iní aktéri) a kompozične premyslené, je pozorovateľná tendencia, že k použitým anglickým výrazom hovoriaci dodá i slovenský ekvivalent.

Použitie anglického výrazu a následne jeho doslovný preklad do slovenčiny alebo použitie opisného vysvetlenia tohto výrazu sme spozorovali napríklad vo vlogoch, ktorých cieľom je sprostredkovať nové informácie z rôznych oblastí a vyznačujúcich sa zámerom popularizovať dané oblasti, a tak edukačne vplývať na percipienta. V pozorovaných komunikátoch išlo o spopularizovanie informácií z oblasti zdravého životného štýlu, sprostredkovanie tipov na biografickú literatúru z prostredia politológie alebo anglickej kráľovskej rodiny (45).

(45) Sú novinári, ktorí ich sprevádzali na mnohých ich zastávkach, či už na tých rôznych *tours overseas*⁴⁴, teda na tých rôznych cestách v zahraničí.

Používanie ekvivalentných výrazov sa takisto objavuje v recenziách rôznych produktov, prevažne elektronických produktov a nových technológií alebo kozmetických produktov. Z tohto tvrdenia následne vyplýva jednak potreba rozlišovať medzi jednotlivými komunikačnými funkciami anglických výrazov, a jednak potreba diferenciacie vlogu ako žánru na jednotlivé subžánre.

5.2.1. Anglicizmy a prestíž vlogera

Angličtina ako organická súčasť verbálneho prejavu youtuberov súvisí aj so symbolickou funkciou angličtiny, konotujúcou „hodnoty anglofónnych lingvokultúr, resp. hodnoty asociované so západnou civilizáciou všeobecne, modernosťou, trendovosťou a svetovosťou“ (Ferenčík 2012, s. 101). Jej používanie môže byť prejavom snahy o prestíž. Prestíž chápeme ako spoločensky uznávaný obdiv, česť alebo rešpekt spojený s určitými sociálnymi rolami alebo sociálnym statusom. Youtuberi sú označovaní ako „postmoderné ikony“ (Moravec 2016, s. 142), ku ktorým vzhľadom prevažne mladá generácia sledovateľov označovaná ako generácia Y a generácia Z, čo ich stavia do roly *trendsettera*, čiže osoby, ktorá vystupuje ako vzor v danej oblasti, ako niekto, kto je dostatočne uznávaný a má dostatočnú dôveru svojho publika na to, aby mohol hodnotiť a udávať módne trendy alebo tieto trendy sám vytvárať.

⁴⁴ Z angl. *tours overseas* „cesty do zámoria“.

rať. Používanie anglicizmov zo sveta módy a krásy ilustruje túto snahu o prestíž, konkrétne manifestáciu trendovosti. Použité anglické výrazy majú utvrdiť sledovateľa, že vlogger sa orientuje v danej téme, a preto môže určovať trendy (46); (47).

(46) Je to *blurring primer*⁴⁵, čiže má to byť primer, ktorý vám *vyblaruje*⁴⁶ tvár (...). Primer má takú gélovú konzistenciu.

(47) Keď nakupujete cez *personal shopera*⁴⁷, tak máte tam aj nejakú prirážku. Normálne tieto šľapky stoja 500 eur a u *personal shoperov* od 550 vyššie.

V súlade s logikou uvedených tvrdení je preto prirodzené, že vyššiu mieru používania anglicizmov vykazujú vlogy zamerané na módu a videá o líčení, kde sa autorky snažia manifestovať svoju expertnosť v danej oblasti. Preferovaním anglických termínov sa čiastočne demonštruje takisto informačná funkcia vlogov, ktorej úlohou je podávať objektívne, resp. autentické a neskreslené informácie. Anglické výrazy, ktoré sú pôvodnými termínmi, tak majú prispievať k odbornosti a objektívnosti tvrdení v kontexte preberanej témy.

5.2.2. Anglicizmy a identita vlogera

Potreba pôsobiť prestížne je jeden z aspektov budovania individuálnej a kolektívnej identity. Všeobecnou funkciou jazykových prostriedkov je ich identifikačná a sebaidentifikačná funkcia. Pristavíme sa pri koncepte identity v kontexte vlogerského prostredia.

Vlogeri deklarujú, že ich vystupovanie je autentické a vo videách sa snažia byť rovnakí ako sú aj v reálnom živote. Tieto deklarované postoje naruša skutočnosť, že aktéri spravidla vystupujú pod prezývkami, ktoré symbolizujú, že sociálny status vlogera je jednou z foriem ich verejných, resp. poloverejných identít. Táto identita je identita v kyberpriestore, ktorá je „externe budovaná, vymedzená reakciou okolia a spätnou väzbou v nadväznosti na potrebu mať pozornosť a byť oceňovaný“ (Olejárová 2018, s. 181), pričom jazyk sa stáva jednou z možností, ako konštituovať, prípadne dotvárať externe budovanú identitu.

Vyššie sme uviedli, že fungovanie vlogera má sociálno-konštitutívny charakter, čo znamená, že je dominantnou osobou, okolo ktorej sa vytvára neformálna virtuálna komunita a na druhej strane vlogger sa sám s niekým môže identifikovať, napríklad so zahraničnými youtuberskými vzormi (pripomeňme, že na začiatku kariéry viacerých vlogerov stál zahraničný vzor). Aktéri v nadväznosti jednak na spätnú

⁴⁵ Z angl. *blurring primer* „podkladová vrstva pod mejkap, ktorej funkciou je zjednotiť tón pleti a zjemniť nedokonalosti na tvári“.

⁴⁶ Z angl. *to blur* „(v kozmetike) rozotrieť mejkap a zjednotiť tóny pleti“.

⁴⁷ Z angl. *personal shopper* „osobný nákupca“.

väzbu, a jednak na to, čo oni pokladajú pre seba za vzorové od iných youtuberov, prispôsobujú svoj verbálny aj neverbálny prejav, vzhľad aj atmosféru videa podľa aktuálnych potrieb publika a vlastných potrieb sebaaprezentácie. Vlogger vystupuje teda vo vlogoch ako bimodálny aktér. Z toho potom vyplýva, že aj jeho jazyková kompetencia, miera a štýl odkazovania na zahraničné vzory a authority, určuje používanie anglicizmov v jeho videách.

Z hľadiska individuálnej identity vlogger preferuje jazykové prostriedky, ktoré sú ikonické pre jeho identitu a ktorými je ľahko rozpoznateľný medzi ostatnými členmi mikrosociety vloggerov. Ide o prvky, ktoré sa stávajú signifikáciou vlogera. Prikladom sú typické pozdravy alebo oslovenia, slúžiace na odlišenie sa od ostatných. Napríklad youtuber Selassie oslovuje v úvode svoje publikum ako *felákov* a *feláčky*. Ide o slangový výraz, pochádzajúci z angl. *fella* (skratka pre *fellow person*). Týmto anglickým výrazom sa v neformálnej angličtine označuje zvyčajne osoba, s ktorou je hovoriaci v kamarátskom vzťahu.

Pripomeňme, že sme vymedzili vloggerov ako mikrosocietu, predstavujúcu sociálnu inštitúciu, v rámci ktorej sa konštituuju komunikačné registre (Krolčíková 2023). V tomto kontexte reč vloggerov patrí medzi komunikačný register, ktorý možno definovať ako „súbor výrazových prostriedkov, ktorých existenčnou motiváciou je spätosť s istými viac alebo menej opakujúcimi sa, unifikovanými, ritualizovanými komunikačnými situáciami, v ktorých sa dané prostriedky preferenčne používajú“ (Ološtiak 2010, s. 34).

Na priesečníku idiolektov, ktoré manifestujú jednu z foriem prejavu ich individuálnej identity, badať isté spoločné jazykové črty a tendencie založené na generačnom alebo záujmovom aspekte jednotlivých vloggerov. Medzi takéto črty patrí napríklad používanie anglických jazykových prostriedkov z vrstvy záujmovo-generačného slangu (13); (15). Anglicizmy sú jedným zo základných znakov reči vloggerov, ktoré spolu s ďalšími znakmi konštituuju ich sociolekt. Tento druh sociolektu možno v širšom chápaní považovať za komunikačný register (Ološtiak 2010, s. 33). V kontexte vlogerského makrosociálneho komunikačného registra⁴⁸ anglicizmy predstavujú registrové markery (Ološtiak 2011, s. 269) typické pre slovenskú vlogosféru, ktorá sa vyznačuje sociálne podmienenými komunikačnými situáciami, od ktorých sa odvíja frekvencia aj funkcia anglicizmov.

Vlogosféra je diferencovaná a v základe tejto diferencovanosti sú odlišné komunikačné situácie, kreujúce jednotlivé vlogerské komunikačné subregistre. V závislosti od týchto subregistrov sa anglické výrazové prostriedky vyskytujú v rôznej miere a sú nositeľmi komunikačno-pragmatických funkcií. Napríklad anglické termíny z oblasti hi-tech technológií, ktoré sa preferenčne používajú v letsplayerských

⁴⁸ Termín vlogerský makrosociálny komunikačný register sa používa aj v štúdiu *Slovenská vlogosféra v mediálnom a sociokultúrnom kontexte* (Krolčíková 2023).

vlogoch, nie sú typické pre vlogy o kráse alebo o móde a naopak. Anglicizmy patriace medzi vlogerské profesionalizmy môžeme označiť ako makroregistrové anglicizmy, pretože ide o také slová, ktoré sa vyskytujú naprieč všetkými vlogerskými komunikačnými subregistrarmi (48) – (50).

- (48) Video zmazané. Mám tam upozornenie, nič extra sa nedeje, už som mal jeden *strike*⁴⁹ z minulosti.
- (49) Tu, čo vidíš okolo mňa, je môj aktuálny *setup*⁵⁰, na ktorom pracujem 99,9 % času a mám z toho už zhrbenú chrbticu.
- (50) Dnes tu mám pre vás *unboxing*, pretože som dnes dostala dva výnimočné PR balíčky, ktoré vám hneď chcem ukázať.

Ďalej môžeme konštatovať, že vlogeri prežívajú a vnímajú jazyk ako účelný nástroj, slúžiaci na dosahovanie vlastných cieľov a uspokojovanie potrieb, spätých s využívaním funkčných možností jazyka (Dolník 2018, s. 18), ale rovnako sa v praxi „vzájomne prispôsobujú a prejavujú spolupatričnosť tým, že v sociálnom správaní sa riadia spoločnými znakmi a spôsobmi ich používania s dominanciou jazykových znakov“ (Dolník 2017, s. 151), čím sa konštituuje ich charakter sociálnej inštitúcie, ktorá sa identifikuje istým preferovaným spôsobom verbálneho aj neverbálneho prejavu, pričom anglicizmy patria medzi významnú súčasť reči vlogerov s pragmaticky funkčným významom.

6. ZÁVER

Jedným z dôsledkov integrácie internetu do každodenného života je vznik nových komunikačných sfér. Tieto komunikačné sféry vznikajú vo virtuálnom priestore a ich fungovanie je úzko spojené s technickými vlastnosťami nových médií, ktoré sa premietli do vzniku nových mediálnych platforiem, slúžiacich na tvorbu, zdieľanie a prijímanie rôznych druhov mediálnych obsahov. Jednou z najznámejších internetových platforiem je videoportál YouTube, predstavujúci priestor, kde vznikla a ďalej sa konštituuje aj vlogosféra.

V štúdií sme pri vymedzení konceptu vlogosféry vychádzali z chápania komunikačnej sféry podľa D. Slančovej (2023) a s prihliadnutím na digitálnosť youtubovej platformy sme ju definovali ako komunikačný virtuálny priestor (kyberpriestor), v ktorom sa konvencionalizovali jazykové aj parajazykové prostriedky, ako aj preferované komunikačné formy verbálneho či neverbálneho prejavu charakteristické pre

⁴⁹ Z angl. *strike* „upozornenie autora, že svojím obsahom porušil podmienky youtubovej platformy“. Ide o varovanie, že obsah uverejnený na kanáli porušuje pravidlá YouTube, a ak sa nevyrieši, môže to viesť k závažnejším následkom, ako je pozastavenie alebo ukončenie kanála.

⁵⁰ Z angl. *setup* „vybavenie youtuberovho pracovného priestoru“.

sociálnu inštitúciu, za ktorú pokladáme aj mikrosocietu vloggerov a virtuálne komunity, konštituujúce sa okolo vloggerov ako jednotlivcov. Tento priestor možno označiť aj ako autopoietickú realitu (bližšie Dolník 2021), ktorá nepodlieha externe daným normám (kultúrnym, spoločenským alebo jazykovým), ale jej účastníci túto realitu vytvárajú a prežívajú prostredníctvom štandardizovaných prvkov, medzi ktoré patrí aj jazyk.

Ďalej sme sa zamerali na vytýčenie špecifických vlastností vlogosféry. Za primárnu vlastnosť považujeme hybridnosť, ktorá sa prejavuje na osi verejnosť – súkromnosť ako súkromne ladená komunikácia prebiehajúca vo verejnom komunikačnom priestore. Na osi monologickosť – dialogickosť sa táto sféra vyznačuje monologickou formou, ktorá má povahu internetového dialógu, prebiehajúceho medzi vloggerom a potenciálnym publikom. Ďalej sa hybridnosť prejavuje na úrovni štýlovo-žánrového synkretizmu a tematicko-obsahového synkretizmu. Na úrovni jazykového stvárnenia je vo vlogoch frekventovaná hybridizácia jazyka v podobe miešania jazykových kódov, pričom najvýraznejšie sa prejavuje vovádzaním anglických prostriedkov do slovenských paradigmatických aj syntaktických štruktúr. Ďalšími konštitutívnymi vlastnosťami vlogosféry sú multimodálnosť, translokálnosť, apelovosť, infantilizácia prejavu aktérov, ako aj infantilizácia obsahu.

Z aspektu jazykového stvárnenia vo vlogoch prevládajú jazykové prostriedky charakteristické pre hovorený a spontánny, živý jazyk. Reč vloggerov sa vyznačuje vysokou mierou neformálnosti, s ktorou je spojená situačná stručnosť, ako aj expresívnosť a intenzifikácia výrazu v podobe emocionálne podfarbených hodnotiacich výrazov. Situačná stručnosť sa vo vlogoch spája so simultánnosťou prehovoru.

Používanie anglicizmov v rámci jazykového stvárnenia vlogov chápeme ako organickú súčasť tejto komunikačnej sféry. Reč vloggerov je tvorená komplexom verbálneho aj neverbálneho prejavu ich mikrosociety, ktorá má povahu sociálnej inštitúcie a v ktorej sa ustálil istý spôsob verbálneho aj neverbálneho prejavu. Anglicizmy v kontexte tohto teoretického rámca predstavujú tzv. registrové markery (bližšie Ološtiak 2011) vlogerského makrosociálneho komunikačného registra, ktorý možno rozčleniť na konkrétne subregistre v závislosti od komunikačnej situácie.

V štúdiu sme sústredili našu pozornosť na anglicizmy prevažne vo fáze interferencie. Jedným z cieľov bolo sledovať intuitívne spôsoby začleňovania anglických výrazov do prehovorov slovenských vloggerov. Na základe nášho skúmania môžeme skonštatovať, že anglické výrazy prechádzajú adaptačnými procesmi už pri ich prvotnom začlenení do prehovoru, a to najmä na výslovnostnej a morfolologickej rovine. Zároveň sa ukazuje tendencia vedome zachovávať neadaptované formálne podoby anglických prostriedkov z pragmatických dôvodov. Medzi najčastejšie dôvody zachovávanía pôvodnej podoby patrí jednoznačnosť výrazu, čo znamená, že anglicizmy majú prispievať k odbornosti a objektívnosti tvrdení v kontexte preberanej témy.

Medzi ďalšie dôvody patrí snaha o prestíž či používanie anglicizmov ako jeden z prostriedkov budovania individuálnej a kolektívnej identity.

Jednou z významných črt vlogosféry je jej široká diferenciácia na tematicko-obsahovej úrovni. Komplexná alebo aspoň čiastková typológia vlogov v slovenskom kontexte abscentuje a stáva sa tak výzvou pre ďalšie lingvistické a interdisciplinárne skúmania. Nazdávame sa, že systematická typologizácia by otvorila ďalšie výskumné otázky, ako aj pomohla ku komplexnejším výsledkom v oblasti mediálnej a digitálnej komunikácie.

Slovenská vlogosféra ponúka zaujímavý jazykový materiál na výskum jazykových prostriedkov a ich komunikačných funkcií, ako aj špecifických štylistických kvalít v reči vlogerov v kontexte komunikačných registrov. Samostatnú pozornosť si zaslúži aj písaná stránka vlogosféry v podobe nadpisov a podnadpisov videí, autorských komentárov či titulkov, ktoré sú súčasťou vlogov. Naznačili sme, že v skúmaných komunikátoch sa prejavila tendencia importovať ortografické pravidlá z angličtiny do slovenčiny. Toto zistenie by mohlo byť impulzom na ďalší sústredenejší výskum v teréne. Predpokladáme, že by bolo prínosné zaujímať sa, ako samotní autori vnímajú písanie verzál a ozrejmiť dôvody používania tejto pravopisnej formy. Medzi ďalšie výskumné otázky patrí aj problematika zapojenia vlogerského publika do komunikačného procesu. Ide o dôležitý aspekt vlogosféry, ktorému sa doteraz nevenovala dostatočná vedecká pozornosť. Takisto vzhľadom na persuazívny charakter vlogov, ako aj na široký dosah týchto komunikátov by bolo užitočné zamerať sa jednak na skúmanie komunikačných stratégií vlogerov, jednak sústredenejšie sledovať komunikačný účinok skúmaním reakcií adresátov. Tieto načrtnuté možnosti ďalšieho vedeckého skúmania vlogosféry predstavujú nielen nezodpovedané výskumné otázky, ale vytvárajú aj priestor na poznanie slovenčiny v interdisciplinárnom zábere.

Literatúra

- ALIM, H. S. (2009): Translocal Style Communities: Hip Hop Youth as Cultural Theorists of Style, Language and Globalization. In: *Pragmatics* 19/1, 103 – 127.
- BODNÁROVÁ, M. – KIČURA SOKOLOVÁ, J. – KLINGOVÁ, J. – SLANČOVÁ, D. (2022): Psychoštylistika. In: Slančová, D. et al.: *Úvod do štúdia interaktívnej štylistiky (I)*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 449 – 478.
- BÖHMEROVÁ, A. (2012): Zjavné i menej zjavné prieniky anglických nadslovných javov a štruktúr do súčasnej slovenčiny. In: Bohunická, A. (ed.): *Jazykoveda v pohybe*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 281 – 292.
- BUZÁSSYOVÁ, K. (2003): K dimenziám internacionalizácie slovnej zásoby. In: Tichá, Z. – Rangelova, A. (eds.): *Internationalizmy v nové slovní zásobě. Sborník příspěvků z konference, Praha, 16. – 18. června 2003*. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 5 – 16.
- BUZÁSSYOVÁ, K. (2010): Vztah internacionálních a domácích slov v premenách času. In: *Jazykovedný časopis*, 61/2, 113 – 130.

- DANET, B. – HERRING, S. C. (2007): Welcome to the Multilingual Internet. In: Danet, B. – Herring, S. C. (eds.): *The Multilingual Internet: Language, Culture, and Communication Online*. Oxford: Oxford University Press, 1 – 39.
- DOBRIČ, Z. (2007): *Jazyky v kontaktoch (anglicizmy a iné slová cudzieho pôvodu v nemčine a slovenčine)*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici.
- DOLNÍK, J. (2002): Ohrožujú anglicizmy slovenčinu? In: Mlacek, J. (ed.): *Studia Academica Slovaca. 31. Prednášky XXXVIII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Stimul, 31 – 41.
- DOLNÍK, J. (2003): *Lexikológia*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- DOLNÍK, J. (2010): *Všeobecná jazykoveda*. Bratislava: Veda.
- DOLNÍK, J. (2017): *Jazyk v sociálnej kultúre*. Bratislava: Veda.
- DOLNÍK, J. (2018): *Jazyk v pragmatike*. Bratislava: Veda.
- DOLNÍK, J. (2021): *Jazyk v sociálnej praxi*. Bratislava: Veda.
- FERENČÍK, M. (2012): Angličtina v miestnej jazykovej krajine. In: Blaho, M. (ed.): *Jazyk – médiá – text III*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 96 – 107. Dostupné na: <https://www.publib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Blaho1/subor/Ferencik.pdf> (cit. 30. 10. 2021).
- FINDRA, J. (2013): *Štylistika súčasnej slovenčiny*. Martin: Osveta.
- FROBENIUS, M. (2014): Audience design in monologues: How vloggers involve their viewers. In: *Journal of Pragmatics*, 72/2, 59 – 72.
- FURDÍK, J. (2004): *Slovenská slovo tvorba (teória, opis, cvičenia)*. Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka.
- HOMOLÁČ, J. et al. (2022): Internetová komunikace: charakteristické rysy a prostředky. In: Homoláč, J. – Mareš, P. – Hoffmanová, J. – Jílková, L. – Kopecký, J. – Mrázková, K.: *Míšení žánrů, stylů a diskurzů v internetové komunikaci*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 15 – 122.
- CHOCHOLOVÁ, B. (2012): Morfológická adaptácia anglicizmov v slovenčine. In: Buzássyová, K. – Chocholová, B. – Janočková N. (eds.): *Slovo v slovníku. Aspekty lexikálnej sémantiky – gramatika – štylistika (pragmatika). Na počesť Alexandry Jarošovej*. Bratislava: Veda, 254 – 262.
- JAROŠOVÁ, A. (2015): *Slovo v slovníku z pohľadu času a normy*. Bratislava: Veda.
- JAROŠOVÁ, A. (2022): *Používatelia jazyka, jazykovedci a kodifikácia*. Bratislava: Veda.
- KRAJČÍROVÁ, A. – HORŇÁKOVÁ, M. (2019): Vlogerka Moma: Chcem ľudom ukázať, že šťastie je byť sám sebou a nie kopírovať. In: *Noizz*. Dostupné na: <https://noizz.aktuality.sk/big-stories/roz-hovor-s-vlogerkou-momou/sym5b9p> (cit. 14. 6. 2022).
- KRALČÁK, Ľ. (2008): Sociálno-komunikačné aspekty hovorenej podoby slovenčiny v médiách. In: Kralčák, Ľ. (ed.): *Hovorená podoba jazyka v médiách*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 23 – 35.
- KROLČÍKOVÁ, R. (2021): Anglicizmy vo sfére vlogov. In: Hladký, J. – Závodný, A. (eds.): *Varia XXIX: zborník príspevkov z XXIX. kolokvia mladých jazykovedcov (Trnava 25. 11. – 27. 11. 2020)*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 65 – 74.
- KROLČÍKOVÁ, R. (2022): Fungovanie anglických výrazových prostriedkov v kontexte funkčno-štylistickej diferencovanosti vlogov. In: Gajdošová, K. – Kolenčíková, N. (eds.): *Varia XXX: zborník príspevkov z XXX. kolokvia mladých jazykovedcov (Bratislava 3. 11. – 5. 11. 2021)*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., 167 – 177.
- KROLČÍKOVÁ, R. (2023): Slovenská vlogosféra v mediálnom a sociokultúrnom kontexte. In: *Slovenská reč*, 88/1, 7 – 31.
- MACEK, J. (2013): *Poznámky ke štúdiám nových médií*. Brno: Masarykova univerzita.
- MAREŠ, P. (2022): Úvod. In: Homoláč, J. – Mareš, P. – Hoffmanová, J. – Jílková, L. – Kopecký, J. – Mrázková, K.: *Míšení žánrů, stylů a diskurzů v internetové komunikaci*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 9 – 14.
- MATUŠČÁKOVÁ, Z. – ALTOF, P. (2018): Youtuber Exploited: Firmy ma pákrát podviedli, aj preto som vytvoril svoj produkt. In: *Forbes*. Dostupné na: <https://www.forbes.sk/youtuber-exploited-firmy-ma-parkrat-podviedli-aj-preto-som-vytvoril-svoj-produkt/> (cit. 14. 6. 2022).

- MERGEŠ, J. – KLINGOVÁ, J. (2023): Mediálna komunikačná sféra: komunikačná sféra médií a internetu. In: Slančová, D. et al.: *Úvod do štúdia interaktívnej štylistiky (II)*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 52 – 176.
- MIKO, F. – POPOVIČ, A. (1978): *Tvorba a recepcia: estetická komunikácia a metakomunikácia*. Bratislava: Tatran.
- MIKUŠOVIČ, D. – SLÁŽANSKÝ, M. (2016): Youtuber Selassie: V päťdesiatke už budem ležať v hoidacej sieti na Bahamách. In: *Denník N*. Dostupné na: <https://dennikn.sk/474775/youtuber-selassie-mladych-telka-nu-sa-uz-pozerat-neda/> (cit. 27. 1. 2021).
- MORAVEC, V. (2016): *Médiá v tekutých časoch. Konvergenca audiovizuálnych médií v ČR*. Praha: Academia.
- OLEJÁROVÁ, A. (2018): Reflexia vybraných aspektov nových médií so zameraním na platformu YouTube. In: *Culturologica Slovaca*, 3/3, 178 – 189. Dostupné na: http://www.culturologicaslovaca.ff.ukf.sk/images/No3/Olejarova_Youtube.pdf (cit. 27. 1. 2022).
- OLOŠTIAK, M.: (2009): O názoroch na preberanie cudzích lexikálnych jednotiek do slovenčiny. In: Považaj, M. (ed.): *Jazyková kultúra na začiatku 3. tisícročia*. Bratislava: Veda, s. 87 – 95.
- OLOŠTIAK, M. (2010): Registrová motivácia lexikálnych jednotiek (o vzťahu medzi pojmami lexikálna zásoba, register, sociolekt). In: *Jazykovedný časopis*, 61/1, 31 – 42.
- OLOŠTIAK, M. (2017): *Slovotvorba, slovnodruhovú prechody, preberanie a skracovanie lexém*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak11> (cit. 25. 3. 2023).
- OLOŠTIAK, M. – GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, L. (2007): *Deklinácia prevzatých substantív v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- OLOŠTIAK, M. – GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, L. (2015): Formálno-procesuálne aspekty slovo- tvornej adaptácie. In: Ološtiak, M. (ed): *Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 207 – 308.
- OLOŠTIAK, M. – REŠOVSKÁ, S. (2021): Slovo- tvorná adaptácia anglicizmov. In: Ološtiak, M. (ed.): *Kapitoly zo slovo- tvornej adaptácie prevzatých slov v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 143 – 199.
- ORAVCOVÁ, A. (1994): O anglických slovách v dennej tlači. In: *Kultúra slova*, 28/5, 266 – 274.
- ORGOŇOVÁ, O. – BAKOŠOVÁ, J. (2005): Adaptácia neologizmov ako jeden z aspektov ich včleňo- vania do systému slovenčiny. In: Mlacek, J. – Vojtech, M. (eds.): *Studia Academica Slovaca. 34. Prednášky XLI. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Stimul – Centrum informa- tiky a vzdelávania FF UK, 65 – 102.
- PEKNUŠIAKOVÁ, E. (2015): Infantilizácia reklamného textu. In: Bočák, M. – Regrutová, L. – Rusnák, J. (eds.): *Médiá a text 5*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 297 – 307.
- PEURONEN, S. (2011): Ride Hard, Live Forever: Translocal Identities in an Online Community of Extreme Sports Christians. In: Thurlow, C. – Mroczek, K. (eds.): *Digital Discourse. Language in the New Media*. New York: Oxford University Press, 154 – 176.
- Redbull.sk – ŠTRAUCH, D. (2017): *Jeden deň človeka, ktorého sleduje milión ľudí. Rozhovor s Danie- lom Štrauchom*. Dostupné na: <https://www.redbull.com/sk-sk/sleduju-ho-statisice-ludi> (cit. 13. 6. 2022).
- SLANČOVÁ, D. (2023): Socioštylistika. In: Slančová, D. et al.: *Úvod do štúdia interaktívnej štylistiky (II)*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 9 – 23.
- SLANČOVÁ, D. et al. (2023): *Úvod do štúdia interaktívnej štylistiky (I), (II)*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.
- VOJTEK, D. (2021): Slovo- tvorná adaptácia galicizmov. In: Ološtiak M. (ed.): *Kapitoly zo slovo- tvornej adaptácie prevzatých slov v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešo- ve, 71 – 142.

WACHTARCZYKOVÁ, J. (2015): Socionymá – pomenovania spoločenských skupín (na príklade názvov občianskych združení a súťažných dvojíc). In: Valentová, I. (ed.): *19. slovenská onomastická konferencia: zborník referátov. Venované PhDr. Milanovi Majtánovi, DrSc., k osemdesiatym narodeninám*. Bratislava: Veda, 478 – 497.

Internetové zdroje

- [1] Webnode. Dostupný na: <https://www.webnode.com/cs/blog/pridejte-si-na-web-videa-zacnete-vlogovat/> (cit. 15. 5. 2023).
- [2] Ako príklad vlogu pozri napr. <https://www.youtube.com/watch?v=o45sYWvfUjI&t=9s> (cit. 19. 6. 2023).
- [3] Témy. Séria videí. Dostupný na: https://www.youtube.com/playlist?list=PLoNttNxsazzer8o-ekNmmI_7A3oQnLNIO (cit. 19. 6. 2023).
- [4] Ako príklad vlogu pozri napr. <https://www.youtube.com/watch?v=Qd9V2Sj1hQs> (cit. 19. 6. 2023).
- [5] Dejepis Inak. Dostupný na: <https://www.youtube.com/c/DejepisInak> (cit. 19. 6. 2023).
- [6] <https://www.youtube.com/watch?v=LUYNIsRatBk&t=1s> (cit. 26. 7. 2023).
- [7] <https://www.youtube.com/watch?v=q6IsESXMWlw&t=12s> (cit. 26. 7. 2023).
- [8] <https://www.youtube.com/watch?v=coEfMh2xVjc> (cit. 26. 7. 2023).
- [9] <https://www.youtube.com/watch?v=RmWk2uTA9-k> (cit. 19. 6. 2023).
- [10] <https://www.youtube.com/watch?v=6u0WKKejINs&t=2s> (cit. 19. 6. 2023).
- [11] Séria vlogov dostupná na: <https://www.youtube.com/playlistlist=PLoNttNxsazze2E1r4WBDtY-DisYXQEtiK5> (cit. 19. 6. 2023).
- [12] Ako príklad vlogu pozri napr. <https://www.youtube.com/watch?v=J5X05EGhyH8> (cit. 19. 6. 2023).
- [13] Ako príklad vlogu pozri napr. <https://www.youtube.com/watch?v=4owFY3HN1RE&t=34s>. (cit. 19. 6. 2023).
- [14] Visibility. Vlog. Dostupný na: <https://visibility.sk/blog/slovník/vlog/> (cit. 30. 8. 2023).
- [15] <https://www.youtube.com/watch?v=EFyaV186M0> (cit. 30. 8. 2023).
- [16] <https://www.youtube.com/watch?v=V43CJOBS8pU> (cit. 30. 8. 2023).
- [17] <https://www.youtube.com/watch?v=GOJmU3MLIAS&t=271s> (cit. 30. 8. 2023).
- [18] Ortograficko-gramatický slovník slovenčiny. Dostupný na: <https://slovník.juls.savba.sk/> (cit. 30. 8. 2023).

ZDOMÁČŇOVANIE ANGLICIZMOV AKO PROBLÉM PRAVOPISU A POSTOJOV ALEBO PRÍPAD *PUZZLE/PUCLE*¹

Alexandra Jarošová

*Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied, v. v. i.
Panská 26, Bratislava
E-mail: alexandra.jarosova@juls.savba.sk*

JAROŠOVÁ, A. (2023): Domestication of Anglicisms as a Problem of Spelling and Attitudes or the Case of *puzzle/pucle*. In: *Slovenská reč*, 88/2, 42 – 62.

Abstract: The first part of the study deals with the question of how the domestication of Anglicisms is related to the ethnostructural and orthographic setting of the receiving, i.e., from the point of view of adaptation, the dominant language. Attention is also drawn to the fact that the degree of adaptation differs significantly in individual thematic groups of words and communication spheres. The second part explains how this disparity is related to the naming function of the borrowed words, but also to the attitudes of Slovak speakers. The third part of the study reflects the increasing number of intolerant attitudes towards adapted forms of Anglicisms naming common realities. This phenomenon and its consequences in the form of a weakening of the principle of dominance of the receiving language is demonstrated in the textual functioning of the unadapted Anglicism *puzzle* and its adapted variant *pucle*.

Keywords: Anglicisms in Slovak, adaptation of Anglicisms, Slovak orthography, users' attitudes towards adaptation.

Článok v skratke:

- Článok poukazuje na to, ako a prečo závisí stupeň zdomáčňovania anglicizmov od komunikačnej oblasti. Rezistencia k adaptácii bola a je príznačná pre sféru odborného vyjadrovania na rozdiel od neodbornej komunikácie, kde bola a je adaptácia rozšírená.
- V posledných desaťročiach sa odmietanie adaptácie vyskytuje aj v tejto sfére. Súvisí to s rastom znalosti angličtiny a jej prestíže u slovenských hovoriacich. Odmietanie adaptácie je spojené aj s chápaním adaptovaného výrazu ako slangizmu.
- Dôsledkom nevyužívania adaptačných mechanizmov je výslovnostná a pravopisná neistota hovoriacich, čo ukazujeme na textovom fungovaní neadaptovaného anglicizmu *puzzle* a jeho adaptovanej podoby *pucle*.

1. ÚVOD

Dnes už málokto hodnotí „prienik“ anglicizmov do národného jazyka ako symptóm úpadku. V každom prípade však treba skúmať tento jav komplexne: z hľadiska dôvodov a miery preberania anglicizmov, spôsobov ich adaptácie v prostredí

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0016/21 Slovník súčasného slovenského jazyka – 7. etapa (koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum).

preberajúceho jazyka a aj z hľadiska rozličných postojov k týmto prevzatiam. Všetky tri aspekty sú prepojené, a preto sa navzájom ovplyvňujú. To, ako sa anglicizmus bude používať a či sa zžije s cudzím jazykovým prostredím, súvisí s mnohokrát zdôrazňovanou „aktivitou“ preberajúceho jazyka (napr. Horecký – Buzássyová – Bosák a kol. 1989, s. 273). Aktivita sa prejavuje nielen v tom, že sa preberá to, čo jazyk potrebuje, ale samotný adaptačný proces je „výsadou preberajúceho jazyka a uplatňujú sa pri ňom zákonitosti platiace v tomto jazyku“ (Ološtiak 2007, s. 34). Tento jav budeme nazývať **princípom dominancie preberajúceho jazyka**. Takto to funguje v slovenčine, ale nemusí to tak byť všade. Za konceptom dominancie je určité nastavenie jazykového spoločenstva. Toto nastavenie chápeme ako interpretáciu situácie preberania cudzích slov, teda to, aký zmysel jazykové spoločenstvo tejto situácii dáva. Nastavenia môžu byť odlišné, ale nikdy nie sú ostro vymedzené.

Ak sa princíp dominancie uplatňuje v preberajúcom jazyku, záujmy, potreby a ciele tohto jazyka sú prvoradé. Anglicizmus, ktorý si preberajúci jazyk vyberie, musí mať vlastnosti, ktoré mu umožňujú plniť v danom jazyku funkciu uspokojenia poznávacích, dorozumievacích a niekoľkých druhov jazykovopragmatických potrieb. Anglicizmus použitý v komunikácii plní nejakú funkciu vždy. Na rozličné funkcie lexikálnych prevzatí jestvujú odlišné názory v závislosti od toho, či sa o nich uvažuje z **komunikačnej alebo extrakomunikačnej perspektívy** (Dolník 2000, s. 99 – 100; Dolník 2010, s. 62 – 63). Pre extrakomunikačné uvažovanie je príznačné, že pozorovateľ sa usiluje stanoviť prínos anglicizmu z hľadiska plnenia pomenovacej potreby a účasti na kultivácii jazyka (Habiňák 2013). Koncepcia, ktorá ráta s používateľom ponoreným do komunikačného diania, ráta aj so sebareprezentačnou funkciou (Imrichová 2007).

Cieľom tejto úvahy je pozrieť sa na pôsobenie princípu dominancie preberajúceho jazyka z troch strán. Prvý aspekt pokrýva anglické prevzatia v ich dvoch existenčných modoch: jednak ako fonematicko-grafematické štruktúry a jednak ako funkčne diferencované komunikačné prostriedky. V nasledujúcej časti ukazujeme súvislosť medzi odlišnými pomenovacími funkciami rôznych typov anglicizmov a odlišným nastavením používateľov na ich zdomáčňovanie. V tretej časti venujeme pozornosť nárastu netolerantných postojov voči adaptovaným podobám anglicizmov, čo vnímame ako oslabovanie samotného princípu dominancie preberajúceho jazyka. Dôsledky tohto postoja ilustrujeme na praktickom jazykovom zaobchádzaní s neadaptovaným anglicizmom *puzzle* a jeho adaptovanou podobou *pucle*.

1.1. ADAPTÁCIA SO ZRETEĽOM NA ORTOGRAFICKÚ KONVENCIU PREBERAJÚCEHO JAZYKA

Dominancia preberajúceho jazyka sa prejavuje v tlaku jednotlivých jazykových podsystémov na prevzaté slovo. Takéto slovo prechádza dynamickým adaptačným

procesom², ktorý má rôzne fázy a podoby (Furdík 1994; Orgoňová 1998; Katreniaková 2002; Orgoňová – Bakošová 2005; Ološtiak 2007, 2012, 2017; Böhmerová 2007; Jesenská 2007; Chocholová 2012). V pozadí procesov stojí kritérium etnoštruktúrnej adekvátnosti (Horecký 2001, s. 30 – 31). Pri analýze adaptačného procesu lingvisti často narážajú na jav pravopisnej rozkolísanosti. Pravopisná sústava slovenčiny je založená na fonematickom princípe, ktorý funguje v súčinnosti s ďalšími sekundárnymi princípmi, ale pri skúmaní adaptačných procesov má paralelizmus, resp. symetria fonematického a grafematického obrazu slova kľúčovú pozíciu. Úplne „ľudovo“ by sme mohli hovoriť o uplatňovaní dvoch konvencií: „píš, ako počuješ!“ a „vyslovuj, čo vidíš!“. Ako neproblémové z hľadiska fungovania v texte a z hľadiska pravopisnej ustálenosti sa javia dve skupiny slov. 1. Ortograficky viac alebo menej zmenené podoby (*imidž, gril*) založené na výslovnosti východiskového jazyka a jej funkčnej, fonologickej adaptácii pomocou foném preberajúceho jazyka (*píšem, ako počujem*)³. 2. Ortograficky nezmenené podoby, pri ktorých sa uplatňuje princíp *vyslovujem, čo vidím*, napr. *bus, hypermarket, darling, golf*. Vidíme, že pri slovách typu *bus* sa písmenková výslovnosť [bus] rozchádza s tou zvukovou podobou slova, akú by mala poslovenčená anglická výslovnosť – [bas]. Pri skupine typu *darling*, naopak, vykazuje poslovenčená výslovnosť istý (odstupňovaný) paralelizmus s tým, ako sa slovo vyslovuje v angličtine. Aj pri type *darling* by sme napokon mohli povedať, že sa uplatnila zásada *píšem, ako počujem* a že jestvujúci zvukový paralelizmus umožňuje zachovať formálnu podobu anglického prevzatia, resp. niet dôvodu na nej niečo meniť.

Adaptácia prevzatých slov je bázou pre rozvíjanie ich derivačného potenciálu, porov. *image* → *imidž*: *imidžový* (aj tvar *imidžovejší*), *imidžovka*, *imidžista*, *imidžistka*, *imidžistický*, *imidžmejker*, *imidžmejkerka*, *imidžotvorný*, *imidžovať*. Pri pôvodnej, graficky neupravenej podobe *image* by sa v prípade odvodenín sústavne vynárala otázka: treba alebo netreba odstrániť koncovú grafému *-e*? *Imageovým* alebo *imagovým*, alebo oba varianty? Pravidlo síce jestvuje, ale používateľská neistota by napriek tomu trvala. Dôkazom tejto neistoty je napr. aj to, že relatívne nový ekonomický termín *outsourcovať* (z angl. *outsource*; zabezpečovať, zabezpečiť určité podnikové činnosti externou špecializovanou firmou), sa nezriedka píše v nenáležitej podobe *outsourceovať*. Slovo *outsourcing* [autsóršing], podobne aj slovo *puzzle* [pazl] avizované v názve štúdie, sú reprezentanti skupiny slov a slovných spojení, ktoré si zachovali z rozličných dôvodov pôvodný pravopis, ale ich výslovnosť pred-

² Väčšinové uplatňovanie princípu dominancie slovenčiny s jej fonematickým pravopisom potvrdzuje fakt, že z 950 anglicizmov, spracovaných v doteraz vydaných štyroch zväzkoch *Slovníka súčasného slovenského jazyka*, má približne 590 lexém **zdomácnenú podobu** (Buzássyová – Jarošová 2006; Jarošová – Buzássyová 2011; Jarošová 2015; Jarošová 2021).

³ Ide o tzv. transfonemizáciu; porov. Ološtiak (2007, s. 48 – 65), Ološtiak (2012, s. 149 – 150).

stavuje transfonemizovanú pôvodnú výslovnosť, ktorá nekorešponduje s grafickým obrazom slova. Teda dochádza k narušeniu fonematického princípu slovenského pravopisu a nastupuje uplatnenie etymologického princípu. Naznačili sme, že pri tomto type anglicizmov môže používateľ prežívať pravopisnú aj výslovnostnú neistotu. V tretej časti štúdie rozoberieme tento jav detailnejšie.

1.2. ADAPTÁCIA A KOMUNIKAČNÉ SFÉRY

Problematika pravopisnej adaptácie poskytuje **v závislosti od komunikačnej sféry celkom odlišné obrazy**: inak prebiehajú adaptačné procesy v bežnom, neformálnom dorozumívaní členov profesionálnej, záujmovej, resp. sociálno-vekovej skupiny, teda napr. v slangovej komunikácii, a celkom inak prebieha adaptácia vo verejnej celospoločenskej, prípadne odbornej komunikácii.

Je predpoklad, že pri anglicizmoch, ktoré v pôvodnom prostredí nie sú slangizmy, ale v slovenčine, resp. češtine sú súčasťou mládežníckeho slangu, sa postupne budú posilňovať ortografické varianty vychádzajúce z výslovnosti, ale zatiaľ ťažko predpokladať, pri ktorých slangových neologizmoch adaptované podoby úplne prevládnu (Svobodová 2009, s. 60; Orgoňová – Sedláčková 2010; Sedláčková 2012). Písaná podoba sa utvára na základe pôvodnej výslovnosti upravenej v súlade s fonematickou sústavou preberajúceho jazyka a s prípadným následným zapojením domáciach derivačných mechanizmov, napr. *ekšn* (vzrušujúca udalosť; z angl. *action*), *ívent* (spoločenská akcia/udalosť; z angl. *event*), *ofis* (kancelária; z angl. *office*), *ízy* (ľahký; z angl. *easy*), *frí* (voľný, slobodný; bezplatný; z angl. *free*); *kúlový* – *kúlovejší* – *najkúlovejší* (atraktívny, módny; z angl. *cool*), *spíkovat'* (hovoriť; angl. *speak*), *gejmit'* (hrať; z angl. *game*), *čeknúť* (skontrolovať; z angl. *check*), *šérovať* (zdieľať, z angl. *share*). Prirodzená, neregulovaná komunikácia s adaptáciou nemá problém, pretože jazykový cit a zmysel pre komunikačnú a etnoštruktúrnú adekvátnosť používateľovi hovorí, že aj takto je to v poriadku.

Sférou hojného používania anglicizmov (niekedy aj v podobe neobratných kalikov zdvorilostných formúl a iných syntaktických štruktúr; porov. Böhmerová 2012⁴) je oblasť digitálneho marketingu. Niektorí autori reklamných textov a inzerátov nemajú problém použiť *hardware*, *software*, *design*, *click*, *image*, *leasing*, *club*, *manager* namiesto dávno kodifikovaných podôb *hardvér*, *softvér*, *dizajn*, *klik*, *imidž*, *lízing*, *klub*, *manažér*. Za podmienky existencie ustáleného slovenského ekvivalentu možno ortograficky neadaptované podoby anglicizmov v slovenskom texte, napr. *image*, *design* a *manager* použité namiesto *imidž*, *dizajn* a *manažér*, chápať ako profesionálny slang. Profesionálny slang môže mať v tejto oblasti aj inú podobu. Stretli sme sa s prípadom, že marketéri vystupujúci v neoficiálnom, neformálnom verej-

⁴ Napr. *urobiť niekomu deň* (z angl. *to make somebody's day*), *zostávame v kontakte* (z angl. *we shall stay in touch*), *majte zábavu* (z angl. *have a fun*).

nom komunikačnom priestore v pozícii diskutujúcich blogerov, používali niektoré anglicizmy v tvare, ktorý hravým grafickým prepisom kopíruje ich pôvodnú výslovnosť, napr. *folovať/folowovať*, *folownúť* (sledovať; z angl. *follow*), *swajpovať* (pohybovať prstom po obrazovke smartfónu alebo tabletu; z angl. *to swipe*), *Big brader* (z angl. *Big Brother*), *yuser* (používateľ; z angl. *user* [ju:zə(r)]), *poust* (post, textový al. obrazový príspevok uverejnený na internete; z angl. *post*), *crosprom* (krížová propagácia; z angl. *cross promo*), *social midia* (sociálne siete; z angl. *social media*) a iné (Šebo – Tóth 2022).

Mimoriadne frekventované sú anglicizmy vo funkcii slangizmov vo vlogoch (videoblogoch) prístupných na platforme internetovej databázy YouTube. Vlogy, často vytvárané na pravidelnej báze, slúžia na sebaaprezentáciu vlogera, ktorý neformálnym, uvoľneným a nekonvenčným spôsobom ukazuje a komentuje epizódy zo svojho života. Vlogger ako zabávač je súčasne propagátor istého životného štýlu a aj produktov súvisiacich s týmto štýlom⁵. Vlogeri, ktorých vlogy sa stali virálnymi a majú státisíce pravidelných sledovateľov, sú už v pozícii tzv. influencerov, teda ľudí, ktorí tým, čo ukazujú a akým spôsobom to odkomunikujú, ovplyvňujú svoje široké publikum. Jazyk vlogerov zapojených do marketingovej spolupráce sa vyznačuje nielen signifikantným množstvom jednoslovných lexikálnych anglicizmov známych z mládežníckeho sociolektu – *čilovať* (relaxovať), *hajpovať* (intenzívne sa niečím nadchýňať) a pomenovaní typických pre influencerské prostredie ako *kontent/content* (obsah), *merch/merč* (tovar, obyč. s reklamnou funkciou) –, ale aj veľkým množstvom typických a ustálených slovných spojení, ktoré v prejave plnia funkciu emocionálnohodnotiacich výrazov⁶: *ready to play* ([o prístroji] pripravený na prehrávanie); *put it on, mr. DJ!* (pustite to, pán dídžej!); *this is my jam!* (to ma fakt baví!); *romantická full moon večera* (romantická večera pri splne (mesiaca)); *let's do it!* (pod'me na to!); *oh, shit!* (doriti!); *oooh, my god!* (božemôj!); *pink and gray version* ([o mikine] v ružovom a sivom vyhotovení); *true fan* (skutočný fanúšik); *chillout talkshow* (oddychová tolksou/talkshow); *insta story* (príbeh na Instagrame). Časté používanie slangizmov anglického pôvodu vo vlogoch plní aj funkciu znaku príslušnosti k určitej societe chápanej „cezhranične“ v tom zmysle, že vloggerstvo je medzinárodný fenomén s koreňmi v anglofónnej krajine (USA) a so stálou dominanciou angličtiny.

⁵ Vlogger môže vystupovať tiež ako držiteľ nejakého know-how, nejakej zručnosti (tutoriály o líčení, varení, kondičnom cvičení), prípadne ako osoba, ktorá vie populárne odkomunikovať nejakú odbornejšiu tému (vloggerstvo zamerané na osvetu, napr. rozprávanie o historických udalostiach, poskytovanie rád pri investovaní). Niektorí vlogeri vedia vytvoriť aj platformu pre diskusiu o aktuálnych kontroverzných témach. V týchto typoch blogov sa, na rozdiel od tých zábavných, anglicizmy v nadpriemernom množstve nevyskytujú.

⁶ Ako ilustračné doklady som použila niektoré spojenia z materiálu, ktorý pre svoju dizertačnú prácu o anglicizmoch vo sfére blogov zhromažďuje Romana Krolčíková (školiiteľka A. Jarošová).

Na rozdiel od slangizmov typu *ekšn* alebo *swajpovať* prejavujú prevzaté anglické pomenovania z iných komunikačných sfér podstatne vyššiu rezistentnosť voči grafickej adaptácii. Najmarkantnejšie sa to prejavuje v oblasti hudby: *boogie-woogie*, *jukebox*, *jamboree*, *jamsession*, *heavy metal*, *blues*, *bluegrass*, *mainstream*, *hardrock*, *bluesrock*, *artrock*, *indierock*, *indiepop*, *punk*, *post-punk*, *reggae*, *grunge*, *streaming*, *feeling*, *playlist*. Ani kodifikácia variantu *džez* popri podobe *jazz* nezabezpečila jeho (preferenčné) používanie v prostredí hudobníkov. Staršiu analógiu tohto neadaptáčného správania predstavujú prevzatia z taliančiny: *a tempo*, *a capella*, *coda*, *cantabile*, *da capo*, *bel canto/belkanto*, *allegro*, *adagio*, *capriccio*, *calando*, *concertino*. Svedčí to o nespochybniteľnej univerzálnosti hudby a súčasne o silnom pocite nadnárodnej spolupatričnosti členov tejto komunity.

Anglicizmy z oblasti techniky sa, na druhej strane, adaptujú pomerne často: *čip* – *čipovať/očipovať*, *tag* – *tagovať/otagovať*, *skener* – *skenovať/oskenovať*, *esemeska*, *klaster* – *klastrový*, *kokpit* – *kokpitový*. S adaptovanými pomenovaniami sa stretáme aj v oblasti športu: *hendikep*, *kouč* – *koučovať*, *kontradrajv*, *skejtboard* – *skejtboardový* – *skejtboardista* – *skejtboardistka*, *klinč* – *klinčiar*, *karvingový*. Čiastočným (s prítomnosťou variantov) alebo úplným adaptačným procesom prešlo nemálo slov aj zo široko chápanej oblasti životného štýlu, porov. spomínané slovo *imidž*, podobne aj *mejkap*, *piling/peeling*, *legíny*, *stajlovať*, *koučovať*, *džoging*, *katering/catering*, *celebrita*, *líder*, *lúzer*, *heker/hacker*, *komiks*, *četovať*, *bilbord*, *ekofarma* a iné. Tieto pomenovania sa dostali z marketingových masmediálnych textov/prehovorov do komunikačnej sféry bežného dorozumievania.

2. ADAPTÁCIA A POSTOJE

Už na príkladoch hudobných termínov a marketingových výrazov sme naznačili, že adaptačné správanie anglicizmov nie je len záležitosťou nastavenia jazykového systému preberajúceho jazyka a vyjadrovacích potrieb súčasnej komunikácie. Anglicizmy a angličtina vôbec, teda v zmysle univerzálnej *lingua franca* globalizovaného sveta, sú nepochybne aj vecou **postojov**. Tejto téme sa v našom slovensko-českom jazykovednom kontexte venovali viacerí autori. Juraj Dolník (2000, 2002, 2010) rozpracúval odlišné spôsoby hodnotenia cudzích prevzatí ako teoretický problém. Jan Kořenský (2003) sa zaoberal otázkou vplyvu anglicizmov na slovanské jazyky v širšom teoretickom rámci internacionalizačných procesov a vyjadril presvedčenie, že len komplexné posúdenie kultúrno-civilizačných a ekonomicko-mocenských súvislostí nám umožní zaujať hodnotiace postoje vyjadrujúce aj lingvistické hľadisko. Zdenko Dobřík (2007) opisuje odlišnosti normativistickej a pragmatickej kritiky posudzujúcej funkčnosť anglicizmov a konštatuje, že normativistický prístup nezohľadňuje v dostatočnej miere komunikačné potreby hovoriacich a existenciu variet jazyka. Martin Ološtiak (2009) na príklade negatívneho vnímania slova *celeb-*

rita ukazuje taký spôsob hodnotenia anglicizmov, ktorý sa vyznačuje subjektívne štylizovanými argumentmi a (používajúc terminológiu Dolníka) predstavuje aprioristický a extrakomunikačný prístup, ktorý nie je perspektívny. Súbor aspektov hodnotenia cudzojazyčných prevzatí v češtine, ktorý predstavila vo svojej monografii Diana Svobodová (2009), sa vyznačuje komplexnosťou a zreteľom na jednotlivé jazykové roviny. Alexandra Jarošová (2011) naznačuje, že postoj k anglicizmom sa mení v závislosti od komunikačnej sféry a vzdelania komunikantov. Petra Jesenská (2014) skúmala, či kriticky ladené tvrdenia o dominancii anglicizmov v hovorovej slovenčine sa opierajú o fakty a prišla k záveru, že ide o neopodstatnenú konštrukciu. Diana Svobodová a Mirosław Bańko (2016) vychádzali z poznatku, že cudzia forma slova vyvoláva iné asociácie ako forma zdomácnená/domáca a overovali hypotézu, že vnímaná cudzosť slova prispieva k jeho väčšej atraktivite, a tým aj k úspešnosti rečových aktov, v ktorých bolo použité. Renáta Panocová (2020) určuje postoje slovensky hovoriacich používateľov k anglicizmom na základe analýzy otázok adresovaných internetovej jazykovej poradni a na základe zisťovania funkčnoštylovej pozície anglicizmov v slovenskom komunikačnom priestore.

V súkromnej skupinovej komunikácii, ako sme ukázali, sa v postoji k anglicizmom (často vo funkcii slangizmov) uplatňuje uvoľnenosť, hravosť, tvorivosť, recesia až provokácia. Adaptovaná podoba slova sa v tomto prostredí pociťuje ako prirodzená.

2.1. POSTOJE K ANGLICIZMOM AKO ODBORNÝM VÝRAZOM

Iné postojové trendy panujú v **oficiálnej odbornej komunikácii**. Nápadným trendom uplatňujúcim sa v odbornej sfére vo vzťahu k anglicizmom je snaha zachovať **medzinárodnosť termínu** aj pomocou udržiavania pôvodnej grafickej podoby. Natíska sa otázka prečo. V literatúre sa neraz poukazuje na to, že v neadaptovanej podobe je termín lepšie **identifikovateľný** (Bozděchová 1997, s. 272; Svobodová 2007, s. 18, 31; Svobodová 2009, s. 44, 59, 65). Ale komu má táto vlastnosť prevzatého termínu slúžiť? Evidentne nikto nesleduje cieľ, aby prevzatý termín fungujúci v slovenskom texte dokázala identifikovať medzinárodná odborná komunita. Zahraníční odborníci slovenský text čítať nebudú (teraz nechávame bokom problematiku internetového „dolovania dát“). V tom prípade nám vychádza, že neadaptovaná podoba je výhodná pre slovenskú odbornú verejnosť. Napr. v situácii, keď sa v textoch okrem pôvodného terminologického pomenovania používa aj isté množstvo jeho slovenských ekvivalentov. Ak sa konkrétna odborná komunita nedokáže dohodnúť na jednom oficiálnom (príslušnou terminologickou komisiou validovanom) slovenskom ekvivalente, potom použitie pôvodnej anglickej podoby zaručuje istý stupeň pojmovej jednoznačnosti a identifikovateľnosti. Aj Diana Svobodová sa nazdáva, že dôvodom prenikania slov a názvov zrozumiteľných najmä odborníkom nie je len

neprítomnosť zodpovedajúcich výrazov v češtine. Ako dôležitý dôvod uvádza „prirozený sklon odborníkov užívať beze zmeny termín, s nímž se běžně setkávají v cizojazyčné odborné literatuře a v rámci mezinárodních kontaktů“ (Svobodová 2007, s. 103).

So spomínaným kritériom identifikovateľnosti termínu zase korešpondujú tieto postrehy: „Také se často jeví jako přirozenější nový termín citovat než překládat, citace bývá v českém prostředí přesnější, neboť nevyvolává případnou nejasnost, jaká by mohla provázet užití českého výrazu s novým významem“ (Svobodová 2007, s. 104). Tieto konštatovania tematizujú popri identifikačnej hodnote termínu aj skutočnosť, že v odbornej komunikácii sa už ráta s kolektívnou znalosťou medzinárodného kontextu a **znalosťou angličtiny**. Svoj názor na používanie neadaptovaných cudzojazyčných termínov predstavil v podobe istej postojovej škály Ján Horecký (1992, s. 292 – 293): úsilie o zachovanie pôvodného názvu pre istý jav – nedostatok úsilia, nezáujem o používanie alebo o tvorbu domácich názvov – úsilie o štylistické ozvláštnenie vlastného textu.

Ďalší dôvod dodržiavania pôvodnej grafickej podoby slov, ktorý má obsahovú súvislosť s predchádzajúcimi faktormi, je **medzinárodná prestíž angličtiny** (Svobodová 2007, s. 73). Z opačného uhlu pohľadu, teda z hľadiska počestenej podoby (konkrétne podoby *klírink* voči *klíring* < *clearing*), autorka pripúšťa možnosť (hoci na úrovni špekulácie), že **zdomácnená podoba sa vníma ako štylisticky nižšia** (s. 65). Na inom mieste hovorí, že niektoré počestené termíny sekundárne získavajú v dôsledku formálnej adaptácie slangový charakter (s. 106). Aj Petra Jesenská v existencii variantov typu *hacknúť/haknúť/heknúť* vidí „posun od štandardného výrazu k slangovému“, pri variantnom slove *prebookovať/prebukovať* hovorí, že „slovakizovaná forma sa zatiaľ vníma ako slang“, ale má „potenciál posunúť sa smerom k štandardnej hovorovej vrstve“, a napokon vyjadruje presvedčenie, že „dosiahneme štylistický posun do sféry slangu“ pri zmene výrazu *logovať sa* na *lognúť sa* (Jesenská 2014, s. 62). Pravda, treba poznamenať, že zdomácnené podoby slov, ktoré autorka vníma ako slangové, resp. posunuté smerom k slangu, nepatria do oblasti úzko špecializovanej odbornej lexiky, ale ide o výrazy, ktoré svojou funkciou boli od začiatku predurčené na rýchlu determinologizáciu a zaradenie sa medzi bežné pomenovania. Teda je tu aj opačný proces: profesionalizmy, ako hovorové odborné výrazy (teda nie priamo slangizmy, hoci hranica je priestupná) sa v dôsledku častého používania a determinologizácie stávajú neutrálnymi. Sloveso *bukovať* aj s prihniedzovaným dokonavým náprotivkom *zabukovať* je uvedené v prvom zväzku *Slovníka súčasného slovenského jazyka* (Buzássyová – Jarošová 2006) a nie je zaradené medzi slangové výrazy (takto bude spracované aj sloveso *prebukovať*).

Na druhej strane je pravda, že tento variant má menší výskyt ako *bookovať*, *zabookovať* a *prebookovať*. Vysvetlenie možno hľadať v **nežiaducej homonymii**

zdomácneného základu *buk-*, ktorá môže brzdiť väčšie rozšírenie podoby *bukovať* a jej derivátov. Takýto typ homonymie Diana Svobodová (2009, s. 61, 68) pokladá za ďalšiu možnú prekážku v procese adaptácie anglicizmov, hoci rozlišuje mieru vyhýbania sa homonymii v prípade novej adaptácie substantíva *book* na *buk* v porovnaní s adaptáciou slovesa *book* na českú podobu *buknout*, resp. *bukovat*. Medzi jazyková homonymia môže pôsobiť aj opačne, teda urýchliť adaptáciu, ako to bolo v prípade variantov slovesa *chatovať* a *četovať*.

Iná prekážka súvisiaca s jazykovou formou je **kombinácia grafém, ktoré môžu pôsobiť príznakovo** (Svobodová 2009, s. 67). Napr. v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (Kačala – Pisárčiková – Považaj 2003) sa uvádza pred neadaptovanou podobou *steeplechase* poslovenčený variant *stíplčejs*, ktorý sa využíva len v minimálnej miere. Príznaková spoluhláskovo-samohlásková skupina [-vjú] zrejme stojí za tým, že pri frekventovanom a dávno prevzatom slove *interview* [intervjú] nepozorujeme žiadne pokusy poslovenčiť ho graficky a aj návrh urobiť z neho skloňovateľné slovo sa nestretol u používateľov s výraznejším ohlasom.

2.2. POSTOJE K ANGLICIZMOM MIMO ODBORNEJ SFÉRY

Pristavme sa pri komunikácii, ktorá nepatrí do odbornej sféry. Mnohé anglicizmy, ktoré sa do jazyka dostali cez tovary, služby a nové javy súvisiace s meniacim sa spôsobom života veľkého počtu ľudí, sú už súčasťou bežnej **hovorenej aj písanej slovenčiny, verejnej aj súkromnej**: *airbag*, *bajpas*, *bilbord*, *bingo*, *blogger*, *check-in*, *charter*, *čet*, *čip*, *displej*, *diler*, *developer*, *drink*, *esemeska*/SMS-ka, *esúvečko*, *fitnes*, *inlajnové korčule*, *internetbanking*, *jackpot*/džekpot, *klikať*, *know-how*, *kreker*, *klip*, *lajtká/lightka*, *laptop*, *last minute*, *líder*, *link*, *lobovať*, *mail*, *marketing*, *mobil*, *modem*, *notebook*, *online/onlajn*, *plejбек/playback*, *reality šou*, *samit/summit*, *second hand/secondhand*, *smartfón*, *superman*, *surfovať*, *šoubiznis*, *tandem*, *triler*, *workshop* a iné. Túto časť slovnej zásoby sme vyššie charakterizovali ako tematickú oblasť životného štýlu a konštatovali sme, že tu je badateľný pohyb smerom k zdomácnovaniu.

Mimo odbornej sféry stojí aj masmediálna komunikácia. V nej sa používanie cudzích slov považuje za činiteľ znižujúci zrozumiteľnosť prejavu. Informačný prúd smeruje k občanom často bez prihliadania na ich vzdelanie a jazykovú kompetenciu. Viacerí pracovníci printových, elektronických a digitálnych médií, teda modeloví hovoriaci, neprejavujú snahu ponúkať poslucháčovi/čitateľovi primeraný slovenský ekvivalent, ale vytvára sa tu **mediálna jazyková subvarieta**, ktorá ráta so „svojím“ recipientom, ktorému nielenže netreba vysvetľovať význam pomenovaní nových objektov a javov, ale možno používať anglicizmy aj na objekty, ktoré majú zaužívané slovenské pomenovanie: *headline* – titulok, *unfair správanie* – neférové správanie, *feedback* – spätná väzba, *timing* – načasovanie, *fashion show* – módna prehliad-

ka, home office – práca z domu, exit poll – povolebný prieskum, call centrum – kontaktné centrum, zákaznícka linka, news-room – spravodajské štúdio, crazy comedy – bláznivá komédia, background kandidáta – minulosť kandidáta, životopisné pozadie kandidáta, open-air koncert – koncert pod holým nebom, non-fiction film – filmový dokument, dokumentárny film, mailing list – zoznam adresátov, layout stránky – rozloženie stránky a iné. Ak sa široký okruh adresátov masmediálnych informácií naučí vďaka kontextu a vysvetleniu chápať význam zaužívanějších anglicizmov, tak sa pre mnohých používateľov jazyka stane ich neadaptovaná grafická podoba záťažou. V praxi sa potom objavujú podoby, ktoré viac korešpondujú s výslovnosťou, napr. *lastminit/lástminit* ako obmena výrazu *last minute* alebo subštandardné pomenovanie pre hotovosť *keš*, *kešové peniaze*.

Vidíme, že vnímanie anglicizmov v odbornej komunikácii a ich vnímanie v bežnej verejnej (často mediálnej) komunikácii sa odlišuje. Obe sféry sú verejné, ale odlišnosť postojov je zreteľná a prejavuje sa v rozličnej miere tolerancie k poslovenčovaniu termínov. V odbornej sfére sa adaptovanosť termínu nevníma pozitívne, pretože znižuje jeho formálnu medzinárodnosť, a tým aj jeho identifikačnú hodnotu. V bežnej verejnej komunikácii sa, naopak, proces grafického zdomáčňovania anglicizmov nevníma negatívne, prípadne sa vníma ako žiaduci. Ďalej treba povedať, že aj keď sa odborné výrazy pokladajú v rámci spisovnej slovenčiny za celospoločensky platné, tak sa nepredpokladá, že musia byť aj celonárodne zrozumiteľné (Bosák 1999). Odborný text nie je určený všetkým. Mediálne spravodajstvo však áno. Efektom poslovenčovania anglicizmov v bežnej praxi je spomínaná existencia viacerých grafických variantov. S pribúdajúcou frekvenciou sa jeden z variantov môže stať normou, a tak stabilizovať pravopis slova v jednej podobe. Napr. popri najfrekvencovanejšej a ustálenej podobe anglicizmu *outsourcovať* (2 385 výskytov v korpuse *Omnia Slovaca IV*⁽¹⁾) sa v texte sporadicky vyskytujú podoby s vyšším stupňom zdomáčnenia *outsorcovať* (179), *outsorceovať* (76), *outsorovať* (48), *autsorovať* (2). To svedčí o spomínanej skutočnosti, že pre časť používateľov je neadaptovaná grafická podoba slova alebo časti slova zdrojom neistoty a pravopisného diskomfortu.

Prelínanie oboch spomínaných sfér sa prejavuje v prenikaní termínov do mediálnych diskurzov. Toto prenikanie postupuje dvoma kanálmi. V prvom prípade preberú médiá prevzatý termín z domácej odbornej sféry a v druhom prípade ho preberú priamo z cudzojazyčného zdroja. Niekedy sa „nestretnú“. Napr. domáce odborné kruhy používajú termín *rod* a spojenie *rodové štúdiá* a v médiách sa nezriedka objavuje výraz *gender* a spojenie *genderové štúdiá*. V neodbornej verejnej komunikácii sú príčiny pôsobiace retardačne na proces grafickej aj morfolologickej adaptácie (okrem zreteľa na identifikačnú hodnotu neadaptovaného termínu) podobné tým, ktoré sme spomínali pri terminologických anglicizmoch: vžitosť neadaptovanej po-

doby, vnímanie homonymických prvkov ako nežiaduci jav, vnímanie niektorých hláskových kombinácií ako príznakových.

3. NETOLERANCIA K ADAPTOVANÝM PODOBÁM

Dotazníkový výskum preukázal, že **vyššia znalosť angličtiny** u mladých ľudí v Česku zvyšuje netoleranciu k adaptovaným podobám slov prevzatých z angličtiny (Svobodová a kol. 2011). Aj výsledky malej ankety, ktorú vykonal Zdenko Dobřík (2007) medzi študentmi filologickej fakulty banskobystrickej univerzity, potvrdili predpoklad, že respondenti s dobrou znalosťou angličtiny uprednostňujú pôvodnú grafickú podobu anglických prevzatí pred podobami, ktoré podstúpili proces adaptácie.

Na internete sa s týmito postojmi možno stretnúť vo vzťahu k bežným pomenovaniam, ktoré nemajú terminologickú platnosť.

Pozrime sa, ako Zuzana Beliančinová (2017) v článku o „najprišernejších anglicizmoch“ hodnotí poslovenčenú podobu *mejkap*: „Ďakujeme veľmi pekne za takýto výraz. Neviem, ako slušne to napísať, no asi len tak, že znetvorenie tohto slova bolo úplne zbytočné.“ V podobnom duchu pristupuje autorka k slovu *bilbord*: „Aj toto chůďatko bolo ukrátené a nechutne poslovenčené.“ Rezolútne odmietla zásadu „píš, ako počuješ“, a tým vlastne vymedzila aj svoju, povedzme, „teoretickú platformu“, podľa ktorej je poslovenčovanie anglicizmov úplne neprijateľné. Pri odmietaní poslovenčovania ráta autorka s výnimkou len pri slovách, pri ktorých „si ich cudzí pôvod už vôbec neuvedomujeme, ako napríklad taký *víkend* (z angl. *week end*), či *hemendex* (z angl. *ham and eggs*)“, čo zrejme pokladá za jasné a spoľahlivé deliace kritérium pre uplatňovanie dvoch odlišných postupov.

Upozorňovania a poučania internetových jazykových mentorov sú založené na presvedčení, že Slováci by mali mať čo najviac jazykovedných informácií o tom, aké vlastnosti má prevzaté slovo v pôvodnom jazyku a ako tam funguje. A primerane tomu prispôsobovať používanie slova v slovenčine.

Zatiaľ sa väčšina jazykovedcov zhodne na tom, že adaptácia prevzatého slova prebieha pod dozorom preberajúceho jazyka a dôležité je to, čo vyhovuje fonologickým, morfológickým, slovotvorným a sémanticko-pragmatickým špecifikám preberajúceho jazyka, a nie to, ako sa slovo správa v „donorskom“ jazyku. Používateľ preberajúceho jazyka v podstate nezaujíma a ani nemusí zaujímať fakt, že podoba, ktorá prešla do slovenčiny, predstavuje tvar množného čísla, napr. *jeans* > *džíns-*, a teda adaptované slovo by nemalo mať podobu *džínsy*, lebo formant *-y* akoby zdupľoval už jestvujúci plurál. To, že segment *-s* je v pôvodnom jazyku príznakom plurálu, je z hľadiska preberajúceho jazyka úplne nerelevantné (podobne ako v slove *komiks*). Z hľadiska slovenčiny je relevantné to, že slovo *džínsy* sa v danej podobe môže skloňovať analogicky s inými pomnožnými maskulínami končiacimi sa na formant *-y*.

Hovorili sme, že aj keď poslovenčovanie ide spravidla po línii fonologickej adaptácie (transfonemizácie) pôvodnej anglickej výslovnosti, nie je vylúčená ani tzv. písmenková výslovnosť (*mobil, radar, surf*) a, napokon, ani celkom „neštandardná“ výslovnosť, ako je to v prípade slova *worcester* [vorčester]. Je nezmyselné korigovať dávno vžitú výslovnosť poukazovaním na to, že Angličania vyslovujú *worcester* približne ako [vuster]. Takisto pre fungovanie slova *četovať* v slovenčine nie je podstatné, aby si Slováci boli vedomí slovotvornej súvislosti zdrojového slova *chat* [čet] (priateľsky sa s niekým rozprávať) so slovom *chatter* (trepať; trkotať). Dôležité je, aký význam pripíšu slovu *četovať* na základe fungovania daného slova v typických komunikačných situáciách na Slovensku a v slovenských verbálnych kontextoch. Takisto pre fungovanie slova *workoholik* (adaptácia pôvodného anglického pomenovania *workaholic*) nie je relevantné upozornenie, že etymologicky je takáto adaptácia nenáležitá. Na rozličné správy a odhalenia, ktoré nám zo zákutí zdrojového jazyka predkladajú (internetoví) jazykoví mentori, sa priam žiada odpovedať neformálnou replikou: **Dobre, v angličtine je to tak. No a čo?!**

Dobrá znalosť angličtiny ani dnes nie je úplná samozrejmosť, ale plní úlohu zvyšovania prestíže, implicitne zdôrazňuje kvalitu témy, aj kvalitu hovoriaceho a nepriamo aj kvalitu adresáta (Svobodová 2009, s. 119; porov. aj Berecz 2020 – rozhovor redaktora Trendu s Gabrielou Múcskovou). Predpokladáme, že vnímanie poslovenčených anglicizmov cez prizmu znalosti angličtiny vytvára takéto stereotypy:

1. Ten, kto vie po anglicky nepotrebuje anglicizmus graficky (pravopisne) adaptovať podľa výslovnosti. Napr.: „Mne sa stalo pred pár rokmi, že niekto hovoril pucle sem, pucle tam. Keď som sa už konečne spýtal, o čom je reč, tak to bol puzzle (bol to jigsaw puzzle, ale to už by som chcel asi priveľa).“^[2]

2. Adaptovaná podoba pôsobí ako výtvor niekoho, kto nevie po anglicky a potrebuje „písať, ako počuje“; teda pôsobí prinajmenšom menej prestížne, prinajhoršom negramotne. Napr.: „Autori totiž kládli veľký dôraz na hádanky a puzzle (čítaj pazl nie *pucle*, preboha!) založené na reálnej fyzike.“^[3] Prípadne: „Ja viem, že je to [t. j. pravopisný variant *pucle*] aj v slovníku, ale naozaj by ma zaujímalo, kto, kde a z akého dôvodu na tu výslovnosť prišiel, aký jazykovedec, lebo je to strašné. Keď si predstavím vetu ‚podaj mi tú poslednú pucl'u‘, prebehne mi mráz po chrbte, aké je to prišerné.“^[4] Tu je doklad manifestujúci obavu, že poslovenčená podoba by sa mohla asociovať s „nekompetentnosťou“ pisateľky: „...mohla by tu byť ešte kategória *krejzy* – nie som blbá, len som to poslovenčila.“^[5]

Niekedy sa popri potrebe brať ohľad na povahu angličtiny objavuje aj motív brať ohľad na Angličanov, ako v napr. v diskusii na blogu^[6] o vlastnostiach pomenovania *pucle*:

A: „[...] pán v drogérii si vypýtal lepidlo na pucle.“

B: „Čo je akože na tom také smiešne??? Čo je jediný čo to tak volá?? A ako si mal pýtať?? Lepidlo na PAZL (puzzle)???“

A: „Talian pochopí, keď si budete pýtať picu, ale Angličan asi nie, keď mu povie- te o pucliah.“

B: „[...] hlavne, že pol Slovenska to volá pucle... a keby som o puzzle hovorila Angličanovi, tak určite nepoviem pucle, ale pazl.“

3.1. VARIANTNOSŤ AKO PROBLÉM: PRÍPAD *PUZZLE* A *PUCLE*

Diskusie o dvojakej výslovnosti slova *puzzle* ([pazl] a [pucle]), resp. o grafic- kom poslovenčovaní tohto slova na podobu *pucle* sa objavili na viacerých webových stránkach. Dokonca prebehlo hlasovanie^[7], v ktorom väčšina účastníkov diskusného fóra (73 %) hlasovala za výslovnostnú podobu [pucle]. Pravdepodobne sa nemýlia tí, ktorí hovoria, že výslovnosť [pucle] si Slováci (aj Česi, pozri Svobodová 2009, s. 57) vytvorili na základe domnelej analógie s nemeckou výslovnosťou. Sami Nemci toto slovo vyslovujú ako [puzl]. Pomenovanie sa však neobjavilo až po nežnej revolúcii, ale oveľa skôr, pretože tento typ veľkých skladačiek pozostávajúcich z drobných kartónových dielikov sa v slovenských domácnostiach vyskytoval (pravda, v menšom množstve) aj predtým najmä vďaka kontaktom Slovákov s príbuznými a známymi v zahraničí. Hovorím o svojej osobnej skúsenosti zo 60. rokov 20. storočia. Používatelia, ktorí vnímajú túto podobu ako silno príznakovú, ju vnímajú ako súčasť mládežníckeho sociolektu, kde sú formálne príznakové podoby žia- duce: „Čo sa pucle týka, už mi prestalo trhať uši a pri rozhovore s úplne neznámymi ľuďmi ho uprednostním, pretože pazl zvyčajne len dvíha obočia. Pucle našťastie nepatrí k slovám, ktoré sa hovoria denne :-)), v konverzácii s jazykovo podkutými kamarátmi sú zase srandičky typu pucle priam povinné.“^[8]

To, že **zdomácnená podoba anglicizmu sa často vníma ako slangová**, zazna- menali aj autori venujúci sa tejto téme (Svobodová 2007; Jesenská 2014), a v prípa- de podoby *pucle* to reflektuje aj *Slovník slovenského slangu* (Hochel 1993). B. Cho- cholová (2012, s. 255) pokladá túto podobu za hovorovú alebo žartovnú.

V *Slovníku cudzích slov* (Petráčeková – Kraus 2005) je slovo *pucle* spracované ako štylisticky bezpríznakový ortografický variant fungujúci popri podobách *puzzle* [pazl] a *puzle* [pucle]. Slovu sa pripisuje podvýznam „hlavolam“, ale ten funguje len v pôvodnom jazyku. Gramaticky je slovo predstavené ako pomnožné skloňovateľné femininum.

puzzle [pazl], **puzle** [-c-]⁷, **pucle** -lí ž. *pomn.* <a> (detská) obrázková (papiero- vá) skladačka; hlavolam: *obtiažne, personálne p.; skladať p.; pohrať sa s p-mi*

⁷ Pomerne zriedkavá podoba *puzle*, teda podoba so zjednodušenou geminátou, môže byť chápaná ako mierne adaptovaná pôvodná podoba – grafický hybrid – , alebo ako chybné napísaná pôvodná po- doba. V prípade podoby *puzle* (pre nedostatok dokladov) možno hovoriť len o nesklonnom neutre (*puz-*

Problémy so zaradením slova *puzzle* do našej deklinačnej sústavy registruje a používateľsky „strávitelne“ sprostredkuje verejnosti webová jazyková poradňa.^[9] V texte sa konštatuje, že okrem podoby *puzzle* s výslovnosťou [pazl] jestvujú aj tri ďalšie grafické varianty: *pucle*, *puzle* [pucle] a *pazl* (teda o jeden viac, ako uvádza *Slovník cudzích slov*). Podoba *pucle* sa skloňuje ako pomnožné femininum (N *pucle*, G *puclí*, D *pucliam*, A *pucle*, L o *pucliach*, I s *puclami*). Podoba *puzzle* [pazl] je podľa autorky najčastejšie nesklonné neutrum, hoci pripúšťa, že v mnohých spojeniach je rodové zaradenie slova nejasné (*S puzzle sa dokážu zabaviť celé hodiny*). Podoby *puzzle* a *pazl* sa niekedy skloňujú ako maskulínium (od *puzzla*, *pazla*). Okrem toho podoba *puzzle* aj varianty *puzle* a *pucle* môžu v texte vystupovať ako pomnožné maskulínium (*puzzlov*, *puzlov*). Príklad dokazujúci ohýbanie podoby *pucle* podľa maskulinnej paradigmy sa neuvádza.

3.1.1. *Puzzle* a *pucle* v jazykovej praxi

Analýza korpusového materiálu ukázala, že podoba *puzzle* [pazl] sa v absolútnej väčšine výskytov nesklonuje. Na túto podobu je v korpuse *Omnia Slovaca IV*^[1] 45 784 dokladov. Kongruentné podoby kolokátov nám naznačujú, že ide o neutrum, ktoré varíruje s maskulínom: *to puzzle/ten puzzle*. Prevažuje výskyt v jednotnom čísle. Výskyty *puzzle* s kongruentnými podobami v množnom čísle (*tie puzzle; puzzle sú zložené*) naznačujú, že pri takomto použití ide o gramatický variant s gramatickou pomnožnosťou. Nejde o plurál, pretože slovo v tomto použití (*tie puzzle*) v princípe označuje tú istú realitu ako použitia v jednotnom čísle (*to puzzle, ten puzzle*) – obraz (teda nie obrazy) v podobe skladačky tvorenej z nerovnomerných dielcov zapadajúcich do seba. Na základe analógie sa aj tomuto pomnožnému homonymu pripíše mužský a stredný rod (formálne sú nerozlíšiteľné). Pomer nesklonných singulárových výskytov a nesklonných pomnožných výskytov ťažko presnejšie kvantifikovať, pretože ukazovatele čísla v podobe kongruentných tvarov adjektív, zámen a sloviess nie sú v kontexte vždy k dispozícii.

V prípadoch zriedkavého ohýbania tohto slova (spravidla ide len o desiatky výskytov jednotlivých skloňovaných tvarov voči desiatkam tisícov nesklonovaných tvarov) možno identifikovať tieto paradigmy. Z časti ohýbaných tvarov možno rekonštruovať paradigmu tvrdého neživotného maskulína aj neutra v moduse singuláre tantum (*puzzla, puzzlu, o puzzle, puzzlom*), čo nie je vzhľadom na výslovnostnú podobu [pazl], zakončenú dvojicou tvrdých spoluhlások, prekvapujúce. Výskyt tva-

le sa minulo) alebo nesklonnom pomnožnom slove s neurčiteľným rodom (*puzle nie sú otvorené*). Slovo *puzle* vykazuje najväčšiu neurčitosť spomedzi troch uvedených variantov, a teda aj defektnosť. Kodifikácia tohto tvaru vyvoláva najviac pochybností. Raritne sa možno stretnúť na písme aj s podobou *pazl*, ktorá je prepisom anglickej výslovnosti. Aj keď sa táto podoba spomína aj v jazykovej poradni, vzhľadom na minimálny výskyt by sme jej nepridelili status variantu.

rov *puzzlov*, o *puzzloch*, *puzzlami*/*puzziel*, *puzzlám*, *puzzlách* naznačuje fungovanie paradigmy pomnožného maskulína a neutra, Výskyt tvarov *puzzlí* (kompatibilných s už uvádzanými tvarmi *puzzlách*, *puzzlám*) naznačuje existenciu paradigmy pomnožného feminína typu *dvere*⁸. Z toho nám vychodí záver, že pokiaľ sa podoba *puzzle* skloňuje ako pomnožné substantívum (najmä feminínium), je pravdepodobné, že sa vyslovuje [pucle]. Výslovnostná podoba [pazl] totiž nevytvára typický tvarotvorný základ pre generovanie tvarov typu *puzzlí* [puclí]. Pokiaľ sa *puzzle* neskloňuje, čo je absolútna väčšina doložených použití, potom nemáme dôvod predpokladať, že sa vyslovuje ako [pucle].

Pretože skloňované podoby formy *puzzle* predstavujú sotva percento zo všetkých výskytov tohto slova, tak nevidíme možnosť postulovať pre túto grafickú podobu dva morfológické varianty – nesklonný aj sklonný variant. V danej podobe, teda v podobe *puzzle*, ide o nesklonné slovo. Sklonnosť pripisujeme len grafickej a súčasne výslovnostnej podobe *pucle* [pucle], ktorá je v porovnaní s podobou *puzzle* [pazl] výrazne menšinová. Pre niektorých hovoriacich sa grafická podoba *pucle* spája s „nesprávnou“ výslovnosťou na nemecký spôsob a pre iných, ktorí túto výslovnosť pripúšťajú ako pomerne ustálené dedičstvo minulosti, sa písomná podoba *pucle* spája s kritickým pohľadom na tých hovoriacich, ktorí ju používajú, lebo údajne ignorujú (neovládajú?) jej anglický pravopis. Takže keď už sa v časti komunity akceptuje fakt, že domnelo nenáležitá výslovnostná podoba [pucle] mnohým hovoriacim vyhovuje, tak sa objavujú zábrany akceptovať jej grafickú paralelu *pucle*, pretože konkurenčnej preferovanej forme *puzzle* sa pripisuje vyšší status. Táto pozícia korešponduje s výkladom jazykovej mentorky ponúkajúcej internetové poradenstvo v oblasti cudzích slov^[10]. Podľa nej sa dané slovo má písať len v podobe *puzzle* (a prípadných ohýbaných tvaroch) a vyslovovať ako [pucle], pretože ide o podobu zaužívanú, hoci z hľadiska originálu nie veľmi správnu. Iný jazykový mentor pokladá za jedinu správnu výslovnosť [pazl], hoci pripúšťa aj zaužívanosť výslovnosti [pucle] alebo [puzle]^[11]. Časť hovoriacich vníma podobu *pucle* ako súčasť neformálnej komunikácie, kde slovo nesie na sebe príznak recesie alebo slangovosti. Paradoxom je, že z vymenovaných podôb (*puzzle*, *pucle*, *puzle* a *pazl*) má len podoba *pucle* bezproblémové skloňovanie s jednoznačným rodovým určením – feminínium. *Slovník cudzích slov* aj jazyková poradňa pripisujú tejto podobe status pomnožnosti. Navrhujeme prehodnotiť túto gramatickú charakteristiku na množné číslo. K tomuto riešeniu nás vedie kontextovo podmienený výskyt singulárových tvarov označujúcich jeden dielik skladač-

⁸ Niekoľko výskytov tvarov *puzzliach* a *puzzliam* naznačuje, že by mohlo ísť aj o pomnožné feminínium typu *husle*, ale to by predpokladalo výslovnosť s mäkkým ľ, teda [pucl'e]. Nie je to vylúčené, ale nie je to typické pre slovo, ktoré neprešlo ortografickou adaptáciou. Preto tieto podoby možno považovať za marginálnu/raritnú realizáciu systémovej potencie, ale aj za chybu.

ky, napr. v dokladoch z internetu: *Toto je prvá pučľa do skladačky.*, *Odpovede sú [...] tou poslednou pučľou, ktorá zapadla na svoje miesto.*, *Zuzka, neber mi moju pučľu!*, *Podala mi retiazku, na ktorej bola pučľa.*, *Malý už spinká, zaspal s penovou pučľou v rúčke.* Slovo *pučľa* sa svojimi tvarmi zaraďuje do deklinačného vzoru *ulica*, podvzoru *pracovňa*. Teda v jednotnom čísle má tvary *pučľa*, bez *pucle*, k *pucli*, *pučľu*, o *pucli*, s *pučľou*, a v množnom čísle *pucle*, bez *puclí*, k *pucliam*, *pucle*, o *pucliach*, s *pučľami*.

Vzhľadom na doklady je vhodné postulovať pri tomto slove dva významy. Vo význame obrázkovej skladačky sa slovo používa výlučne v pluráli. Druhý význam – dielik danej skladačky – môže využívať popri singulari aj plurálový tvar, ktorý v tomto prípade označuje niekoľko dielikov, a nie celú skladačku.

3.1.2. Návrh lexikografického spracovania

Analýza dokladov z veľkého textového korpusu, informácie o doterajšom spracovaní tohto slova v príručkách a poradenstve a zoznámenie sa s niektorými postojmi používateľov na stránkach internetových záujmových komunit boli predpokladom pre nižšie uvedený návrh budúceho lexikografického spracovania slova v SSSJ. Pokusy používateľov urobiť z pomenovania v pôvodnej grafickej podobe a často aj v pôvodnej výslovnosti morfológicky ohybné slovo sa ukázali ako neúspešné. Ako neúspešná sa ukázala aj kombinácia pôvodnej grafickej podoby s domácou výslovnosťou. Preto sme neadaptovanú podobu *puzzle* „očistili“ od týchto vcelku marginálnych dokladov skloňovania a priznali sme jej status nesklonného slova s dvoma morfológickými variantmi v gramatickom čísle a rode. Podobu *pucle* vzhľadom na príznak hovorovosti a výrazne odlišné morfológické a derivačné správanie nepovažujeme za lexikálny ani výslovnostný variant slova *puzzle*, ale za jeho synonymum. Spracovali sme ju ako samostatné heslo.

puzzle [pazl] neskl. s. i m. (sg. al. pomn.) (angl.) obrázková skladačka obyč. z kartónových dielikov, *pucle*: *a kto dokončí toto rozložené al. tieto rozložené puzzle?*; *skladat' 500-dielikový puzzle*; *pohrať sa s novými puzzle*; *malá dostala päť rôznych puzzle so zvieratkami*; *vznikajú zaujímavé puzzle*

pučľa *pucle* *puclí* ž. hovor.

1. iba. pl. **pucle** obrázková skladačka obyč. z kartónových dielikov, *puzzle*: *podarí sa ti zložiť tieto 1000-dielikové pucle?*; *pohrať sa s pučľami*; *pri tých pucliach sa dá dobre odreagovať*;
2. zried. dielik tejto obrázkovej skladačky: *ešte posledná pučľa a bude to zložené*; *vykrajovačka na cestu v tvare pucle*; pren. *začal skladat' prvé pucle príbehu* [P7 2016]

puclička -ky -čiek ž. zdrob. i expr.: *pucličky sú z drevenej preglejky; všetko to zapadá do seba ako puclička k pucličke*

pucle **pucľa**

4. ZHRNUTIE

V súlade s princípom dominancie preberajúceho jazyka by mali byť potreby tohto jazyka prvoradé a anglicizmus by mal mať vlastnosti, ktoré mu umožňujú v preberajúcom jazyku po náležitej adaptácii bezproblémovo fungovať. Na príklade viacerých skôr prevzatých adaptovaných anglicizmov sme ukázali, že tento princíp umožňuje nositeľom slovenčiny ako flektívneho jazyka dobre zvládnuť aj intenzívny kontakt s angličtinou. Najmä vďaka možnosti uplatniť základné pravidlo slovenskej pravopisnej konvencie – symetriu fonematického a grafematického obrazu slova. Poukázali sme aj na prekážky štruktúrneho typu, ktoré sťažujú úplnú adaptáciu niektorých slov (nebezpečenstvo medzijazykovej homonymie, zvláštne kombinácie foném).

Spôsob preberania anglicizmov ovplyvňuje aj komunikačná sféra, v ktorej dané pomenovanie preferenčne funguje. Tu hrá kľúčovú úlohu funkcia pomenovania. Napr. to, či ide o pomenovanie novej reálie, javu, resp. konceptu týkajúceho sa bežného spôsobu života, alebo ide o pojmovú striktnu vymedzené pomenovanie, ktoré je súčasťou slovnej zásoby určitého vedeckého alebo profesijného odboru. Viaceré z týchto pomenovaní prechádzajú mediálnym transferom a po čase sa stávajú celospoločensky známymi.

Vôľa a tolerancia k poslovenčovaniu terminologických anglicizmov nie je výrazná. Skôr naopak. Úlohu tu zohrávajú najmä tieto faktory: kolektívna znalosť angličtiny, medzinárodná prestíž angličtiny ako jazyka vedy a medzinárodnosť terminológie, zachovanie identifikačnej hodnoty termínu, vžitosť neadaptovanej podoby. Ide v princípe o verejnú komunikačnú sféru, ale nepôsobí tu tlak verejnosti na adaptáciu, pretože sa nepredpokladá, že odborné výrazy musia byť celonárodne zrozumiteľné.

V bežnej verejnej, obvyčajne mediálnej komunikácii je, naopak, postoj k poslovenčovaniu anglicizmov v podstate pozitívny a tlak verejnosti tu pôsobí, pretože mediálne texty sú určené všetkým. Medzi bežnými nepríznakovými anglicizmami súvisiacimi s každodenným životom je stupeň adaptovanosti pomerne vysoký. Pretože sú spojené s meniacim sa spôsobom života veľkého počtu ľudí, sú už súčasťou bežnej hovorenej aj písanej slovenčiny, verejnej aj súkromnej.

Vo sfére súkromnej, príp. polooficiálnej verejnej a skupinovej komunikácie anglicizmy často uspokojujú potrebu analogickú tej, ktorú plnia v jazyku frazémy a expresíva ako pomenovania umožňujúce vyjadriť vzťah ku skutočnosti emocionálnohodnotiacim spôsobom. Povedané mikovsky – umožňujú pomenúvať „frapantným

spôsobom archetypálne životné situácie“ (Miko 1989, s. 108). Teda novo pomenúvať už pomenované tak, že to pôsobí oživujúco, nezvyčajne, zábavne. Takáto funkčná určenosť anglicizmov sa prejavuje na jednej strane ich úplnou fonologickou aj morfológickou integráciou do systému slovenčiny (porov. napr. slangové slovo *fičúrka* – dôležitá vlastnosť niečoho, obyč. technického zariadenia, z angl. *feature*) a na druhej strane sa prejavuje citátovým použitím idiomatických spojení typu *let's do it!* (poďme na to!).

S rozširujúcou sa znalosťou angličtiny sa čoraz častejšie stretávame s názorom, že zdomácnený anglicizmus nie je výsledok prirodzeného adaptačného procesu, nie je legitímna súčasť slovenskej slovnej zásoby, ale ide o nepatrične skomolené anglické slovo. Anglické slovo, ktoré je vďaka takýmto postojom vyňaté spod adaptačného mechanizmu, síce ostáva „neskomolené“, ale používatelia sú často konfrontovaní s neistotou vo vzťahu k jeho číslu, rodu, nesklonnosti/sklonnosti. Problémy tiež spôsobuje ďalšie odvodzovanie. Najmä vtedy, ak sa asymetria medzi písanou a výslovnostnou podobou týka konca slova.

Ako dobrý a názorný príklad predpojatosti voči adaptovaným podobám anglicizmov nám poslúžilo slovo *puzzle*. Ukázali sme, že používanie slova *puzzle* v textoch spôsobuje neprehliadnuteľné problémy. Funguje v štyroch grafických podobách (*puzzle*, *pucle*, *puzle*, *pazl*), v štyroch výslovnostných podobách ([*pazl*], [*pucle*], [*puzle*], [*puzl'e*]), v troch gramatických rodoch a šiestich deklinačných typoch. Časť týchto použití má povahu normy a časť je len marginálnym využitím potenciálu, ktorý kombinácia grafických podôb a výslovností poskytuje. Toto chaotické používanie slova generuje aj veľmi disparátne hodnotenia a odporúčania, ktoré sme citovali. Prestíž angličtiny spôsobuje určitú eróziu princípu dominancie preberajúceho jazyka. Niektoré problémové javy sprevádzajúce adaptáciu slova *puzzle* nevyplývajú z nepoddajnosti jeho anglickej štruktúry vzpierajúcej sa poslovenčovaniu, ale pramenia z presvedčenia používateľov, že pôvodná neintegrovateľná grafická a výslovnostná podoba má vyšší status ako zdomácnená podoba, ktorá sa – na rozdiel od neintegrovannej – úplne bezproblémovo začleňuje do deklinačnej sústavy slovenčiny.

5. ZÁVER

V priebehu 90. rokov minulého storočia časť jazykovedcov zaujímala k anglicizmom stanovisko ako k nie veľmi potrebným vypožičaným nástrojom, ktorých je lepšie sa zbaviť, pretože si môžeme vyrobiť vlastné. Iná časť jazykovedcov toto nastavenie kritizovala (podrobnejšie pozri Bosák 1999). Ale ani jedna strana nespochybňovala princíp dominancie preberajúceho jazyka.⁹ Teraz časť používateľov za-

⁹ Analýza používateľského diskurzu na túto tému sa v tom čase na Slovensku nekonala. Recepcia anglicizmov urobená dotazníkovou metódou v Česku priniesla informáciu, že respondenti (naprieč vekovými kategóriami), ktorí sa vyslovili proti anglicizmom v češtine, tvorili zhruba 40 percent (Gester 2001, s. 44).

ujala k anglicizmom postoj ako k cudzím vypožičaným nástrojom, s ktorými treba zaobchádzať veľmi šetrne, aby sa ich vzhľad a funkčnosť nepokazili. Tieto názory a súvisiace diskusie sú často medializované pomocou sociálnych sietí. Čoraz zreteľnejší, hoci komunikačne a jazykovo nefunkčný, je ohľad na pôvodný jazykový zdroj a z neho prameniace pripisovanie zdomácnenej podobe statusu slangizmu, prípadne kolokvializmu. V prípade nezanedbateľnej časti mladých používateľov slovenčiny sa teda v porovnaní s 90. rokmi ocitáme na druhom konci postojovej škály k anglicizmom. Tento postoj, hoci sociolingvisticky vysvetliteľný pomerne vysokou znalosťou angličtiny u mladej generácie, je značne kontraproduktívny. Účinnosť princípu dominancie preberajúceho jazyka netreba utlmovať, ale treba ho nechať prirodzene pôsobiť, pretože umožňuje slovenčine vyrovnávať sa efektívne a aj kreatívne s ponukou anglicizmov, ktorá je odpoveďou na dopyt po uspokojení rôznych kognitívnych aj pragmatických potrieb členov slovenského jazykového spoločenstva.

Literatúra

- BELIANČINOVÁ, Z. (2017): 20 najprišernejších anglicizmov v slovenskom jazyku, 18. 9. 2017. In: Emefka. Startitup [online]. Dostupný na: <https://emefka.sk/20-najprišernejších-anglicizmov-v-slovenskom-jazyku/> (cit. 22. 9. 2022).
- BERECZ, A. (2020): Riaditeľka JÚLEŠ: Angličtine sme dali veľkú prestíž, nečudujme sa hybridom, 8. 2. 2020. In: Trend.sk [online]. Dostupný na: <https://www.trend.sk/trend-archiv/riaditelka-juls-anglictine-sme-dali-velku-prestiz-necudujme-hybridom> (cit. 22. 9. 2022).
- BOSÁK, J. (1999): Domáce, cudzie, internacionálne v postojoch slovenských lingvistov. In: J. Bosák (ed.): *Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti*. Bratislava: Veda, 157 – 163.
- BOZDĚCHOVÁ, I. (1997): Vliv angličtiny na češtinu. In: Daneš, F. a kol.: *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, 271 – 279.
- BÖHMEROVÁ, A. (2007): K problematike preberania anglických vlastných mien do slovenčiny. Úvahy nad novým slovníkom. In: *Jazykovedný časopis*, 58/2, 117 – 132.
- BÖHMEROVÁ, A. (2012): Zjavné i menej zjavné prieniky anglických nadslovných javov a štruktúr do súčasnej slovenčiny. In: Bohunická, A. (ed.): *Jazykoveda v pohybe*. Bratislava: Univerzita Komenského, 281 – 292.
- BUZÁSSYOVÁ, K. – JAROŠOVÁ, A. (eds.) (2006): *Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. [1. zv.] Bratislava: Veda.
- DOBŘÍK, Z. (2007): *Jazyky v kontaktech (anglicizmy a iné slová cudzieho pôvodu v nemčine a slovenčine)*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela.
- DOLNÍK, J. (2000): *Spisovná slovenčina a jej používatelia*. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania Filozofickej fakulty Univerzity Komenského.
- DOLNÍK, J. (2002): Ohrozujú anglicizmy slovenčinu? In: Mlacek, J. (ed.): *Studia Academica Slovaca. 31. Prednášky XXXVIII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, 31 – 41.
- DOLNÍK, J. (2010): *Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu*. Bratislava: Veda.
- FURDÍK, J. (1994): Integrované procesy pri lexikálnych prevzatíach. In: *Jazykovedný časopis*, 45/2, 95 – 102.
- GESTER, S. (2001): *První empirická analýza recepce anglicizmů v českém jazyce*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci.

- HABIŇÁK, A. (2013): Prenikanie anglicizmov do slovenčiny. In: Petranová, D. – Magál, S. – Vrabec, N. (eds.): *Dotyk zla: mediálna výchova a výchova médií – Megatrendy a médiá*. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM v Trnave.
- HOCHÉL, B. (1993): *Slovník slovenského slangu*. Bratislava: Hevi.
- HORECKÝ, J. (1992): Cudzie výrazy v slovenskom texte. In: *Kultúra slova*, 26/10, 289 – 293.
- HORECKÝ, J. (2001): *Kultivovanie slovenčiny. Princípy a kritériá*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť SAV – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV.
- HORECKÝ, J. – BUZÁSSYOVÁ, K. – BOSÁK, J. a kol. (1989). *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda.
- CHOCHOLOVÁ, B. (2012): Morfologická adaptácia anglicizmov v slovenčine. In: Buzássyová, K. – Chocholová, B. – Janočková, N. (eds.): *Slovo v slovníku. Aspekty lexikálnej sémantiky – gramatika – štylistika (pragmatika). Na počesť Alexandry Jarošovej*. Bratislava: Veda, 254 – 262.
- IMRICHOVÁ, M. (2007): Komunikačná funkčnosť anglicizmov v rečovom prejave tínedžerov. In: Odaloš, P. (ed.): *Kontinuitné a diskontinuitné otázky jazykovej komunikácie*. Zborník materiálov zo 6. medzinárodnej vedeckej konferencie o komunikácii, Banská Bystrica 13. – 15. septembra 2006. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 190 – 195.
- JAROŠOVÁ, A. (2011): Anglicizmy ako problém textu a postojov (powerpointová prezentácia). In: 7. konferencia Slovenskej terminologickej siete, 21. 10. 2011, Bratislava. Konferenčné príspevky. Dostupný na <https://slideum.com/doc/5147400/anglicizmy-ako-probl%C3%A9m-textu-a-postojov> (cit. 20. 6. 2022).
- JAROŠOVÁ, A. (ed.) (2015): *Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N*. [3. zv.] Bratislava: Veda.
- JAROŠOVÁ, A. (ed.) (2021): *Slovník súčasného slovenského jazyka. O – Pn*. [4. zv.] Bratislava: Veda.
- JAROŠOVÁ, A. – BUZÁSSYOVÁ, K. (eds.) (2011): *Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. [2. zv.] Bratislava: Veda.
- JESENSKÁ, P. (2007): *Jazyková situácia na Slovensku v kontexte EÚ s ohľadom na anglicizmy v slovenskej dennej tlači*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela – Fakulta humanitných vied.
- JESENSKÁ, P. (2014): *Interdisciplinárne aspekty obohacovania registra hovorového štýlu slovenčiny prostredníctvom anglicizmov*. Banská Bystrica: Belianum.
- KAČALA, J. – PISÁRČIKOVÁ, M. – POVAŽAJ, M. (eds.) (2003): *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4., dopl. a preprac. vyd. Bratislava: Veda.
- KATRENIÁKOVÁ, Z. (2002): *Anglicizmy v slovenčine z hľadiska didaktickej komunikácie*. Banská Bystrica: Metodické centrum.
- KOŘENSKÝ, J. (2003): Internacionalizace současných slovanských jazyků. In: *Jazykovedný časopis*, 54/1 – 2, 7 – 11.
- OLOŠTIAK, M. (2007): *Jazykovoštruktúrne a komunikačno-pragmatický status vlastného mena (adaptácia anglických proprií v slovenčine)*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- OLOŠTIAK, M. (2009): O názoroch na preberanie cudzích lexikálnych jednotiek do slovenčiny. In: Považaj, M. (ed.): *Jazyková kultúra na začiatku 3. tisícročia*. Zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej 9. – 10. septembra 2004 v Bratislave. Bratislava: Veda, 87 – 95.
- OLOŠTIAK, M. (2012): Poznámky ku koncepcii interlingválnej demotivácie. In: Bohunická, A. (ed.): *Jazykoveda v pohybe*. Bratislava: Univerzita Komenského, 148 – 157.
- OLOŠTIAK, M. (2017): *Slovotvorba, slovnodruhovú prechody, preberanie a skracovanie lexém*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. Dostupný na: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak11> (cit. 22. 9. 2022)
- ORGOŇOVÁ, O. (1998): *Galicizmy v slovenčine*. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania Filozofickej fakulty Univerzity Komenského.
- ORGOŇOVÁ, O. – BAKOŠOVÁ, J. (2005): Adaptácia neologizmov ako jeden z aspektov ich včleňovania do systému slovenčiny. In: Mlacek, J. – Vojtech, M. (eds.): *Studia Academica Slovaca*. 34. *Prednášky XLI. lemej školy slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Stimul, 65 – 102.

- ORGOŇOVÁ, O. – SEDLÁČKOVÁ, Z. (2010): Coolový pokec o slangu teenagerov. In: Šimková, M. (ed.): *Slovo – Tvorba – Dynamickosť. Na počesť Kláry Buzássyovej*. Bratislava: Veda, 151 – 162.
- PANOCOVÁ, R. (2020): Attitudes towards anglicisms in contemporary standard Slovak. In: *International Journal of Lexicography*, 33/2, 187 – 202.
- PETRÁČKOVÁ, V. – KRAUS, J. (eds.) (2005): *Slovník cudzích slov*. 2., dopl. a preprac. vyd. Bratislava: Mladé letá. [Preklad a úprava: Ľ. Balážová, J. Bosák, J. Genzor, I. Ripka, J. Skladaná.]
- SVOBODOVÁ, D. (2007): *Internacionalizace současné české slovní zásoby*. Ostrava: Pedagogická Fakulta Ostravské univerzity.
- SVOBODOVÁ, D. (2009): *Aspekty hodnocení cizojazyčných přejímek: mezi módností a standardem*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- SVOBODOVÁ, D. – BAŇKO, M. (2016): Vztah formálních a sémantických aspektů lexikálních přejímek v procesu adaptace. In: *Bohemica Olomucensia. Časopis pro bohemistická a mezioborová studia*, 8/3 – *Linguistica*, 51 – 60.
- SVOBODOVÁ, J. a kol. (2011): *Fenomén spisovnosti v současné české jazykové situaci*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- ŠEBO, P. – TÓTH, G. (2022): Staré dobré stories, 14. 7. 2022. In: Buzzworld by Gabo & Peťo [online]. Dostupný na: <https://buzzworld.sk/epizoda-stories-duckface-s-novou-bluzkou/> (cit. 22. 9. 2022).

Internetové zdroje

- [1] *Omnia Slovaca IV Maior Beta. (22.01)* (interný korpus). Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2018. Dostupný na: <http://ske.juls.savba.sk/bonito/index.html> (cit. 20. 6. 2022).
- [2] <https://hasikova.blog.sme.sk/diskusie/3586619/2/goodbye-slovensky-jazyk.html> (cit. 22. 9. 2022).
- [3] http://hry.sme.sk/clanok_tlac.asp?cl=3364544 (cit. 22. 9. 2022).
- [4] <https://www.modrykonik.sk/blog> (cit. 22. 9. 2022).
- [5] <http://citatie.madness.sk/view-48721.php> (cit. 22. 9. 2022).
- [6] <https://www.modrykonik.sk/blog> (cit. 22. 9. 2022).
- [7] <https://www.birdz.sk/vyhľadavac/temy/?query=puzzle> (cit. 22. 9. 2022).
- [8] <http://www.maven.cz/blog/2011/11/08/puzzle/> (cit. 22. 9. 2022).
- [9] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/9735/#ixzz> (cit. 22. 9. 2022).
- [10] <https://cudzieslova.sk/otazky-a-odpovede/1675/%C4%8Co%20znamen%C3%A1%20cudzie%20slovo%20puzzle> (cit. 22. 9. 2022).
- [11] <https://lepsiden.sk/spravna-vyslovnost-puzzle-parfum-eidam/?fbclid=IwAR1Zg3K82kQIQK1kL-8p7rW4yLTWYKIvKAHFQ4qWuNKgZkBjHicZl6Xyaso-> (cit. 22. 9. 2022).

KOMPOZITNÉ POMENOVANIA S INTERNACIONÁLNYMI NUMERÁLNYMI KOMPONENTMI V SLOVENČINE¹

Martin Ološtiak – Slavka Oriňáková***

* Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.
Ul. 17. novembra 1, Prešov – Panská 26, Bratislava
E-mail: martin.olostiak@unipo.sk

** Prešovská univerzita v Prešove, Ústav jazykových kompetencií
Ul. 17. novembra 15, Prešov
E-mail: slavka.orinakova@unipo.sk

OLOŠTIAK, M. – ORIŇÁKOVÁ, S. (2023): Compound Lexical Units with International Numerical Components in Slovak. In: *Slovenská reč*, 88/2, 63 – 105.

Abstract: The article deals with compounds with international numerical components in Slovak, e.g. *kilogram*, *nanofarad*, *monografia* ‘monograph’, *polysémia* ‘polysemy’. These components are defined as bound morphemes with full lexical meaning that can be combined with words (*nanotechnológia* ‘nanotechnology’, *unilaterálny* ‘unilateral’), or with bound morphemes (*trilógia* ‘trilogy’, *pentatlon* ‘pentathlon’). The former type of compounds is referred to as semi-compounds, the latter as quasi-compounds. The article is structured into four basic sections (apart from introductory notes and conclusions). Methodological background is presented in section 2 where fundamental notions are introduced (including an overview of the principles of word-formation motivation and the classification of compounds). The study of 48 components (i.e. combining forms called baseoids) is presented in the form of “microentries” with information on etymology, semantics, word-formation, frequency (corpus-based data), collocability and the treatment of these entries in selected Slovak dictionaries. In this way two types of combining forms are considered: a) SI metric prefixes: 24 components that signify decimal powers ranging from 10^{-30} to 10^{30} , e.g. *mili-*, *centi-*, *kilo-*, *mega-* etc. (section 3); b) non-SI elements: other 24 components with numerical meanings (from “one” to “nine”, “half”, “many”), e.g. *mono-*, *uni-*, *tri-*, *poly-* etc. (section 4). Finally, section 5 summarizes corpus data on frequency, examines paradigmatic relations (lexical fields, synonymy, antonymy), polysemy and orthography, and characterizes communication status (words with international combining forms are typical for the languages for specific purposes, i.e. language of science and technology).

Keywords: Slovak, compounding, international numerical components (combining forms, prefixes), etymology, semantics, word-formation, collocability, frequency, pragmatics.

Článok v skratke:

- V príspevku sa pozornosť venuje lexémam, ktoré obsahujú internacionálny numerálny komponent. Tieto komponenty, ktoré sa v štúdiu označujú termínom bázoidy, sa členia na dve skupiny: 1) bázoidy vyjadrujúce násobky jednotiek SI (napr. *kilo-*, *mega-*, *mili-*, *nano-*); 2) ďalšie bázoidy s numerálnym významom (napr. *mono-*, *bi-*, *poly-*).

¹ Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0025/22 (50 %). Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0046 (50 %).

- Celkovo sa v príspevku analyzuje 48 bázoidov a odpovedá sa najmä na tieto otázky:
- Aké sú etymologické, sémantické, kombinatorické, frekvenčno-korpusové a komunikačno-pragmatické parametre týchto komponentov?
- Ako sa tieto komponenty spracúvajú vo vybratých slovenských lexikografických dielach?

1. ÚVODNÉ POZNÁMKY

Cieľom príspevku je analýza pomenovaní, ktoré vo svojej štruktúre obsahujú numerálny komponent internacionálneho, gréckeho a/alebo latinského charakteru (napr. *kilometer*, *deciliter*, *dipól*, *polyreferencia*). Lexémami s numerálnymi komponentmi z iných jazykov (napr. *one-man show*) sa nezaobráame. Taktiež nevenujeme pozornosť špeciálnym komponentom typu *kibi-* (z *kilobinary*), *mebi-* (z *megabinary*), *gibi-* (z *gigabinary*), ktoré sa používajú v informatických vedách na označenie kapacity pamäťových médií a ktoré vychádzajú z dvojkovej sústavy.^[1]

Takto vymedzenej téme sa pozornosť venovala skôr okrajovo. V tejto súvislosti možno spomenúť práce M. O. Malíkovej (1980, 1982, 1983a, 1983b), v ktorých na komparatívnom podklade (s materiálom z ruštiny a slovenčiny) analyzovala morfémy s kvantitatívnym významom v zložených slovách. Krátku pozornosť venuje prvým komponentom numerálneho charakteru v hybridných kompozitách v češtine P. Mitter (2003, s. 156 – 159). V súlade s koncepciou aplikovanou vo svojej monografii interpretačnú pozornosť v podobe výkladu v samostatných podkapitolách venuje komponentom *mono-*, *di-*, *tri-*, *tetra-*. Bez podrobnejšieho komentára sa ešte zmieňuje o komponentoch *uni-*, *giga-*, *kilo-*, *mega-*, *tera-*. Charakteristiku 16 numerálnych komponentov² ponúka *Slovník afixů užívaných v češtině* (Šimandl 2016).

Zatiaľ najkomplexnejšie sú numerálne komponenty spracované v monografii *Slovo tvorná adaptácia a kompozitnosť v slovenčine* (Ološtiak – Vojteková – Oriňáková 2018), kde sa nachádza pomerne precízna (etymologická, sémantická, distribučná, frekvenčná) charakteristika 34 komponentov s číselným významom. Z tejto publikácie vychádzame aj v predkladanej štúdii, do ktorej sme zaradili spolu 48 internacionálnych komponentov vyjadrujúcich číselný význam.

Štúdia sa okrem úvodných poznámok člení na štyri časti. Najprv predstavujeme metodologické východiská (časť 2.), teóriu slovo tvornej motivácie, v rámci ktorej sa opierame o skutočnosť, že slovo tvorná motivovanosť má škálovitý charakter. Na základe tohto poznatku kompozitné pomenovania členíme na tri skupiny: pravé kompozitá, semikompozitá, kvázikompozitá. V tretej časti, ktorá má primárne sémaziologický charakter, sa sústreďuje pozornosť na charakteristiku komponentov, ktoré vyjadrujú násobky jednotiek SI (ide o 24 bázoidov s číselným významom od 10^{30} po 10^{-30}). Štvrtá časť sa opiera o onomaziologické základy, analyzujú sa v nej numerálne bázoidy s významami „jeden“ až „deväť“, ako aj komponenty s významami

² Konkrétne ide o tieto komponenty: *deci-*, *deka-*, *giga-*, *hemi-*, *kilo-*, *mega-*, *mikro-*, *mili-*, *mono-*, *multi-*, *piko-*, *poly-*, *semi-*, *tera-*, *tetra-*, *uni-*.

„pol“ a „mnoho“. Nakoniec (časť 5.) sa zistené poznatky sumarizujú v podobe poznámok o frekvenčných údajoch, ako aj systémovo-paradigmatickej a komunikačnej charakteristiky.

2. METODOLOGICKÉ VÝCHODISKÁ

Pri charakteristike skúmaných lexém vychádzame z teórie slovotvornej motivácie, ako ju predstavil J. Furdík (1993, 2004). V tomto prístupe sa problematika tvorenia slov analyzuje na základe **princípu slovotvornej motivácie**. O princípe sa uvažuje preto, lebo slovotvorná motivácia sa charakterizuje ako trojjediný fenomén – proces, vzťah a vlastnosť: 1) proces utvorenia nového pomenovania, 2) vzťah medzi východiskovým pomenovaním (motivantom) a od neho utvoreným pomenovaním (motivátom), 3) vlastnosť motivátu ako novoutvoreného pomenovania.

Slovotvorná motivovanosť je škálovitý jav, ktorý postupne prechádza k nemotivovanosti. Inak povedané, slovotvorná motivovanosť a nemotivovanosť sú dva krajné póly, medzi ktorými je rad medzistupňov. To sa týka derivátov aj kompozít ako dvoch základných skupín slovotvorne motivovaných slov.

Z hľadiska rozličnej miery slovotvornej motivovanosti si v ďalšom výklade všimame lexémy s viac ako jedným základom, v ktorého pozadí stojí koreňová morféma. Miera motivovanosti závisí od slovotvorného statusu jednotlivých komponentov takéhoto pomenovania. Dávame prednosť termínu komponent, keďže v jednotlivých skupinách nemusí ísť vždy o slovotvorný základ, ktorý je reflexom samostatne existujúceho slova. Možno tu vymedziť tri základné skupiny pomenovaní s minimálne dvomi komponentmi (Ološtiak – Vojteková 2021):

1) **Pravé kompozitá** – jednotky so všetkými (zvyčajne dvomi³) plnohodnotne motivovanými komponentmi: všetky slovotvorné základy sú fundované samostatne existujúcimi slovami, napr. *hodný úcty* → *úctyhodný*, *čierna zem* → *černozem*, *drobné zrná* → *drobnozrnný*, *kopať zlato* → *zlatokop*.

2) **Semikompozitá** (polomotivované kompozitá) – jednotky s jedným plnohodnotne motivovaným komponentom a s jedným bázoidom, t. j. viazaným základom,⁴

³ Ďalej budeme synekdochicky uvažovať o dvojkomponentových pomenovaniach, keďže tento typ zložených slov je najfrekvencovanejší.

⁴ Viazané slovotvorné základy sú také, ktoré nemajú oporu v samostatne existujúcich slovách. Inými slovami, ide o taký komponent slovotvorne motivovaného slova, „ktorý jasne tvorí lexikálny základ daného slovesa, ale samostatne nejstvie“ (Horecký 1971, s. 46; Furdík 2004, s. 38), napr. *s-pojiť/s-pájať*, *pri-pojiť/pri-pájať*, *pre-pojiť/pre-pájať*. Okrem slovies sa uvádzajú aj príklady typu *Sloven-sko*, *Sloven-ka*, *sloven-ský*, *Japon-sko*, *Japon-ec*, *japon-ský*.

V slovákistike sa tradične uvažuje o viazanosti základu pri derivátoch, avšak o analogických prípadoch možno uvažovať aj v skupine lexém s viacerými radixmi (porov. v anglistike termín viazaný koreň, *bound root*). J. Horecký (1971, s. 44) uvádza, že „v zložení slove sú slovotvorné základy také časti, ktoré i po oddelení od seba ... majú samostatný lexikálny význam“. J. Furdík (2004, s. 26) za slovotvorne motivované pokladá len tie slová, ktoré synchrónne majú motivant: „Lexému, ku ktorej v syn-

ktorý nefunguje ako samostatné slovo: *baktérie* + 0 → *bakteriológia*, *Egypt* + 0 → *egyptológia*, 0 + *biológia* → *agrobiológia*.

3) **Kvázikompozitá** – jednotky bez plnohodnotne motivovaného komponentu (obidva komponenty sú viazané): 0 + 0 → *balneológia*, 0 + 0 → *polygamia*, 0 + 0 → *choreografia*.

Ďalej budeme používať termíny **kompozitnosť**, **kompozitné lexémy** ako strešné pomenovanie pre všetky tri uvedené skupiny jednotiek. Termín kompozitnosť koreluje so širším chápaním zložených slov, t. j. vrátane pomenovaní s vyčleniteľnými dvomi (alebo viacerými) komponentmi, ktoré nefungujú ako samostatné slová. Tieto komponenty boli nazvané **bázoidy**⁵.

Z hľadiska priezračnosti slovotvornej motivácie možno konštatovať, že najviac motivované sú pravé kompozitá (*arómoterapia*), nasledujú semikompozitá s jednou bázou a jedným bázoidom (*arteterapia*) a najmenej kvázikompozitá s oboma bázoidmi (*biológia*). Pomenovania z poslednej skupiny pokladáme za slovotvorne nemotivované, avšak členiteľné na základe analógie, napr. *biológia*: prvá analógia k pomenovaniu typu *biochémia*, *biomedicína*, *biorytmus* (lexémy s komponentom *bio-*), druhá analógia k pomenovaniu typu *geológia*, *kynológia*, *teatrológia* (lexémy s komponentom *-ológia*) (Ološtiak – Vojteková – Oriňáková 2018, s. 26 – 29).

V štúdiu sa zameriavame na analýzu semikompozít a kvázikompozít, ktoré obsahujú **internacionálne numerálne bázoidy**. Najprv sústreďujeme pozornosť na charakteristiku bázoidov, ktoré vyjadrujú násobky alebo časti jednotiek SI (časť 3.). Následne analyzujeme ďalšie bázoidy s numerálnym významom (časť 4.) v podobe minihesiel, ktoré zahŕňajú etymologické, sémantické, formálne, slovotvorné, funkčné, distribučné a frekvenčné údaje. Pri etymologickej charakteristike sa opierame o *Stručný etymologický slovník slovenčiny* (Králik 2015), *Český etymologický slovník* (Rejzek 2015), etymologický slovník angličtiny^[2] a niektoré internetové zdroje.

Variantné podoby v názvoch podkapitol oddeľujeme čiarkou (napr. *mono-*, *mon-*). V texte, ako aj v sumarizačných tabuľkách (kap. 5.1.) následne uvádzame len základné podoby.

V texte sa systematicky odvolávame na *Slovník koreňových morfém slovenčiny* (Sokolová – Ološtiak – Ivanová a kol. 2012, ďalej SKMS). Príklady z tohto zdroja uvádzame morfeematicky členené a graficky značené podľa pravidiel v tomto slovníku. Uvádzame všetky kompozitné lexémy, ktoré sú východiskami slovotvorných hniezd s príslušným radixom. Nekompozitné, t. j. od nich odvodené deriváty neza-

chrónnom pláne nemožno priradiť motivanta, nemožno považovať za slovotvorne motivovanú.“ U J. Horeckého nie je celkom zrejmé, čo pokladá za jednotky so samostatným lexikálnym významom, možno však predpokladať, že ide o jednotky, ktoré fungujú ako samostatné pomenovania. To je v súlade s konštatovaním J. Furdíka o motivovanosti slov, ktorým možno synchronne priradiť motivant.

⁵ Porov. Ološtiak – Vojteková – Oriňáková 2018; tam aj teoreticko-metodologické vymedzenie v rade konceptov *báza* (slovotvorný základ) – *bázoid* – *afixoid* – *afix*.

znamenujeme. Napríklad pri radixe **du-** uvádzame **du-atl-on-ø**, **du-plic-it-a**, **du-plik-ov-a:t'**, ale nie **du-o**, **du-ál-ø**, **du-el-ø**, **du-al-ist:ic:k-y**.

Ďalej sa opierame o údaje z týchto lexikografických zdrojov: *Slovník cudzích slov. Akademický* (ďalej SCS; Petráčková – Kraus a kol. 2005), ojedinele⁶ *Veľký slovník cudzích slov* (ďalej VSCS; Šaling – Ivanová-Šalingová – Maníková 2008); *Slovník súčasného slovenského jazyka* (ďalej SSSJ; Buzássyová – Jarošová 2006; Jarošová – Buzássyová 2011; Jarošová 2015, 2021), ojedinele *Krátky slovník slovenského jazyka* (ďalej KSSJ; Kačala – Pisárčiková – Považaj 2003). Frekvenčné a distribučné údaje čerpáme zo Slovenského národného korpusu (ďalej SNK, korpusová verzia prim-8.0-public-all⁷). V menšej miere (v prípadoch nízkeho zastúpenia v SNK) sme pracovali aj s webovým korpusom Aranea (ďalej AR), konkrétne s verziou Omnia Slovaca Publica. Korpusové údaje sme získali vyhľadávaním prostredníctvom funkcie **lema** (napr. [lemma="giga.*"] s následným uložením a ručným filtrovaním relevantných výskytov v programe Microsoft Excel. Na rozdiel od monografie *Slovotvorná adaptácia a kompozitnosť v slovenčine* (Ološtiak – Vojteková – Oriňáková 2018, s. 43), kde sa skúmané lemy zaraďujú do niekoľkých frekvenčných pásem,⁸ dokladové lexémy uvádzame výberovo a zostupne od najfrekventovanejšej (frekvencie výskytu uvádzame v zátvorkách hneď za príslušným príkladom), obvyčajne do minimálneho výskytu 5 (pri komponentoch s malým počtom lem dokladujeme aj jednotky s nižšou frekvenciou). Pravda, korpusové údaje o frekvencii majú povahu ilustratívneho rámca a nepreceňujeme ich. Cieľom výkladu nie je uviesť vyčerpávajúci zoznam všetkých jednotiek, ale poskytnúť základný prehľad, a tým charakterizovať postavenie daného komponentu v kontexte nominačných pohybov súčasnej slovenčiny.

Osobitne spomíname spájatelnosť bázoidov so základmi a s inými bázoidmi domáceho a najmä cudzieho pôvodu. Poukazujeme tiež na ortografickú rozkolísanosť (písanie dovedna, so spojovníkom, samostatne).

Pri charakteristike sa primárne opierame o slovotvornú, nie morfematickú štruktúru, preto do výkladu zahrnujeme len tie lexémy, ktoré vznikli pomocou daného komponentu v aktuálnom slovotvornom kroku. Na deriváty odvodené od kompozít zvlášť neupozorňujeme, napr. *nanosekundový* (← *nanosekunda*), *mikrobiologický* (← *mikrobiológia*). Platí to aj pri odvolávaní sa na počty lexém s daným bázoidom, ktoré sa nachádzajú v slovníkoch (SKMS a SCS). Nezarátavame sem jednotky

⁶ V prípadoch, ak sa žiadna lexéma nenachádza v SCS.

⁷ Všetky verejne prístupné texty SNK zverejnené v roku 2018 v tejto štruktúre: 71,1 % publicistické, 15,4 % umelecké, 8,5 % odborné, 5,0 % iné texty; spolu 1 477 mil. tokenov, 1 160 mil. slov.^[3] Pri komponentoch zavedených v roku 2022 (porov. 3.1., 3.2., 3.23., 3.24.) sme použili najnovšiu korpusovú verziu 10.0.

⁸ Frekvencia sa tu triedi do týchto pásem: hapax legomena, 2 – 4 výskyty, 5 – 9 výskytov, 10 – 99 výskytov, 100 – 999 výskytov, 1 000 – 9 999 výskytov, viac ako 10 000 výskytov.

typu *uniformista* ($\leftarrow$ *uniforma*), *kvadрупólový* ($\leftarrow$ *kvadрупól*). Poukazujeme však na možnosť polymotivačnej interpretácie, ktorá sa týka najmä nenumeralných významov niektorých bázoidov, ktoré sa zväčša podieľajú na tvorení expresívnych lexém; napr. *mega-* + *podvodník* $\rightarrow$ *mega-podvodník* // *megapodvod* $\rightarrow$ *megapodvod-ník*.

3. BÁZOIDY VYJADRUJÚCE NÁSOBKY JEDNOTIEK SI

Najpoužívanejšie fyzikálne jednotky sú zoskupené do Medzinárodnej sústavy jednotiek SI (franc. *Système international (d'unités)*). Garantom ich definícií je Medzinárodný úrad pre miery a váhy (franc. *Bureau International des Poids et Mesures*; skr. *BIPM*^[4]). Ide o metrickú sústavu, založenú na jednotke 1 meter alebo na jej násobkoch, resp. častiach. Základných fyzikálnych jednotiek je sedem: meter (jednotka dĺžky), kilogram (hmotnosť), sekunda (čas), ampér (elektrický prúd), kelvin (termodynamická teplota), mól (látkové množstvo) a kandela (svietivosť).⁹ Odvodené jednotky sú tvorené kombináciou základných jednotiek.¹⁰

Vo fyzikálnej terminológii sa násobky alebo časti týchto jednotiek vyjadrujú internacionálnymi komponentmi (tradične sa píše o prefixoch, v našej terminológii ide o bázoidy; porov. časť 2.). Tie vyjadrujú príslušnú mocninu s dekadickým základom. Tento desiatkový systém obsahuje komponenty so základnými významami „desať/desatina“ (10^1 , resp. 10^{-1}), „sto/stotina“ (10^2 , resp. 10^{-2}), „tisíc/tisícina“ (10^3 , resp. 10^{-3}) a ďalšími, ktoré sú násobkami alebo časťami tisíc (10^6 , 10^9 , 10^{-6} , 10^{-9} atď.). Ich prehľad uvádzame v tabuľke [1], vypracovanej podľa prílohy k Vyhláske Úradu pre normalizáciu, metrológiu a skúšobníctvo Slovenskej republiky č. 206/2020 Z. z. o zákonných meracích jednotkách.^[5] V tejto vyhláske sa uvádzajú komponenty, symboly a číselne vyjadrené násobky (od 10^{24} do 10^{-24}). Do tabuľky sme doplnili aj komponenty vyjadrujúce číselné hodnoty 10^{27} , 10^{30} , 10^{-27} , 10^{-30} ,^[6] ktoré spomenutá vyhláska ešte neobsahuje, pretože boli oficiálne definované v roku 2022. Okrem toho sa v tabuľke nachádzajú aj informácie o pôvode, roku zavedenia (podľa ^[6]) a slovenský slovný ekvivalent.

[1] Zoznam bázoidov, vyjadrujúcich násobky v metrickej sústave SI

bázoid	symbol	číselné vyjadrenie	pôvod	rok zavedenia	slovenský ekvivalent
quetta-	Q	10^{30}	lat.	2022	kvintilión
ronna-	R	10^{27}	gr.+lat.	2022	kvadriliarda
yotta-	Y	10^{24}	gr./tal.	1991	kvadrilión

⁹ Sú uvedené v Zákone č. 157/2018 Z. z. o metrológii a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹⁰ Ide o tieto jednotky: coulomb (elektrický náboj), kilogram na meter kubický (hustota), meter štvorcový (plocha), meter kubický (objem), meter za sekundu (rýchlosť), newton (sila), ohm (elektrický odpor), pascal (tlak), volt (elektrické napätie), watt (výkon), henry (indukčnosť), farad (elektrická kapacita), joule (práca a energia), weber (magnetický indukčný tok), ampér na meter (intenzita magnetického poľa), siemens (elektrická vodivosť), hertz (frekvencia), sievert (ionizujúce žiarenie).

zetta-	Z	10^{21}	lat./tal.	1991	triliarda
exa-	E	10^{18}	gr.	1975	trilión
peta-	P	10^{15}	gr.	1975	biliarda
tera-	T	10^{12}	gr.	1960	bilión
giga-	G	10^9	gr.	1960	miliarda
mega-	M	10^6	gr.	1873	milión
kilo-	k	10^3	gr.	1795	tisíc
hekto-	h	10^2	gr.	1795	sto
deka-	da	10^1	gr.	1795	desať
deci-	d	10^{-1}	lat.	1795	desatina
centi-	c	10^{-2}	lat.	1795	stotina
mili-	m	10^{-3}	lat.	1795	tisícina
mikro-	μ	10^{-6}	gr.	1873	milióntina
nano-	n	10^{-9}	gr.	1960	miliardtina
piko-	p	10^{-12}	tal./šp.	1960	bilióntina
femto-	f	10^{-15}	dán.	1964	biliardtina
atto-	a	10^{-18}	dán.	1964	trilióntina
zepto-	z	10^{-21}	lat.	1991	triliardtina
yokto-	y	10^{-24}	lat.	1991	kvadrilióntina
ronto-	r	10^{-27}	gr.+lat.	2022	kvadriliardtina
quecto-	q	10^{-30}	lat.	2022	kvintilióntina

Tieto komponenty sa používajú aj v kombinácii s pomenovaniami jednotiek mimo sústavy SI. Typickým príkladom je informatický termín *byte/bajt*, ktorý slúži ako jednotka na pomenovanie množstva informácie (označuje sa ním kapacita pamäťových médií); porov. *kilobajt*, *megabajt*, *gigabajt*, *terabajt*, *petabajt* atď. Už teraz sa ukazuje, že v budúcnosti bude potrebné uspokojiť potrebu pomenovania ďalších násobkov (väčších ako 10^{30} alebo menších ako 10^{-30}). V tejto súvislosti sa vedie diskusia a padajú návrhy na nové názvy komponentov v popularizačnej či mediálnej oblasti (písané v serióznom i humornom tóne¹¹), ale samozrejme aj medzi odborníkmi-metrológmi (Pražák – Šíra – Vičar 2015; Brown 2019).

V nasledujúcich častiach prinášame charakteristiku jednotlivých oficiálne schválených bázoidov, ktoré sú zoradené podľa významu kvantity od najväčšej (10^{30}) po najmenšiu (10^{-30}).

3.1. QUETTA- (10^{30})

Komponent odkazuje na lat. *decem* (s významom „desať“), keďže ide o desiatu predponu mocniny s násobkom troch, a s pridaním iniciálovej grafémy *q*. Má výz-

¹¹ V kontexte slovenčiny možno spomenúť článok v časopise TOUCHIT *Rozhodujeme sa, ako sa bude volať 1000 (10^{24}) yottabajtov. Budeme sa vypravovať do jurského parku?*, uverejnený 8. 9. 2019.^[7] V ňom autor, odkazujúc na zahraničné zdroje, napríklad spomína názvy *brontobajt* (10^{27}) či *geopbajt* (10^{30}).

nam „kvintiliónty násobok základnej (fyzikálnej) veličiny (10^{30})“. Názov navrhol a vytvoril J. C. R. Brown (2019; pôvodne v podobe *quecca*-^[8]), oficiálne bol schválený v roku 2022 na 27. zasadnutí BIPM (porov. rezolúciu 3/2022^[9]). Koncové *a* sa zhoduje s koncovou samohláskou komponentov od *mega* nahor. V slovníkoch, v SNK ani v AR sa nateraz lemy s týmto komponentom nenachádzajú.

3.2. RONNA- (10^{27})

Komponent bol utvorený kombináciou gr. *ἐννέα* (*ennéa*) a lat. *novem* (obe s významom „deväť“), keďže ide o deviatu predponu mocniny s násobkom troch, a s pridaním iniciálového písmena *r*. Má význam „kvadrililiardty násobok základnej (fyzikálnej) veličiny (10^{27})“. Názov navrhol a vytvoril J. C. R. Brown (2019)^[8], oficiálne bol schválený v roku 2022 na 27. zasadnutí BIPM (porov. rezolúciu 3/2022^[9]). Koncové *a* sa zhoduje s koncovou samohláskou komponentov od *mega* nahor. V slovníkoch, v SNK ani v AR sa nateraz lemy s týmto komponentom nenachádzajú.

3.3. YOTTA- (10^{24})

Komponent pochádza zo starogréckeho *ὀκτώ* (*októ* „osem“) a má význam „kvadriliónty násobok základnej (fyzikálnej) veličiny (10^{24})“. Súvisí s tým, že ide o ôsmu predponu zodpovedajúcu mocnine, ktorá je násobkom troch. Konsonanty *ct* sú v taliančine redukované na *tt*. Koncové *a* sa zhoduje s koncovou samohláskou komponentov sústavy SI od *mega* nahor. Graféma *y* bola pridaná ako druhý znak od konca abecedy (*z* ako prvý znak od konca abecedy je použitý v komponente *zetta*), aby nedošlo k zámene potenciálneho iniciálového *O* s číslom 0.

V SNK sa nachádzajú dve lemy (z nich ani jedna s frekvenciou viac ako 5 výskytov): *yottabajt* (2) a *yottajoul* (1): *Z generátora vytiahne niekoľko miliárd yottajoulov a vyšle ich k stúpajúcej žiare*. V AR sa nachádza šesť lem (*yottabajt/yottabyte*, *yottaliter*, *yottabit*, *yottameter*, *yottanewton*, *yottajoul*), z nich len jedna má viac ako 5 výskytov: *yottabajt/yottabyte* (7).

3.4. ZETTA- (10^{21})

Pôvod bázoidu *zetta* sa odvodzuje od starogréckeho *ἑπτά* (*heptá* „sedem“), príp. od latinskej základnej číslovky *septem* („sedem“) sprostredkované cez taliančinu a má význam „triliardty násobok základnej (fyzikálnej) veličiny (10^{21})“. Ide o siedmu predponu zodpovedajúcu mocnine, ktorá je násobkom troch. Konsonanty *pt* sú v taliančine redukované na *tt*, písmeno *z* bolo pridané ako prvé písmeno od konca abecedy. Koncové *a* (podobne ako pri komponente *yotta*-) sa zhoduje s koncovou samohláskou komponentov sústavy SI od *mega*- nahor. Ide o zriedkavý bázoid (hoci frekventovanejší než komponent *yotta*-), ktorý SKMS ani SCS nezaznamenávajú.

V SNK sa nachádza jedna lema s frekvenciou 5 a viac výskytov: *zettabajt/zettabyte* (15). Ďalšia jednotka je hapax legomenon: *zettabit* (1). V AR sme zachytili štyri lemy: *zettabajt/zettabyte* (77), *zettanewton* (1), *zettaliter* (1), *zettabit* (1).

3.5. EXA- (10^{18})

Komponent *exa-* pochádza z gréckeho ἕξ (héx „šesť“) a má význam „trilióny násobok základnej (fyzikálnej) veličiny (10^{18})“ (porov. aj heslo v SCS). Ide o šiestu predponu zodpovedajúcu mocnine, ktorá je násobkom troch. V slovenských slovníkoch sa lexémy s týmto komponentom neuvádzajú.

V SNK sa nachádzajú dve lemy s frekvenciou 5 a viac výskytov: *exabajt/exabyte* (49), *exaflop/exaflops* (8). Ďalšia lema je pod týmto pásmom: *exabit* (3). AR obsahuje 14 lem: *exabajt/exabyte* (207), *exaflop/exaflops* (25), *exajoule* (11), *exascale* (2), *exabit* (2). Jeden výskyt majú napríklad lemy *exawatt*, *exanewton*, *exahertz*.

3.6. PETA- (10^{15})

Bázoid *peta-* má význam „biliardty násobok základnej (fyzikálnej) veličiny (10^{15})“ (porov. aj heslo v SCS). Má pôvod v gréckej číslovke πέντε (pénte „päť“), ide o piatu predponu zodpovedajúcu mocnine, ktorá je násobkom troch. Tento komponent vznikol useknutím fonémy *n* (porov. *penra* – *pera*, podobne *tetra* – *tera*). V slovenských slovníkoch sa lexémy s týmto komponentom nespracúvajú.

V SNK sa nachádza päť lem s týmto komponentom (celkový výskyt 218): *petaflop/petaflops* (113), *petabajt/petabyte* (74), *petabit* (12), *petajoule* (11), *petapixel* (8), ďalej *petawatt* (3). Tento bázoid sa spája s prevzatými plnohodnotnými radixmi, resp. slovotvornými základmi.

3.7. TERA- (10^{12})

Bázoid gréckeho pôvodu *tera-* a má význam „biliónty násobok základnej (fyzikálnej) veličiny (10^{12})“ . Etymologicky sa dáva do súvislosti s gréckym slovom τέρας „monštruózný“, resp. „netvor“^[10]. Alternatívne sa pôvod vysvetľuje zo starogréckeho τέτρας, príp. τέτρα (téttares, tétra „štyri“), pričom dochádza k useknutiu konsonantu *t* (*tetra* → *tera*) podobne ako pri komponente *peta-*. Ide o štvrtú predponu zodpovedajúcu mocnine, ktorá je násobkom troch. V SCS sa ako heslový nachádza len komponent *tera-*. VSCS uvádza štyri heslá s týmto bázoidom (*terabajt/terabyte*, *teragram*, *terahertz*, *teraohm*). V SKMS sa tento komponent nenachádza.

V SNK sa nachádza deväť lem s bázoidom *tera-* s celkovým výskytom 689: *terawatthodina* (253), *terabajt/terabyte* (216), *teraflop/teraflops* (95), *terabit* (36), *terajoule* (32), *teraelektrónvolt* (20), *terahertz* (19), *terabecquerel* (11), *terawatt* (10). V korpuse figuruje aj jeden okazionalizmus s preneseným neurčitým významom „obrovský“ (*Z izby sa na mňa pozerá terabordel* (pôvodne som chcela napísať

gigabordel, potom som to kriticky zvážila) a tak musím prokrastinovať upratovanie tak dlho, ako sa to len dá.). Tento bázoid a spája s prevzatými plnohodnotnými radixmi, resp. slovotvornými základmi.

3.8. GIGA- (10^9)

Bázoid *giga-* má grécky pôvod (porov. proprium *Γίγας* – *Gígas*, meno pokolenia obrov) a je nositeľom dvoch významov: 1. „obrovský, gigantický“;¹² 2. „miliardový násobok základnej (fyzikálnej) veličiny (10^9)“. SCS a SSSJ pri tomto komponente uvádzajú len prvý význam. V SKMS sa lexémy s týmto komponentom nenachádzajú. SCS uvádza štyri lexémy (*gigabajt/gigabyte*, *gigahertz*, *gigajoule*, *gigawatt*).

V SNK je v oboch významoch doložených 12 lem s frekvenciou 5 a viac výskytov (2 690 výskytov). Dominantne sú to pomenovania fyzikálnych jednotiek (v prvom význame): napr. *gigabajt/gigabyte* (1 093), *gigajoule* (692), *gigawatt* (480), *gigabit* (156), *gigawatt* (99), *gigahertz* (75), *gigatona* (26), *gigaliner* (24), *gigaflop* (20), *gigaliner* (24), *gigapascal* (8), *gigaelektrónvolt* (5). V sekundárnom význame sa vyskytujú najmä málo frekventované lemy (viaceré z nich sú hapax legomena), napr. *gigavírus*, *gigašvindle* (*odhaliť gigašvindle*), *gigasmrt'* (*gigasmrt' by umožnila obnovu sveta tým, ktorí prežili*), *gigabordel* (*z izby sa na mňa pozerá gigabordel*), *gigalomanský* (*gigalomanské projekty*).

Tento komponent sa v substantívach spája s plnohodnotnými radixmi. V prípade frekventovaných slov ide o radixy cudzieho pôvodu (*gigabajt/gigabyte*, *gigajoule*, *gigapascal* atď.), pri málo frekventovaných jednotkách a okazionalizmoch sa uplatňujú aj kombinácie s domácimi radixmi (*gigamesto*, *gigastavba*, *gigajednotka*).

3.9. MEGA- (10^6)

Bázoid *mega-* je gréckeho pôvodu (gr. muž. *megas*, žen. *megalē* „veľký“) a má dva významy: 1. „(nadmerne) veľký; veľkolepý“;¹³ 2. „miliónty násobok základnej (fyzikálnej) veličiny (10^6)“. V SSSJ sa pri tomto komponente uvádzajú dva významy v rovnakom poradí, SCS zachytáva tiež oba významy, ale v opačnom poradí.

V SKMS sa pomenovania s týmto bázoidom uvádzajú v hesle s radixom **MEGA / MEGAL**. Ide o jednu lexému (**mega-watt-ø**). SCS zachytáva osem hesiel (napr. *megabajt/megabyte*, *megabit*, *megaflop*, *megahertz*).¹⁴

¹² V tomto význame sa používa aj variant *giganto-*, napr. *gigantománia*, *gigantografia*, *gigantosómia*.

¹³ V tomto význame sa používajú aj varianty *megal-*, *megalo-*, napr. *megaloľóbia*, *megalosaurus*, *megalocefália*.

¹⁴ Okrem toho v SSSJ sa uvádza aj *mega* ako samostatná lexéma, konkrétne v troch heslách ako slovnodruhovú homonymu: *mega*¹ ako substantívum s významom „megabajt“ (túto jednotku uvádza aj SCS), *mega*² ako adjektívum s významom „majúci mimoriadne rozmery, intenzitu“, *mega*³ ako adverbium s významom „vo veľmi veľkej miere, intenzite“.

V korpuse sa v prvom význame nachádza osem lemy s frekvenciou 5 a viac výskytov (spolu 4 142 výskytov): *megawatt/megawat* (2 162), *megabajt/megabyte* (913), *megapixel* (473), *megabit* (341), *megatona* (119), *megahertz* (94), *megapascal* (23), *megajoule* (17).

Rozšírené sú lemy s druhým významom. V korpuse sa nachádza až 171 jednotiek s frekvenciou 5 a viac výskytov, napr. *megafón* (920), *megahviezda* (617), *megahit* (589), *megakasíno* (533), *megaprojekt* (509), *megalománia* (379), *megakonzert* (280), *megaúspešný* (233), *megašou/megashow* (204), *megaloman* (192), *megaboard/megabord* (181), *megalit* (168), *megapolis/megalopolis* (180), *megatrend* (155), *megatender* (153), *megastavba* (152), *megastar* (153), *megaškandál* (124) a i. V tomto význame sa odborné termíny vyskytujú zriedkavo (napr. *megafauna* „väčšie živočíchy (veľkosti nad 20 mm) žijúce v pôde“), prevládajú jednotky používané v mediálnych textoch, ako aj hovorové a slangové pomenovania.

Bázoid *mega-* sa spája s plnohodnotnými radixmi, resp. slovotvornými základmi cudzieho pôvodu (napr. *megaturné*, *megajachta*, *megatableta*, *megamíting*) a domáceho pôvodu (napr. *megavečer*, *megatekvice*, *megabúrka*, *megaspoločnosť*); b) s inými bázoidmi (*megastar*, *megalodon*, *megalosaurus*).

Tento bázoid sa spája so substantívami – tu má funkciu atribútu (*megasocha*, *megasnehuliak*, *megainvestor*), ako aj s adjektívami – tu má funkciu adverbiálne (napr. *megadôležitý*, *megaveľký*, *megapopulárny*).

Niektoré lexémy sú z hľadiska slovotvorby polymotivované, napr. substantíva *megapodvodník*, *megavenček* možno chápať ako kompozitné (*mega-* + *-podvodník*, *mega-* + *-venček*), alebo ako desubstantívne deriváty (*megapodvod* → *megapodvodník*, *megaveniec* → *megavenček*).

Komponent *mega-* sa mnohokrát (v korpuse sú to stovky jednotiek) podieľa aj na tvorení okazionalizmov, napr. *Tromfli gymnazistov, vyrobili im megatablo. Možno najväčšie tablo na Slovensku rozprestrelí v Trenčíne na námestí. – Megameškание. Kruhový objazd pri obchodnom dome Tekov má meškanie neuveriteľných šesť rokov. – Musím prebije Nerob a on povie megablbošť, po ktorej budú musieť ísť tri poschodia mlčky.*

3.10. KILO- (10³)

Bázoid *kilo-* je grécko-francúzskeho pôvodu (fr. *kilo* < gr. *χίλιοι* *chilioi* „tisíc“) a má významy 1. „tisíc“; 2. „tisíc násobok základnej (fyzikálnej) veličiny (10³)“. Takto sa tento komponent zachytáva v SCS, zatiaľ čo v SSSJ sa spracúva v jednom význame: „prvá časť zložených slov označujúca v rámci desiatkovej sústavy tisíc násobok základnej jednotky“. V SKMS sú lexémy s týmto bázoidom uvedené pod heslom **KIL** v ôsmich hniezdach (**kil-o-gram-ø**, **kil-o-hertz-ø**, **kil-o-joule-ø**, **kil-o-kalór-i-a**, **kil-o-meter-ø**, **kil-o-pond-ø**, **kil-o-volt-ø**, **kil-o-watt-ø**).

SCS spracúva 14 hesiel (napr. *kiloampér*, *kilobit*, *kiloelektrónvolt*, *kilomol*, *kilopond*, *kilotona*).

V SNK sa nachádza 17 lem s frekvenciou 5 a viac výskytov (spolu 150 616 výskytov): napr. *kilometer* (121 606), *kilogram* (27 119), *kilowatt* (836), *kilobit* (205), *kilojoule* (199), *kilotona* (164), *kilobajt/kilobyte* (158), *kilokalória* (79), *kilovolt* (65), *kilopond* (53), *kilohertz* (35), *kilopascal* (14), *kilomol* (11), *kilonewton* (8).

Tento bázoid sa spája: a) najmä s plnohodnotnými radixmi alebo základmi cudzieho pôvodu (*kiloohm*, *kilomol*) a raritne pri okazionalizmoch aj domáceho pôvodu (*kiloprđ*, *kiloslovo*).

3.11. HEKTO- (10^2)

Bázoid *hekto-* je francúzsko-gréckeho pôvodu (fr. *hecto-* < gr. *εκατόν* *hekatón* „sto“) a má významy: 1. „sto“; 2. „desaťnásobok základnej (fyzikálnej) veličiny (10^2)“. SCS spracúva päť hesiel s týmto bázoidom (napr. *hektograf*, *hektografia*, *hektokotyl*, *hektoliter*, *hektopascal*), v SKMS sa uvádza jedna lexéma (**hekt-o-liter-ø**) pod heslom **HEKT**¹.

S významom „sto“ sa v korpuse vyskytuje pri jednotke *hektometrovník* (2). V druhom, terminologickom význame sa nachádzajú štyri lemy s frekvenciou 5 a viac výskytov (spolu ide o 2 294 výskytov): *hektoliter* (2 259), *hektopascal* (18), *hektograf* (10), *hektometer* (7).

V korpuse je doložený aj okazionalizmus, v ktorom bázoid *hekto-* nadobúda význam „množstvo, veľa“ (*Napiše veľa, ale bude to už len hektoliteratúra*¹⁵ *bez chľpu slobody*). Bázoid *hekto-* sa spája iba s cudzími plnohodnotnými radixmi.

Tento bázoid sa spája: a) najmä s plnohodnotnými radixmi alebo základmi cudzieho pôvodu (*hektogram*); b) menej často s iným bázoidmi cudzieho pôvodu (*hektografia*).

3.12. DEKA- (10^1)

Bázoid *deka-* je francúzsko-gréckeho pôvodu (fr. *déca-* < gr. *δέκα* – *déka* „desať“) a má významy: 1. „desať, desaťnásobný“ (*dekadrachma*, *dekaéder*, *dekalog*); 2. „desaťnásobok základnej (fyzikálnej) veličiny (10^1)“. SCS pri tomto komponente uvádza jeden význam „desať, desaťkrát, najmä desaťnásobok základnej fyzikálnej jednotky“, v SSSJ toto heslo nefiguruje. V SKMS je zaradené jedno pomenovanie s týmto bázoidom (**deka-gram-ø**) pod heslom **DEC**¹ / **DEK**³ / **DEKA** (DEK³). SCS spracúva osem hesiel (napr. *dekaéder*, *dekagram*, *dekameter*, *dekalúmen*, *dekalóg*).

¹⁵ O význame „množstvo“ uvažujeme na základe kontextu (*napiše veľa*), no nie je vylúčená ani interpretácia založená na asociácii s adjektívom *hektický* (*hektoliteratúra* = hektická literatúra). Išlo by o implikáciu *hektický* – napísaný rýchlo, v chvate, nekvalitne (a vo veľkom množstve).

V SNK sa v prvom význame nachádzajú lemy *dekalóg* (218), *dekahydrát* (9), v druhom význame je to lema *dekagram* (285).

Tento bázoid sa spája: a) s plnohodnotnými radixmi alebo základmi cudzieho pôvodu (*dekagram*, *dekahydrát*); b) s iným bázoidmi cudzieho pôvodu (*dekaton*, *dekaéder*).

3.13. *DECI-* (10^{-1})

Bázoid *deci-* je francúzsko-latinského pôvodu (fr. *déci-* < lat. *decimus* „desiaty“) a má význam „desatina základnej (fyzikálnej) veličiny (10^{-1})“ (porov. aj heslo v SCS). V SKMS sú pomenovania s týmto bázoidom zaradené do hesla **DEC¹** / **DEK³** / **DEKA** (DEK³). Ide o tri hniezda reprezentované východiskovými slovami **dec-i-bel-ø**, **dec-i-liter-ø**, **dec-i-meter-ø**. SCS uvádza štyri heslá (*decibel*, *decigram*, *deciliter*, *decimeter*).

V SNK sa nachádza osem lem, z toho štyri s frekvenciou 5 a viac výskytov: *decibel* (1 525), *deciliter* (654), *decimeter* (261), *decipol* (6), *decigram* (2), *decitona* (2), *decipond* (1).

Bázoid *dec(i)-* sa spája: a) najmä s plnohodnotnými radixmi cudzieho pôvodu, čo súvisí s významom tohto komponentu (*decibel*, *decitona*); b) s iným bázoidmi cudzieho pôvodu (*decipol*).

3.14. *CENTI-* (10^{-2})

Bázoid *centi-* je latinského pôvodu (lat. *centum* „sto“) a má významy: 1. „sto, stonásobný“ (*centifólia*); 2. „stotina základnej (fyzikálnej) veličiny (10^{-2})“ (podobne dva významy uvádza aj SCS, zatiaľ čo SSSJ toto heslo spracúva s jedným významom). Variant *centum-* je ojedinelý a vyskytuje sa len v druhom význame. V SKMS nachádzame lexémy s týmto komponentom v hesle **CENT** (CENTĚ) v rámci troch hniezd (**cent-i-gram-ø**, **cent-i-liter-ø**, **cent-i-meter-ø**), do SCS je zaradených šesť hesiel (*centifólia*, *centigrád*, *centigram*, *centiliter*, *centimeter*, *centistoke*).

V SNK sa nachádzajú štyri lemy s frekvenciou 5 a viac výskytov: *centimeter* (45 985), *centiliter* (44), *centigram* (7), *centimorgan* (6), ďalšie sú menej početné: *centipoise* (2), *centifólia* (1).

Bázoid *centi-* sa spája s plnohodnotnými radixmi cudzieho pôvodu (*centigram*).

3.15. *MILI-* (10^{-3})

Bázoid *mili-* je latinského pôvodu (lat. *mille* „tisíc“; *millesimus* „tisíci“) a má význam „tisícina základnej (fyzikálnej) veličiny (10^{-3})“ (SCS uvádza len význam „tisíc, tisícina“; SSSJ sémantizuje takto: „prvá časť zložených slov vyjadrujúca v rámci jednotiek desiatkovej sústavy jednu tisícinu“). SKMS obsahuje päť hniezd pod heslom **MÍĽ** / **MILI** (MIL²), z toho tri majú kompozitný charakter (**mili-bar-ø**,

mili-gram-ø, mili-liter-ø), SCS uvádza 9 hesiel (napr. *miliampér, miliohm, milisekunda, militesla, milivolt*).

V korpuse sa nachádza 11 lem s frekvenciou 5 a viac výskytov: *milimeter* (8 515), *miligram* (1 415), *mililiter* (827), *milisekunda* (462), *milisievert* (77), *miliampér* (27), *milimol* (25), *miliwatt* (20), *milibar* (17), *milirem* (11), *milikelvin* (6). Vyše 60 % lem má frekvenciu výskytu menej ako 5, napr. *miligray, milijednotka, milivolt, miligauss, milistotina*).

Tento bázoid sa spája s plnohodnotnými radixmi, resp. slovotvornými základmi cudzieho pôvodu (*milisekunda, miliwatt, miliekvivalent*), ojedinele domáceho pôvodu (*milijednotka, milistotina, milizlomok*).

3.16. MIKRO- (10^{-6})

Bázoid *mikro-* je gréckeho pôvodu: *μικρός* (míkros) „malý“. Má tri významy: 1. „(veľmi) malý, malé množstvo, málo“; 2. „milióntina základnej (fyzikálnej) veličiny“ (10^{-6}); 3. „mikrofotografia, mikrofotografický“. SSSJ a SCS uvádzajú prvé dva významy. P. Mitter (2003, s. 136) spracúva všetky tri významy. V SKMS sa v hesle **MIKR** nachádza 17 lexém s týmto bázoidom: napr. **mikr-o-bus-ø, mikr-o-film-ø, mikr-o-fiš-ø, mikr-o-fón-ø** (ide o demotivovanú jednotku), **mikr-o-klím-a, mikr-o-organ-izm-us, mikr-o-[pro]ces-or-ø, mikr-o-skop-ø, mikr-o-vln-a, mikr-o-bi-o-lóg-i-a, mikr-o-elekt-r-on-ik-a**. SCS uvádza 163 lexém (napr. *mikroampér, mikrobar, mikrohenry, mikrolux, mikroohm, mikroklíma, mikroplanéta*).

Vo všetkých významoch sa v korpuse nachádza 290 lem s frekvenciou 5 a viac výskytov (spolu 48 728 výskytov).

Vo význame č. 1 „(veľmi) malý, malé množstvo, málo“ sa v korpuse nachádza 279 lem s frekvenciou 5 a viac výskytov: napr. *mikrofón* (11 886), *mikroorganizmus* (5 188), *mikroregión* (3 718), *mikroskop* (3 158), *mikrobus* (2 148), *mikroflóra* (1 323), *mikročip* (1 126), *mikroprocesor* (1 122), *mikrosvet* (1 094), *mikrobiológia* (1 013). V tomto význame sa vyskytujú jednak odborné termíny (napr. *mikrocefália, mikroštruktúra, mikrobiont, mikrobunka, mikrovaskulárny, mikrogaméta*), jednak lexémy z bežnej slovnej zásoby, najmä z mediálneho prostredia a kolokvializmy (napr. *mikrosukňa, mikroudalosť, mikroduel, mikroľahký*).

Vo význame č. 2 „milióntina (jednotky)“ sa v korpuse vyskytuje deväť lem: *mikrogram* (632), *mikrometer* (431), *mikrosekunda* (127), *mikroliter* (22), *mikro-sievert* (18), *mikrokelvin* (14), *mikroröntgen* (12), *mikrofarad* (12), *mikrosilver* (11).

Vo význame č. 3 „mikrofotografia, mikrofotografický“ sa v korpuse nachádza jedna lema: *mikrosnímka* (12).

Bázoid *mikro-* sa spája s plnohodnotnými radixmi, resp. slovotvornými základmi cudzieho pôvodu (napr. *mikrobus, mikroflóra, mikromanažment, mikrointerview*)

a domáceho pôvodu (napr. *mikronámestie*, *mikrozetrasenie*, *mikropodmienky*, *mikrovrt*); b) s inými bázoidmi (*mikrofón*, *mikroskop*, *mikrobus*, *mikrobiont*).

Niektoré lexémy možno z hľadiska slovotvornej motivácie vnímať dvojako, napr. substantíva *mikrobiológ*, *mikrobublinka* možno chápať ako semikompozitné (*mikro-* + *-biológ*, *mikro-* + *-bublinka*) alebo ako desubstantívne deriváty (*mikrobiológia* → *mikrobiológ*, *mikrobublinka* → *mikrobublinka*).

V súbore sa vyskytujú aj prípady, keď sa bázoid spája s komponentom, ktorý už obsahuje iný bázoid, resp. iné bázoidy, napr. *mikroinfraštruktúra* (*mikro-* + *infraštruktúra*), *mikroautomobil* (*mikro-* + *automobil*).

Komponent *mikro-* sa podieľa aj na tvorení okazionalizmov, resp. hapax legomena, napr. *Aj keď sa to zdá byť banálne, na tomto pocite občianskej slobody a suverenity stojí náš malý vesmír **mikrošťastia**. – Toto riešenie by malo spružniť dopravu a **mikrozápchy** pošle do minulosti.*

3.17. NANO- (10⁻⁹)

Bázoid *nano-* je gréckeho pôvodu: *vávoç* (nános) „trpaslík“, v latinčine prevzaté z gréčtiny vo forme *nanus* v rovnakom význame). Má významy: 1. „(extrémne) malý, vyjadrujúci malosť; majúci rozmer v stanovenom počte nanometrov“;¹⁶ 2. „miliardtina základnej (fyzikálnej) veličiny“ (10⁻⁹); 3. „súvisiaci s nanotechnológiami“ (v SCS sa uvádzajú prvé dva významy).

V SKMS sa lexémy s týmto komponentom nenachádzajú, v SCS sa spracúva 12 hesiel (napr. *nanofarad*, *nanogram*, *nanohenry*, *nanokatal*, *nanometer*, *nanosekunda*, *nanovolt*), v SCS je to 12 hesiel (napr. *nanocefália*, *nanokatal*, *nanometeorit*).

V korpuse sa vo všetkých významoch nachádza 50 lem s frekvenciou 5 a viac výskytov (spolu 2 872 výskytov).

Vo význame 1 sú to tieto lemy: *nanotechnológia* (885), *nanočastica* (319), *nanoštruktúra* (102), *nanomateriál* (91), *nanovlákn* (43), *nanorozmer* (9), *nanomagnet* (8), *nanobunka* (7), *nanouroveň* (7), *nanoplanktón* (6), *nanoškála* (5).

Vo význame 2 sú to lemy *nanometer* (389), *nanosekunda* (116), *nanogram* (74), *nanotesla* (27), *nanowatt* (3), *nanohenry* (3), *nanovolt* (2), *nanosievert* (2), *nanofarad* (2).

Vo význame 3 ide o lemy *nanorúrka* (165), *nanotrubica* (63), *nanobot* (56), *nanosvet* (44), *nanorobot* (43), *nanoveda* (35), *nanolaser* (16), *nanomotor* (10), *nanomedicina* (6), *nanoetika* (5).

Až 80 % lem má frekvenciu menej ako 5 výskytov. V súbore sa nachádzajú aj viaceré okazionalizmy (najmä vo význame „extrémne malý, majúci veľmi malé roz-

¹⁶ Významový odtienok „majúci rozmer v stanovenom počte nanometrov“ sa v SSSJ nenachádza, do sémantizácie sme ho pridali z dôvodu existencie významov typu *nanočastica*: „malý objekt, ktorého priemer je v rozsahu 1 – 100 nanometrov“.^[11]

mery“), napr. *Nanodrobnosti o vás povedia najviac*. – Mala minisukňu, lepšie povedané *nanosukňu*. – *Vhodné sú nielen mikro-, ale až nanopredsavzatia*.

Tento bázoid sa spája: a) s plnohodnotnými radixmi, resp. slovotvornými základmi cudzieho pôvodu (*nanotechnológia, nanoštruktúra, nanomagnet, nanobaktéria, nanosolárny, nanolamelárny*), ako aj domáceho pôvodu (*nanočastica, nanorúrka, nanosvet, nanostroj, nanovrstva*); b) výnimočne s inými bázoidmi (*nanosaurus, nanológia*).

3.18. PIKO- (10⁻¹²)

Pôvod bázoidu *piko-* je interpretovaný rôzne. VSCS aj SCS uvádzajú grécky pôvod (s ohľadom na charakter slovníka sa etymón bližšie nešpecifikuje). Internetové zdroje uvádzajú galsko-španielsky pôvod (*pico* „malý kúsok“),^{[12], [13]} a do súvisu sa dáva aj s talianskym *piccolo* „malý“^[14]. Má významy 1. „bilióntina základnej (fyzikálnej) veličiny (10⁻¹²)“; 2. „(veľmi) malý“ (*pikovírus, pikoprojektor, pikosiet*).¹⁷ SCS spracúva štyri heslá (*pikofarad, pikohertz, pikornavírus, pikosekunda*). V SKMS sa slová s týmto komponentom nenachádzajú.

V korpuse sa vyskytuje deväť lem, z toho štyri s počtom 5 a viac výskytov: *pikogram* (33), *pikosekunda* (21), *pikohenry* (8), *pikometer* (5), *pikofarad* (4), *pikonewton* (3), *pikoampér* (3), *pikoliter* (2), *pikokelvin* (2).

Tento bázoid sa spája: a) s plnohodnotnými radixmi, resp. slovotvornými základmi cudzieho pôvodu (*pikohertz*), ojedinele domáceho pôvodu (*pikosiet*).

3.19. FEMTO- (10⁻¹⁵)

Bázoid *femto-* má pôvod v dánskej číslovke *femten* „pätnásť“ a má význam „biliardtina základnej (fyzikálnej) veličiny (10⁻¹⁵)“. V SKMS sa lexémy s týmto komponentom nenachádzajú, SCS spracúva heslo *femtometer*.

Tento komponent patrí k menej frekvencovaným bázoidom. V SNK sa nachádza celkovo deväť lem (počet výskytov 58), pričom 5 a viac výskytov majú tri lemy: *femtosekunda* (25), *femtometer* (16), *femtochémia* (8). V AR je to deväť lem s počtom výskytov 5 a viac: *femtolaser* (142), *femtosekunda* (64), *femtobunka* (47), *femtocells/femtocell* (16), *femtometer* (16), *femtosatelit* (11), *femtochémia* (9), *femtoťava* (5),¹⁸ *femtoliter* (5).

Bázoid *femto-* sa spája hlavne s plnohodnotnými radixmi cudzieho pôvodu (*femtolaser, femtosekunda*), menej často až výnimočne s domácimi radixmi (*femtočas, femtosvet*).

¹⁷ Druhý význam sa v slovníkoch (SSSJ, VSCS, SCS) neuvádza.

¹⁸ De facto ide o okazionalizmus, ktorý bol použitý päťkrát v jednom humornom texte, kde autor rozvíja Ježišovo podobenstvo o boháčovi: *Lahšie je ťave prejsť cez ucho ihly, ako boháčovi vojsť do Božieho kráľovstva*. (Evanjelium podľa Marka 10, 25). Pomenovanie *femtoťava* sa tu používa spolu s ďalšími okazionalizmami na označenie tiav extrémne malých rozmerov (*mikroťavy, nanoťavy, pikoťavy*), ktoré sú schopné, v nadväznosti na uvedené podobenstvo, prejsť uchom ihly.

3.20. ATTO- (10^{-18})

Komponent *atto-* je škandinávského (dánskeho) pôvodu (dán. *atten* „osemnásť“) a má význam „trilióntina základnej (fyzikálnej) veličiny (10^{-18})“. V slovenských slovníkoch sa lexémy s týmto bázoidom nevyskytujú, čo svedčí o raritnosti komponentu (v SCS sa ako heslo uvádza iba daný komponent).

V SNK sa nachádzajú dve lemy: *attosekunda* (6) a okazionalizmus *attostroj* (1).¹⁹ AR obsahuje osem lem (spolu 17 výskytov), z toho len jedna má frekvenciu 5 a viac výskytov: *attosekunda* (6), *attometer* (3), s jedným výskytom sú to napr. lemy *attotesla*, *attoliter*, *attogram*. Bázoid *atto-* sa spája s radixmi cudzieho pôvodu, raritne s radixmi domáceho pôvodu.

3.21. ZEPTO- (10^{-21})

Komponent *zepto-* súvisí so starogréckym ἑπτά (heptá), resp. latinským *septem* (obe s významom „sedem“), keďže numericky ide o siedmy násobok mocniny 10^{-3} ($-3 \times 7 = -21$). Má význam „triliardtina základnej (fyzikálnej) veličiny (10^{-21})“. Podobne ako pri komponente *zetta* iniciálové *s-* bolo nahradené grafémou *z-* (ako prvým písmenom od konca abecedy), aby sa predišlo duplikovaniu písmen ako symbolov (graféma *s* je v sústave SI symbolom fyzikálnej veličiny sekunda). Koncové *o* bolo pridané analogicky podľa ostatných komponentov počnúc *mikro-* smerom nadol. V slovenských slovníkoch sa lexémy s týmto bázoidom nevyskytujú.

V SNK sme identifikovali jednu lemu s jedným výskytom (*zeptogram*), v AR sa nachádzajú štyri lemy: *zeptogram* (2), *zeptonewton* (1), *zeptoliter* (1), *zeptosekunda* (1)²⁰. Tento bázoid sa spája s radixmi cudzieho pôvodu.

3.22. YOKTO- (10^{-24})

Bázoid *yokto-* má pôvod v starogréckej číslovke ὀκτώ (októ), resp. latinskej číslovke *octo* (obe s významom „osem“), keďže numericky ide o ôsmy násobok mocniny 10^{-3} ($-3 \times 8 = -24$). Má význam „kvadrilióntina základnej (fyzikálnej) veličiny (10^{-24})“. Pri návrhu tohto komponentu došlo k hláskovej úprave, iniciálová graféma *y* bola pridaná ako druhý znak od konca abecedy (porov. komponent *zepto-*), koncová graféma *o* analogicky podľa ostatných komponentov počnúc *mikro-* smerom nadol. Slovenské slovníky lexémy s bázoidom *yokto-* neobsahujú.

V SNK sa nachádza jedna lema: *yoktogram* (4). V AR sa nachádzajú štyri lemy s týmto bázoidom (celkovo 11 výskytov), najviac výskytov má lema *yoktogram* (6),

¹⁹ Porov. kontext: „Tak, ako je kvantová mechanika nevyhnutná na pochopenie nanotechnológií, raz, ak sa nám podarí prejsť ešte nižšie, na úroveň pikotechnológií, teória relativity a s ňou aj relativnosť času môže začať hrať dominujúcu rolu. Ak budú naše *piko-*, *femto-* a *attostroje* dostatočne rýchle, možno v nich raz dokážeme ovplyvňovať aj šípku individuálneho času.“ Zdroj podľa SNK: www.equark.sk (2009); text zverejnený 19. 8. 2009 aj ako blogerský článok^[15]).

²⁰ Tu sa ako alternatíva vyskytuje aj písanie osobitne: *zepto sekunda* (3).

3 výskyty má *yoktosekunda* (3), *yoktonewton* (1), *yoktoliter* (1). Aj bázoid *yokto-* sa spája len s radixmi cudzieho pôvodu.

3.23. *RONTO-* (10^{-27})

Bázoid *ronto-* (podobne ako komponent *ronna-*) bol utvorený kombináciou gr. *έννέα* (ennéa) a lat. *novem* (obe s významom „deväť“), keďže numericky vyjadruje deviaty násobok mocniny 10^{-3} ($-3 \times 9 = -27$). Má význam „kvadriliardtina základnej (fyzikálnej) veličiny (10^{-27})“. Pri jeho utvorení došlo k pridaniu iniciálovej grafémy *r*, pričom koncová graféma *o* sa uplatnila analogicky podľa ostatných komponentov počnúc *mikro-* smerom nadol. V slovníkoch, v SNK ani v AR sa nateraz lemy s týmto komponentom nenachádzajú.

3.24. *QUECTO-* (10^{-30})

Bázoid *quecto-* (podobne ako komponent *quetta-*) odkazuje na lat. *decem* (s významom „desať“), keďže numericky vyjadruje desiaty násobok mocniny 10^{-3} ($-3 \times 10 = -30$). Má význam „kvintilióntina základnej (fyzikálnej) veličiny (10^{-30})“. Pri jeho utvorení došlo k pridaniu iniciálovej grafémy *q*, pričom koncová graféma *o* sa uplatnila analogicky podľa ostatných komponentov počnúc *mikro-* smerom nadol. V slovníkoch, v SNK ani v AR sa nateraz lemy s týmto komponentom nenachádzajú.

4. ĎALŠIE BÁZOIDY S NUMERÁLNYM VÝZNAMOM

Ďalšie numerálne bázoidy majúce grécky a/alebo latinský pôvod vyjadrujú číselné významy jeden až deväť,²¹ ku ktorým v nasledujúcom prehľade pridávame aj komponenty s významami „pol“ a „mnoho“. Štruktúra podkapitol je rovnaká ako v časti 3., pri jednotlivých významoch uvádzame najprv bázoidy gréckeho, potom latinského pôvodu. Výnimkou sú komponenty s významom „tri“ a „osem“, ktoré sa v gréčtine a latinčine formálne neodlišujú, preto ich uvádzame v jednej podkapitole.

4.1. VÝZNAM „JEDEN“

4.1.1. *Mono-, mon-*

Bázoid *mono-* je gréckeho pôvodu: *μovo-* (mono-), a to z *μόνος* (monos) „sám“. Má významy 1. „jeden, jediný, jednotný, jednaký, ucelený, rovnaký, jedno-, samo-“; 2. „monofónny“, 3. „monochromatický“.²² Variant *mon-* sa vyskytuje pred komponentom začínajúcim sa na samohlásku (*monartritída*, *monódia*). V SCS nachádzame

²¹ Nositeľmi významu „desať“ sú komponenty *deka-* a *deci-*, ktoré sa používajú v sústave jednotiek SI (porov. 3.12. a 3.13.).

²² SCS a SSSJ uvádzajú ešte význam „chemická zlúčenina substituovaná alebo vyskytujúca sa v jednoduchom molekulovom stave“ (napr. *monohydrát*, *monosacharid*). Ako samostatný význam ani ako významový odtienok ho neuvádzame (podobne sa v SCS neuvádza ani pri komponentoch s významom „tri“ a viac, napr. *tri-*, *tetra-* a i.).

138 hesiel s uvedeným bázoidom (napr. *monocefália*, *monoblast*, *monofóbia*, *monokracia*, *monokryštál*, *monoplégia*). V SKMS sú lexémy zahrnuté pod heslom **MON**, ktoré obsahuje 18 jednotiek (**mon-arch-i-a**, **mon-o-člán-ok-ø**, **mon-o-drám-a**, **mon-o-fil-ø**, **mon-o-ftong-ø**, **mon-o-gam-i-a**, **mon-o-graf-i-a**, **mon-o-gram-ø**, **mon-o-kin-y**, **mon-o-kult-úr-a**, **mon-o-lit-ø**, **mon-o-lóg-ø**, **mon-okel-ø**, **mon-o-pol-ø**, **mon-o-skop-ø**, **mon-o-te-izm-us**, **mon-o-tem-at:ic-k-ý**, **mon-o-tón-n-y**). SCS uvádza tento komponent vo variantnej podobe (*mono-*, *mon-*), SSSJ v jednej forme (*mono-*).

V korpuse sa v oboch významoch nachádza 131 lem s frekvenciou 5 a viac výskytov (spolu 61 144 výskytov). Vo význame č. 1 je to spolu 120 lem, napr. *monografia* (13 258), *monopol* (12 200), *monarchia* (10 799), *monológ* (6 296), *monotónny* (3 343), *monopost* (4 947), *monodráma* (1 226), *monotematický* (1 010), *monogram* (852), *monokel* (756), *monolit* (738), *monoteizmus* (497), *monochromatický* (453), *monoblok* (338), *mononukleóza* (298), *monogamia* (291), *monoskop* (197), *monoklonálny* (183), *monochróm* (151), *monochrómny* (134), *mononenасыtený* (102). Druhý význam z oblasti chémie reprezentuje 11 lem: *monosacharid* (110), *monohydrát* (20), *monoaminoxidáza* (17), *monoxyl* (14), *monoxid* (8) *monofosfát* (7), *monoamín* (7), *monooxygenáza* (6), *mononitrát* (6), *monoetylenglykol* (6), *monoterpenoid* (5). V skúmanom inventári sa vyskytujú aj okazionalizmy a slangové slová (ide zväčša o hybridné lexémy), napr. *Jedlo pre jednu osobu: jedna paprika, jedna paradajka, jedno vajíčko, lyžička masti, štipka soli. To je monolečo. – Je to jasné a monoduché*.

Bázoid *mono-* sa spája: a) s plnohodnotnými radixmi, resp. slovotvornými základmi cudzieho pôvodu (*monodráma*, *monoterapia*), ako aj domáceho pôvodu (*monolyža*, *monovrstva*); b) s inými bázoidmi (*monopol*, *monogamia*).

4.1.2. *Uni-, un-*

Bázoid *uni-* je latinského pôvodu (lat. *ūnus* „jeden“) a má význam „jeden; rovnaký, spoločný, jednotný, jedinečný“ (porov. aj SCS, heslo *uni-*, *un-*). Aj v latinčine tento komponent vystupuje ako prvá zložka kompozít, pričom morfématiky v nich segmentujeme koreňovú morfému **-un-** a konektívnu submorfému **-i-** (napr. **un-i-vers-us**). Pôvodné latinské lexémy s radixom **-un-** nachádzame v SKMS pod heslami **ÚNI-/UNI** (s kompozitnými jednotkami **uni-form-a**, **uni-form-n-y**, **uni-son-o**«), **UNI[K]/UNI[T]** (bez kompozitných lexém) a **UNIVERZ** (bez kompozitných lexém).²³ SCS uvádza 15 hesiel (napr. *unibenzín*, *unicelulárny*, *univoltinný*, *unisex*).

²³ V slovenčine sa morfématické členenie lexém prevzatých od pôvodných adjektív *unicus* a *universus* s komponentom **-un-** prehodnotilo, došlo k perintegrácii; porov. **uni[k]-át-n-y**, **uni[t]-ár-n-y**, **univerz-um**, **univerz-it-a**.

V korpuse sa nachádza 16 lem s frekvenciou 5 a viac výskytov (spolu 21 145 výskytov): *uniforma* (18 198), *unisono* (1 007), *uniformný* (500), *unipoker* (456), *uniklinika* (221), *unipolárny* (195), *unilaterálny* (191), *univerbizácia* (165), *unisex* (139), *unimodálny* (20), *unikozmos* (13), *univariačný* (12), *unilever* (9), *unicykel* (7), *unilineárny* (7), *unanimizmus* (5). Frekvenciu menej ako 5 výskytov má 72 % lem, napr. *unifarba*, *unidimenzionálny*.

Bázoid *uni-* sa spája: a) s plnohodnotnými radixmi, resp. slovotvornými základmi cudzieho pôvodu (*uniforma*, *unipoker*, *uniklinika*, *unimédium*, *univalencia*, *unipolárny*, *unilineárny*), v menšej miere domáceho pôvodu (*unifarba*, *unistolík*, *unibunka*); b) zriedkavo s inými bázoidmi (*unicykel*, *unisono*).

4.2. VÝZNAM „DVA“

4.2.1. *Di-*

Tento bázoid pochádza z gréčtiny: *di-* ($\delta\iota$ -), *dis-* ($\delta\acute{\iota}\varsigma$ -) „dvoj-, dvakrát“ a má význam „dva, dvoj-“. ²⁴ SKMS uvádza v rámci hesla **DI**² osem hniezd (**di-ftong-ø**, **di-lem-a**, **di-ód-a**, **di-optr-i-a**, **di-ox-id-ø**, **di-pól-ø**, **di-stich-on**, **di-morf-i-a**). V SCS sa nachádza 84 hesiel (napr. *dicefalus*, *dihybrid*, *dilógia*, *dimér*, *dipódia*).

V korpuse sa nachádza 71 lem s frekvenciou 5 a viac výskytov (spolu 17 621 výskytov): napr. *dilema* (11 283), *dióda* (2 279), *dioxín* (1 036), *dichotómia* (676), *diptych/diptychon* (418), *dipól* (315), *dilógia* (178), *diploidný* (160), *diftong* (159), *distichon* (124), *dioxid* (112), *dimorfizmus* (95), *dihybrid* (37), *disacharid* (60), *diacetyl* (9), *dipeptid* (9), *didusík* (9), *digraf* (5), *diamid* (5).

Bázoid *di-* sa spája: a) s plnohodnotnými radixmi, resp. základmi cudzieho pôvodu (*dihybrid*, *disacharid*), zriedkavejšie domáceho pôvodu (*divodík*, *dikyslík*); b) s bázoidmi cudzieho pôvodu (*dipódia*, *dilógia*).

4.2.2. *Amfi-, amfo-*

Tento bázoid je gréckeho pôvodu: *ἀμφι-* (*amfi-*) „okolo“. Má význam „dvojstranný, dvojaký, zdvojený, na oboch stranách“ (porov. heslo v SCS, ktoré má taktiež podobu *amfi-*, *amfo-*). SKMS uvádza v rámci hesla **AMFI** dve jednotky (**amfi-bol-ø**, **amfi-teáter-ø**), v SCS sa nachádza 17 hesiel (napr. *amfibólia*, *amfibrach*, *amfimixia*, *amfotérny*). Tento bázoid sa spája s cudzími bázoidmi (*amfiprostylos*, *amfibiont*).

V SNK sa nachádza päť lem²⁵ s frekvenciou 5 a viac výskytov (spolu 249 výskytov): *amfibrach* (74), *amfibol* (62), *amfibolit* (46), *amfoterícín* (40), *amfotérny* (27).

²⁴ V SCS sa ako významový odtienok s kvalifikátorom chem. uvádza: „prítomnosť dvoch rovnakých atómov alebo atómových skupín v molekule“ (heslo *di-*¹). Vzhľadom na to, že ide stále o význam „dva“, ako samostatný význam ani ako významový odtienok ho neuvažujeme (podobne sa v SCS neuvažuje ani pri komponentoch s významom „tri“ a viac, napr. *tri-*, *tetra-* a i.).

²⁵ Nezaradujeme sem najfrekventovanejšiu lemu *amfiteáter* (14 673), pri ktorej zostal pôvodný význam komponentu *amfi-* „okolo, dookola“; porov. význam „kruhovité divadlo so stupňovitým hľadiskom“ (Králík 2015, s. 43).

Bázoid *amfi-*, *amfo-* sa spája s bázoidmi cudzieho pôvodu (*amfibrach*, *amfi-bol*).

4.2.3. *Ambi-*

Bázoid *ambi-* pochádza z latinského adjektíva *ambiguus* s významom „dvojitý, dvojaký; neurčitý, neistý“, ktoré obsahuje periférny prefix *amb-* (pôvodný význam prefixu je „z každej strany, na všetkých stranách, okolo, ob-“). Bázoid *ambi-* má v slovenčine význam „dvojitý, dvojaký“ (v SCS sa ako samostatné heslo nenachádza). SKMS uvádza jedno hniezdo s radixom **AMBI** (**ambi-val-ent-n-y**). SCS spracúva sedem hesiel (napr. *ambidexter*, *ambilokalita*, *ambiopia*).

V SNK sa nachádza jedna lema s frekvenciou 5 a viac výskytov: *ambivalentný* (1 029). Ostatné lemy majú frekvenciu do troch výskytov: *ambimodálny* (3), *ambipolárny* (2), *ambigram* (2), *ambifilný* (1), *ambidexter* (1).

Bázoid *ambi-* sa v adjektívach spája iba s cudzími radixmi (*ambilokalita*, *ambimodálny*), v jednom prípade s bázoidom (*ambifilný*), pri substantívach ide v jednom prípade o spojenie s cudzím bázoidom (*ambigram*) a s cudzím radixom (*ambidexter*).

4.2.4. *Bi-, bin-, bis-*

Tento bázoid je latinského pôvodu (*bi-*, *bis-* „dvakrát“)²⁶ a má významy „dvakrát, dvoj-, oboj-“.²⁷

SKMS pod heslom **BI**¹ / **BIN** obsahuje 20 hniezd s kompozitnou štruktúrou (**bi-atl-on-ø**, **bi-ceps-ø**, **bi-cykel-ø**, **bi-en-ál-e**, **bi-furk-ác:i-a**, **bi-gam-i-a**, **bi-karb-on-át-ø**, **bi-kin-y**, **bi-lingv-izm-us**, **bi-metal-ø**, **bi-part-it-a**, **bi-konkáv-n-y**, **bi-konvex-n-y**, **bi-labi-ál-a**, **bi-later-ál:n-y**, **bi-nóm-ø**, **bi-pol-ár:n-y**, **bi-sex-u:ál-ø**, **bin-okel-ø**, **bin-okul-ár-ø**). SCS uvádza 50 hesiel (napr. *biglotizmus*, *bikvadrát*,

²⁶ V latinčine sa komponent *bi-* interpretuje ako numerálny prefix s významom „pozostávajúci z dvoch pomenovaných vecí/majúci dve pomenované veci“, čo zodpovedá slovenskému významu. Variant *bis-* má pôvod v latinskej číslovkovej príslovke násobnej (adverbium numerale multiplicativum) *bis* s významom „dva razy, dvakrát“, ktorá patrí k nepravidelným formám v jazyku. Variant *bin-* môže súvisieť s latinskou podielovou (distributívnou) číslovkou *binī*, *bīnae*, *bīna* (formy pre mužský, ženský a stredný rod). V slovenčine táto číslovka nemá samostatný tvar, zvykne sa prekladať s predložkou *po* a lokálom základnej číslovky („po dvoch“). Podielové číslovky sa v latinčine používajú napr. pri násobení na vyjadrenie násobiteľa a pri pomnožných substantívach. V kompozitných lexémach sa uplatňuje iba komponent *bi-* (napr. *bimater* „majúci dve matky“, *bipedalis* „dvojstopový“), *bis* a *bin-* (s gramatickou príponou) fungujú samostatne. Výskyt variantnej formy *bin-* pred vokálom sa v slovenčine niekedy dáva do súvisu s francúzštinou. Informácie o latinských komponentoch čerpáme z prác Glare et al. (1968), Pražák – Novotný – Sedláček (1980), Špaňár – Horecký (1993).

²⁷ V SCS sa ako významový odtienok s kvalifikátorom chem. uvádza: „prítomnosť rovnakých skupín v molekule“ (heslo *bi-*, *bin-*, *bis-*). Vzhľadom na to, že ide stále o význam „dva“, ako samostatný význam ani ako významový odtienok ho neuvádzame (podobne sa v SCS neuvádza ani pri komponentoch s významom „tri“ a viac, napr. *tri-*, *tetra-* a i.).

biaurálny, bilokácia, binóm, bipartita). Varianty *bin-*, *bis-* sú zriedkavé (napr. *binokulár, bisfosfát*).

V korpuse sa nachádza 65 lem s frekvenciou 5 a viac výskytov (spolu ide o 79 613 výskytov): napr. *bicykel* (50 658), *biatlon* (8 127), *bilaterálny* (6 843), *bienále* (3 589), *bilingválny* (3 201), *bikiny* (1 394), *bipolárny* (1 051); *biceps* (703), *bikarbóna* (700), *bilingvizmus* (581), *bisexuál* (543), *bisexuálny* (459), *bifényl* (246), *bigamia* (170), *bisfosfonát* (123), *bilokácia* (103), *bifokálny* (99), *bifurkácia* (73), *bikarbonát* (62), *bimodálny* (45), *bilabiálny* (38), *bivalencia* (19), *bifázický* (18), *bikolaterálny* (13).

Bázoid *bi-* sa spája: a) s plnohodnotnými radixmi cudzieho pôvodu (napr. *bi-sektor, binokulár, bipyramída*); b) často s inými bázoidmi cudzieho pôvodu (*bicykel, biatlon, bienále, bipedia*).

4.2.5. *Du-, duo-, dua-*

Tento bázoid pochádza z latinčiny (lat. *duo* „dvaja“) ²⁸ a má význam „dva, dvojité, dvoj-“ (porov. v SCS heslo *duo-*). V SKMS sú kompozitné lexémy s týmto komponentom pod heslom **DU**¹ v rámci troch hniezd (**du-atl-on-ø, du-plic-it-a, du-plik-ov-a:t**). SCS uvádza deväť hesiel (napr. *duobus, duológ, duodióda*).

V korpuse sa nachádza desať lem s frekvenciou 5 a viac výskytov (spolu 4 014 výskytov): *duatlon/duathlon* (1 233), *duplicitný* (1 194), *duplikát* (896), *duplex* (271), *duplikovať* (198), *duobus* (131), *duopol* (53), *duopack* (23), *dupondius* (9), *duológ/dualóg* (6). Ďalšie lemy sú menej frekventované: napr. *duofyzitizmus* (4), *duospev* (3).

Bázoid *du(o)-du(a)-* sa spája: a) s plnohodnotnými radixmi alebo základmi cudzieho pôvodu (*duobus, duofyzitizmus*), ojedinele s domácim radixom (*duospev*); b) s inými bázoidmi (*duatlon/duathlon, duopol*).

4.3. VÝZNAM „TRI“

4.3.1. *Tri-*

Bázoid *tri-* má grécky a latinský pôvod (gr. *τρι-*, resp. lat. *tri* „tri“) ²⁹ a má význam „trikrát, troj-, tri, trojitý“ (porov. SCS heslo *tri-*). SKMS uvádza 12 jednotiek

²⁸ V latinčine ide konkrétne o základnú číslovku *duo, duae, duo* („dvaja, dve, dve“). Komponent *du-* sa používa pri tvorení ďalších čísloviek, napr. 200 (*ducentī, ducentae, ducenta*) a dvestý (*ducentēsimus, a, um*) a od nich utvorené podielová číslovka (*ducēnī, ae, a*) a číslovkové adverbium násobné (*ducentiēs*). V ostatných odvodených numeráliách sa používa neskrátená forma *duo-*. Ojedinele sa v latinských kompozitných lexémach objavuje interfix *-a-* (*duapondō* „s hmotnosťou dve libry“), prípadne sa vokál *a* nachádza vo formante jednoduchej motivovanej lexémy (*duālis* „týkajúci sa dvoch ľudí alebo vecí“). Vokál *a* je tiež súčasťou ženských koncoviek základnej číslovky (genitív *duārum*, datív *duābus*, akuzatív *duās*, ablatív *duābus*), no súvislosť so slovenskou variantnou lexémou *dualóg* nie je dokázateľná.

²⁹ Komponent *tri-* funguje v latinčine práve pri tvorení kompozitných lexém (*tridens* „trojzubý“). Má pôvod v základnej číslovke *trēs* (forma pre maskulína a feminína, morfematická štruktúra: **tr-ēs**), *tria* (forma pre neutrá, morfematická štruktúra: **tr-i:a**). Pri tvorení vyšších základných čísloviek a ďalších druhov numerálií sa strieda používanie foriem *tre-/tri-* (*trēcentī* „300“, ale *trīgintā* „30“).

s týmto komponentom: V SKMS je spolu 11 lexém zaradených pod heslom **TRI** (**tri-ang[el]-ø**, **tri-atl-on-ø**, **tri-éder-ø**, **tri-en-ál-e**, **tri-gon-o-metr-i-a**, **tri-kolór-a**, **tri-lóg-i-a**, **tri-nitr-o-tolu-én-ø**, **tri-ód-a**, **tri-part-it-a**, **tri-um-vir-át-ø**). SCS obsahuje 102 hesiel (napr. *trimester*, *trichotómia*, *trigeminus*, *trigón*, *trifong*).

Grécky a latinský komponent *tri-* má rovnaký etymón ako slovenské numerále *tri* (z praslovanského **tri*, a to z indoeurópskeho **tr̥*; Králik 2015, s. 625) a zhodou vývinových okolností aj synchronne rovnakú formu. Prevzatý bázoid sa vyskytuje vo forme *tri-* a kombinuje sa zväčša s komponentmi cudzieho pôvodu (*trilógia*, *triéder*), zatiaľ čo domáci komponent sa v kompozitách vyskytuje s interfixom v podobe *troj-* a kombinuje sa s domácimi (*trojhran*, *trojboj*) aj s prevzatými komponentmi (*trojliter*, *trojkoalícia*). Podoby s komponentom *tri-* teda pokladáme za prevzaté aj v kombinácii s domácimi komponentmi; porov. aj okazionalizmus *triduchosť*, pri ktorom ešte navyše túto interpretáciu podporuje aj kontext (analogicky utvorená kompozitná lexéma s internacionálnym komponentom *tetraduchosť*): *Usilovať sa o všedisponujúcu viacduchosť: tetraduchosť alebo aspoň triduchosť*.

V korpuse sa nachádza 80 lem s frekvenciou 5 a viac výskytov (spolu ide o 21 931 výskytov), napr. *trilógia* (7 631), *triatlon/triathlon* (3 818), *tripartita* (3 391), *trikolóra* (1 261), *triangel* (950), *trimester* (867), *trienále* (833), *trilaterálny* (175), *triceratops* (140), *trigonometria* (100), *trialóg* (73), *triangulácia* (70), *trigram* (66), *trichotómia* (22), *trivalentný* (22), *trimér* (14), *trifokálny* (14), *trilingválny* (11), *trihydrát* (8), *trimodálny* (8), *trihybrid* (6). Menej ako 5 výskytov má približne 70 % lem.

Bázoid *tri-* sa spája: a) s plnohodnotnými radixmi, resp. základmi cudzieho pôvodu (*trigenerácia*, *trisekcia*, *trihybrid*, *trirádus*); b) výnimočne domáceho pôvodu (*trikyslík*, *triovál*); b) s inými bázoidmi (*trilógia*, *trimester*, *triceps*, *trinóm*).

4.4. VÝZNAM „ŠTYRI“

4.4.1. *Tetra-, tetr-*

Bázoid *tetra-* je gréckeho pôvodu (*τετρα-* (*tetra-*), *τέτταρες* (*tettares*) „štyri“) a má význam „štyri, štvornásobný, štvor-“ (porov. aj SCS s heslom *tetra-*, *tetr-*). SKMS pod heslom **TETRA** obsahuje dve hniezda s východiskovými jednotkami **tetra-cykl-in-ø**, **tetra-chlór-ø**. V SCS sa spracúva 51 hesiel (napr. *tetrabázický*, *tetracén*, *tetraéder*, *tetrahybrid*, *tetrasómia*).

V korpuse sa nachádza 29 lem s frekvenciou 5 a viac výskytov (spolu 1 335 výskytov), napr. *tetralógia* (347), *tetraedrit* (264), *tetracyklín* (134), *tetrahydrokannabinol* (117), *tetradrachma* (101), *tetrahydrogestrinón* (57), *tetrachlór* (33), *tetrarchia* (30), *tetrapod* (29), *tetragram* (28), *tetraplégia* (16), *tetrahydrofurán* (9), *tetrakvark* (7), *tetrafluóretylén* (7), *tetraevanjelium* (6).

Bázoid *tetr(a)-* sa spája: a) s inými bázoidmi (*tetralógia*, *tetrarchia*); b) s plnohodnotnými radixmi, resp. základmi cudzieho pôvodu (*tetrachlór*, *tetravakína*).

4.4.2. *Kvadr-, kvadro-, kvadri-, kvadra-, kvadru-, kvart-*

Tento bázoid je latinského pôvodu (*quattuor* „štyri“, forma *kvadr-* súvisí s derivačne podmieneným variantom *quadr-*).³⁰ V SCS sa tento komponent ako samostatné heslo neuvádza.

V slovenčine existujú viaceré typy variantov: a) varianty s rozličnými interfixmi (*kvadruplégia/kvadraplégia*, *kvadrokoptéra/kvadrikoptéra*); b) ortografické varianty (*kvadriatlon/quadriatlon*), c) kombinované varianty (*kvadruaparéza/quadruaparéza/kvadraparéza*). Navyše, vyskytuje sa, hoci výnimočne, aj variantná forma *kvart-* súvisiaca s latinskou radovou číslovkou *quartus* (štvrtý), napr. *kvartadeciman* (3), *kvarttonálny* (1), *kvartsextakord* (1).

SKMS lexémy s týmto komponentom neuvádza, SCS obsahuje 11 hesiel (napr. *kvadrinóm*, *kvadrofónia*, *kvadruaparéza*, *kvadrupól*).

V korpuse sa nachádza desať lemm s frekvenciou 5 a viac výskytov (spolu 300 výskytov): *kvadriatlon/quadriatlon* (88), *kvadrokoptéra/kvadrikoptéra* (77), *kvadriiceps/quadriiceps* (41), *kvadruaparéza/quadruaparéza/kvadraparéza* (24), *kvadruplégia/kvadraplégia* (21), *kvadruPLEX/quadruPLEX/kvadriPLEX* (16), *kvadrienále* (13), *kvadrupól* (7), *kvadruspastický* (7), *kvadrofónia* (6).

Tento bázoid sa spája: a) s inými bázoidmi (*kvadriatlon*, *kvadrokoptéra*, *kvadrienále*); b) zriedkavo s plnohodnotnými radixmi cudzieho alebo domáceho pôvodu (*kvadrealizácia*, *kvadruspastický*, *kvadroprijem*).

4.5. VÝZNAM „PÄŤ“

4.5.1. *Penta-, pent-*

Bázoid je gréckeho pôvodu (*πέντε* – *pénte* „päť“) a má význam „päť, päťnásobný“ (porov. v SCS heslo *penta-, pent-*). SKMS uvádza jednu lexému pod heslom **PENTA** (*penta-gón-ø*). SCS zachytáva 21 hesiel (napr. *pentatlon*, *pentarchia*, *pentameter*, *pentapódia*).

V korpuse sa nachádza 19 lemm s frekvenciou 5 a viac výskytov (spolu 705 výskytov); napr. *pentagram* (328), *pentalógia* (142), *pentameter* (39), *pentagón* (18), *pentakvark* (18), *pentaceratops* (17), *pentahydrát* (16), *pentatlon* (16), *pentateuch* (13), *pentagonála* (7), *pentacyklický* (6), *pentarchia* (6), *pentavakcína* (5).

Tento bázoid sa spája: a) s inými bázoidmi (*pentagram*, *pentalógia*); b) v menšej miere s plnohodnotnými radixmi, resp. základmi cudzieho pôvodu (*pentavakcína*, *pentasacharid*).

³⁰ Variantné formy vychádzajú z latinských vyšších základných čísloviek, číslovka 40 sa tvorí sufixom *-gintā* s interfixom *ā* (*quadrāgintā*, rovnako je to aj pri 50, 60, 70), 400 sa tvorí sufixom *-gentī* s interfixom *-in-* (*quadringentī*). Interfix *-u-* sa používa v druhových a násobných číslovkách (druhov: *quadruplus*, násobná: *quadruplex*). V jednoduchých motivovaných lexémach sa sporadicky objavuje vokál *a* súvisiaci s derivačnými morfémi, kompozitné lexémy však zvyknú obsahovať interfix *-i-* (napr. *quadriennium* „štvorročie“). Forma s vokálom *o* sa v latinčine nepoužíva. Do slovenčiny sa mohla dostať cez niektorý románsky jazyk, v prípade hudobných termínov je vysoko pravdepodobný taliansky pôvod.

4.5.2. Kvint-, quinqu-

Bázoid *kvint-* je latinského pôvodu (*quintus* „piaty“) a má význam „päť, piaty“. Zloženiny s týmto bázoidom sa v SKMS nenachádzajú, SCS uvádza tri heslá (*kvintakord*, *kvintescencia*³¹, *kvintsextakord*).

V korpuse sa nachádzajú spolu tri lemy: *kvintescencia/quintescencia* (184), *kvintakord* (19), *kvinttonálny* (3). Variantná forma *quinqu-*, vychádzajúca z latinskej základnej číslovky *quinque* „päť“, je ojedinelá: *quinquennál* (2), *quinquennialie* (1), *quinquagesimálny* (1).

Bázoid *kvint-* sa spája s plnohodnotnými radixmi, resp. slovotvornými základmi cudzieho pôvodu.

4.6. VÝZNAM „ŠEŠŤ“

4.6.1. Hexa-

Bázoid *hexa-* je gréckeho pôvodu: ἕξ (héx) „šesť“ (porov. aj heslo v SCS v podobe *hexa-*, *hex-*). V SKMS sa nachádza jedno pomenovanie **hex-a-meter-ø** pod heslom **HEX**. SCS obsahuje deväť hesiel (napr. *hexagram*, *hexahydrit*, *hexachord*).

V korpuse sa nachádza 14 lem s frekvenciou 5 a viac výskytov (spolu 546 výskytov): *hexameter* (238), *hexagram* (150), *hexavakcína* (52), *hexadecimálny* (25), *hexahydrát* (13), *hexapsalmos/hexapsalm* (12), *hexafluorid* (11), *hexakynožeľezitan* (9), *hexagón* (7), *hexa-valentný* (7), *hexakoptéra/hexakopter* (6), *hexachlórbenzén* (6), *hexachord* (5), *hexalógia* (5). Ďalších množstvo lem má nižšiu frekvenciu, napr. *hexadrachma*, *hexabromocyklododekán*.

Bázoid *hexa-* sa spája: a) s plnohodnotnými radixmi a základmi cudzieho pôvodu (*hexameter*, *hexahydrát*, *hexadecimálny*, *hexavalentný*); b) s inými bázoidmi (*hexalógia*, *hexachord*).

4.6.2. Sext-, sex-, sexto-, sexta-, sexa-

Tento bázoid je latinského pôvodu (*sex* „šesť“, *sextus* „šiesty“).³² V SKMS sa zloženiny s týmto bázoidom neuvádzajú. V SCS sa nachádzajú tri heslá (*sexagezimálny*, *sexagón*, *sextakord*), vlastný komponent ako samostatné heslo sa v SCS neuvádza.

³¹ Pravda, v tejto lexéme je numerálny význam demotivovaný; porov. synchronný význam „základná vlastnosť, jadro veci“ a pôvodný význam *quinta essentia* „piaty element, piate súcno“, t. j. aristotelovský éter; popri vode, zemi, vzduchu a ohni (lat. *quinta essentia* je kalkom z gr. *πέμπτη οὐσία* – *pempte ousia*).

³² Variant *sex-* súvisí so základnou číslovkou *sex* „šesť“, formu *sexa-* možno dať do súvisu so základnou číslovkou 60 (*sexāgintā*). Vokál *a* figuruje aj v niektorých jednoduchých motivovaných lexémach. Variant *sext-* pochádza z latinskej radovej číslovky *sextus*, *sexta*, *sextum* „šiesty, šiesta, šieste“. Segment *o* nie je v latinčine doložený ani v kompozitných, ani v jednoduchých lexémach. V skloňovaní radovej číslovky pri maskulinách a neutrách je prítomná pádová prípona *-ō*, ale dávať ju do súvislosti s týmto vokálom v niekoľkých slovenských kompozitných lexémach zrejme nemá veľké opodstatnenie. Skôr by mohlo ísť o analógiu s inými lexémami s komponentom *-lógia* a interfixom *o*. Prítomnosť variantu *sexta-*

V SNK sa nachádzajú lemy *sextakord* (4), *sextalógia/sextológia* (3), v AR sú to lemy *sextakord* (20), *sextalógia/sextológia* (14), *sextahydrát* (1).

Bázoid sa spája: a) s cudzími radixmi, resp. základmi (*sextakord*, *sextahydrát*); b) s inými bázoidmi (*sextalógia/sextológia*, *sexénium*).

4.7. VÝZNAM „SEDEM“

4.7.1. *Hepta-, hept-*

Bázoid *hepta-* je gréckeho pôvodu: *ἑπτά* (*heptá*) „sedem“ (SCS uvádza heslo v podobe *hepta-*). Má význam „sedem, sedemnásobný“. SKMS ho neuvádza, v SCS sa nachádza šesť hesiel (napr. *heptaéder*, *heptagón*, *heptachord*, *heptóda*).

V SNK sa nachádzajú štyri lemy s frekvenciou 5 a viac výskytov: *heptameron* (17), *heptahydrát* (9), *heptarchia* (6), *heptalógia* (6). Ďalšie majú nižšiu frekvenciu: napr. *heptagón* (4), *heptachlór* (2).

Bázoid *hepta-* sa spája: a) s plnohodnotnými radixmi cudzieho pôvodu (*heptahydrát*, *heptachlór*); b) s inými bázoidmi (*heptarchia*, *heptalógia*).

4.7.2. *Septa-, sept-*

Bázoid *septa-* je latinského pôvodu (*septem* „sedem“) a má význam „sedem“. SKMS neobsahuje zloženiny s týmto bázoidom, SCS uvádza dve heslá (*septakord*, *septentrionálny*), vlastný komponent ako samostatné heslo sa v SCS neuvádza.

V korpuse sa nachádza jedna lema s frekvenciou 5 a viac výskytov: *septakord* (25), ďalšie majú frekvenciu menej ako 5 výskytov: *septagram* (3) a ďalšie hapax legomena.

Bázoid *septa-* sa spája: s radixmi, resp. základmi cudzieho pôvodu (*septakord*); b) s inými bázoidmi (*septagram*, *septalógia*).

4.8. VÝZNAM „OSEM“

4.8.1. *Okta-, okto-*

Bázoid *okta-, okto-* je grécko-latinského pôvodu: gr. *ὀκτώ* (*októ*), lat. *octō* „osem“ (SCS zachytáva heslový komponent v podobe *okta-*). Pri variante *okto-* môžeme uvažovať o grécko-latinského pôvode, pri variante *okta-* sa prikláňame ku gréckemu pôvodu.³³ SKMS zloženiny s týmto komponentom neuvádza, v SCS sa spracúva 13 hesiel (napr. *oktadekán*, *oktaéder*, *oktastich*, *otastylos*, *oktogón*).

v lexémach z oblasti chémie možno rovnako pripísať analógiu s frekventovanými názvami obsahujúcimi iné numerálne bázoidy (napr. *pentahydrát*, *hexahydrát* ap.). V latinskej slovnej zásobe sa nachádza niekoľko lexém utvorených od slovotvorného základu *sext-* formantom obsahujúcim vokál *a* (*-ārius*, *-ans*), ide však o jednoduché lexémy, nie kompozitné. Preto v slovenčine uvažujeme o analógii.

³³ V gréčtine sa samostatne používala základná číslovka *ὀκτώ* (osem), v zloženinách forma *ὀκτά-*, pred vokálom redukovaná na *ὀκτ-*. V latinčine bola situácia podobná: základná číslovka v podobe *octo* sa používala samostatne a je prítomná aj vo vyšších numeráliách rôzneho druhu. V zloženinách sa však

V korpuse sa nachádza 10 lem s frekvenciou 5 a viac výskytov (spolu 127 výskytov): *oktaéder* (46), *oktobas* (12), *oktogón/oktagón* (13), *oktokoptéra/octoptéra* (9), *oktenol* (9), *oktamér* (8), *oktogén* (7), *oktoecho* (7), *oktosylab* (5), *oktahydrát* (5). Približne 70 % lem má počet výskytov menej ako 5.

Bázoid *okta-/okto-* sa spája: a) s inými bázoidmi (*oktamér, oktopód*); b) ojedinele s plnohodnotnými radixmi, resp. základmi cudzieho pôvodu (*oktoecho*) a domáceho pôvodu (*oktozvuk*).

4.9. VÝZNAM „DEVÄŤ“

4.9.1. *Ennea-*

Tento bázoid je gréckeho pôvodu: *ἐννέα* (*ennéa*) „deväť“ a má význam „deväť“. Ide o zriedkavý bázoid, slovenské slovníky lexémy s týmto komponentom ani samotný komponent neuvádzajú. V SNK je prítomný iba v leme *enneagram* (32), kde sa spája s bázoidom *-gram* cudzieho pôvodu. AR obsahuje dve lemy: *enneagram* (214), *enneatyp* (2).

4.9.2. *Nona-, non-*

Bázoid *nona-* je latinského pôvodu (lat. *nonus* „deväť“) a má význam „deväť, deväťnásobný“ (v SCS má heslo podobu *nona-*). SKMS ani SCS lexémy s týmto bázoidom neobsahujú. Vo VSCS sa nachádzajú štyri heslá (*nonadekán, nonagezimálny, nonakontán, nonakozán*).

V korpusoch je tento bázoid raritný. V SNK sa nachádza len jedna lema s frekvenciou viac ako 5 výskytov: *nonoxynol* (11). Ďalšie dve sú raritné: *nonapeptid* (2), *nonoxyl* (1). V AR sú to lemy *nonapeptid* (13), *nonalógia* (3), *nonahydrát* (3), *nonagón* (3), *nonamér* (2) a niekoľko hapax legomena.

Tento komponent sa spája: a) s inými bázoidmi (*nonalógia, nonagón*); b) s plnohodnotnými radixmi, resp. základmi cudzieho pôvodu (*nonapeptid, nonafluór*).

4.10. VÝZNAM „POL, POLO-“

4.10.1. *Hemi-*

Bázoid *hemi-* je gréckeho pôvodu: *ἡμι* (*hémi-*) „pol“. Má význam „polovica, pol-“ (porov. aj heslo v SCS). V SKMS sa nachádza pod heslom **HEMI** v dvoch hniezdach (***hemi-plég-i-a, hemi-sfér-a***), SCS obsahuje 21 hesiel (napr. *hemiatrofia, hemikaryón, hemimorfít, hemiparéza*).

V SNK sa nachádza 14 lem s frekvenciou 5 a viac výskytov (spolu 1 701 výskytov): *hemisféra* (1 413), *hemicelulóza* (133), *hemiparéza* (55), *hemiplégia* (30), *hemicelulóza* (16), *hemilaminektómia* (11), *hemihydrát* (7), *hemimorfít* (6), *hemicyk-*

využíval interfix *-i-* (napr. *octipes* „osemnohý“). Pri druhej číslovke *octuplus* (zastupuje aj chýbajúcu násobnú číslovku) sa používa interfix *-u-*.

lus/hemicyclus (5), *hemizygot* (5), *hemikolektómia* (5), *hemiparazit* (5), *hemicelulolytický* (5), *hemipelagický* (5).

Tento bázoïd sa spája: a) najmä s plnohodnotnými radixmi, resp. základmi cudzieho pôvodu (*hemisféra*, *hemiparazit*, *hemiprotéza*, *hemikryštalický*); b) menej s inými bázoïdmi (*hemiplégia*, *hemikrania*).

4.10.2. *Semi-*

Bázoïd *semi-* je latinského pôvodu (*semī* „pol-, polo-„) a má význam „pol-, polo-, polovičný“ (porov. aj v SCS heslo *semi-*). SKMS obsahuje jedno hniezdo pod heslom **SEMI** reprezentované lexémou **semi-fin-ál:e**«. SCS uvádza 15 hesiel (napr. *semiduplex*, *semikolón*, *semipolárny*, *semiterestrický*).

V korpuse sa nachádza 25 lem s frekvenciou 5 a viac výskytov, napr. *semifinále* (64 876), *semikontakt/semicontact* (139), *semiklasický* (46), *semiperiféria* (32), *semipermeabilný* (28), *semikadencia* (18), *semihegemónia* (9), *semiséria* (9), *semireliéf* (9), *semiprezidentský* (9), *semiflexia* (7), *semicirkulárny* (7), *semifeudálny* (6). Viac ako 82 % lem má frekvenciu výskytu menej ako 5.

Bázoïd *semi-* sa spája: a) s plnohodnotnými radixmi, resp. slovotvornými základmi cudzieho pôvodu (*semivarieta*, *semivegetarián*, *semimobilný*, *semiaridný*), výnimočne domáceho pôvodu (*semiprvočíslo*, *semiprostredie*).

4.11. VÝZNAM „MNOHO“

4.11.1. *Poly-*

Bázoïd *poly-* je gréckeho pôvodu: (*polys* „mnohý“). Má významy: 1. „mnohý, početný, rôzny“; 2. „zlúčenina niekoľkokrát substituovaná alebo vyskytujúca sa v zloženom molekulovom stave“. Druhý význam sa viaže na odborné termíny z oblasti chémie (v SCS sa uvádza len prvý význam v hesle *poly-*). V SKMS je 18 hniezd pod heslom **POLY** (**poly-ekran-ø**, **poly-ester-ø**, **poly-glott-ø**, **poly-histor-ø**, **poly-mér-ø**, **poly-am-id-ø**, **poly-et-yl-én-ø**, **poly-fón-i-a**, **poly-gam-i-a**, **poly-graf-i-a**, **poly-morf-izm-us**, **poly-prop-yl:én-ø**, **poly-styr-én-ø**, **poly-te-izm-us**, **poly-techn-ik-a**, **poly-tem-at:ic-k-ý**, **poly-ur-et-án-ø**, **poly-vinyl-chlor-id-ø**). SCS uvádza 191 hesiel (napr. *polyéder*, *polygón*, *polykracia*, *polykryštál*, *polysulfid*, *polyteizmus*, *polyvília*).

V korpuse sa v oboch významoch nachádza 158 lem s frekvenciou 5 a viac výskytov (spolu ide o 20 810 výskytov):

Vo význame č. 1 je to 103 lem s frekvenciou 5 a viac výskytov (spolu 12 302 výskytov), napr. *polyfunkčný* (4 915), *polygraf* (1 003), *polygrafia* (668), *polyhistor* (659), *polygón* (659), *polygamia* (437), *polysémia* (368), *polyfónia* (318), *polymorfizmus* (238), *polytechnika* (204), *polyteizmus* (197), *polyglot* (182), *polynóm* (179), *polytextia* (176), *polyfunkcia* (147), *polychrómia* (117), *polytrauma* (106); *polyneu-*

ropatia (85), *polygram* (82), *polylóg* (36), *polytematický* (72), *polycystický* (61), *polyfyletizmus* (17), *polycytémia* (16), *polysyndeton* (14), *polyfág* (8), *polyklonálny* (8), *polyrytmus* (7), *polymodálny* (5). Takmer 70 % lemm má počet výskytov menej ako 5.

Vo význame č. 2 je to 55 lemm s frekvenciou 5 a viac výskytov (spolu 8 508 výskytov), napr. *polystyrén* (2 529), *polymér* (1 672), *polyester* (708), *polysacharid* (613), *polyetylén* (419), *polypropylén* (310), *polynenasýtený* (275), *polyuretán* (261), *polyfenol* (254), *polykarbonát/ polycarbonát* (161), *polyvinylchlorid* (160), *polymériza* (142), *polyamid* (140), *polypeptid* (135), *polymetalický* (100), *polybutén* (69), *polyfosfát* (15), *polysulfid* (13), *polyproteín* (5).

Bázoid *poly-* sa spája: a) s plnohodnotnými radixmi, resp. slovotvornými základmi cudzieho pôvodu (*polyéter*, *polykultúra*, *polyhybrid*, *polyvalencia*, *polymetalický*, *polytematický*), ako aj domáceho pôvodu (*polykyselina*, *polynenasýtený*, *polyživica*); b) s inými bázoidmi (*polymér*, *polylóg*, *polylexia*, *polygýnia*).

4.11.2. *Multi-*

Bázoid *multi-* pochádza z latinčiny (*multus* „mnohý, početný“) a znamená „veľa, viac, mnoho, mnoho-, viac-, mnohonásobný“. SCS obsahuje 59 hesiel (napr. *multicyklón*, *multifokálny*, *multimodelovanie*), v SKMS sa pod heslom **MULT** spracúva šesť hniezd (s východiskovými motivantmi **mult-i-kár-a**, **mult-i-vitamín-ø**, **mult-i-mili-on-ár-ø**, **mult-i-[pro]ces-or-ø**, **mult-i-serv-is-ø**, **mult-i-later-ál:n-y**).

V korpuse sa nachádza 182 lemm s frekvenciou 5 a viac výskytov (spolu 42 677 výskytov): napr. *multimediálny* (8 719), *multifunkčný* (6 731), *multiplex* (4 506), *multikino* (4 313), *multikultúrny* (3 404), *multimédiá* (1 793), *multilaterálny* (1 267), *multimilionár* (1 022), *multietnický* (957), *multižánrový* (792), *multimiliardár* (205), *multivitamín* (199), *multidisciplinárny* (623), *multipolárny* (283), *multidimenzionálny* (203), *multimodálny* (184), *multivesmír* (149), *multikanálový* (97), *multiplatinový* (95), *multikultúra* (76), *multitalent* (59), *multisenzorický* (43), *multikonfesionálny* (38), *multiminerálny* (22), *multiinstrumentálny* (22), *multiverbizácia* (16), *multišampión* (14), *multiprípojka* (9), *multiefekt* (7), *multiklientský* (7), *multikoalícia* (7), *multitecko* (6), *multišportovec* (6), *multibalenie* (6).

Bázoid *multi-* sa spája: a) s plnohodnotnými radixmi, resp. slovotvornými základmi cudzieho pôvodu (*multivesmír*, *multimorbidita*, *multišampión*), ako aj domáceho pôvodu (*multivrstva*, *multidotyk*, *multibalenie*); b) s druhým komponentom v kombinácii so sufixom (adjektíva *multifokálny*, *multietnický*, *multifaktoriálny*, *multiodborový*); c) menej často s inými bázoidmi (*multikoptéra*, *multifrénia*, *multitasking*).

4.11.3. *Pluri-*

Bázoid *pluri-* pochádza z latinčiny (*plūs*, gen. *plūris* „viac, väčší“, čo je komparatív lat. *multum*, porov. 4.11.2) a znamená „veľa, viac, rôznych“. SCS obsahuje päť

hesiel (*plurifokálny, plurilaterálny, pluripara, pluripotencia, plurivalent*), v SKMS sa pod heslom **PLUS / PLUR** nespracúva žiadna kompozitná lexéma.

V korpuse sa nachádza 5 lem s frekvenciou 5 a viac výskytov (spolu 165 výskytov): *pluripotentný* (96), *pluricentrický* (29), *plurilingvizmus* (25), *pluripotencia* (7), *pluricentrizmus* (8).

Bázoid *pluri-* sa spája: a) s plnohodnotnými radixmi, resp. slovotvornými základmi cudzieho pôvodu (*pluripotencia*); b) s druhým komponentom v kombinácii so sufixom (*pluricentrický*).

5. SUMARIZÁCIA

5.1. FREKVENČNÁ CHARAKTERISTIKA

Kompletný prehľad o frekvenčnom zastúpení jednotlivých bázoidov v Slovenskom národnom korpuse (SNK) a v Slovníku cudzích slov (SCS) ponúkajú tabuľky [2] (komponenty jednotiek SI) a [3] (ďalšie komponenty). Uvádza sa v nich počet lem s frekvenciou 5 a viac výskytov a sumárna frekvencia týchto lem v SNK. Pri údajoch týkajúcich sa SCS sa uvádza počet spracovaných hesiel s týmto komponentom, ako aj informácia, či sa daný bázoid spracúva ako samostatné heslo.

V prvej skupine medzi najproduktívnejšie bázoidy (t. j. komponenty s najväčším počtom exemplárov s frekvenciou 5 a viac výskytov v SNK) patria *mikro-* (290), *mega-* (179), *nano-* (50). Nie je náhodné, že na prvých dvoch miestach sa nachádzajú komponenty *mikro-* a *mega-*, ktoré okrem vlastného, presne stanoveného číselného významu, majú aj príbuzné významy (veľmi) malej miery (*mikrosúboj, mikroekonomika*) a (veľmi) veľkej miery (*megatender, megaakcia*³⁴). Jednotky s týmito významami sú pritom oveľa početnejšie. Skôr ako zaujímavosť možno spomenúť fakt, že ide o bázoidy vyjadrujúce numericky „zrkadlové“ hodnoty – milión a milióntinu, t. j. 10^6 (*mega-*), 10^{-6} (*mikro-*). Ďalšie bázoidy majú menej ako 20 takýchto lem: *kilo-* (17), *giga-* (12), *mili-* (11). Ostatné komponenty spadajú do pásma 10 a menej exemplárov. Bázoidov, ktoré nemajú ani jednu lemu s počtom výskytov 5 a viac, je sedem (*quetta-, ronna-, yotta-, zepto-, yokto-, ronto-, quecto-*).

Najvyššiu sumárnu frekvenciu všetkých jednotiek s počtom 5 a viac výskytov má bázoid *kilo-* (150 616), hoci počet takýchto lem je len 17. Dôvodom je to, že sem patrí úplne najfrekventovanejšia lema *kilometer* (121 606), ako aj tretia najpočetnejšia v skupine jednotiek SI: *kilogram* (27 119).

Z 24 bázoidov sa v SCS ako heslových spracúva 16. Nenachádzajú sa tam tie, ktoré vyjadrujú najväčšie a najmenšie násobky, t. j. boli zavedené v roku 1991 (*yotta-, zetta-, zepto-, yokto-*), resp. v roku 2022 (*quetta-, ronna-, ronto- zepto-*); porov. tab. [1]. Pochopiteľne, pri týchto sa v SCS neuvádzajú ani konkrétne lexémy. Potom je tu skupina bázoidov, ktoré sa síce v SCS ako heslové uvádzajú, ale bez

³⁴ Pre poľštinu a ruštinu porov. Pakuła-Borowiec (2013), Walczak (2016).

hesiel s konkrétnymi lexémami (*exa-*, *peta-*, *tera-*, *atto-*). Najviac hesiel je uvedených s bázoidom *mikro-* (163), čo korešponduje aj s korpusovými zisteniami (porov. vyššie). Ďalšie komponenty sú v SCS reprezentované oveľa menším počtom hesiel: *kilo-* (14), *nano-* (12), *mili-* (9), *mega-* (8), *deka-* (8).³⁵

[2] Výskyt bázoidov pomenúvajúcich násobky jednotiek SI v SNK a SCS

bázoid	SNK		SCS	
	lemy (5 a viac výskytov)	výskyty spolu	počet hesiel	komponent – heslo
quetta-	0	0	0	nie
ronna-	0	0	0	nie
yotta-	0	0	0	nie
zetta-	1	15	0	nie
exa-	2	57	0	áno
peta-	5	218	0	áno
tera-	9	689	0	áno
giga-	12	2 690	4	áno
mega-	179	13 228	8	áno
kilo-	17	150 616	14	áno
hekto-	4	2 294	5	áno
deka-	3	512	8	áno
deci-	4	2 446	4	áno
centi-	4	46 042	6	áno
mili-	11	8 515	9	áno
mikro-	290	48 728	163	áno
nano-	50	2 872	12	áno
piko-	4	61	4	áno
femto-	3	49	1	áno
atto-	1	6	0	áno
zepto-	0	0	0	nie
yokto-	0	0	0	nie
ronto-	0	0	0	nie
quecto-	0	0	0	nie

³⁵ V tabuľke uvádzame len základné podoby bázoidov, nie všetky varianty.

V druhej skupine medzi najproduktívnejšie bázoidy (t. j. komponenty s najväčším počtom exemplárov s frekvenciou 5 a viac výskytov v SNK) patria *multi-* (182), *poly-* (158), *mono-* (131). Nasledujú bázoidy s počtom exemplárov v rozpätí 50 – 100: *tri-* (80), *di-* (71), *bi-* (65). V rozpätí 10 – 30 exemplárov sa nachádzajú bázoidy *tetra-* (29), *semi-* (25), *penta-* (19), *uni-* (16), *hexa-* (14), *hemi-* (14), *duo-* (10), *kvadr-* (10), *okta-* (10). Menej ako 10 exemplárov majú bázoidy *amfi-* (5), *hepta-* (4), *kvint-* (2), *ambi-* (1), *sept-* (1), *ennea-* (1), *nona-* (1). Ani jednu takúto lexému nemá komponent *sext-*.

Medzi tri komponenty s najvyššou sumárnou frekvenciou patria *bi-* (79 613), *semi-* (65 338), *mono-* (61 144).

Z 23 bázoidov sa v SCS ako heslových spracúva 18. Nenachádza sa tam šesť komponentov (*kvadr-*, *ambi-*, *ennea-*, *sept-*, *sext-*, *pluri-*). Konkrétne lexémy sa však neuvádzajú len s komponentom *ennea-*. Komponent *multi-*, ktorý má podľa SNK najvyšší počet lem s frekvenciou 5 a viac výskytov (182), je v SCS zastúpený 59 heslami, čo predstavuje piate miesto. Viac jednotiek majú v slovníku komponenty *poly-* (191), *mono-* (138), *tri-* (102), *di-* (84). Viac ako 20 hesiel majú v slovníku ešte komponenty *tetra-* (51), *bi-* (50), *penta-* (21), *hemi-* (21); porov. [3].

[3] Výskyt ďalších bázoidov s numerálnym významom v SNK a SCS

bázoid	SNK		SCS	
	lemy (5 a viac výskytov)	výskyty spolu	počet hesiel	komponent – heslo
mono-	131	61 144	138	áno
uni-	16	21 145	15	áno
di-	71	17 621	84	áno
amfi-	5	249	17	áno
ambi-	1	1 029	7	nie
bi-	65	79 613	50	áno
duo-	10	4 014	9	áno
tri-	80	21 931	102	áno
tetra-	29	1 335	51	áno
kvadr-	10	300	11	nie
penta-	18	699	21	áno
kvint-	2	203	3	áno
hexa-	14	546	9	áno
sext-	0	0	3	nie
hepta-	4	38	6	áno
septa-	1	25	2	nie
okta-	10	127	13	áno

ennea-	1	32	0	nie
nona-	1	11	0	áno
hemi-	14	1 701	21	áno
semi-	25	65 338	15	áno
poly-	158	20 810	191	áno
multi-	182	42 677	59	áno
pluri-	5	165	5	nie

Pokiaľ ide o konkrétne jednotky (uvádzame tie s počtom výskytov viac ako 2 000), medzi najfrekventovanejšie zo skupiny SI patria: *kilometer* (121 606), *centimeter* (45 985), *kilogram* (27 119), *milimeter* (8 515), *hektoliter* (2 259), *megawatt* (2 162). Spomedzi jednotiek s príbuzným významom týchto komponentov sú to lemy *mikrofón* (11 886), *mikroorganizmus* (5 188), *mikroregión* (3 718), *mikroskop* (3 158), *mikrobus* (2 148); bližšie porov. tab. [4].

V druhej skupine medzi najfrekventovanejšími figurujú (opäť ide o jednotky s počtom výskytov viac ako 2 000): *semifinále* (64 876), *bicykel* (50 658), *uniforma* (18 198), *monografia* (13 258), *monopol* (12 200), *dilema* (11 283), *monarchia* (10 799), *multimediálny* (8 719), *biatlon* (8 127), *trilógia* (7 631), *bilaterálny* (6 843), *multifunkčný* (6 731), *monológ* (6 296), *monopost* (4 947), *polyfunkčný* (4 915), *multiplex* (4 506), *multikino* (4 313), *multikultúrny* (3 404), *monotónny* (3 343), *triatlon/triathlon* (3 818), *bienále* (3 589), *tripartita* (3 391), *bilingválny* (3 201), *polystyrén* (2 529), *dióda* (2 279); porov. tab. [5].

V druhej skupine sú jednotky s frekvenciou viac ako 2 000 výskytov početnejšie, čo je pochopiteľné. Ide totiž o pomenovania (terminologické, determinologizované či neterminologické) s potenciálom širšieho komunikačného záberu než jednotky z prvej skupiny, ktoré dominantne patria do uzavretejších komunikačných registrov v rámci komunikačnej sféry vedy a techniky.

[4] Najfrekventovanejšie lexémy s bázoidmi pomenúvajúcimi násobky jednotiek SI v SNK (viac 2 000 a viac výskytov)³⁶

lema	frekvencia
kilometer	121 606
centimeter	45 985
kilogram	27 119
mikrofón*	11 886
milimeter	8 515
mikroorganizmus*	5 188
mikroregión*	3 718

³⁶ Hviezdičkou * sú označené lemy s bázoidom *mikro-* s významom „(veľmi) malý“.

mikroskop*	3 158
hektoliter	2 259
megawatt	2 162
mikrobus*	2 148

[5] Najfrekventovanejšie lexémy s ďalšími bázoidmi s numerálnym významom v SNK

lema	frekvencia
semifinále	64 876
bicykel	50 658
uniforma	18 198
monografia	13 258
monopol	12 200
monarchia	10 799
dilema	11 283
multimediálny	8 719
biatlon	8 127
trilógia	7 631
bilaterálny	6 843
multifunkčný	6 731
monológ	6 296
monopost	4 947
polyfunkčný	4 915
multiplex	4 506
multikino	4 313
multikultúrny	3 404
monotónny	3 343
triatlon/triathlon	3 818
bienále	3 589
tripartita	3 391
bilingválny	3 201
polystyrén	2 529
dióda	2 279

5.2. SYSTÉMOVO-PARADIGMATICKÁ CHARAKTERISTIKA

Numerálne internacionalizmy sa prirodzene zapájajú do širokej škály paradigmatických vzťahov. V nasledujúcej časti spomenieme aspoň niektoré z nich, pričom si zvlášť všimame paradigmatické vzťahy v skupine jednotiek SI a mimo jednotiek SI.

5.2.1. Paradigmatickosť pomenovaní v skupine jednotiek SI

Je známe, že terminotvorba je zámerná činnosť, pričom princípy tvorenia odborných termínov a terminologických skupín sa riadia potrebami presného a syste-

matickeho pomenovania v konkretnej oblasti vedeckeho poznania. Prirodzene, týka sa to aj skúmaných bázoidov na vyjadrenie násobkov jednotiek SI, ktoré sa tvoria a používajú pod kuratelou medzinárodnej inštitúcie, Medzinárodný úrad pre miery a váhy. Paradigmaticosť v tejto skupine pramení jednak zo spôsobu utvorenia a etymológie komponentov, jednak zo vzťahov medzi nimi. Tak sa dosahujú základné vlastnosti kladené nielen na odborné termíny, ale, ako ukazuje skúmaná vzorka, aj na ich slovotvorné komponenty. Ide o tieto javy:

- Etymón bázoidov *tera-* (10^{12}) až *quetta-* (10^{30}) je založený na násobkoch čísla tri tretej mocniny čísla 10, napr. *tera-* „štyri“: $3 \times 4 = 12$, t. j. 10^{12} , *peta-* „päť“: $3 \times 5 = 15$, t. j. 10^{15} , *exa-* „šesť“: $3 \times 6 = 18$, t. j. 10^{18} atď.³⁷

- Koncové *-a* sa používa pri jednotkách vyjadrujúcich násobky od *mega-* väčšie (*mega-*, *giga-*, *tera-*, *peta-*, *exa-*, *zetta-*, *yotta-*, *ronna-*, *quetta-*). Konové *-o* sa používa pri jednotkách vyjadrujúcich časti od *mikro-* menšie (*mikro-*, *nano-*, *piko-*, *femto-*, *atto-*, *zepto-*, *yokto-*, *ronto-*, *quecto-*).

- Bázoidy schválené ako posledné v poradí (v rokoch 1991 a 2022) a pomenovávajúce „zrkadlové“ hodnoty majú súvzťažné, z rovnakých etymónov utvorené korene: *zetta-* (10^{21}) : *zepto* (10^{-21}), *yotta-* (10^{24}) : *yokto-* (10^{-24}), *ronna-* (10^{27}) : *ronto-* (10^{-27}), *quetta-* (10^{30}) : *quecto-* (10^{-30}).

Pri neterminologických významoch niektorých komponentov sa stretávame so synonymizáciou jednak na úrovni významu „veľmi veľký“, ako aj pri význame „veľmi malý“ s prípadnou intenzifikáciou týchto významov (ako príklady uvádzame aj okazionalizmy), napr. *tera-* : *giga-* : *mega-* (*terabordel* – *gigabordel*, *gigahit* – *megahit*, *gigakonzert* – *megaconcert*); *mini-* : *mikro-* : *nano-*, prípadne ďalšie (*mikroťava* – *pikoťava* – *nanoťava* – *femtoťava*).

5.2.2. Paradigmaticosť pomenovaní mimo jednotiek SI

V tejto časti stručne opisujeme paradigmatické vzťahy bázoidov v pomenovaniach mimo jednotiek SI, konkrétne vzťahy na úrovni lexikálneho poľa, synonymie a antonymie.

5.2.2.1. Lexikálne pole

Zaradenosť do lexikálneho poľa, resp. onomaziologickej lexikálnej paradigmy (Dolník 2003, s. 87 – 88) determinuje samotný číselný význam komponentov, ktoré sa spájajú s rovnakým základom alebo bázoidom, čím vznikajú lexikálne miniparadigmy, napr. *dilógia* – *trilógia* – *tetralógia* – *pentalógia* – *hexalógia* – *heptalógia* – *oktalógia* – *nonalógia* – *dekalógia*, *tetraéder* – *pentaéder* – *hexaéder* – *heptaéder* –

³⁷ Na podobnom princípe vyjadrenia násobkov je založený Pelletierov systém zápisu veľkých čísel:^[16] *milión* – *miliarda*, *bilión* – *biliarda*, *trilión* – *triliarda*, *kvadrilión* – *kvadriliarda*, *kvintilión* – *kvintiliarda* atď.

*oktaéder – polyéder, hemiplégia – triplégia – kvadriplégia, univariačný – bivariačný, dilema – trilema, unilaterálny – bilaterálny – trilaterálny – multilaterálny, monofong – difong – trifong, monogamia – bigamia – trigamia – polygamia, bifurkácia – trifurkácia, dichotómia – trichotómia, monológ – dialóg – trialóg – tetralóg, biatlon – duatlon – triatlon – kvadriatlon – pentatlon. V týchto prípadoch ide takmer vždy o sémantické vzťahy na úrovni kohyponymie (umelecké dielo: *dilógia – trilógia* atď., *vokál: monofong – difong – trifong*), pričom ojedinele sa do sémantického vzťahu môžu dostať internacionálne komponenty s domácimi komponentmi (*semifinále – štvrtfinále – osemfinále – šestnásťfinále*).*

5.2.2.2. Synonymické vzťahy

Internacionálne numerické bázoidy sa do synonymických vzťahov zapájajú viacerými spôsobmi. Predpokladom synonymickosti celej lexémy je jednak synonymickosť a ekvivalentnosť viacerých prvých bázoidov, ako aj synonymickosť a ekvivalentnosť druhých základov, s ktorými sa numerálne bázoidy kombinujú. P. Mitter (2006, s. 74) v tejto súvislosti uvažuje o ekvivalentotvorných komponentoch (napr. *bi-* : *dvoj-*, *poly-* : *mnoho-*).

Internacionálne bázoidy môžu vstupovať do ekvivalentotvorného vzťahu:

a) navzájom pri zachovaní identického druhého základu (*polyfunkčný – multifunkčný, multivalent – plurivalent, multiverbizácia – pluriverbizácia*);³⁸

b) s domácim základom pri zachovaní identického druhého základu (*polyfunkčný – mnohofunkčný, monofunkčný – jednofunkčný, polytematický – mnohotematický*);

c) s domácim základom pri odlišnosti druhých základov z hľadiska pôvodu (*bifokálny – dvojohňový, heptagón – sedemuholník, semiterestrický – polosuchozemský*);

Alternatívy a), b), c) sa môžu rôzne kombinovať, čím sa do synonymického vzťahu dostávajú viac ako dve lexémy, pričom ďalší člen radu môže pribudnúť na osi synonymných prvých základov domáceho pôvodu (*polyfunkčný – multifunkčný – mnohofunkčný – viacfunkčný, multilingválny – multijazykový – mnohojazykový – viacjazyčný, multinárodný – mnohonárodný – viacnárodný*).

Sumár jednotlivých kombinatorických alternatív ponúka tabuľka [6].

³⁸ Prirodzene, prítomnosť bázoidov s rovnakým významom automaticky neznamená vytvorenie synonymického vzťahu. Podstatný je lexikálny význam pomenovania ako celku; porov. napr. jednotky, pri ktorých synonymický vzťah nevzniká: *biatlon* „pretekárska disciplína zložená z behu na lyžiach a strelby“ – *duatlon* „preteky pozostávajúce z dvoch vytrvalostných disciplín, behu a jazdy na bicykli“.

[6] Typy synonymických ekvivalentov

bázoid	druhý základ	priklady
odlišný bázoid (internacionálny – internacionálny)	rovnaký základ	<i>polyfunkčný – multifunkčný</i>
odlišný bázoid (internacionálny – domáci)	rovnaký základ	<i>bikvadrát – dvojkvadrát, polyfunkčný – mnohofunkčný, multifarebný – mnohofarebný – viacfarebný</i>
rovnaký bázoid (internacionálny)	odlišný základ (internacionálny – domáci)	<i>multikonfesionálny – multináboženský, multilingválny – multijazykový</i>
odlišný bázoid (internacionálny – domáci)	odlišný základ (internacionálny – domáci)	<i>bilingválny – dvojazyčný, bilaterálny – dvojstranný</i>

5.2.2.3. Antonymické vzťahy

Antonymia sa vyskytuje menej často ako synonymia. Je viazaná na niekoľko komponentov, pričom do protikladu sa dostávajú najmä významy: „jedno“ : „veľa“ (*monolingválny* : *polylingválny*, *monóm* : *polynóm*, *unilaterálny* : *multilaterálny*, *monospermia* : *polyspermia*), „jedno“ : „dva“ (*unilaterálny* : *bilaterálny*), „jedno“ : „dvojaký, ktorýkoľvek“ (*unilokalita* : *ambilokalita*).

5.3. KOMUNIKAČNÁ CHARAKTERISTIKA

Lexikálne jednotky s numerálnymi komponentmi sú zväčša registrovo a terminologicky motivované (k vymedzeniu porov. Ološtiak 2010, 2011, s. 267 – 279, Ološtiak 2015), t. j. ide o pomenovania preferenčne používané v komunikačnej sfére vedy (k vymedzeniu tejto sféry porov. Slančová 2022, s. 73 – 103). V nasledujúcej časti stručne uvedieme najčastejšie subsféry, v ktorých sa skúmané kompozitné jednotky vyskytujú.

Samotná prvá skupina bázoidov vyjadrujúcich numerálne modifikátory sa týka pomenovaní jednotiek SI, teda odborných termínov, ktoré sa systémovo používajú v oblasti fyziky (napr. *kilopascal*, *megapascal*, *gigawatt*, *terajoule*, *nanogram*, *pikofarad*, *femtosekunda*), pričom neskôr boli adaptované aj iných oblastiach, najmä v informatike (napr. *kilobajt*, *megabajt*, *gigabajt*, *terabajt*).

Bázoidy s významami „dva“, „tri“ atď. (napr. *bi-*, *tri-*, *tetra*³⁹) sa používajú v názvosloví organickej chémie, v chémii sa používa termín *násobiace predpony*, ktoré označujú počet rovnakých substituentov (napr. *1,2-dimetyletyl*, *trichlór-*). K princípom tvorenia týchto názvov porov. napr. Heger – Devínsky (2000), Skalková et al. (2009),^[17] Prirodzene, v chemickej terminológii sa vyskytujú aj ďalšie

³⁹ Pre zložité fragmenty sa používajú bázoidy typu *bis-*, *tris-*, *tetrakis-*, *pentakis-* a i., ktorým sa v tejto štúdii nevenujeme.

exempláre, napr. *monoderivát*, *monomér*, *monosubstituovaný*, *polyadícia*, *polyvalencia*, *semimikroanalýza*, *semipolárny*.

Termíny s numerálnymi komponentmi sa používajú prakticky vo všetkých vedných odboroch (rámcové členenie podľa Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, cit. podľa Slančová 2022, s. 73): ide o prírodné, matematické, informatické a kybernetické vedy; technické vedy; lekárske a zdravotnícke vedy; pôdohospodárske, lesnícke a veterinárske vedy; spoločenské vedy; humanitné vedy; umelecké vedy a vedy o umení. Konkrétne uvádzame niektoré subsféry: matematika (*heptaéder*, *monóm*, *trinóm*, *oktaéder*, *trisekcia*, *trisekanta*), lekárstvo (*ambidexter*, *bisexuál*, *hemianestézia*, *hemiatrofia*, *hemiplégia*, *monobrachia*, *triplégia*, *polyneuritída*), farmakológia (*polyvakcína*), genetika (*trisómia*, *kvadivalent*, *polyhydrid*, *polysomatia*), biológia (*hemikaryón*, *hemiparazit*, *monoblast*, *amfibiont*, *pentaploid*, *semiterestický*), zoológia (*monofágia*, *monotop*, *unipara*), botanika (*hemikryptofyt*, *tetrametria*, *tetrapetálny*), ekológia (*polytop*), geológia (*hemidendrit*, *hemikryštalický*, *semipodzol*, *polygénny*, *polymiktný*), mineralógia (*hemiéder*, *hemimorfia*, *monokryštal*, *dichroizmus*, *digýra*, *polymetál*), meteorológia (*polymeter*), astronómia (*dichotómia*, *kvadruplet*), technika a elektrotechnika (*monočlánok*, *heptóda*, *októda*, *monostabilný*, *ambifónia*, *bipól*, *bistabilný*), doprava (*monoreil*), lodiarstvo (*trimarán*), kozmonautika (*diergol*), poľnohospodárstvo (*monokultúra*), architektúra (*pentastylos*, *oktastylos*, *monopteros*), numizmatika (*tetradrachma*), politológia, politika (*monokracia*, *bipolita*, *tripartita*), lingvistika (*diftong*, *semiokluzíva*, *semivokál*, *polygenéza*, *polyonymia*, *polysémia*, *polysyntetický*), literárna veda (*heptameter*, *oktosylab*, *oktastich*, *hemistich*, *amfibrach*, *monopódia*), hudobná veda (*hexachord*, *bitonálny*, *trisonáta*, *tetrafónia*, *polytonálny*), výtvarné umenie (*monotypia*, *polychrómovaný*), film (*polyekran*), etnografia (*unilokalita*, *ambilokalita*), šport (*semifinále*, *triatlon*, *kvadriatlon*, *pentatlon*).

Je prirodzené, že množstvo pomenovaní (rovnaké aj odlišné lexie) sa používa vo viacerých vedných odboroch, napr. *semipermeabilita* (chémia, biológia), *trimetal* (technika, polygrafia), *trimorfia* (mineralógia, chémia), *polyribozóm* (biológia, genetika), *polyméria* (chémia, botanika). Výrazné zastúpenie majú tiež lexémy, ktoré sa v lexicografických príručkách spracúvajú s funkčným kvalifikátorom *odb*. Ten sa v SSSJ používa v dvoch prípadoch: 1) pri pomenovaniach používaných v oblastiach, ktoré sa nevnímajú ako odbor vedy či techniky (verejná správa, technologické postupy a pod., napr. *alokácia*, *fixačný*, *dezén*); 2) pri pomenovaniach so širokým všeobecnovedným alebo všeobecnotechnickým významom, ktoré sú rozšírené v odbornom diskurze ako takom, teda nie sú viazané len na jednu vednú disciplínu či skupinu vedných disciplín (v rámci spoločenskovedných, prírodovedných či technických odborov; napr. *binárnosť*, *cyklizácia*, *divergentný*; zdôvodnenie porov. v úvode v prvom dieli SSSJ 2006, s. 36). V našom materiáli možno spomenúť napríklad tieto pomenovania s kvalifikáto-

rom odb.: *ambivalentný, monotónny, monotematický, unilaterálny, dichotómia, bipolárny, semiaridný, semihumidný, triplicita, polycentrický*.⁴⁰

5.4. ĎALŠIE POZNÁMKY

Z hľadiska ortografie zreteľne dominuje písanie dovedna; porov. *mikrosúboj* (437) – *mikro súboj* (7), *mikroúroveň* (151) – *mikro úroveň* (11), *megahviezda* (617) – *mega hviezda* (8), *megaúspech* (112) – *mega úspech* (7), *multifunkčný* (6 731) – *multi-funkčný* (4) – *multi funkčný* (1). V prípadoch nových alebo relatívne nových komponentov, ktorých frekvencia zatiaľ nie je vysoká a nie sú dostatočne adaptované, je zastúpenie jednotlivých variantov vyrovnané, resp. v niektorých prípadoch dokonca prevažuje písanie osobitne; porov. výskyty v korpuse Aranea: *zeptogram* (2) – *zepto gram* (1), *zeptosekunda* (1) – *zepto sekunda* (3), *zettagram* (0) – *zetta gram* (1), *zettatona* (0) – *zetta tona* (1), *zettawatt* (0) – *zetta watt* (1). Ide o veľmi nízke výskyty v zóne hapax legomena, takže v takýchto prípadoch nemožno odporúčať danú formu len na základe samotných dokladov. Avšak, ako sme konštatovali, vzhľadom na to, že pri iných, etablovaných komponentoch sa pevne ustálilo písanie dovedna, odporúčame podoby typu *zeptosekunda, zettatona*.

Z hľadiska priezračnosti motivácie vo väčšine z analyzovaných pomenovaní je numerálny význam bázoidu zreteľný (*kilometer, terabajt, nanosekunda, monokultúra, bilaterálny, triatlon*) a proces demotivácie registrujeme výnimočne (napr. *kvintesencia, uniforma, semester, monografia, mikrofón, bicykel*).

V neposlednom rade sa do pozornosti ponúka problematika polysémie. Pri bázoidoch vyjadrujúcich násobky jednotiek SI sa polysémia vyskytuje v pásme 10^{-9} až 10^9 , t. j. týka sa komponentov *nano-, mikro-, centi-, deka-, hekto-, kilo-, mega-, giga-* (okrem *mili-, deci-*). Pri bázoidoch *kilo-, hekto-, deka-, centi-* ide o špecifikačný vzťah „číselný význam“ → „číselný význam týkajúci sa fyzikálnych veličín“. Pri bázoidoch *giga-, mega-, mikro-, nano-* sa ako východiskový uvádza význam veľkej miery (*giga-, mega-*), resp. malej miery (*mikro-, nano-*), ide o metaforicko-špecifikačný vzťah „veľká/malá miera“ → „presné číselné vyjadrenie veľkej/malej miery“. Okrem toho bázoid *mikro-* má aj tretí význam „súvisiaci s mikrofotografiou, mikrofotografický“ (*mikrosnímka*) a bázoid *nano-* má tretí význam „súvisiaci s nanotechnológiami“ (*nanomedicina*). Bázoidy v týchto prípadoch sekundárne nadobudli význam celej lexémy, ktorej sú súčasťou vo svojom prvotnom význame: *mikrofotografia* → *mikro-* „súvisiaci s mikrofotogra-

⁴⁰ Pravda, slovníky sa v používaní funkčných kvalifikátor pomerne často odlišujú, napr. *ambivalentný*: kniž. (KSSJ, SSSJ), kniž. a odb. (SCS), odb. (VSCS); *bifurkácia*: odb. (SSSJ), kniž. a odb. (SCS), kniž., vod., lek., ped., škol. (VSCS, pri každej lexii samostatný kvalifikátor); *monokracia*: polit., admin. (SSSJ), bez kvalifikátora (SCS), polit., odb. (VSCS). Dôvody, prečo je to tak, však v tejto štúdii neanalyzujeme.

fiou“, *nanotechnológia* → *nano-* „súvisiaci s nanotechnológiami“. ⁴¹ Porov. aj prípady nenumerálnych bázoidov typu *biologický* → *bio-* „biologický“ (*biomasa*), *automobil* → *auto-* „automobilový“ (*autolekárnica*).

6. ZÁVER

Lexikálne jednotky s internacionálnymi komponentmi s numerálnym významom patria medzi špecifické, prevažne registrovo a terminologicky príznakové pomenovania nielen z oblasti prírodných a matematických vied, akými sú fyzika, chémia, matematika a i., ale aj z ostatných oblastí vedeckého poznania (lekárske vedy, literárna veda, lingvistika, hudobná veda a i.). Potreba mať k dispozícii nové komponenty na pomenovanie číselných pojmov vedie k aktivizácii intenzívnej vedeckej slovo tvorby, ktorá sa opiera o princípy jednoznačnosti a systémovosti; porov. nové bázoidy vyjadrujúce extrémne vysoké alebo extrémne nízke hodnoty fyzikálnych jednotiek, ale nielen tých (takáto potreba sa ukazuje najmä v oblasti informatických vied); porov. nové bázoidy *quetta-* (s významom 10^{30}), *ronna-* (10^{27}), *ronto-* (10^{-27}), *quecto-* (10^{-30}).

Z hľadiska miesta takýchto pomenovaní v komunikačnom priestore ide o pomerne heterogénnu skupinu. Na jednej strane sú tu exempláre, ktoré zásadne pokračujú svoj pôvodný komunikačný domicil a celkom bežne sa používajú vo väčšine komunikačných sfér (vrátane bežnej hovorenej komunikácie). Sú to lexémy ako napríklad *kilometer* (121 606), *semifinále* (64 876), *bicykel* (50 658), *centimeter* (45 985), *kilogram* (27 119), *uniforma* (18 198), *monografia* (13 258), *monopol* (12 200), *dilema* (11 283), *monarchia* (10 799). ⁴² Na druhej strane sa nachádza (prevažne) množstvo jednotiek s extrémne nízkym komunikačným využitím, úzko špecializované odborné termíny (*polychrónia*, *tributyléder*, *tetragýra*, *megafauna*), hapax legomena a okazionalizmy (*kvadrilema*, *polykracia*, *pentachlór*, *monoandria*). Osobitne sa žiada spomenúť okazionalizmy s významom veľmi veľkej miery alebo veľmi malej miery typu *terabordel*, *megauhorka*, *giganáhoda*; *mikrobalenie*, *nanosukňa*, *pikotava*.

Medzi týmito krajnými pólmi sa prirodzene nachádza celá škála jednotiek s rozličným komunikačným využitím.

Jednotky s numerickým bázoidom majú dominantne grécky a/alebo latinský pôvod. Predstavujú výraznú skupinu, na ktorej možno pozorovať internacionalizačné tendencie v podobe viacerých javov. Predovšetkým je to podskupina jednotiek s výlučnou existenciou (t. j. bez synoným domáceho pôvodu), pri ktorých prítvore-

⁴¹ *Nanotechnológia* „odbor vedeckého výskumu zaoberajúci sa tvorbou i využívaním technológií v meradle rádovo nanometrov (miliardtin metra)“ (sémantizácia podľa SSSJ) → *nano-* „súvisiaci s nanotechnológiami“, napr. *nanoveda* „medicínska aplikácia nanotechnológií“.

⁴² Uvádzame lemy s frekvenciou viac ako 10 000 výskytov v korpuse prim-public-8.0-all.

nie domácich ekvivalentov nie je potrebné. Utvorením/prevzatím internacionalizmu sa nominačná potreba uspokojuje dostatočne. Ako bolo spomenuté, ide najmä o jednoznačne definované odborné termíny (*kilotona, megajoule, miliampér, disacharid, hexahydrát*). V ďalšej, početne menej zastúpenej skupine sa prejavujú tendencie k vyvažovaniu, keď popri internacionalizmoch fungujú analogické synonymá utvorené z domácich zdrojov (*diftong – dvojhĺska, bilaterálny – dvojstranný, monogamia – jednoženstvo, pentagón – päťuholník*). Miera vyvažovania na osi domáce – internacionálne má pritom viacero podôb. Aj pri analýze tejto skupiny sa ukazuje, že okrem dichotómie *domáce – internacionálne* je potrebné počítať aj s trichotómiou *internacionálne – hybridné – domáce*; porov. napríklad synonymá typu *multilingválny – multijazykový – mnohojazykový*, ďalej hybridné jednotky, pri tvorení ktorých dochádza ku kombinácii internacionálny bázoid + domáci základ (*multinárrodný, polynárrodnostný*⁴³), ako aj synonymá, pri ktorých do konkurenčného vzťahu vstupuje prvý komponent pri zachovaní druhej zložky (*monofunkčný – jednofunkčný, polytematický – mnohotematický*).

V štúdii sme načrtli fungovanie vybratej skupiny internacionálnych jednotiek z viacerých hľadísk (etymologické, jazykovo-štruktúrne, sémantické, nominačno-slovtvorné, frekvenčné, kombinačné, komunikačné), čo však neznamená, že ide o vyčerpávajúcu analýzu. Téma vyjadrenia číselných pojmov prostredníctvom internacionálnych komponentov či celých lexikálnych jednotiek je stále aktuálna, pričom internacionalizácia je v tomto segmente zastúpená veľmi výrazne (stačí napríklad vziať do úvahy jazykové stvárnenie veľkých číselných pojmov typu *sextilión* 10³⁶, *sextiliarda* 10³⁹, *septilión* 10⁴², *septiliarda* 10⁴⁵; porov. aj pozn. 37). Ukazuje sa, že prevzaté pomenovania sú v tejto oblasti z hľadiska jazykovej ekonómie výhodnejšie. Spomedzi perspektív ďalšieho výskumu tohto výseku lexikálnej zásoby možno spomenúť napríklad analýzu nominačných vzťahov (najmä slovtvorby a abreviácie), internacionalizácie a spôsobov adaptácie v slovenčine či podrobnejší výskum komunikačno-pragmatických aspektov (napr. kreovanie a fungovanie sekundárnych významov, komunikačné využitie okazionalizmov s týmito bázoidmi a pod.).

Literatúra

- BROWN, R. J. C. (2019): On the nature of SI prefixes and the requirements for extending the available range. In: *Measurement*, 137, 339 – 343.
- BUZÁSSYOVÁ, K. – JAROŠOVÁ, A. (eds.) (2006): *Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- DOLNÍK, J. (2003): *Lexikológia*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- FURDÍK, J. (1993): *Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie*. Levoča: Modrý Peter.

⁴³ Často ide o okazionalizmy, napr. *polyrozmerný, polyláska, monoduchý, multiboháč, minižehlička*.

- FURDÍK, J. (2004): *Slovenská slovo tvorba (teória, opis, cvičenia)*. Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka.
- GLARE, P. G. W. et al. (1968): *Oxford Latin Dictionary*. Oxford: Oxford University Press. Dostupné na: <https://archive.org/details/aa.-vv.-oxford-latin-dictionary-1968>
- HEGER, J. – DEVÍNSKY, F. (2000): *Názvoslovie organických zlúčenín*. 2. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského.
- HORECKÝ, J. (1971): *Slovenská lexikológia. 1. Tvorenie slov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- JAROŠOVÁ, A. – BUZÁSSYOVÁ, K. (eds.) (2011): *Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- JAROŠOVÁ, A. (ed.) (2015): *Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- JAROŠOVÁ, A. (ed.) (2021): *Slovník súčasného slovenského jazyka. O – Pn*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- KAČALA, J. – PISÁRČIKOVÁ, M. – POVAŽAJ, M. (eds.) (2003): *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4., dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda.
- KLESZCZOWA, K. (2015): Grammaticalization in Slavic word-formation. In: Müller, P. O. – Ohnheiser, I. – Olsen, S. – Rainer, F. (eds.): *Word-formation: an International Handbook of the Languages of Europe*. Volume 3. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 1842 – 1853.
- KRÁLIK, Ľ. (2015): *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: VEDA.
- MALÍKOVÁ, M. O. (1980): Zložené slová s kvantitatívnymi morfémi s významom základných čísloviek (v ruštine a slovenčine). In: *Slavica Slovaca*, 15/3, 249 – 260.
- MALÍKOVÁ, M. O. (1982): Zložené slová s grécko-latinskými morfémi označujúcimi presný počet. In: *Československá rusistika*, 27, 153 – 158.
- MALÍKOVÁ, M. O. (1983a): Grécko-latinské kvantitatívne morfémy v zložených slovách (na materiáli slovenčiny a ruštiny). In: *Slavica Slovaca*, 18/1, 30 – 44.
- MALÍKOVÁ, M. O. (1983b): Sémantika kvantitatívnych morfémi označujúcich malý rozsah, malú mieru, malý počet (v ruštine a v slovenčine). In: *Slavica Slovaca*, 18/3, 241 – 256.
- MITTER, P. (2003): *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem.
- MITTER, P. (2006): *Kompozice v kontextu současné češtiny*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem.
- OLOŠTIAK, M. (2010): Registrová motivácia lexikálnych jednotiek (o vzťahu medzi pojmami lexikálna zásoba, register, sociolekt). In: *Jazykovedný časopis*, 61/1, 31 – 42.
- OLOŠTIAK, M. (2011): *Aspekty teórie lexikálnej motivácie*. Prešov: FF PU v Prešove.
- OLOŠTIAK, M. (2015): O terminologickej motivácii v lexike. In: Mislovičová, S. (ed.): *Jazyková kultúra a terminológia. Zborník štúdií venovaný Matejovi Považajovi*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 56 – 84.
- OLOŠTIAK, M. – VOJTEKOVÁ, M. – ORIŇÁKOVÁ, S. (2018): *Slovo tvorná adaptácia a kompozitnosť v slovenčine*. Prešov: FF PU v Prešove.
- OLOŠTIAK, M. – VOJTEKOVÁ, M. (2021): Kompozitnosť a kompozícia (príspevok k charakteristike zložených slov na materiáli západoslovanských jazykov). In: *Slovo a slovesnosť*, 82/2, 95 – 117.
- PAKUŁA-BOROWIEC, J. (2013): Augmentative and Evaluative Morphemes *super(-)*, *ekstra(-)*, *mega(-)* and *hyper(-)* in Polish – a Corpus-based Analysis. In: *Studies in Polish Linguistics*, 8/1, 15 – 43.
- PETRAČKOVÁ, V. – KRAUS, J. a kol. (2005): *Slovník cudzích slov (akademický)*. 2., dopl. a preprac. vyd. Prel. Ľ. Balážová, J. Bosák, J. Genzor, I. Ripka, J. Skladaná. Ed. Ľ. Balážová – J. Bosák. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá.
- PRAŽÁK, J. M. – NOVOTNÝ, F. – SEDLÁČEK, J. (1980): *Latinsko-český slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- PRAŽÁK, D. – ŠÍRA, M. – VIČAR, M. (2015): On the future of SI prefixes. In: *Technological Forecasting & Social Change*, 95, 309 – 311.

- REJZEK, J. (2015): *Český etymologický slovník*. 3. vyd. Praha: LEDA.
- SKALKOVÁ, P. et al. (2009): *Organická chémia. Pracovný zošit*. Púchov: Fakulta priemyselných technológií v Púchove, Trenčianska univerzita A. Dubčeka.
- SLANČOVÁ, D. (2022): Komunikačná sféra vedy, popularizácie a aplikácie vedeckých a odborných poznatkov. In: Slančová, D. et al.: *Úvod do štúdia interaktívnej štylistiky (II)*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 73 – 103.
- SOKOLOVÁ, M. – MOŠKO, G. – ŠIMON, F. – BENKO, V. (1999): *Morfematický slovník slovenčiny*. Prešov: Náuka.
- SOKOLOVÁ, M. – OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M. et al. (2012): *Slovník koreňových morfém slovenčiny*. 3., uprav. a dopl. vyd. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove. (SKMS)
- ŠALING, S. – IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z. (2008): *Veľký slovník cudzích slov*. Bratislava – Prešov: SAMO. (VSCS)
- ŠIMANDL, J. (ed.) (2016): *Slovník afixů užívaných v češtině*. Praha: Karolinum.
- ŠPAŇÁR, J. – HORECKÝ, J. (1993): *Latinská gramatika*. Bratislava: SPN.
- WALCZAK, M. (2016): *Греческие корни в лексическом составе русского и польского языков (семантический, словообразовательно-морфологический и стилистический аспекты)*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Internetové zdroje

- [1] https://en.wikipedia.org/wiki/Binary_prefix (cit. 10. 9. 2023).
- [2] <https://www.etymonline.com/> (cit. 10. 9. 2023).
- [3] <https://korpus.sk/verejne-pristupne-korpusy-snk/> (cit. 31. 8. 2023).
- [4] <https://www.bipm.org/en/> (cit. 31. 8. 2023).
- [5] <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2000-206> (cit. 9. 9. 2023).
- [6] https://en.wikipedia.org/wiki/International_System_of_Units (cit. 31. 8. 2023).
- [7] Urban, F.: *Rozhodujeme sa, ako sa bude volat' 1000 (10²⁴) yottabajtov. Budeme sa vypravovat' do jurského parku?*. Dostupné na: <https://touchit.sk/rozhodujeme-sa-ako-sa-bude-volat-1000-1024-yottabajtov-budeme-sa-vypravovat-do-jurskeho-parku/252260> (cit. 10. 9. 2023).
- [8] <https://www.bipm.org/documents/20126/28433774/working-document-ID-11391/557541d9-fa11-56fb-7806-759fa2e69c7d> (cit. 31. 8. 2023).
- [9] <https://www.bipm.org/en/cgpm-2022/resolution-3> (cit. 31. 8. 2023).
- [10] <https://en.wiktionary.org/wiki/tera-> (cit. 1. 9. 2023).
- [11] <https://euractiv.sk/section/vzdelanie/news/nanocastice-cim-mensie-tym-menej-bezpecne-013610/> (cit. 31. 8. 2023).
- [12] <https://usma.org/si-prefixes-and-their-etymologies#locale-notification> (cit. 31. 8. 2023).
- [13] <https://www.etymonline.com/search?q=pico-> (cit. 31. 8. 2023).
- [14] <https://en.wiktionary.org/wiki/pico-> (cit. 31. 8. 2023).
- [15] <https://blog.sme.sk/korenko/veda-a-technika/nanotechnologie-alebo-kolko-anjelov-sa-zmesti-na-spicku-ihly> (cit. 31. 8. 2023).
- [16] https://sk.wikipedia.org/wiki/Ve%C4%Bek%C3%A9_%C4%8D%C3%ADsla (cit. 10. 9. 2023).
- [17] PUTALA, M. – SALIŠOVÁ, M. – VENCEL, T. (2015): *Názvoslovie organických zlúčenín*. Bratislava: Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského. Dostupné na: https://fns.uniba.sk/fi-admin/prif/chem/kor/vyuka/Nazvoslovie_org_zl_ed2015.pdf (cit. 11. 9. 2023).

POZNÁMKY K RODOVEJ ASYMETRII POMENOVANÍ OSÔB V SLOVENČINE¹

Soňa Rešovská

*Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta
Ul. 17. novembra 1, Prešov
E-mail: sona.resovska@unipo.sk*

REŠOVSKÁ, S. (2023): Notes on Gender Asymmetry of Personal Nouns in the Slovak Language. In: *Slovenská reč*, 88/2, 106 – 128.

Abstract: The article deals with examples of gender asymmetry in contemporary Slovak word stock. It analyzes a selection of lexical units falling into one of three types of gender asymmetry – lexical gaps, parallel designation with a semantic shift and epicene nouns. The article is broken into sections dedicated to three types of asymmetry with each of them presenting various examples of lexical units considered asymmetrical. The analysis, based on comparison of lexicographic and corpus sources, also includes interpretation of possible causes for asymmetries in particular cases. With the inclusion of corpus-based checking of the analyzed lexical units, the article is also able to provide information on current state of asymmetries (especially those that were determined by social factors) under the increasing influence of implementation of gender inclusive language.

Keywords: personal nouns, gender asymmetry, lexical gaps, parallel designation with a semantic shift, epicene nouns, gender inclusive language.

Článok v skratke:

- Pre slovenčinu je typická rodová symetria, prípady rodovej asymetrie sú zaujímavé ako prostriedok pozorovania situácií, v ktorých absentuje potreba pomenovať denotát ženského či mužského pohlavia alebo sa tieto pomenovania sémanticky odlišujú.
- V ktorých prípadoch dochádza k zaplňaniu lexikálnych medzier a v ktorých sa naopak medzera zachováva, resp. sa (ne)zmenil pôvodný sémantický rozdiel medzi pomenovaním mužskej a ženskej osoby?
- V čom spočíva asymetria epicen a ako sa prejavuje?
- Ako sa vyvíja vplyv sociálnych faktorov na existenciu rodovej asymetrie špecificky vo vzťahu k pomenovaniu ženských osôb?

1. ÚVOD

Otázka reprezentácie žien v jazyku sa v poslednom období dostáva aj do povedomia slovenskej lingvistiky, a to predovšetkým v intenciách používania rodovo vyváženého jazyka (napr. Cviková – Juráňová 2015; Urbancová 2019, 2021, 2022; Kyseľová – Wojnarowska – Dohnalová 2021; Štefaňáková 2021) či otázok prechýľovania ženských priezvisk (napr. Molnár Satinská – Valentová 2016; Wacharczyková – Garabík 2016). Ďalším zo spôsobov, ako skúmať postavenie žien v jazyku

¹ Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0025/22 (50 %). Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0046 (50 %).

a sprostredkované aj v spoločnosti a kultúre reprezentovanej jazykom, je analýza rodovej symetrie a asymetrie v lexikálnej zásobe, ktorej sa doteraz rozsiahlejšie venovali M. Sokolová (2000) a M. Micháľková (2009, 2014), novšie aj R. Garabík – J. Wachtarczyková (2022). Rodovo symetrické pomenovania – dvojice lexém, ktoré označujú mužskú aj ženskú osobu (zvyčajne ako výsledok derivácie v smere maskulínium → feminínium/feminatívum), a rodovo asymetrické dvojice (jedno z dvojice pomenovaní absentuje alebo je sémanticky odlišné) umožňujú pozorovať, v ktorých oblastiach života spoločnosti sa objavuje komunikačná potreba na utvorenie pomenovania ženskej osoby a v ktorých sa naopak doteraz nevytvorila. Sprostredkované tak možno sledovať dynamiku spoločenského vývoja vo vzťahu k prítomnosti a úlohám žien v spoločnosti. Výskum rodových symetrií a asymetrií má teda význam nielen z lingvistického hľadiska, ale napr. J. Valdrová (2018, s. 18) upozorňuje aj na ich sociálny rozmer: „V používaní názvů osob lze pozorovat asymetrie, které jazykově legitimizují genderové (tj. mocenské) hierarchie [...]“.

Štúdia prostredníctvom analýzy a interpretácie jednotlivých typov rodovej asymetrie spája oba aspekty tejto problematiky. Lingvistická analýza založená na komparácii korpusovej sondy do (ne)existencie konkrétnych pomenovaní ženských, ale aj mužských osôb a lexikografického spracovania týchto pomenovaní² slúži ako základ pre interpretáciu extralingválnych činiteľov v pozadí rodovej asymetrie. Jej cieľom je na čiastkových výsledkoch vyhodnotiť tendencie týkajúce sa vyrovnávania či zachovávania stavu rodovej asymetrie odvíjajúcej sa od pôsobenia sociálnych faktorov. Štúdia sa tiež okrajovo venuje problematike epicen (porov. časť 4) ako ďalšiemu z typov asymetrie. Hoci si štúdia nekladie úlohu skúmať danú problematiku aj zo sociolingvistického hľadiska, na základe korpusovej analýzy je možné vyvodiť aspoň čiastkové závery o (ne)existencii a (ne)používaní konkrétnych rodových foriem.

Predložená štúdia je rozdelená na šesť častí. V častiach venovaných teoretickým východiskám predstavuje základné pojmy ako pohlavie, rod/gender, rodovo vyvážený jazyk, rodové symetrie a asymetrie. V rámci analýzy sa v ďalších častiach text zameriava postupne na lexikálne medzery v dvoch odlišných skupinách pomenovaní, paralelnú designáciu so sémantickým posunom a epicená. Záver ponúka zhrnutie niektorých čiastkových zistení spolu s uvažovaním o otázkach lexikografického spracovania pomenovaní ženských osôb.

2. POHLAVIE, ROD, GENDER

Pre uvažovanie o téme rodových symetrií a asymetrií v jazyku je nevyhnutné definovať aj biologické a sociologické termíny pohlavie, rod, ako aj novozaužívaný

² Pomenovanie ženskej osoby sa typicky uvádza prihniezdované v hesle, ktoré spracúva pomenovanie mužskej osoby.

termín gender, ktoré sú navzájom prepojené a ovplyvňujú aj interpretáciu výskytu rodovo symetrických a asymetrických vzťahov v lexike.

Pohlavie ako biologický koncept je binárne (v zmysle dichotómie muž – žena), zatiaľ čo *rod*, resp. *gender*, je spoločenský a kultúrny koncept, ktorý sa od biologickej dichotómie odvíja. Základný rozdiel medzi pohlavím a rodom spočíva v ukotvenosti pohľadu na rozdiely medzi mužom a ženou. *Pohlavie* ako termín definuje biologické, anatomické rozdiely, v rámci *rodu* ako termínu sa na tieto anatomické rozdiely navrstvujú kultúrne a sociálne modely správania, typizované roly pripisované jednému a druhému pohlaviu. K. Kedron (2014, s. 32) tiež upozorňuje, že pohlavie je, samozrejme, rovnaké bez ohľadu na konkrétnu kultúru, kým koncept a vnímanie mužského a ženského rodu sa môže výrazne líšiť práve v závislosti od zaužívaných kultúrnych obrazov a môže sa meniť či modifikovať v priebehu historických období. Navyše, rod a v ňom obsiahnuté modely správania a roly si môže jednoducho osvojiť aj osoba patriaca k opačnému pohlaviu, a teda sa jej tradične pripisuje aj opačný rod. Na druhej strane zmena pohlavia je biologicky nemožná bez série chirurgických zákrokov (Lawson – Garrod 2001, s. 99).

Rod ako kultúrny a sociálny konštrukt funguje ako jeden z určujúcich aspektov existencie jednotlivca v spoločnosti, ovplyvňuje jeho interakciu s ostatnými jej členmi, ako aj to, akým spôsobom spoločnosť jednotlivca vníma, aké má od neho očakávania atď. Rod je tiež kľúčovým aspektom sebauvedomovania jednotlivca a predurčuje ho na konkrétny spôsob života (Kedron 2014, s. 31). Ako píše I. V. Zykova (Kedron 2014, s. 32), sociálne koncepty sa spolu s celou spoločnosťou menia pod vplyvom historického, politického, kultúrneho a ekonomického vývoja, koncept rodu sa takisto dynamicky rozvíjal a menil. Najvýraznejší posun konceptu rodu nastal v priebehu 20. storočia, keď sa dovtedy jasne ohraničená základná téza o mužovi (vodcovi, živiteľovi, hlave rodiny) a žene (manželke a matke dozerajúcej na domácnosť) postupne dostávala do čoraz výraznejšieho kontrastu so začleňovaním žien do verejného aj pracovného života, čo spôsobilo zmenu dynamiky rodinnej štruktúry, a teda aj vymedzenia jednotlivých rodov.

Popri slovenskom termíne *rod* sa v aktuálnych diskusiách o tejto problematike objavuje aj pôvodom anglický termín *gender*, ktorý autorky J. Cviková a J. Juráňová (2015, s. 7) označujú, vychádzajúc z viacerých príkladov konkrétneho použitia v odborných a metajazykových textoch, za synonymný s termínom *rod*.

K zmenám vo vnímaní rol mužov a žien dochádza aj na začiatku 21. storočia, súčasná diskusia o rodovej rovnosti je pokračovaním predchádzajúcich posunov a prehodnocovania rodových konceptov, pričom aktuálny stav spoločenskej diskusie umožnil aj otvorenie otázky striktne binárneho vnímania rodu a rodovej identity. Ako tzv. *nebinárne rodové identity* sa označuje súbor rodových identít, ktoré rôznymi spôsobmi prekračujú tradičné chápanie rodu ako binárnej, komplementárnej ka-

tegorie.³ Napriek tomu, že v štúdiu pracujeme s binárnym vnímaním rodu a posudzujeme existenciu, resp. absenciu pomenovaní mužských a ženských osôb, do budúcnosti si uvedomujeme potrebu pozorovať a analyzovať, akými spôsobmi sa jazyk a konkrétne lexikálna zásoba vyrovná s rozvíjajúcou sa diskusiou o rodových identitách.

3. GENERICKÉ MASKULÍNUM, ANDROCENTRIZMUS A RODOVO VYVÁŽENÝ JAZYK

Jazykovedná a sociologická diskusia o rode sa stretáva v otázkach o spôsobe, akým jazyk reflektuje prítomnosť žien v rôznych oblastiach života. Jednou z kľúčových tém sa v tejto súvislosti dlhodobo ukazuje používanie generického maskulína a z neho (ne)vyplývajúci androcentrismus jazyka. Generické maskulínium, zovšeobecnené používanie pomenovania mužskej osoby, mužského rodu na označenie osôb oboch pohlaví, v rámci ktorého teda „ženy nejsou příjmo pojmenovány, nýbrž takzvaně zahrnuty pod mužské názvy osob“ (Valdrová 2018, s. 138), patrí v slovenčine medzi pomerne frekventované prostriedky. Práve vzhľadom na to, že pomenovanie mužskej osoby sa v jazyku vníma ako univerzálne, všeobecné⁴, T. Dickins (2001) považuje slovanské jazyky za androcentrické, rodovo nevyvážené.⁵

³ Autori (napr. Bosson – Vandello – Buckner 2018) sem zaraďujú genderqueer identitu (genderqueer identity), keď sa jedinci identifikujú ako oba, ani jeden alebo ako kombinácia ženského a mužského rodu, rodovo fluidnú alebo rodovo premenlivú identitu (gender fluid identity), čiže jednotlivcov, ktorí sa identifikujú striedavo so ženským alebo mužským rodom, bigenderovú (bigender) či trigenderovú (trigender) identitu, a teda jednotlivcov identifikujúcich sa raz so ženským a raz s mužským rodom alebo so ženským, mužským aj tzv. tretím rodom.

⁴ Na rozdiel od pomenovania ženskej osoby, ktoré sa používa výlučne na označenie denotátu ženského pohlavia.

⁵ Dôležité je však poznamenať, že sémantická asymetria, jeden z argumentov v prospech prevencie androcentrizmu – sa v slovenčine nevyskytuje s rovnakou frekvenciou ako v ďalších slovanských jazykoch (porov. napr. Garabík – Wachtarczyková 2022). T. Dickins (2001) za sémantickú asymetriu považuje prípady uprednostňovania použitia generického maskulína na označenie ženskej osoby ako prostriedku vyjadrenia prestíže (najčastejšie v rámci povolania či funkcie), napr. *MUDr. Zuzana Nová – detský lekár; Som právnik, mala by som tomu rozumieť*. Hoci do istej miery sa tento spôsob využíva aj v slovenčine, v ďalších slovanských jazykoch (napr. ruština, ukrajinčina, poľština) sa používanie feminatíva úplne odsúva v prospech generického maskulína predovšetkým ako dôsledok prítomnosti expresívneho príznaku feminatívu v týchto jazykoch. Používať feminatívum na pomenovanie ženskej osoby teda v týchto jazykoch implikuje pripisovať nižšiu mieru vážnosti, resp. ironizovať ženy v daných povolaniach. Mužské, reprezentované generickým maskulínom, sa v tomto prípade spája s profesionalitou a prestížou, ženské je vnímané ako odvodené, a teda neúplné, nedostatočné, na čo sa viaže aj ironizujúci expresívny príznak (Hellinger – Bußmann 2015, s. 12 – 13). Rozpory v používaní feminatívu a generického maskulína sa potvrdzujú aj v najsúčasnejšej lexike poľštiny. Ako uvádza M. Vojteková (2022, s. 26): „Veľkú skupinu ženských derivátov charakterizuje neustálenosť či absencia spoločenskej akceptácie. [...] Aj napriek silnému zastúpeniu ženských prechýlených názvov v neologickej lexike pragmatické aspekty ich používania či nepoužívania sú napodiv protirečivé.“

Problematika generického maskulína prirodzene súvisí aj s témou rodových asymetrií. Jeden zo spôsobov vyhybania sa používaniu generického maskulína, snaha o rodovo vyvážený jazyk, je prepojený okrem iného s odstraňovaním lexikálnych medzier pomocou rodovej špecifikácie (porov. aj časti 4.1.2. a 4.1.3.). Téma rodovo vyváženého jazyka patrí k širšej spoločenskej diskusii o politickej korektnosti. V intenciách lingvistiky sa politická korektnosť vyznačuje snahou o elimináciu takej jazykovej praxe, ktorá zneviditeľňuje rôzne skupiny ľudí na základe ich identity. Whorfovská teória spája vnímanie reality a myšlienkové procesy s používaním jazyka, čím jazyk formuje mimojazykovú skutočnosť a ovplyvňuje to, ako na ňu reagujú používatelia jazyka. V jazyku sú týmto spôsobom kódované aj predsudky, napr. používanie sexistického alebo rasistického jazyka teda nepriamo podporuje zachovávanie sexismu, resp. rasizmu (Roper 2023). Uplatňovaním zásad používania rodovo vyváženého jazyka⁶ je teda v súlade s touto teóriou možné obmedziť prejavy sexismu v spoločnosti, teda v mimojazykovom priestore.

4. RODOVÁ ASYMETRIA A JEJ TYPY

Za rodovú asymetriu v našom prístupe považujeme nerovnovážne zastúpenie pomenovaní mužských a ženských osôb v jazyku. Nerovnovážna reprezentácia mužov a žien môže v jazyku nadobúdať rôzne podoby, vo všeobecnosti sa uvažuje o gramatickej, sémantickej a lexikálnej podobe rodovej asymetrie. Možno hovoriť o jej štyroch základných typoch (Micháliková 2009, 2014):

a) **Lexikálna medzera** je stav absencie jedného z dvojice pomenovaní mužskej, resp. ženskej osoby. V tomto ponímaní sa lexikálna medzera vníma ako protiklad k rodovo symetrickému vzťahu, keď v jazyku existujú pomenovania osôb oboch pohlaví zvyčajne spätých slovotvornými vzťahmi, kde maskulínium funguje ako motivant feminatíva (*mediátor* → *mediátorka*, *influencer* → *influencerka*). Ako lexikálna medzera sa potom vyhodnocuje absencia pomenovania mužskej či ženskej osoby, ktorú by zo slovotvorného hľadiska bolo možné utvoriť, v mimojazykovej realite však denotát daného pohlavia neexistuje alebo nie je natoľko významný, aby sa utvorila potreba pomenovať ho (*drevorubač* : **drevorubačka*, **chýžný* : *chýžná*). O lexikálnych medzerách je však možné hovoriť aj v prípade, že existujúce pomenovanie a potenciálne pomenovanie, na strane ktorého existuje lexikálna medzera, by neboli vo vzťahu slovotvornej motivácie, a šlo by teda o heteronymá (*Ø* : *subreta*)⁷.

b) **Paralelná designácia so sémantickým posunom** vyplýva zo sémantickej odlišnosti v pomenovaní mužskej a ženskej osoby. V symetrických dvojiciach spätých slovotvorným vzťahom sa feminatívum, ktoré sa zaraďuje k modifikačnému

⁶ Pre slovenčinu rozsiahlejšie spracované v texte *Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka* (Cviková 2015).

⁷ Aj keď teoreticky možný by bol aj motivačný vzťah *subret* → *subreta*.

typu onomaziologickej kategórie (Furdík 2004, s. 100; Vužňáková 2006, s. 18), od svojho motivantu odlišuje iba jedným sémantickým príznakom, „žena“. Podstatou asymetrie založenej na sémantickom posune je okrem čistého prechýlenia, obohatenia o sémantický príznak „žena“, prítomnosť ďalších sémantických príznakov, ktoré spôsobujú výraznú odlišnosť v sémantike pomenovania mužskej a ženskej osoby. Medzi lexémami existuje vzťah slovotvornej motivácie, možno teda uvažovať o lexikálnej symetrii, zo sémantického hľadiska však ide o rodovú asymetriu. Sémantický posun medzi pomenovaním ženskej a mužskej osoby je v niektorých prípadoch založený aj na pragmatickej príznakovosti jednej z lexém, príznakový člen dvojice je typicky kolokviálna či expresívna lexéma (*bača* : *bačovka*⁸, *zlatokop* : *zlatokopka*).

c) **Epicená** sú charakterizované ako lexémy, ktorých gramatický rod je nezávislý od biologického pohlavia pomenúvaného denotátu, napr. *človek*, *osoba*, *osobnosť*, *individuum*, *jedináčik*, *sirota*, *súrodenec*, *celebrita*. Gramatický rod epicen sa odráža aj v kolokáciách so slovnými druhmi s gramatickou kategóriou kongruencie, ktoré sa prirodzene prispôbujú gramatickému rodu lexémy taktiež bez ohľadu na pohlavie denotátu (*Lady Gaga je môj idol.*; *Boris Kollár nie je žiadna celebrita.*).

d) **Obojrodové substantíva** možno vnímať ako protiklad k epicenám. Ide o pomenovania, ktoré majú v základnom tvare rovnakú podobu, vždy však odrážajú mimojazykovú realitu, teda pohlavie denotátu, ktorý pomenúvajú. Základný tvar spoločný pre oba gramatické rody sa pri deklinácii špecifikuje v závislosti od pohlavia denotátu, ktorý sa premieta do konkrétneho typu maskulínneho, resp. feminínneho skloňovania. Pre slovenčinu nie je tento typ rodovej asymetrie typický vzhľadom na dôsledné uplatňovanie deklinácie, ktorá vychádza z gramatického rodu substantíva, v niektorých prípadoch však možno o obojrodovosti uvažovať v súvislosti s prevzatými lexémami, ich gramatický rod sa v konkrétnych prípadoch uvedomuje na základe kolokácií so slovnými druhmi s kategóriou kongruencie. Konkrétne tvary sa v tomto prípade prispôbujú mimojazykovej realite, teda pohlaviu denotátu, napr. *guru*: *Včerajšie vystúpenie investorského guru W. Buffeta*; *Chce si kúpiť ultra úzke nohavice od módnjej guru Victorie Beckham*. Obojrodové substantíva vzhľadom na ich okrajový charakter v slovenčine v tomto texte osobitne neanalyzujeme.

Uprednostňovanie pomenovaní mužských osôb, mužského rodu a prítomnosť a postavenie žien v jazyku sa priamo dotýka dvoch typov asymetrie, lexikálnych medzier a paralelnej designácie so sémantickým posunom, ktoré sú úzko naviazané na problematiku reprezentácie pohlaví v jazyku. V prípade ďalších dvoch typov⁹ je možné asymetriu vnímať predovšetkým z gramatického hľadiska. V rámci prezentovanej analýzy sa zameriavame na interpretáciu a opísanie jednotlivých

⁸ S významom „bačova žena“.

⁹ Azda s výnimkou jednotlivých významov lexémy *človek* (porov. časť 5).

asymetrických typov s náčrtom možností uvažovania o tejto problematike. Neuvažujeme štatistické údaje, ktoré si jednoznačne vyžadujú rozsiahlejší výskum pomenovaní osôb vrátane analýzy neologizmov na získanie komplexného obrazu o rodovej (a)symetrii aj v novoutvorených lexémach. Štúdia sa teda predovšetkým pokúša načrtnúť problematiku rodovej asymetrie a identifikovať jej základné tendencie.

4.1. LEXIKÁLNE MEDZERY

Lexikálne medzery, čiže absencia jedného z pomenovaní na osi mužská osoba – ženská osoba, sú v slovenčine najfrekvencovanejším typom rodovej asymetrie. V tomto kontexte termín označuje stav, keď existuje v jazyku buď pomenovanie osoby mužského, alebo ženského pohlavia bez „opačného“ ekvivalentu. Z tohto hľadiska možno teda lexikálnu medzeru považovať za protiklad rodovej symetrie, keď v jazyku existuje pomenovanie mužskej aj ženskej osoby, pričom sa tieto líšia iba jedným sémantickým príznakom „žena“. Rodová symetria sa prejavuje predovšetkým ako existencia dvojice pomenovaní mužskej a ženskej osoby spätých slovotvorným vzťahom, kde maskulínium je motivantom pomenovania ženskej osoby. Možný, i keď ojedinelý, je aj motivačný vzťah feminínium → maskulínium, motivát je v tomto prípade bohatší o sémantický príznak „muž“.

Za lexikálnu medzeru teda považujeme absenciu pomenovania mužskej či ženskej osoby v prípade, že neexistuje slovotvorné obmedzenie na jeho vytvorenie.¹⁰ V takom prípade je teda možné predpokladať, že pomenovanie osoby konkrétneho pohlavia sa nevytvorilo z extralingválnych dôvodov. Príčiny absencie jedného z dvojice pomenovaní mužskej či ženskej osoby M. Micháľková (2009) zhrňa do troch skupín faktorov:

a) **Biologické faktory** – ak sa pomenúvaný denotát vyznačuje biologickými znakmi typickými iba pre jedno pohlavie, denotát opačného pohlavia neexistuje a v jazyku vzniká lexikálna medzera (*bradáč, šestonediel'ka, dojka*).¹¹

b) **Inštitucionálne faktory** – v prípade, že vykonávanie funkcie či povolania sa inštitucionálne obmedzuje iba na jedno pohlavie, denotát opačného pohlavia neexistuje a v jazyku sa objavuje lexikálna medzera, napr. *pápež, biskup, kňaz*.¹²

¹⁰ K slovotvorným obmedzeniam tvorenia feminatív od (niektorých) maskulín utvorených sufixmi *-áčik, -ec, -áč* (napr. *miláčik, zločinec, papáč*) porov. Sokolová (2000).

¹¹ V niektorých prípadoch napriek biologickému obmedzeniu vznikajú pomenovania osoby opačného pohlavia s preneseným, resp. modifikovaným významom, ktorý tieto obmedzenia nezohľadňuje. V SNK sa napríklad objavuje (okazionálny) výskyt prechýlenej lexémy *eunuška* v preklade knihy *Sladké zajtrajšky* autorky B. Smalls (1986, preklad 1999). Lexéma pomenúva ženskú strážkyňu sultánovho háremu, ktorá je napriek absencii biologických charakteristík denotátu utvorená analogicky od pomenovania mužskej osoby.

¹² Platí v prípade pomenovania cirkevných hodností v rámci katolíckej cirkvi, ostatné kresťanské cirkvi povoľujú zastávať niektoré pozície aj ženám.

c) **Sociálne faktory** – existencia denotátu v mimojazykovej realite nie je obmedzovaná, považuje sa však za spoločensky neočakávanú, netradičnú či nevýznamnú, napr. *posunovač* (*posunovačka), *rezbár* (*rezbárka), *chyžná* (*chyžný), *mažoretka* (*mažoret).

V rámci našej analýzy rodovej asymetrie sa spomedzi lexikálnych medzier zameriame na tie, ktorých vznik je podmienený pôsobením sociálnych faktorov. Z hľadiska porovnania spôsobu reprezentácie mužov a žien v jazyku ich analýza najkomplexnejšie ilustruje rozdiely vo vnímaní oboch pohlaví a spôsob, akým sa tieto rozdiely odrážajú v lexike slovenčiny. Biologické a inštitucionálne faktory de facto úplne zabráňujú možnému vzniku pomenovania, pôsobenie sociálnych faktorov sa pod vplyvom spoločenských zmien modifikuje, čím sa vytvárajú predpoklady na postupné zaplňanie lexikálnych medzier. Pre vytvorenie obrazu o dynamike rodových (a)symetrií je teda kľúčové sledovať práve tieto typy lexikálnych medzier a faktory ovplyvňujúcich ich zánik.

4.1.1. Metodika spracovania analýzy lexikálnych medzier

Lexikálne medzery, ktoré sú dôsledkom pôsobenia sociálnych faktorov, sme posudzovali a vyhodnocovali na základe porovnávania lexikografických a korpusových zdrojov. Na prvotnú identifikáciu lexikálnej medzery slúži lexikografické spracovanie súčasnej lexiky vo výkladových slovníkoch, *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (Kačala – Pisárčiková – Považaj 2003; ďalej aj KSSJ) a *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (Buzássyová – Jarošová 2006, Jarošová – Buzássyová 2011, Jarošová 2015, 2021; ďalej aj SSSJ). Lexikograficky naznačené lexikálne medzery potom konfrontujeme s korpusovými databázami dvoch typov korpusov – *Slovenského národného korpusu* (verzia prim-10.0-public-all, 2022)^[1] a internetového korpusu *Aranea*^[2] (Benko 2014). Lexikálnu medzeru v slovníku tak porovnávame so stavom v úze, čo nám umožňuje zachytiť posuny v sociálnych faktoroch v procese na rozdiel od lexikografických diel, ktoré na zmeny reagujú menej flexibilne.

V texte uvádzame príklady na slovníkovo identifikované lexikálne medzery, ktoré sa korpusovým vyhľadávaním nepotvrdili¹³, ako aj na medzery, ktorých existenciu možno predpokladať aj v úze na základe korpusových dokladov. Prezentovaný materiál členíme na dve časti – pomenovania osôb podľa povolania (4.1.2.) a pomenovania osôb podľa charakteristík, vlastností a správania (4.1.3.)

4.1.2. Pomenovanie osôb podľa povolania

Pomenovania osôb podľa povolania či vykonávanej funkcie sú v rámci sociálnych faktorov najčastejšími prípadmi existencie lexikálnej medzery. Tie sa typicky

¹³ Je teda pri nich možné predpokladať, že pôvodná lexikálna medzera sa medzičasom zaplnila – objavil sa denotát a vytvorilo sa preň pomenovanie.

objavujú na mieste pomenovaní podľa povolání, ktoré sú na základe svojich charakteristík stereotypne vnímané ako výlučne mužské alebo výlučne ženské. Napriek tomu však porovnanie lexikografického spracovania a korpusových výsledkov v prípade týchto pomenovaní naznačuje postupné oslabovanie vplyvu spoločenského vnímania niektorých profesií ako iba mužských alebo iba ženských. Lexikálne medzery naznačené v slovníkoch sa v konfrontácii s korpusovými dokladmi vo viacerých prípadoch už nepotvrdzujú.

KSSJ napríklad spracúva pomenovania mužských osôb *drevorubač*, *klampiar*, *osvetľovač*, *lesník*, *rušňovodič*, *strojník*, *strojvodca*, *posunovač* bez prihniezdovaných feminatív¹⁴, na mieste pomenovaní ženskej osoby je teda podľa lexikografického spracovania lexikálna medzera. SSSJ svojím spracovaním potvrdzuje lexikálnu medzeru v prípade lexémy **drevorubačka*, feminatíva *lesníčka* a *osvetľovačka* sa však v SSSJ už objavujú.¹⁵

Vyhľadávanie v korpusových databázach potvrdzuje tendenciu zo SSSJ a OGSS (porov. poznámku 15), z uvedených lexém možno za medzeru vyskytujúcu sa aj v úze označiť iba lexému **posunovačka*¹⁶ a **klampiarka*¹⁷. Vo všetkých ostatných prípadoch sa počet korpusových výskytov feminatív pohybuje v rozmedzí od dvoch do 30.¹⁸ Postupná emancipácia v pôvodne výlučne „mužských“ profesiách (v tejto skupine možno hovoriť o povolaniach, ktoré si vyžadujú vysokú mieru fyzickej kondície, technických znalostí či zručností) – teda spôsobuje postupné zaplňanie lexikálnych medzier. So vznikom denotátu vzniká pomenovacia potreba, čo spôsobuje zaplnenie lexikálnej medzery.

Podobne sa lexikálne medzery v KSSJ objavujú v spracovaní hesiel *debnár* – **debnárka*; *drotár* – **drotárka*; *kolár* – **kolárka*; *kováč* – **kováčka*; *murár* – **murárka*; *sedlár* – **sedlárka*; *stolár* – **stolárka*; *tesár* – **tesárka*. Remeslá v minulosti vykonávali takmer výlučne muži, čím možno vysvetliť vznik a pretrvávanie existen-

¹⁴ Na druhej strane je potrebné poznamenať, že lexikografické medzery môžu byť v niektorých prípadoch spôsobené aj nekonzistentnosťou uvádzania feminatív ako prihniezdovaných lexém. Na rozdiely v uvádzaní feminatív v Slovníku slovenského jazyka (Peciar a kol. 1959 – 1968, ďalej aj SSJ), KSSJ a SSSJ upozorňuje aj M. Ivanová (2019). Autorka (ne)zaradenie konkrétnych feminatív interpretuje ako súhrn troch faktorov – metodiky spracovania slovníka, dostupnosti materiálových zdrojov a zmien v kultúrno-spoločenskej situácii.

¹⁵ Zánik či zachovanie lexikálnych medzier v prípade feminatív **posunovačka*, **rušňovodička*, **strojnička*, **strojvodkyňa* vzhľadom na aktuálne vydané diely SSSJ nie je možné overiť. Možno však využiť *Ortograficko-gramatický slovník slovenčiny* (Sokolová – Jarošová 2022; ďalej aj OGSS), ktorý síce nie je výkladovým slovníkom, funguje však ako jeho alternatívna pravopisná verzia. V heslári tohto slovníka sa nachádzajú feminatíva *rušňovodička* aj *strojnička*.

¹⁶ Výskyty v korpuse *Aranea* nezodpovedajú významu feminatíva utvoreného od lexémy *posunovač* s významom „žel. zamestnanec pri posunovaní vlakov“ (porov. KSSJ).

¹⁷ Nateraz sme zaznamenali v SNK aj korpuse *Aranea* po jednom výskyte.

¹⁸ Pri vyhľadávaní lexémy *strojvodkyňa* sa vylúčili výsledky obsahujúce názov románu Pavla Viliakovského *Krásna strojvodkyňa, krutá vojvodkyňa* (2017).

cie lexikálnej medzery aj v KSSJ. V spracovaní SSSJ a OGSS sa lexikálne medzery objavujú iba v heslách *debnár* – **debnárka*; *kováč* – **kováčka*; *sedlár* – **sedlárka*; *tesár* – **tesárka*, čo môže naznačovať posun v spoločenskom vnímaní žien vykonávajúcich tieto práce. Pomenovania osôb podľa remesiel, ktoré sa časom stali povolaniami, resp. v súčasnosti fungujú ako hobby, sú pri utváraní feminatív prirodzene produktívne na rozdiel od pomenovaní podľa remesiel, ktoré sa naďalej vnímajú iba v tradičnom zmysle.

To je možné overiť aj korpusovými dokladmi – lexémy *debnárka*, *kolárka*, *sedlárka* sa v databázach SNK ani Aranea vôbec nenachádzajú, kým *drotárka* (v oboch korpusových databázach vyše 100 výskytov)¹⁹, *kováčka* (vyše 130), *murárka* (4/20²⁰), *stolárka* (viac ako 20 výskytov v oboch databázach), *tesárka* (5/8) majú v intenciách špecifickosti tejto lexiky relatívne významné zastúpenie. Aj v skupine týchto pomenovaní teda došlo k oslabeniu pôsobenia sociálnych faktorov, ktorých vplyv sa obmedzuje už iba na málo frekventované lexémy označujúce osoby podľa (postupne zanikajúcich) remesiel.

Lexikálne medzery sa v slovníkoch objavujú aj na strane maskulína, a to v prípade, že sa pomenovanie týka povolania, ktoré typicky vykonávajú ženy. Podľa spracovania KSSJ aj SSSJ takéto lexikálne medzery existujú pri pomenovaniach ženských osôb *mažoretka*, *chyžná* či *letuška*.

Aj v tomto prípade však konfrontácia s korpusovými dokladmi niektoré z lexikálnych medzier relativizuje, porov. *mažoret* (2/9)²¹, *chyžný* (3/1)²². Pôvodná asymetria v prípade pomenovania *letuška* sa zmenila na symetriu prevzatím pomenovania *steward* z angličtiny²³.

Vo všeobecnosti možno konštatovať iba ojedinelý výskyt lexikálnych medzier obmedzovaných sociálnymi faktormi na strane maskulína/maskulinitiva. Okrem samotných sociálnych faktorov tu významnú úlohu zohrávajú aj slovotvorné zákonitosti, keďže feminatíva sa odvodzujú od pomenovaní mužskej osoby. Preto aj pomenovania osôb podľa profesií, ktoré sa tradične vnímajú ako ženské (napr. *kaderníčka*, *kozmetička*, *kvetinárka*, *striptérka*, *upratovačka*, *vizážistka*), majú maskulínny motívant a v slovníkoch sú štandardne spracované ako prihniedzované pri maskulínach.

¹⁹ Pre zjednodušenie budeme pri konkrétnej lexéme v zátvorke uvádzať vždy iba číselné údaje o počte dokladov v oboch skúmaných korpusových databázach v podobe (počet výskytov v SNK/počet výskytov v korpuse Aranea).

²⁰ Reálnych výskytov lemy *murárka* v korpuse Aranea je 54, v ostatných prípadoch ide o homonymiu s názvom hmyzieho druhu *murárka obyčajná*.

²¹ Zvyšné výskyty predstavujú okaziónálne nesklonné adjektívum (*mažoret sólo*).

²² Samozrejme, v tomto prípade nemožno vylúčiť okaziónálny status lexémy.

²³ Symetrický vzťah v tomto prípade teda nie je výsledkom slovotvorných vzťahov. Na druhej strane od pomenovania *steward* sa „automaticky“ utvorilo feminatívum *stewardka*, ktoré funguje ako (sémantické) synonymum lexémy *letuška*. Čiastočný sémantický posun pramení z významu lexémy *steward* a *stewardka*, ktoré pokrývajú význam „obsluha v lietadle alebo na lodi“.

4.1.3. Pomenovanie osôb podľa charakteristík, vlastností a správania

Ďalšou skupinou, v ktorej sú lexikálne medzery ovplyvňované sociálnymi faktormi, sú pomenovania osôb podľa charakteristík osobnosti, vlastností, istého spôsobu správania atď. V tejto skupine sa stereotypné vnímanie oboch pohlaví „konzervuje“ ešte výraznejšie, než je to pri pomenovaniach na základe povolania. V oblasti zamestnania došlo v posledných približne 50 rokoch k výraznej emancipácii, hovoriť o výlučne mužských a výlučne ženských profesiách dnes už nie je celkom možné, čo zreteľne potvrdzuje aj postupné zapĺňanie pôvodných lexikálnych medzier. Na druhej strane stereotypy zakódované v konceptualizácii pomenovaní na základe charakteristík či vlastností podliehajú zmenám v dlhšom časovom období, než je to pri zamestnaniach, kde je jedným z určujúcich sociálnych faktorov ekonomika. Kultúrne aspekty vnímania pohlaví v povedomí spoločnosti pretrvávajú o čosi dlhšie, čo sa prejavuje aj v lexike prostredníctvom existencie lexikálnych medzier v istých typických skupinách pomenovaní. Zvlášť výrazné je to pri pomenovaniach konceptualizujúcich negatívne vlastnosti stereotypne vnímané ako typické iba pre jedno či druhé pohlavie.

Lexikálna medzera v podobe absencie pomenovania ženskej osoby sa takto objavuje napríklad pri lexémach ako *agresor*, *bitkár*, *držgroš*, *násilník*, *zabijak*, *zloduch*²⁴. Napriek tomu, že vlastnosti či činnosti, ktoré sú ich onomaziologickými motívmi²⁵, nepredstavujú exkluzívne mužské vlastnosti, činnosti či správanie, prototypicky sa spájajú práve s mužmi²⁶. V lexikografických spracovaniach týchto lexém feminatívum neabsentuje plošne, prechýlené formy *bitkárka* a *násilníčka* sa nachádzajú v SSSJ-2006 a 2011²⁷, čo podobne ako v predchádzajúcich opísaných prípadoch signalizuje posun v prístupe k uvádzaniu feminatív (v KSSJ obe tieto lexémy chýbajú). Korpusové vyhľadávanie na druhej strane potvrdzuje aj lexému *agresorka* (9²⁸ /62), ktoré sa výraznejšie neodlišujú od frekvencie výskytov lexémy *bitkárka* (42/136), *držgroška* (9/20), *násilníčka* (20/62), *zabijačka* (8/15), a dokonca *zloduška*

²⁴ (Ne)uvádzanie feminatíva nemožno nateraz overiť v SSSJ, *zabijačka* sa už ale nachádza v OGSS.

²⁵ Onomaziologický motív je základom reflektujúcim mimojazykovú realitu, ktorý si jazykové spoločenstvo zvolí ako najvýraznejší znak denotátu a ktorý sa potom stáva motivantom pre novoutvorené pomenovanie. Takto je základom pomenovania *učiteľ* vyjadrenie vzťahu k činnosti, ktorú pomenovaná osoba vykonáva (teda k verbu *učiť*), kým v prípade pomenovania *fyzik* je onomaziologickým motívom substantia – *fyzika*, v pomenovaní sa teda konceptualizuje vzťah k predmetu činnosti.

²⁶ Ako ukazujú rozličné štatistiky a výskumy (napr. Giordano – Cernkovich 1997; Burton et al. 1998; Španko 2019; Sarre et al. 2021), muži sú medzi páchatel'mi trestnej činnosti bez ohľadu na jej druh zastúpení vo výrazne väčšej miere, neznamená to však, že by ženy trestné činy vôbec nepáchali.

²⁷ Feminatívum *držgroška* je spracované zatiaľ iba v OGSS. Paradoxom v tomto prípade je aj to, že v KSSJ, podľa ktorého je pri pomenovaní *držgroš* lexikálna medzera na strane feminatíva, uvádza v hesle lexémy *žgrloš* prihniedzované feminatívum *žgrloška*.

²⁸ Z výskytov je možné odčítať potenciálnu sekundárnu lexiu s významom „(v športe) hráčka s agresívnym štýlom hry“.

(0/10). Lexikálne medzery sa teda v tejto skupine zaplňajú, čo lexikografická prax postupne zohľadňuje.²⁹

Jedným z negatívnych stereotypov v rámci hodnotenia vlastností a správania žien je zas tendencia priveľa rozprávať, ohovárať, konceptualizovaná v názvoch ženských osôb s expresívnym príznakom, pri ktorých potenciálne existuje lexikálna medzera na strane pomenovania mužskej osoby – *jazyčnica*, *rafika* či *rapotačka*. Hoci sa tieto lexémy javia ako odvodené od pomenovaní mužskej osoby **jazyčník*, **rafik*, resp. **rapotač*, tieto nielenže nie sú lexikograficky spracované³⁰, ale nie sú zastúpené ani v skúmaných korpusových databázach³¹. Vychádzajúc zo súčasného stavu, možno teda v týchto prípadoch hovoriť o existencii lexikálnej medzery.

Lexikálne medzery sa objavujú na miestach oboch pomenovaní osôb podľa (špecifického či konkrétneho³² typu) sexuálneho správania, a to v závislosti od jeho charakteru. Absencia feminatíva pri pomenovaniach na základe deviantného sexuálneho správania v lexikografickom spracovaní lexém *pedofil*, *nekrofil*, *znásilňovač*³³ či *zoofil*³⁴. Feminatíva sa v korpuse v týchto prípadoch síce objavujú, výskyty sú však nateraz – s výnimkou lexémy *pedofilka* (8/29) – na hranici okazi-onálnosti: *nekrofilka* (3/7), *znásilňovačka* (0/1³⁵), *zoofilka* (2/13). Málopočetné zastúpenie týchto lexém v korpusových zdrojoch, ako aj pôvodné medzery v slovníkovom spracovaní týchto jednotiek poukazujú na (takmer) automatické spájanie rôznych druhov deviantného sexuálneho správania s mužským pohlavím. Napriek tomu však nemožno automaticky uvažovať o biologickej podmienenosti týchto lexikálnych medzier.

Správanie súvisiace so sexualitou sa v prípade žien stereotypizuje predovšetkým a jednoznačne v prípade promiskuity či sexuálnych vzťahov mimo spoločnosťou akceptovaného zväzku. V oboch prípadoch takéto správanie predstavuje výrazný odklon od stereotypizovanej „ideálnej“ ženskej sexualita, napr. *pobehlica*, *pre-*

²⁹ Opäť tu však nemožno vylúčiť ani vplyv metodiky spracovania konkrétneho slovníka (porov. poznámku č. 14).

³⁰ Jednotka *jazyčník* sa uvádza v OGSS, s kvalifikátorom *zried.* aj v SSJ, Slovníku slovenských nárečí (Ripka 1994) a v Historickom slovníku slovenského jazyka (Majtán et. al. 1991).

³¹ *Rapotač* je zastúpený jedným výskytom v SNK, nateraz ho teda možno vyhodnotiť ako okazi-onalizmus, lexéma *jazyčník* je napriek svojej prítomnosti v OGSS (2022) v korpusových databázach prítomná iba v homonymných významoch „vzácná reliktná rastlina z čeľade astrovitých rastúca v mokradňových a slatinných spoločenstvách“ (SSSJ-2011) a ako pomenovanie osoby s významom „príslušník novopohanskej viery“.

³² Teda takého, ktorý sa vymyká predstave „bežnej, normálnej“ sexualita.

³³ *Nekrofil* a *znásilňovač* sú spracované zatiaľ iba v OGSS, čo je však zároveň slovník, v ktorom sa doteraz ukazovala najvyššia miera symetrie. Absencia ženských foriem preto, domnievame sa, indikuje existenciu lexikálnej medzery.

³⁴ Pomenovanie ženskej osoby sa uvádza iba v *Slovníku cudzích slov* (2005).

³⁵ Vyhľadávanie tejto lexémy v korpusových databázach ponúka výskyty lexémy *znásilňovačka* s významom „akt znásilnenia“.

*spanka, radodajka*³⁶. Expresívne pomenovania ženských osôb pomenúvajúce promiskuitne sa správajúcu ženu sú rodovo asymetrické ako dôsledok výrazne negatívneho hodnotenia takéhoto správania. Pomenovania mužských osôb na základe týchto charakteristík absentujú v skúmaných lexikografických zdrojoch³⁷ aj v korpusových databázach, pretože vnímanie promiskuitnej sexuality – alebo toho, čo sa za promiskuitnú sexualitu považuje – mužov a žien je v spoločnosti veľmi odlišné. Na označenie promiskuitne sa správajúceho muža sa v slovenčine zaužívali lexémy *frajer*, *sukničár*, *záletník* či *donchuan*, miera negatívnej expresivity týchto lexém je však jednoznačne nižšia³⁸. Výnimku tvorí vulgarizmus *kurevník/kurváč*, expresívny charakter týchto lexém však paradoxne spočíva v motivačnom vzťahu k lexéme *kurva*³⁹, implikujúc, že mužská promiskuita je tu výrazne negatívne posudzovaná nie sama osebe, ale „odvodzuje sa“ od žien, s ktorými muž udržiava sexuálne vzťahy. Skutočnosť, že partnerky takéhoto muža nemusia byť samy nevyhnutne promiskuitné, ako sa to naznačuje motivantom *kurva*, je z tohto hľadiska rovnako paradoxná.

Kým u žien je sexuálne promiskuitné správanie považované za zásadný charakterový nedostatok, mužská sexualita sa posudzuje omnoho miernejšie, promiskuita sa často v ich prípade označuje za prirodzenú alebo aspoň tolerovateľnú⁴⁰.

Stereotypizácia mužskej sexuality sa však výrazne prejavuje pri pomenovaní osôb s homosexuálnou orientáciou. Tá je spoločnosťou historicky – a pomerne výrazne aj v súčasnosti – považovaná za nemorálnu a neprirodzenú. Hoci to možno povedať o postojoch spoločnosti k homosexualite vo všeobecnosti, ako najvýraznejší odklon od predstavy typickej mužskosti sa mužská homosexualita vníma ako extrémne problematická⁴¹. Jedným z dôsledkov tejto negatívnej stereotypizácie je aj absencia feminatív odvodených od pejoratívnych až vulgárnych pomenovaní mužských osôb s homosexuálnou orientáciou, napr. *tepoš*, *buzerant*, *buzík* či *homoš*.

³⁶ Možno uviesť aj ďalšie ako *cundra*, *flandra*, *kurva* či *štetka*, ktoré však nevznikajú slovotvorne.

³⁷ *Pobehlik* aj *radodaj* sa uvádzajú v SSJ, *radodaj* s významom „kto rád rozdáva, štedrý človek“, *pobehlik* s významom „pobehaj“. V týchto významoch sa obe lexémy objavujú aj v skúmaných korpusových databázach. Lexéma *radodaj* sa v korpuse v jednom prípade vyskytuje s významom viažucim sa k sexualite, na rozdiel od feminatíva však ide o neživotné substantívum pomenúvajúce vibrátor.

³⁸ Na tomto mieste si dovoľme polemizovať s uvedením kvalifikátorov *pejor.* pri lexémach *sukničár* a *záletník*, ako sú zachytené v KSSJ. Ešte paradoxnejšie toto označenie vyznieva v porovnaní so slovníkovým spracovaním lexémy *pobehlica*, v ktorom kvalifikátor označujúci expresivitu lexémy úplne absentuje.

³⁹ Resp. k verbu *kurviť sa*, ktoré je utvorené od lexémy *kurva*.

⁴⁰ K výskumom o rozdielnej percepcii mužskej a ženskej sexuality (tzv. sexual double standards) porov. napr. Lefkowitz – Shearer – Gillen – Espinosa-Hernandez 2014; Endendijk – van Baar – Deković 2019 (tam aj ďalšia literatúra).

⁴¹ Porov. napr. štúdiu Bettinsoli – Suppes – Napier (2020), ktorá na základe výskumu v 23 krajinách sveta konštatuje negatívnejšie postoje spoločností voči homosexuálne orientovaným mužom v porovnaní so všeobecne pozitívnejšími postojmi voči lesbám, ako aj výraznú spojitosť medzi schvaľovaním a správaním sa v medziach rodových stereotypov a predsudkami viažucimi sa k (homo)sexualite.

Pomocou korpusového vyhľadávania sa existencia feminatív utvorených od týchto pomenovaní potvrdila iba na hranici okazionálnosti – *teploška* (1/1), *homoška* (1/2), lexéma *buzička* sa v korpusových databázach nenachádza. Jediná slovníkovo spracovaná lexéma (*buzerantka*⁴²) má zodpovedajúce hodnoty aj v korpusoch (20/29). Rozdiel vo vnímaní homosexuality oboch pohlaví však reflektuje aj frekvencia lexém *buzerant* – *buzerantka*. Proti spomínaným dvadsiatim, resp. dvadsiatim deviatim výskytom feminatíva je v SNK 765 a v korpuse Aranea 3 527 výskytov lexémy *buzerant*. Aj v tomto prípade teda možno konštatovať, že stereotypizácia jedného z pohlaví v konkrétnej oblasti spoločenských vzťahov často znamená existenciu lexikálnych medzier na strane pomenovania osoby opačného pohlavia. Rodová asymetria je tu výsledkom konceptualizácie negatívnych alebo negatívne posudzovaných stereotypov pripisovaných jednému pohlaviu, kým v prípade opačného pohlavia sú rovnaké vlastnosti či správanie považované za irelevantné.

5. PARALELNÁ DESIGNÁCIA SO SÉMANTICKÝM POSUNOM

Podstata sémantického posunu ako jedného z typov rodovej asymetrie spočíva v existencii lexikálne symetrickej dvojice pomenúvajúcej mužskú a ženskú osobu, ktoré sú späté slovotvornou motiváciou. Okrem obohatenia o sémantický príznak „žena“, resp. „muž“, sprevádzajúceho utvorenie feminatív či maskulínativ, sa však odvodená lexéma sémanticky výraznejšie líši od svojho motivantu, vytvárajúc tak lexikálne, gramaticky symetrickú, ale sémanticky asymetrickú dvojicu. Zo slovo-tvorného hľadiska je teda možné hovoriť o modifikácii významu, kým lexikálny význam sa od čistej modifikácie „motivujúce pomenovanie + žena“ vzdialil.

Hoci v dvojici pomenovaní *kňaz* – *kňažka* obe lexémy označujú osobu vykonávajúcu istú formu náboženských obradov, slovníkové výklady významu týchto jednotiek uvádzajú: *kňaz* „kto z povolania vykonáva náboženské a obradné úkony, kto je predstaviteľom náboženského spoločenstva a prostredníkom medzi ľuďmi a Bohom al. božstvom“; *kňažka* „(v polyteistických kultoch alebo mytológiách) žena zasvätená určitému božstvu a vykonávajúca kultové úkony najmä pri náboženských obradoch“ (SSSJ-2011). Pri pomenovaní mužskej osoby je zjavná spojitosť s náboženstvami v tradičnom vymedzení, kým pri pomenovaní ženskej osoby sa význam viaže na mytologické, resp. pohanské náboženstvá a kulty. Vo väčšine svetových náboženstiev sú vykonávateľmi obradov a predstaviteľmi cirkví muži, obsadzovanie týchto pozícií ženami je inštitucionálne obmedzované⁴³, absencia sémanticky symetrickej lexémy pomenúvajúcej ženskú osobu je preto očakávaná. Úloha žien pri náboženských obradoch však bola/je akceptovaná v rôznych iných náboženstvách, čo

⁴² SSSJ-2006 uvádza aj feminatívum *buzerantka*.

⁴³ Napríklad pri pomenovaniach ďalších funkcií súvisiacich s katolíckou cirkvou je na mieste pomenovania ženskej osoby lexikálna medzera (porov. časť 3.1.).

spôsobuje vznik sémantického posunu pri prechýlenom pomenovaní. Na tento sémantický rozdiel však upozorňuje iba jeden zo skúmaných slovníkov – SSSJ-2011. KSSJ uvádza lexému *kňazka* v rámci metódy redukovaného výkladu ako súčasť hesla *kňaz* bez konkretizácie sémantického posunu.

Homogénnu skupinu lexém so sémantickým posunom predstavuje archaický spôsob pomenúvania manželky na základe povolania či funkcie, ktoré vykonáva jej manžel, napr. *bača* – *bačovka*, *farár* – *farárka*, *hájnik* – *hájnička*, *horár* – *horárka*, *kantor* – *kantorka*, *mlynár* – *mlynárka*, *notár* – *notárka*, *richtár* – *richtárka*. Význam prechýlených lexém z tejto skupiny je teda „manželka osoby, ktorú pomenúva motivant“ na rozdiel od čistého procesu utvorenia feminatíva „osoba, ktorú pomenúva motivant + žena“. Zo slovotvorného/onomaziologického hľadiska v tomto prípade možno hovoriť o akomsi špecifickom type prechýlenia, a teda modifikácie. Tento spôsob pomenúvania ženských osôb má pravdepodobne základ v spôsobe vnímania žien ako závislých od postavenia manžela, ich úloha v spoločnosti sa teda odvodzovala od roly, ktorú v nej zastával manžel. Úlohou žien bola starostlivosť o deti a domácnosť. Spoločnosť mimo rodiny ich teda nemohla identifikovať iným spôsobom, ich sociálny status sa priamo odvodzoval od spoločenského postavenia manžela. V súčasnosti sa tieto lexie považujú za sekundárne, na primárny význam sa prehodnotili lexie s významom čistého prechýlenia⁴⁴, pričom tento spôsob pomenúvania ženských osôb už nemožno považovať za produktívny. Referovanie o ženských osobách v súvislosti s manželovým zamestnaním, resp. funkciou, ktorá sa viaže na prestížne postavenie v spoločnosti, v slovenčine pretrváva v podobe adjektíválnych lexém so sufixom *-ová* utvorených analogicky podľa prechýlených priezvisk, napr. *pani prezidentová*, *pani ministrová*, *pani riaditeľová* atď.

Analogický proces, ktorý by využíval spoločenské postavenie či povolanie manželky ako (onomaziologický) motív na pomenovanie mužskej osoby, v slovenčine neexistuje. To je pravdepodobne dôsledkom mimojazykových kultúrnych zvyklostí, nie jazykových pravidiel. Zo spoločenského hľadiska nebýva typické odvodzovať status muža od spoločenského postavenia jeho partnerky/manželky. Tento proces ale nie je typický ani z intralingválneho hľadiska, pri tvorení maskulínatív od feminín,⁴⁵ ktoré je vo všeobecnosti okrajovým javom.

Do skupiny lexém so sémantickým posunom zaradujeme aj také motivačné dvojice, ktoré sa okrem odlišnej sémantiky vyznačujú aj rozdielnym pragmatickým

⁴⁴ Ako to spracúvajú aj súčasné slovníky, KSSJ a SSSJ.

⁴⁵ Podľa analýzy M. Sokolovej (2000, s. 445) je v slovenčine len minimum prípadov tvorenia maskulínatív – *baleťák*, *bosorák*, *ježibábel*, *strigôň*, *vdovec*. Rovnaká tendencia sa potvrdzuje aj v naj-súčasnejšej lexike, analýza rodovej asymetrie na 500 neologických jednotkách zozbieraných v rámci prípravy *Slovníka slovenských neologizmov* (Ološtiak – Rešovská – Gianitsová 2021) ukázala iba jeden takýto prípad, motivačnú dvojicu *rosnička* – *rosničkár* (Kocanová 2022).

statusom. Lexémy *zlatokop* – *zlatokopka*⁴⁶ sú napriek motivačnému vzťahu odlišné zo sémantického aj pragmatického hľadiska. Pri lexéme *zlatokop* s významom „kto hľadá a dobýva zlato“ (KSSJ) existovala pôvodne lexikálna medzera, pomenovanie ženskej osoby s týmto významom neuvádza KSSJ ani starší SSJ. Lexéma *zlatokopka* vznikla slovotvorne ako feminatívum, jeho fyzické utvorenie však v tomto prípade nasleduje zmena sémantiky, v rámci ktorej sa na základe metaforického prenosu významu z „dobývateľa zlata“ pri pomenovaní ženskej osoby vytvoril význam „žena udržiavajúca vzťahy s finančne zabezpečenými mužmi s cieľom z nich materiálne profitovať“⁴⁷. Na tento význam sa navyše navrstvuje aj extralingválny príznak expresivity, sémantický posun v uvedenej motivačnej dvojici je teda založený na kombinácii sémantickej a expresívnej odlišnosti.

6. EPICENÁ

Epicená sú lexikálne jednotky, ktoré majú ustálený gramatický rod, vzhľadom na svoj všeobecný význam však môžu pomenúvať osoby mužského i ženského pohlavia. Typicky sa vyskytujú medzi všeobecnými pomenovaniami osôb ako *človek*, *osoba*, *jednotlivec*, *individuum*. Na rozdiel od obojrodových substantív, pri ktorých sa biologické pohlavie denotátu zohľadňuje na úrovni kongruencie, v syntagmách s epicenami sa slovné druhy s kategóriou kongruencie prispôsobujú gramatickému rodu substantíva.

Za najuniverzálnejšie epicenum je nepochybne možné považovať lexému *človek*. Jej sémantická aj štylistická univerzálnosť nezávislá od biologického pohlavia denotátu sa však prejavuje iba v dvoch (prvej a tretej) z piatich⁴⁸ lexíí: 1. najvyvinutejšia živá bytosť schopná myslieť, hovoriť, pracovať a smiať sa; 2. bližšie neurčená osoba, niekto, ktokoľvek, každý; 3. ľudská bytosť s dobrými vlastnosťami, ľudský, humánny tvor; 4. mužská osoba, chlap; 5. *človeče* pri zvolaní, upozornení, oslovení, výzve a pod. (dôverne, karhavo, vyčítavo a pod.).

Používanie lexémy *človek* v niektorých kontextoch teda pomenúva iba osobu mužského pohlavia de facto implikujúc, že osoba ženského pohlavia s týmto pomenovaním identifikovaná byť nemôže (porov. aj Sokolová 2000, s. 444). Pochopiteľne, to je možné pozorovať priamo v súvislosti s lexiou „mužská osoba, chlap“, ale čiastočne aj v rámci lexíí „bližšie neurčená osoba, niekto“ a „pri zvolaní, upozornení“ (vokatív *človeče*).

Ďalšie lexémy patriace k epicenám, v tomto prípade už bez lexíí pomenujúcich denotát konkrétneho biologického pohlavia, sú napr. *subjekt*, *jednotlivec*, *jedinec*,

⁴⁶ Lexému *zlatokopka* možno interpretovať tiež ako kompozitum *zlato*, *kopať* → *zlatokopka*.

⁴⁷ Lexéma pomenujúcu mužskú osobu sekundárny význam nenadobudla, okrem absencie v skúmaných lexikografických dielach ju nateraz nie je možné potvrdiť ani korpusovým vyhľadávaním.

⁴⁸ Relevantných v tomto kontexte, t. j. takých, ktoré fungujú ako pomenovanie osoby (SSSJ-2006).

osobnosť, bytosť či *hlava*. V prípade niektorých epicen ide o monosémické lexémy (*jednotlivec, jedinec*⁴⁹), ďalšie sú polysémické, pričom všetky ich lexie je možné považovať za epicená (*osobnosť, bytosť*), v niektorých prípadoch majú takýto charakter iba niektoré lexie (*hlava* „človek ako jedinec“ a „vedúca al. zodpovedná osoba v istom spoločenstve“, *subjekt* „nositeľ vlastností, činností, zážitkov, jednotlivec, jedinec“).

Odzrazom fungovania gramatického rodu v slovenčine ako protikladu k prirodzenému rodu je aj existencia epicen-neutier. Lexémy *individuum* v oboch svojich významoch „*kniž. al. odb. jednotlivec, jedinec*“ a „*obyč. pejor. človek (vzbudzujúci nevôľu), kreatúra*“ a *stvorenie* s významom „*obyč. expr. stvorená bytosť; ľudský tvor, osoba*“ fungujú ako epicená, ich špecifikom je registrová či expresívna motivovanosť. To je pravdepodobne možné čiastočne vnímať aj ako dôsledok gramatického rodu týchto lexém – pomenúvanie osôb lexémami stredného rodu je samo osebe príznakové,⁵⁰ hoci by sa paradoxne z pohľadu súčasných snáh o používanie rodovo neutrálneho jazyka mohlo javiť ako vhodné.

Okrem epicen-neutier v slovenčine fungujú aj ďalšie všeobecné pomenovania osôb, ktoré sa vyhodnocujú ako príznakové. Ide predovšetkým o špecifickú skupinu väčšinou sémanticky utvorených pomenovaní, kde sa sekundárny personálny význam odvodzuje od primárneho významu označujúceho rozprávkové, nadprirodzené bytosti či zvieratá. Tieto lexémy možno považovať za epicená, keďže rovnako pomenúvajú denotát bez ohľadu na jeho pohlavie, napr. *beštia*⁵¹, *kreatúra, netvor, obluda, príšera, zver*. Primárne významy týchto lexém sa metaforicky prenášajú na osoby, pričom tieto lexie „preberajú“ expresivitu primárnych lexíí (*beštia, kreatúra, netvor*) alebo k nadobudnutiu expresivity dochádza pri utvorení nového významu (*obluda, príšera*). V rámci korpusových výskytov sa jednoznačne potvrdzuje ich epicenický status, i keď jednotlivé lexémy vykazujú prirodzene vyššiu frekvenciu v kontextoch, kde sa gramatický rod substantíva zhoduje s biologickým pohlavím denotátu.⁵²

Za epicenum možno považovať aj lexému *anjel* – ďalšiu sémanticky utvorenú lexíu, ktorej personálny význam stavia na metaforickej zmene významu z nadpriro-

⁴⁹ V súlade so spracovaním v SSSJ-2011 považujeme význam „jednotlivý živočích alebo rastlinný organizmus“ za homonymný.

⁵⁰ Výnimku tvoria pomenovania nedospelých osôb – lexémy pomenávajúce deti sú typicky stredného rodu (porov. zoznam pomenovaní osôb vyexcerpovaný z KSSJ, Micháľková 2009).

⁵¹ V hesle *beštia* v SSSJ-2006 sa uvádza aj lexia s personálnym významom „*expr. prefikane, vypočítavo konajúca žena (často ako nadávka)*“, ktorú, samozrejme, nemožno považovať za epicenum, keďže jednoznačne pomenúva denotát na základe biologického pohlavia.

⁵² Na ilustráciu uvádzame niekoľko príkladov lexém z uvedenej skupiny, v ktorých sa gramatický rod nezhoduje s pohlavím denotátu: *Tvrdil, že nie je žiadna beštia a nikomu nechcel ublížiť, tobôž nie vlastným vnukom.*; *Prešlo niekoľko storočí a rímske cisárstvo sa po panovaní takých kreatúr ako Nero či Caligula čoraz viac podobá rozvrátenej „dekadentnej“ gréckej kultúre.*; *Je to netvor. Zabila ti dcéru.*; *Jeho otec bol obluda.*; *Príšery ako on sa nemenia.*

dzenej bytosti so špecifickými vlastnosťami na osobu. Napriek mužskému gramatickému rodu sa tieto lexémy – hoci v nepopierateľne menšej miere – používajú ako epicená aj na pomenovanie ženských osôb, porov. napr. korpusové doklady *Vari je táto žena anjel, ktorého mu zoslalo samo nebo ako odmenu za všetko zlé, čím v živote musel prejsť?*; *Žena mala byť „domáci anjel“, „strážkyňa kozuba“*; *Mladý, ženy nie sú anjeli, ženy sú potvory*.

Ako sa ukazuje, lexie, ktorých personálny význam je výsledkom sémantického (metaforického) prenosu, sa môžu stať epicenami práve v dôsledku významovej zmeny z nereálnej, fantazijnej bytosti na pomenovanie osoby. Pri transformácii nepersonálneho, resp. špecifického personálneho významu na personálny význam je nadobudnutie epicenického charakteru jednoduchšie, keďže v prípade primárnej lexie nie je pohlavie denotátu natoľko závažným významotvorným činiteľom.⁵³

Za epicená možno tiež považovať lexémy pomenújúce osoby na základe špecifických charakteristík – *génus*, *hviezda* či *celebrita*. Z korpusových dát vyplýva jednoznačná prevaha výskytov lexémy *génus* v kontextoch, kde sa používa na pomenovanie denotátu mužského pohlavia. To je pravdepodobne možné pripísať jednak tomu, že ide o maskulínium, niekoľkonásobne vyššie zastúpenie tejto lexémy vo funkcii pomenovania denotátu mužského pohlavia však môže súvisieť aj s potenciálnou existenciou lexikálnej medzery. Epicenický charakter mohlo toto pomenovanie teda nadobudnúť ako dôsledok vyrovnania sa s existujúcou lexikálnou medzerou, t. j. absenciou feminatíva **génuska*. Tento status lexémy *génus* vyplýva aj z výskytov *ona je vo varení génus*; *označovali ju za génia*; *každá z nich vyznievala ako génus*; *tá žena bola génus*.

V prípade lexém *hviezda* a *celebrita* je ich epicenický charakter jednoznačnejší. Z korpusovej sondy síce nie je možné získať presné údaje⁵⁴ o frekvencii lexémy v súvislosti s konkrétnym denotátom mužského či ženského pohlavia, na základe manuálneho triedenia výskytov na prvých piatich stranách však možno pozorovať, že lexéma *hviezda* je v 25 prípadoch pomenovaním mužskej (napr. *Mužstvo posilnila aj hviezda Neapolu Marek Hamšík*; *Mike bol tiež hviezda*.) a v štyroch prípadoch pomenovaním ženskej osoby (napr. *Má z našich žien najzvučnejšiu súperku – ame-*

⁵³ Táto skutočnosť však nie je univerzálne platná, porov. lexémy ako *bosorka*, *ježibaba*, *siréna*, *striga*, *vila* a pod., kde je viazanosť gramatického rodu na „pohlavie“ nereálnych bytostí veľmi silná (všetky uvedené lexémy fungujú ako pomenovania ženských osôb buď s lexikálnou medzerou na strane pomenovania mužskej osoby, alebo sa pomenovanie mužskej osoby slovotvorne utvára v smere feminínium → maskulínium). K špecifickým prípadom vzniku maskulínativ v slovenčine porov. Sokolová (2000).

⁵⁴ Práve vzhľadom na nemennosť gramatického rodu epicen nie je možné využiť filtrovanie na základe tagovania vyhľadávanej lexémy. Iné kritériá vyhľadávania, napr. obmedzovanie kontextu lexémy, by priniesli iba čiastkovú informáciu o frekvencii použitia epicena v závislosti od pohlavia denotátu. Pri lexéme *hviezda* by adekvátnosť výsledkov navyše skresľoval aj jej polysémický status a absencia sémantickej anotácie korpusových textov.

rickú hviezdu Rubinovú.; Oscarová hviezda 25 ročná Kate Winsletová to s chudnutím myslí vážne.). Zhoda gramatického rodu lexémy a biologického pohlavia denotátu sa teda v tomto prípade jednoznačne neuplatňuje, nevplyva ani na preferenciu používania tejto lexémy na pomenovanie denotátov ženského pohlavia.

Približne rovnaký pomer sa manuálnym triedením potvrdzuje aj v prípade epice *celebrita*. 30 výskytov má lexéma ako pomenovanie denotátu mužského pohlavia (napr. *Alice Cooper je nielen hudobníkom, je aj hercom, golfovou celebritou, majiteľom reštaurácie.; Je z neho mediálna celebrita.*) a 12 výskytov sa viaže na denotáty ženského pohlavia⁵⁵ (napr. *Ďalšou celebritou, ktorej Luciine šaty padli do oka, je aj Andrea Verešová.; Hiltonová je tvrdo potrestaná najmä preto, lebo je známou celebritou.*).

Epicená vo všeobecnosti nemožno v slovenčine považovať za frekventovaný prejav rodovej asymetrie. Aj v relatívne obmedzenom počte týchto jednotiek sú lexémy, ktorých epicenický status nie je absolútny, resp. sa viaže iba na niektoré lexie.

7. ZÁVER

Výskum rodových symetrií a asymetrií v lexike umožňuje sledovať, akými spôsobmi jazykové spoločenstvo premieta svoje postoje k mužom a ženám v rôznych oblastiach života do ich pomenovania (alebo do absencie pomenovania). Hoci absolútna väčšina lexikálnej zásoby pomenujúcej osoby je v súčasnosti rodovo symetrická, sledujúc emancipačné trendy, ktoré za posledných sto rokov urobili zo žien plnohodnotnú súčasť všetkých oblastí spoločnosti, rodová asymetria ako prejav pretrvávania istých vžitých ideí a stereotypov o mužoch či ženách sa naďalej objavuje v istých typických skupinách pomenovaní. Prezentovaná štúdia ponúka krátku sondu do problematiky rodových asymetrií. Okrem typológie asymetrií a faktorov, ktoré ovplyvňujú ich existenciu, sa v nej analyzujú príklady rodových asymetrií prostredníctvom komparácie ich lexikografického spracovania so situáciou v úze, ilustrovanou korpusovými dokladmi. Hlavným cieľom tejto minisondy bolo načrtnúť, akým spôsobom sa neustále narastajúca prítomnosť a „viditeľnosť“ žien v spoločenskom priestore (ako protiklad tradične vymedzovaného domáceho, rodinného priestoru) premieta do vyrovnávania pôvodne existujúcej rodovej asymetrie v jazyku. Rovnako si však všima aj prípady, keď je rodová asymetria výsledkom absencie pomenovania mužskej osoby, čo ponúka ucelenejší obraz o sociálnej percepcii mužov a žien, ich úlohách v spoločnosti, očakávaniach, ktoré sú kladené na ich výzor, správanie či vlastnosti. Na základe analýzy niekoľkých konkrétnych skupín pomenovaní možno konštatovať, že rodová asymetria pri pomenovaní osôb, ktorá existuje ako dôsledok

⁵⁵ Pri triedení výsledkov sme použili pozitívny filter na základe vyhľadávania singulárnych tvarov lexémy. Plurálové tvary sme vylúčili vzhľadom na problémy s identifikovaním biologického pohlavia denotátu v niektorých konkrétnych kontextoch.

pôsobenia sociálnych faktorov, typicky vzniká na základe stereotypizácie správania a vlastností pripisovaných mužom a ženám. Rodové asymetrie, predovšetkým lexikálne medzery, sa objavujú ako dôsledok stereotypizácie pozitívne a rovnako aj negatívne hodnotených vlastností, schopností či správania. Ak sa v pomenovaní konceptualizujú vlastnosti, správanie či predpoklady, ktoré sú pre opačné pohlavie z pohľadu spoločnosti irelevantné⁵⁶, vzniká lexikálna medzera. Ako však ukázalo viacero „asymetrických“ lexém v rámci našej minisondy, pôvodné asymetrie, ako ich naznačujú staršie lexikografické zdroje, sa v novších slovníkoch, resp. v úže postupne zaplňajú. V prípade sociálnych faktorov pri pomenovaní osôb dochádza k oslabovaniu, resp. strate vplyvu na jazykové spoločenstvo. Pod vplyvom množstva sociálnych zmien sa prestávajú vnímať profesie, správanie či vlastnosti ako exkluzívne mužské či ženské – v tomto zmysle je posun k symetrii logickým zavŕšením desaťročia trvajúceho procesu rodového vyrovnávania lexiky. Je pravdepodobné, že v blízkej budúcnosti sa vplyv sociálnych faktorov na vznik rodových asymetrií ešte viac oslabí, vznik pomenovania osoby jedného či druhého pohlavia budú obmedzovať iba biologické či inštitucionálne faktory. O to významnejšou otázkou sa však stáva, ako tieto tendencie premietnuť aj do reálneho a funkčného používania rodovo vyváženého jazyka. Rodová špecifikácia, spôsob, ktorým sa slovenčina vyrovnáva s požiadavkou rodovej inklúzie, síce významne prispieva k redukcii výskytu rodových asymetrií na úrovni lexiky, ďalším krokom je však rodovo symetrické pomenovania adekvátne implementovať aj v úže snahou o uplatňovanie rodovo vyváženého jazyka.

Vyrovnávanie pôvodných rodových asymetrií je zásadnou otázkou aj pre lexicografiu. Ako ukázala aj naša minisonda, situácia v úže reprezentovaná korpusovými dokladmi nie vždy zodpovedá uvedeniu pomenovania v slovníku a naopak, lexémy zachytené v slovníku niekedy vykazujú počty výskytov na hranici okazionálnosti. Jedným z možných riešení je v týchto prípadoch akési programové uvádzanie pomenovaní mužskej aj ženskej osoby (pri slovotvornom vzťahu v jednom hesle s prihniedzdaným feminatívom) aj v prípade, že korpusové databázy aktuálne výskyt oboch pomenovaní potvrdzujú iba nízkym počtom dokladov. Ako vhodné sa toto riešenie zatiaľ ukazuje v prípade slovníka spracúvajúceho neologickú lexiku, kde aj samotné pomenovanie mužskej osoby môže byť v korpusových zdrojoch zastúpené len obmedzeným počtom výskytov⁵⁷, ako to vyplynulo aj z analýzy rodových symetrií a asymetrií v skupine neologizmov (Kocanová 2022). Práve pre tieto obmedzenia nateraz ani nie je celkom možné spoľahlivo opísať stav (a)symetrie pomenovaní osôb v neologickej lexike.

⁵⁶ Čiže o nich spoločnosť typicky uvažuje iba v súvislosti s jedným z pohlaví, u druhého ich vníma ako nepodstatné, resp. neexistujúce.

⁵⁷ Napr. lexémy *doménový pirát*, *kontestátor*, *kyberzlodej*, *protiglobalista*, *sexuálny turista*, *steno-lezec* majú v korpusových databázach iba do 5 výskytov.

Keďže aj predložená štúdia vychádza iba z obmedzeného počtu príkladov, na komplexné posúdenie tejto problematiky bude potrebný rozsiahlejší výskum lexém pomenúvajúcich osoby, pokrývajúci atemporálnu aj neologickú lexiku. Okrem skúmania asymetrií bude takáto analýza navyše môcť slúžiť ako základ pre komplexný výskum tvorenia a fungovania pomenovaní ženských osôb (a osobitne feminatív) v slovenčine.

Literatúra

- BENKO, V. (2014). Aranea: Yet Another Family of (Comparable) Web Corpora. In: P. Sojka – A. Horák – I. Kopeček – K. Pala (eds.): *Text, Speech and Dialogue. 17th International Conference, TSD 2014, Brno, Czech Republic. Proceedings. LNCS 8655*. Switzerland: Springer, 257 – 264.
- BETTINSOLI, M. L. – SUPPES, A. – NAPIER, J. L. (2020): Predictors of attitudes toward gay men and lesbian women in 23 countries. In: *Social Psychological and Personality Science*, 11/5, 697 – 708. doi: 10.1177/1948550619887785.
- BOSSON, J. – VANDELLO, J. A. – BUCKNER, C. E. (2018): *The Psychology of Sex and Gender*. Los Angeles: SAGE Publications.
- BURTON, V. S. – CULLEN, F. T. – EVANS, D. – FIFTAL ALARID, L. – DUNAWAY, R. G. (1998): Gender, Self-control and Crime. In: *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 35/2, 123 – 147.
- BUZÁSSYOVÁ, K – JAROŠOVÁ, A. (eds.) (2006): *Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. Bratislava: Veda.
- CVIKOVÁ, J. (ed.) (2015): *Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka. Národný projekt Inštitút rodovej rovnosti*. Dostupné na: http://www.ruzovymodrysvet.sk/chillout5_items/1/6/0/1/1601_5755f0.pdf. (cit. 28. 9. 2022).
- CVIKOVÁ, J. – JURÁŇOVÁ, J. (2015): Význam a možnosti používania rodovo vyváženého jazyka. In: Cviková, J. (ed.): *Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka. Národný projekt Inštitút rodovej rovnosti*. Dostupné na: http://www.ruzovymodrysvet.sk/chillout5_items/1/6/0/1/1601_5755f0.pdf. (cit. 25. 9. 2022).
- DICKINS, T. (2001): Gender differentiation and the asymmetrical use of animate nouns in contemporary Czech. In: *Slavonic and East European Review*, 79/2, 212 – 247.
- ENDENDIJK, J. J. – VAN BAAR, A. L. – DEKOVIČ, M. (2019). He is a Stud, She is a Slut! A Meta-Analysis on the Continued Existence of Sexual Double Standards. In: *Personality and Social Psychology Review*, 24/2, 163 – 190. doi: 10.1177/10888683198913.
- FURDÍK, J., (2004): Slovenská slovotvorba. Teória, opis, cvičenia. M. Ološtiak (ed.). Prešov: Náuka.
- GARABÍK, R. – WACHTARCZYKOVÁ, J. (2022): Gender asymmetry of Visegrád group languages as reflected by word embeddings. In: *Jazykovedný časopis*, 73/3, 354 – 379.
- GIORDANO, P. C. – CERNKOVICH, S. A. (1997): Gender and antisocial behavior. In: Stoff, D. M. – Breiling, J. – Maser, J. D. (eds.): *The Handbook of Antisocial Behavior*. New York: John Wiley and Sons, 496 – 510.
- HELLINGER, M. – BUBMANN, H. (2015): Gender across languages: The linguistic representation of women and men. In: Hellinger, M. – Motschenbacher, H. (eds.): *Gender Across Languages*. Volume 4. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1 – 25.
- IVANOVÁ, M. (2019): Identita, kultúra, slovníky: slovenčina v zrkadle súčasnej lexikografie. In: Pekařovičová, J. – Vojtech, M. (eds.): *Studia Academica Slovaca 48. Prednášky 55. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Univerzita Komenského, 45 – 64.
- JAROŠOVÁ, A. (ed.) (2015). *Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N*. Bratislava: Veda.

- JAROŠOVÁ, A. (ed.) (2021): *Slovník súčasného slovenského jazyka. O – Pn*. Bratislava: Veda.
- JAROŠOVÁ, A. – BUŽÁSSYOVÁ, K. (eds.) (2011): *Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. Bratislava: Veda.
- KAČALA, J. – PISÁRČIKOVÁ, M. – POVAŽAJ, M. (eds.) (2003): *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda.
- KEDRON, K. (2014): *Genderové aspekty ve slovanské frazeologii (na materiálu běloruštiny, polštiny a češtiny)*. Praha: Karolinum.
- KOCANOVÁ, M. (2022): *Rodové symetrie a asymetrie v neologickej lexike*. [Diplomová práca.] Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.
- KYSELOVÁ, M. – WOJNAROVSKA, A. – DOHNALOVÁ, K. (2021): Porovnanie postojov slovenských, poľských a českých hovoriacich k rodovo (ne)vyváženému jazyku v marketingovej komunikácii. In: Stričević-Kovačević, Z. – Kursar Vuksanović, M. (eds.): *Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 25 godina slovastike u Zagrebu. Međunarodni znanstveni skup povodom 25 godina svakistike u Zagrebu 06.12.2019-07.12.2019*. Záhreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 261 – 271.
- LAWSON, T. – GARROD, J. (2001): *Dictionary of Sociology*. Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers.
- LEFKOWITZ, E. S – SHEARER, C. L – GILLEN, M. M. – ESPOSITO-HERNANDEZ, G. (2014): How Gendered Attitudes Relate to Women's and Men's Sexual Behaviors and Beliefs. In: *Sexuality & Culture*, 18/4, 833 – 846. doi: 10.1007/s12119-014-9225-6.
- MAJTÁN, M. et al. (eds.) (1994): *Historický slovník slovenského jazyka. A – J*. Bratislava: Veda.
- MICHÁLKOVÁ, M. (2009): *Gender Asymmetries in Slovak Personal Nouns: dissertation*. The Ohio State University.
- MICHÁLKOVÁ, M. (2014): *Insights into Gender A/Symmetry in Slovak*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. Dostupné na: <https://www.publib.sk/web/pdf/web/viewer.html?file=/web/kniznica/elpub/dokument/Michalkova1/subor/9788055511856.pdf>. (cit. 2. 1. 2023).
- MOLNÁR SATINSKÁ, L. – VALENTOVÁ, I. (2016): *Jazykovedné štúdie XXXIII. Prechýľovanie: áno – nie?* Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- OLOŠTIAK, M. – REŠOVSKÁ, S. – GIANITSOVÁ, L. (2021): Jazyková zmena, neologizmy a prameň ich skúmania. In: Mücsková, G. – Muziková, G. (eds.): *Jazyková zmena a prameň jej skúmania*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 207 – 221.
- PECIAR, Š. (ed.) (1959 – 1968): *Slovník slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- PETRÁČKOVÁ, V. – KRAUS, J. (eds.) (2005): *Slovník cudzích slov (akademický)*. Prekl. Balážová, L. – Bosák, J. et al. 2., doplnené a prepracované vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá.
- RIPKA, I. (ed.) (1994): *Slovník slovenských nárečí I. A – K*. Bratislava: Veda.
- ROPER, C. (2023): Political correctness. In: *Encyclopaedia Britannica*. Dostupné na: <https://www.britannica.com/topic/political-correctness> (cit. 20. 2. 2023).
- SARRE, R. – DAY, A. – LIVINGS, B. – MALVASO, C. (2021): *Men are more likely to commit violent crimes. Why is this so and how do we change it?* Dostupné na: <https://findanexpert.unimelb.edu.au/news/16315-men-are-more-likely-to-commit-violent-crimes-why-is-this-so-and-how-do-we-change-it%3F> (cit. 3. 6. 2023).
- SOKOLOVÁ, M. (2000): Jazyk ako zrkadlo sociálneho postavenia ženy a muža. In: Tokárová, A. (ed.): *Sociálna práca – ľudské práva – vzdelávanie dospelých. Zborník referátov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou, Prešov 24. a 25. 11. 1998*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 436 – 447.
- SOKOLOVÁ, M. – JAROŠOVÁ, A. (eds.) (2022): *Ortograficko-gramatický slovník slovenčiny. A – Ž (používateľská verzia Slovníka súčasného slovenského jazyka)*. Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/>.
- ŠPANKO, S. (2019): *Výhodnotenie štatistických ukazovateľov kriminality za rok 2019*. Dostupné na: <https://www.minv.sk/?policia&subor=363249> (cit. 3. 6. 2023).

- ŠTEFANÁKOVÁ, J. (2021): Rodová symetria v slovenských publicistických textoch na pozadí medzinárodnej politiky zameranej na inkluzívny/rodovo vyvážený jazyk. In: *Slovenská reč*, 86/3, 292 – 327.
- URBANCOVÁ, L. (2019): Rodovo vyvážený jazyk v sociálno-politickom kontexte. In: *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie IV., zborník príspevkov zo 4. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie, Bratislava, 20. 6. 2019*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 376 – 387.
- URBANCOVÁ, L. (2021): Rodovo vyvážená slovenčina. In: *Styl jako kategoria badawcza języków, tekstów i kultur słowiańskich 1*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela – Belianum, 158 – 166.
- URBANCOVÁ, L. (2022): Rodovo vyvážená slovenčina v súčasnej spoločnosti. In: *Gender a výzkum*, 23/2, 41 – 61. doi: 10.13060/gav.2022.018.
- VALDROVÁ, J. (2018): *Reprezentace ženství z perspektivy lingvistiky genderových a sexuálních identit*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- VOJTEKOVÁ, M. (2022): Nové feminatíva v poľskom jazyku. In: *Slavica Slovaca*, 57/1, 21 – 32.
- VUŽŇÁKOVÁ, K. (2006): Slovtvorné (onomaziologické) kategórie a slovtvorný význam derivátov a kompozít v slovenčine. In: *Jazykovedný časopis*, 57/1, 13 – 32.
- WACHTARCZYKOVÁ, J. – GARABÍK, R. (2016): Interlingválne faktory pri prechýľovaní cudzojazyčných ženských priezvisk v slovenčine. In: *Slovenská reč*, 81/3 – 4, 5 – 6, 174 – 189, 321 – 344.

Internetové zdroje

- [1] SLOVENSKÝ NÁRODNÝ KORPUS – prim-10.0-public-all. (2022). Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV. Dostupné na: <https://korpus.juls.savba.sk> (cit. 24. 5. 2023).
- [2] ARANEA – Araneum Slovaca VI Beta Maximum (2022). Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV. Dostupné na: <http://aranea.juls.savba.sk/> (cit. 17. 8. 2023).

ANALYSING ACCURACY OF SLOVAK LANGUAGE LEMMATIZATION AND MSD TAGGING

Radovan Garabík – Denis Mitana

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

Panská 26, Bratislava

E- mail: radovan.garabik@kassiopeia.juls.savba.sk, denis.mitana@korpus.juls.savba.sk

GARABÍK, R. – MITANA, D. (2023): Analysing Accuracy of Slovak Language Lemmatization and MSD Tagging. In: *Slovenská reč*, 88/2, 129 – 140.

Abstract: Lemmatization and morphological tagging is an indispensable step in Slovak corpus linguistics. In this article, we evaluate two state-of-the-art Slovak language lemmatizers and MSD taggers. One is based on MorphoDiTa and the other is based on spaCy. We measured accuracy on the test subset of manually lemmatized and MSD annotated corpus and found that the combination of lemma and tag achieved 93.5% accuracy with MorphoDiTa, and 95.6% accuracy with spaCy. Most of the errors occurred in disambiguating MSD tags for homonymous uninflected parts of speech such as particles, conjunctions, and adverbs, and in disambiguating singular masculine inanimate nominative and accusative. In these cases, spaCy shows a noticeable improvement over MorphoDiTa, likely due to a better exploitation of the context of the words.

Keywords: lemmatization, MSD tagging, POS tagging, Slovak.

Article in brief:

- We analyze the accuracy of automatic lemmatization and morphosyntactic description of Slovak using two taggers, MorphoDiTa and spaCy.
- The accuracy of lemma + morphosyntactic tag is 93.5% for MorphoDiTa, 95.6% for spaCy.
- The accuracy of lemmatization is 99% for MorphoDiTa, 98.2% for spaCy.

Článok v skratke:

- Príspevok analyzuje presnosť automatickej lematizácie a morfolologickej anotácie slovenčiny použitím dvoch nástrojov, MorphoDiTa a spaCy.
- Presnosť kombinovanej lematizácie a morfolologickej anotácie je 93,5 % pre MorphoDiTa, 95,6 % pre spaCy.
- Presnosť lematizácie je 99 % pre MorphoDiTa, 98,2 % pre spaCy.

1. INTRODUCTION

Slovak, as a “typical” Slavic language, belongs to the group of moderately inflected languages. It has three or four genders and two grammatical numbers, which interact with the inflections in somewhat complex and unpredictable ways. Inflections are primarily realized by suffixes, but they exhibit numerous irregularities. One suffix encodes several grammatical categories, and the same suffix often reflects unrelated features. In other words, Slovak is a typical inflectional language that is not amenable to heuristic analysis.

Due to the nature of Slovak inflections, lemmatization is often an essential step in various text processing tasks, such as full-text search. Moreover, full morpho-syntactic analysis or description (MSD) serves as the core of corpus linguistic research. Although simpler part-of-speech tagging (POS) is sometimes used, it is less useful for Slovak compared to morphologically simpler languages. In this article, we will use the term *tagging* to describe the process of automatically assigning morphosyntactic tags to individual word forms, including disambiguating possible multiple interpretations.¹

Representative Slovak language corpora (Slovenský národný korpus 2020; Benko 2014) typically rely on lemmatization and MSD tagging using a morphological database developed at the Ľ. Štúr Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences, along with the MorphoDiTa tagger (Straková et al. 2014), which has been trained on a manually annotated Slovak language corpus^[1]. Due to the vital role of lemmatization and MSD tagging in the field of Slovak corpus linguistics, it is important to acknowledge its limitations and recognize achievable levels of accuracy. However, to the best of our knowledge, no systematic evaluation has been published to date, though some preliminary and partial results were presented in Garabík – Mitana (2022). There were also internal evaluations conducted on previous versions of the morphological database, manually annotated corpus and MorphoDiTa. We want to address the situation by describing the current state of the lemmatization and MSD tagging, and by evaluating the accuracy of various common usage scenarios.

In corpus linguistics, the most frequently used outputs for moderately inflected languages are either lemma or lemma+MSD. In certain situations, users are also interested in case-insensitive lemmas.

1.1. MORPHOLOGICAL DATABASE

The morphological database forms the basis of subsequent linguistic analysis and comprises triplets of word form, lemma, and a morphological tag. At the time of writing, the database used for training MorphoDiTa consists of 3 816 295 entries (i.e. distinct word-lemma-MSD combinations), 114 634 unique lemmas, and 1 330 039 unique wordforms.

As anticipated, there are numerous words (potentially unlimited) absent from the database, and any sufficiently accurate tagger should take into account these words. If feasible, the tagger should make an effort to determine a plausible lemma and a MSD for them. This process is sometimes referred to as *guessing*. In the article,

¹ Some authors divide the process into two steps: “tagging” which assigns all possible or plausible combinations of lemma+MSD tag to the word, and the disambiguation, which selects the correct combination. For the sake of simplicity, we use the term *tagging* to refer to both steps.

we will refer to the word forms absent from the morphological database as out-of-vocabulary words, or OOV (words).

1.2. MANUALLY ANNOTATED CORPUS

Manually annotated (i.e. lemmatized and morphologically tagged) corpus *r-mak-6.0* comprises 1 199 793 tokens (137 505 unique, case sensitive), 55 090 unique lemmas, and 1354 unique morphosyntactic tags^[1]. The corpus is composed of 30.5% journalistic, 50.5% fiction, 19.0% professional (scientific, technical) texts, in 720 documents, 77 671 sentences. For the purpose of training the taggers, the corpus was randomly divided with stratification over documents into *train*, *dev*, and *test* segments. The *train* segment contains 62 136 sentences, 959 737 tokens; the *dev* segment 7 767 sentences, 120 984 tokens; the *test* segment 7 768 sentences, 119 072 tokens.

1.3. MORPHODITA

MorphoDiTa: Morphological Dictionary and Tagger is an open-source tool for morphological analysis of natural language texts. It performs morphological analysis, morphological generation, tagging, and tokenization. The tool is available as both a standalone application and a library and comes with pre-trained linguistic models (Straková – Straka – Hajič 2016). While initially developed for Czech language lemmatization and tagging, MorphoDiTa is language independent (at least for languages of similar inflectional complexity).

MorphoDiTa has been widely utilized in Slovak language corpora, and a web interface has been developed to provide users with access to lemmatization and tagging (Garabík – Bobeková 2021). Evaluating various experiments with the tagger features (such as combinations of capitalization, word forms, lemmas, and parts of tags) lead to re-using the feature file used for the Czech model. This result is not surprising given the similarities of Czech and Slovak.

MorphoDiTa contains a statistical guesser for OOV words, trained on suffixes. We do not use prefixes for training the guesser (their function in Slovak morphology is mostly limited to superlatives, verb negation, and is connected to the verbal aspect). The training process of the guesser considers all the words in the training data, with configurable maximum suffix length (the suffix alone is used for training the guesser) and number of rules per suffix. We selected maximum suffixes of length at most 3, and 8 rules per suffix – these parameter give the best accuracy for Slovak, although the differences compared to other close values are only marginal.

To improve the accuracy of the guesser on real-world texts, we postprocess the guesser output and filter the list of possible lemmas to prefer tokens that appeared (as raw word forms) at least once in the corpora *prim-9.0-juls-sane* and *Araneum*

Slovacum IV Maximum (Benko 2014). We use a bloom filter to store the information about the word forms from the corpora in a space-efficient and performance favourable way. We also include several heuristic rules to filter out implausible combinations of lemmas and tags (e.g. if the word does not start with the prefix *naj-* we remove the tags indicating a superlative from the list of possible tags, or if the word does not start with the prefix *ne-* we remove the tags indicating a negated verb) and directly assign tags for numbers (written in Arabic digits), punctuation, and symbols.

1.4. SPACY

SpaCy^[2] is an open-source tool for Natural Language Processing (NLP). It encompasses various components for Named Entity Recognition, Part-of-Speech tagging, dependency parsing, sentence segmentation, text classification, lemmatization, MSD tagging, entity linking, and more. Additionally, spaCy is language-independent and available as a Python package, offering support (in various levels of completeness) for over 72 languages.

SpaCy is a production-ready NLP library that comes with state-of-the-art NLP architectures such as the Transformer. It is easily extensible with custom components, and allows users to utilize custom models in the most frequently used deep learning frameworks like PyTorch and TensorFlow. Furthermore, it provides an easy to use training system, as well as model packaging and deployment.

As for the Slovak language, spaCy official support is limited to stop words and lexical attributes for general numerals. However, one online tool (Wencel 2021) is available that performs tokenization, MSD tagging, and dependency parsing. Regrettably, this tool is not described in detail and is unavailable as a free-to-use model in spaCy.

We deploy only MSD tagging and lemmatization components. For the morphological analysis component, we used the Transformer architecture based on the pre-trained multilingual BERT language model (Devlin 2019). Specifically, we used a *bert-base-multilingual-uncased* model that has 110 million parameters and 12 layers where each layer has 12 attention heads. We finetuned the model for the MSD tagging task on the *train* segment of the manually annotated corpus. We also optimized the model hyperparameters on the *dev* segment of the corpus (see section 1.2.).

The lemmatization component is not trainable and thus is rule-based only. The rules applied are as follows, in this order:

1. If a given pair of word form and MSD tag is in the morphological database (see Section 1.1.), then use the assigned lemma.
2. Try to lemmatize a given pair of word form and MSD tag using the morphological suffix database.

To improve accuracy, we use postprocessing to assign tags directly for numbers, punctuation, and other symbols, following the same methodology as used in the Slovak MorphoDiTa tagging.

2. TRAINING AND EVALUATION

2.1. MORPHODITA

We present a summary of the accuracy of MorphoDiTa output in Table 1. For the subsequent tables, we take our evaluation on the lemma+MSD accuracy² as the baseline, with error rate defined as $errorrate = 1 - accuracy$. To indicate the change in error rate, we express it as a percentage reduction of the original error rate. A positive number thus means an improvement, while a negative number indicates a decrease in accuracy.

This provides the reader with an immediate overview of the changes in tagging errors depending on the output we measure. In the subsequent tables, the part of speech (POS) refers to the word’s part of speech without any other grammatical categories (this is indicated by the first character of the MSD in the Slovak tagset we use).

Table 1: Accuracy of various (lemma, case insensitive lemma, MSD, POS, lemma+MSD, lemma+POS, case insensitive lemma+MSD) token annotations by Slovak MorphoDiTa. The entry in boldface is, in the authors’ opinion, the most relevant one for linguistic purposes and serves as a baseline throughout the article. The accuracy was measured on the *test* segment of the manually annotated corpus (7 768 sentences).

	<i>accuracy</i>	<i>error rate</i>	<i>error rate decrease [%]</i>
Lemma only	0.9824	0.0176	73.0
Lemma (case insensitive) only	0.9895	0.0104	83.8
MSD only	0.9419	0.0581	10.6
POS only	0.9806	0.0194	70.2
Lemma+MSD	0.9350	0.0640	0.0
Lemma (case insensitive) + MSD	0.9403	0.0597	8.2
Lemma+POS	0.9687	0.0313	51.9

To estimate the role of the size of the morphological database, we select only OOV (as defined in section 1.1.) words and see the accuracy of the statistical guesser, described in Table 2. We observe that there remains a significant scope for accuracy improvement through the implementation of postprocessing or normalisation of lemma casing, which is indeed one of the planned features of the Slovak tagging process.

² Here, MSD is the complete morphosyntactic tag, as assigned by the tagging process and as used in several major Slovak corpora.

Table 2: Accuracy of various token annotations by Slovak MorphoDiTa, only word forms not present in the morphological database (OOV), as tested on the same *test* segment of the manually annotated corpus.

	<i>accuracy</i>
Lemma only	0.7760
Lemma (case insensitive) only	0.8824
Lemma+MSD	0.6503
Lemma (case insensitive)+MSD	0.7318

Since the assignment of disambiguated MSD tags and lemmas depends on the (tagged) context of the token, we cannot simply calculate the accuracy for the words present in the database. The presence of neighbouring OOV words might negatively affect the tagging. Therefore, we have created a filtered version of the *test* data, selecting only sentences where no OOV word appeared. The size of this data is 71 424 tokens, which represents 60% of the original *test* set. The accuracy of tagging is presented in Table 3, the error rate decrease is calculated with regard to the baseline (from Table 1). In a way, this represents an “ideal” achievable accuracy if we continue improving the coverage of the morphological database coverage indefinitely. However, extending the database also introduces additional homonymy, particularly for rare words and proper names.

Table 3: Accuracy of annotations by Slovak MorphoDiTa. No OOV words.

	<i>accuracy</i>	<i>error rate</i>	<i>error rate decrease [%]</i>
Lemma only	0.9909	0.0091	86.0
Lemma (case insensitive) only	0.9935	0.0065	90.1
MSD	0.9505	0.0495	23.9
POS	0.9848	0.0152	76.6
Lemma+MSD	0.9476	0.0524	19.5
Lemma (case insensitive)+MSD	0.9498	0.0502	22.8
Lemma+POS	0.9783	0.0217	66.6

2.1.1. Notable sources of errors (MorphoDiTa)

For the sake of brevity, we will focus on discussing only some of the significant sources of errors in the tagging process (in all the following text, we are working with the complete *test* set, i.e. including OOV words.). When analyzing the differences in POS tagging presented in Table 4, one noticeable source of errors is the (relative) inability to correctly distinguish between certain conjunctions (MSD tag O) and particles (MSD tag T). These differences account for 22.4% of the errors in POS assignment. Incorrect tagging of particles (tag T) as adverbs (tag D) and vice versa accounts for an additional 12.5% of errors. Erroneous tagging of nouns (tag S)

as foreign language elements (tag %) and vice versa accounts for additional 11.9% of the errors. The most notable examples of confusion between conjunctions and particles include words *a*, *ale*, *aj*. Confusion between particles and adverbs occurs with words *už* and *však*, where the distinction is purely syntactic or even semantic, often posing challenges even for trained linguists. To illustrate the impact, unifying the conjunctions and particles leads to an improvement in *lemma+MSD* accuracy from 0.9350 to 0.9393.

Examining the accuracy of MSD tags in Table 5, the most frequent error observed is once again the confusion between conjunctions (MSD tag O) and particles (MSD tag T), which accounts for 7.3% of the errors. This is followed by masculine inanimate nouns in the singular, where the errors are in incorrectly identifying the nominative and accusative cases (MSD tags SSis1 and SSis4), constituting 4.14% of the errors. In these cases, the nominative and accusative forms are morphologically identical. In total, errors in distinguishing the nominative and accusative cases, since they have an identical form, make up 22.7% of the errors in the tags.

Table 4: Notable sources of errors in POS tagging by Slovak MorphoDiTa. There are 2 309 errors in POS tagging.

<i>source of error</i>	<i>number of errors</i>	<i>ratio [%]</i>
O ↔ T	517	22.4
D ↔ T	288	12.5
% ↔ S	274	11.9
O ↔ P	154	6.7

Table 5: Notable sources of errors in MSD tagging by Slovak MorphoDiTa. There are 6 923 errors in MSD tagging.

<i>source of error</i>	<i>number of errors</i>	<i>ratio [%]</i>
O ↔ T	502	7.3
SSis1 ↔ SSis4	287	4.2
Dx ↔ T	285	4.1
SSns1 ↔ SSns4	136	2.0

2.2. SPACY

Similar to the previous evaluation, we summarise the accuracy of spaCy output in Table 6. As we can see, spaCy achieves higher accuracy in tagging. We suppose that more complex Transformer architecture handled a large number of output tags better. On the other hand, spaCy is worse in a lemmatization apparently due to the rule-based approach. Overall, for the combination of lemma+MSD, spaCy overcame MorphoDiTa.

Table 6: Accuracy of various token annotations by Slovak spaCy. The entry in boldface is a baseline for spaCy comparison.

	<i>accuracy</i>	<i>error rate</i>	<i>error rate decrease</i> <i>[%]</i>	<i>error rate decrease</i> <i>w.r.t. MorphoDiTa</i> <i>baseline [%]</i>
Lemma only	0.9823	0.0177	59.6	72.7
Lemma only (case insensitive)	0.9879	0.0121	72.4	81.4
MSD	0.9654	0.0346	21.3	46.8
POS	0.9847	0.0153	65.2	76.5
Lemma+MSD	0.9561	0.0439	0.0	32.5
Lemma (case insensitive)+MSD	0.9605	0.0395	10.2	39.3
Lemma + POS	0.9706	0.0294	33.1	54.8

2.2.1. Notable sources of errors (spaCy)

Upon examining Tables 7 and 8, it becomes evident that the primary sources of errors in POS and MSD tagging share similarities with those present in MorphoDiTa. Of these errors, the most frequent is the confusion between conjunctions (tag O) and particles (tag T). It is worth noting that in Slavic linguistics, particles are considered a separate part of speech for uninflected words that do not align with other POS categories and modify the meanings of the context, hence why particle identification does not quite fall under morphological distinctions, but rather a syntactic one.

One of the most relevant improvements that spaCy has over MorphoDiTa is its ability to disambiguate between singular masculine inanimate nominative (tag SSis1) and accusative (tag SSis4). Here, spaCy reduces the number of errors by two-thirds compared to MorphoDiTa. In this case, the accusative is indistinguishable from the nominative, and apparently the rather flexible word order in Slovak necessitates a better utilization of the context (or a larger context) to determine the correct case.

Table 7: Notable sources of errors in POS tagging by Slovak spaCy. There are 1 821 errors in POS tagging.

<i>source of error</i>	<i>number of errors</i>	<i>ratio [%]</i>
O ↔ T	469	25.8
D ↔ T	255	14.0
O ↔ P	164	9.0
% ↔ S	136	7.5

Table 8: Notable sources of errors in MSD tagging by Slovak spaCy. There are 4 119 errors in MSD tagging.

<i>source of error</i>	<i>number of errors</i>	<i>ratio [%]</i>
O ↔ T	453	11.1
Dx ↔ T	254	6.2
O ↔ PD	141	3.5
SSis1 ↔ SSis4	95	2.3

3. COMPARISON WITH OTHER MODELS AND LANGUAGES

In Table 9, we succinctly compare the accuracies between our Slovak models (*sk MorphoDiTa* and *sk spaCy*), Czech MorphoDiTa and state-of-the-art Czech lemmatization and MSD tagging models for different combinations of lemmas, MSD and POS tags (where available). Accuracy numbers for the state-of-the-art Czech models were taken from the MorphoDiTa manual and for the BERT from the study by Straka et al. (2019). In table 9, *sk* and *cs* denote Slovak and Czech languages, respectively. *cs BERT+WE+Flair* stands for Czech BERT model with word2vec and Flair embeddings (the best results). *cs BERT* (including morphological dictionary) is therefore probably the most directly comparable to our *spaCy* model (*sk spaCy*).

sk SlovakBERT result is from the study Pikuliak et al. (2022); for comparable purposes, the authors evaluated only the part of speech tagging accuracy. We emphasize that the accuracies of other models were obtained using different testing data (obviously in the case of the Czech models) and probably using slightly different methodologies. This should be taken into consideration when drawing conclusions from the results.

Table 9: Comparison of our models, SlovakBERT and the Czech models.

	sk MorphoDiTa	cs MorphoDiTa	sk spaCy	cs BERT	cs BERT+WE+Flair	sk SlovakBERT
Lemma	0.9824	0.9786	0.9823	0.9894	0.9898	
Lemma+MSD	0.9350	0.9506	0.9561	0.9751	0.9898	
Lemma+POS	0.9687	0.9766	0.9706			
POS	0.9806	0.9901	0.9847	0.9925	0.9934	0.9837
MSD	0.9419	0.9555	0.9654	0.9791	0.9805	

4. CONCLUSION

We calculated the accuracy of two state-of-the-art Slovak language lemmatizers and MSD taggers, one based on MorphoDiTa and the other one on spaCy. MorphoDiTa reaches 93.5% accuracy on the lemma+MSD combination; 96.9% on the lemma+POS, and if we are interested only in lemmas, the accuracy is 98.2%. Neglecting differences in case, the accuracy rises to 94.0% for the lemma+MSD, and 99.0% for the lemmas only. The previous numbers include words not present in the morphological database (OOV), these are lemmatized by a statistical guesser; if we limit ourselves to known words, the lemma+MSD accuracy will be 94.8%,

lemma+POS 97.8%, and lemmas 99.1%. SpaCy reaches 95.6% accuracy on the lemma+MSD combination, 97.1% on the lemma+POS, and 98.2% on lemmas only. Similar to MorphoDiTa, case insensitive accuracy on the lemma+MSD is 96.0% and 98.8% on the lemmas only. One of the most significant improvements of spaCy over MorphoDiTa is its ability to disambiguate between singular masculine inanimate nominative and accusative cases. This requires a better utilization of context to identify the correct case. It follows that spaCy can utilize the context better than MorphoDiTa, thanks to using the BERT model. In our future work, we plan to add postprocessing and normalization of lemma casing (so that the assigned lemma capitalization follows the “most likely” variant) and test new Slovak large language models.

The Slovak MorphoDiTa and the spaCy models are the de facto standards in lemmatization and MSD tagging of Slovak corpora at the Ľ. Štúr Institute of Linguistics (corpora of the Slovak National Corpus and other publicly available corpora). These corpora are extensively utilized in linguistic research throughout Slovakia. In this light, it is essential for corpus users to be aware of annotation accuracy and the prevalent sources of errors, in order to enhance the precision of their research or to take inaccuracies into account. This article aims to address this long-standing gap in Slovak corpus linguistics and provide a source of baseline accuracies for further analysis of NLP tools for Slovak.

SLOVENSKÉ RESUMÉ

V článku opisujeme a bližšie analyzujeme presnosť dvoch lematizátorov a morfológických taggerov pre slovenčinu, jedného používajúceho software MorphoDiTa a druhého spaCy.

MorphoDiTa dosahuje presnosť 93,5 % pre kombináciu lema + morfosyntaktická značka (tag); 96,9 % pre kombináciu lemy a slovného druhu, a ak určujeme iba lemmy, presnosť je 98,2 %. Pri zanedbaní rozdielov v malých a veľkých písmenách sa presnosť zvýši na 94,0 % pri určovaní kombinácie lema + tag a 99,0 % pri určovaní samostatnej lemy. Predchádzajúce čísla zahŕňajú slová, ktoré sa nenachádzajú v morfológickej databáze (OOV) a ktoré sú lematizované štatistickým guesserom; ak sa obmedzíme na známe slová, presnosť (so zachovaním veľkostí písmen) lema + tag bude 94,8 %, lema + slovný druh 97,8 % a samostatná lema 99,1 %.

Najčastejšie chyby pri určovaní slovných druhov prostredníctvom MorphoDita sú zámeny medzi homonymnými spojkami a časticami (22,4 % chýb); a medzi príslovkami a časticami (12,5 % chýb). Najčastejšie chyby pri určovaní morfosyntaktickej značky sú zámeny medzi spojkami a časticami (7,3 % chýb); medzi nominatívom a akuzatívom mužských neživotných substantív (4,2 % chýb) a medzi príslovkami v prvom stupni a časticami (4,1 % chýb).

SpaCy dosahuje presnosť 95,6 % pre kombináciu lema + morfosyntaktická značka, 97,1 % pre kombináciu lemy a slovného druhu, a 98,2 % pre lemy. Podobne ako MorphoDiTa pri zanedbaní rozdielov v malých a veľkých písmenách sa presnosť zvýši na 96,0 % pre kombináciu lema + morfosyntaktická značka a 98,8 % pre lemy.

Najčastejšie chyby pri určovaní slovných druhov prostredníctvom spaCy sú zámenny medzi homonymnými spojkami a časticami (25,8 % chýb); a medzi príslovkami a časticami (14,0 % chýb). Najčastejšie chyby pri určovaní morfosyntaktickej značky sú zámenny medzi spojkami a časticami (11,1 % chýb); medzi príslovkami v prvom stupni a časticami (6,2 % chýb); a medzi spojkami a príslovkovými zámenami (3,5 % chýb).

Najviditeľnejšie zlepšenie presnosti pri použití spaCy oproti MorphoDiTa je v dezambiguácii neživotných maskulín v singulári nominatívu a akuzatívu a v odlíšení častíc od homonymných spojok a prísloviek. Tieto zlepšenia sú zrejmé dôsledkom lepšieho využitia kontextu v BERT modeloch a poukazujú na perspektívy využitia veľkých jazykových modelov v lingvistike.

Literature

- BENKO, V. (2014): Aranea: Yet Another Family of (Comparable) Web Corpora. In: Sojka, P. – Horák, A. – Kopeček, I. – Pala, K. (eds.): *Text, Speech and Dialogue. 17th International Conference, TSD 2014, Brno, Czech Republic. Proceedings. LNCS 8655*. Switzerland: Springer, 257 – 264.
- BENKO, V. – GARABÍK, R. (2018): Ensemble Tagging Slovak Web Data. In: *SlaviCorp 2018. Book of Abstracts*. Prague: Charles University, 26 – 28.
- DEVLIN, J. – CHANG, M.-W. – LEE, K. – TOUTANOVA, K. (2019): BERT: Pre-training of Deep Bidirectional Transformers for Language Understanding. In: *Proceedings of the 2019 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies, Volume 1 (Long and Short Papers)*. Minneapolis (Minnesota): Association for Computational Linguistics, 4171 – 4186.
- GARABÍK, R. (2006): Slovak morphology analyzer based on Levenshtein edit operations. In: *Proceedings of the WIKT'06 Conference*. Bratislava: UI SAV, 2 – 5.
- GARABÍK, R. – BOBEKOVÁ, K. (2021): Lematizácia, morfológická anotácia a dezambiguácia slovenského textu – webové rozhranie. In: *Slovenská reč*, 86/1, 104 – 109.
- GARABÍK, R. – MITANA, D. (2022): Accuracy of Slovak Language Lemmatization and MSD Tagging – MorphoDiTa and SpaCy. In: *LLOD Approaches for Language Data Research and Management*. Abstract Book. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 93 – 95.
- PIKULIAK, M. – GRIVALSÝ, Š. – KONŮPKA, M. – BLŠTÁK, M. – TAMAJKA, M. – BACHRATÝ, V. – ŠIMKO, M. – BALÁŽIK, P. – TRNKA, M. – UHLÁRIK, F. (2022): SlovakBERT: Slovak Masked Language Model. In: *Findings of the Association for Computational Linguistics: EMNLP 2022*, Association for Computational Linguistics, 7156 – 7168.
- Slovenský národný korpus – prim-9.0-juls-sane. (2020): Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2020. Available at: <https://korpus.juls.savba.sk>
- STRAKA, M. – STRAKOVÁ, J. – HAJČ, J. (2019): Czech Text Processing with Contextual Embeddings: POS Tagging, Lemmatization, Parsing and NER. In: *Proceedings of the 22nd International Conference on Text, Speech and Dialogue – TSD 2019, Lecture Notes in Computer Science*, Springer International Publishing, 137 – 150.

- STRAKOVÁ, J. – STRAKA, M. – HAJIČ, J. (2016): Open-source Tools for Morphology, Lemmatization, POS Tagging and Named Entity Recognition. In: *Proceedings of 52nd Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics: System Demonstrations*. Baltimore (Maryland): Association for Computational Linguistics, 2014, 13 – 18.
- WENCEL, M. (2021): Spracovanie prirodzeného jazyka - SpaCy Web App, 2021. Available at: https://spacy.tukekemt.xyz/analyze_sk

Internet resources

- [1] <https://korpus.sk/r-mak/> (accessed: 2023-06-01)
- [2] <https://spacy.io> (accessed: 2023-06-01)

VEDECKÁ KONFERENCIA PRI PRÍLEŽITOSTI ŽIVOTNÉHO JUBILEA PROFESORKY DANIELY SLANČOVEJ

Martina Bodnárová

*Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta
Ul. 17. novembra 1, Prešov
E-mail: martina.bodnarova@unipo.sk*

Posledné tohtoročné júnové dni sa na pôde Prešovskej univerzity v Prešove niesli v slávnostne vedeckej atmosfére. Pri príležitosti významného životného jubilea, 70. narodenín, poprednej slovenskej lingvistky prof. PhDr. Daniely Slančovej, CSc., sa tu 28. a 29. júna 2023 pod záštitou Prešovskej univerzity, jej Filozofickej fakulty, Inštitútu slovakistiky a mediálnych štúdií (ISMŠ) a Slovenskej jazykovednej spoločnosti konala medzinárodná vedecká konferencia. Charakter konferencie bol v podstate dvojdomý, reálno-virtuálny, keďže konferenčné rokovanie bolo zároveň vysielané aj v online priestore a niektorí účastníci, ktorí nemohli byť prítomní osobne, prezentovali svoje príspevky online formou. Vďaka tejto dvojdomosti sa na konferencii mohli aj pasívne zúčastniť nielen mnohí kolegovia a dlhoroční spolupracovníci profesorky Slančovej zo vzdialenejších vedeckovýskumných pracovísk, ale aj viacerí jej súčasní či bývalí študenti a doktorandi.

Počas dvoch konferenčných dní zaznelo v dvoch paralelných sekciách 50 referátov, ktorých tematická šírka korešpondovala so širokým vedecko-výskumným zameraním jubilantky. Konferenciu slávnostne otvorila dekanka FF PU Beáta Balogová príhovorom, v ktorom uvažovala o kariérnom raste žien. Na jej slová nadviazal riaditeľ ISMŠ Peter Karpinský svojím familiárnejšie i humornejšie ladeným prejavom. Životný a vedecký profil profesorky Slančovej, ako aj jej prínos pre slovenskú lingvistiku zmapovala vo svojom rozsiahlom príhovore bývalá jubilantkina doktorandka Jana Klingová. Sériu príležitostných príhovorov uzavrela svojou spontánnou spomienkovou rečou samotná jubilantka. Vyzdvihla v nej myšlienku, aké dôležité v živote je mať dobrých učiteľov a mať sa od koho učiť, pričom veľmi adresne sa poďakovala trom svojim kolegyniam a inšpirátorkám – Miloslave Sokolovej, Svetlane Kapalkovej a Terézii Kovalik Slančovej.

Nasledujúce plenárne rokovanie otvorila **Jana Hoffmannová** (Ústav pro jazyk český AV ČR) príspevkom *Otázky, diskuse, úvahy v odborném diskurzu*. Pokúsila sa

v ňom o systematizáciu fráz používaných v jednotlivých častiach kompozície vedeckého textu z rôznych vedných oblastí. Zmyslom takejto výskumnej sondy by malo byť vypracovanie tzv. frázovej banky, ktorá by mohla pomôcť jednak študentom pri písaní záverečných prác, jednak tým, ktorí v rámci rôznych kurzov učia písať české vedecké texty, a napokon aj samotným vedeckým pracovníkom. Druhý plenárny referát **Lucie Saicovej Římalovej** (Karlova univerzita v Prahe) s interogatívne formulovanou témou *Vztah kultury, stylu a stylistiky: Komunikace o ručních pracích jako vědecké téma?* bol nielen zaujímavým, ale aj vtipným kognitívnolinguistickým príspevkom analyzujúcim multimodálne komunikáty o pletení. Autorka v závere poukázala na to, že ide o dosiaľ lingvisticky nereflektovanú tému, ktorá by mohla byť zaujímavým výskumným objektom štylistiky. Tretí a posledný plenárny referát **Svetlany Kapalkovej** (Univerzita Komenského v Bratislave) s názvom *Aplikovaná jazykoveda ako súčasť logopédie* priniesol sumarizáciu jej spoločných výskumov s profesorkou Slančovou na poli detskej reči a pripomenul, aké významné výsledky sa vďaka vzájomnej spolupráci logopédie a lingvistiky dosiahli. Autorka to pripomenula v kontexte, že pôvodne sa logopedický prístup sústreďoval len na samotné dieťa. Vďaka lingvistickému prístupu, zvlášť D. Slančovej, nadobudlo význam aj rečové okolie dieťaťa.

Blok ďalších príspevkov v spoločnej sekcii uviedol referát **Martina Ološtiaka** (Prešovská univerzita) venovaný jazykovej situácii slovenčiny po roku 1989. Ukázal, že vymedzenie pojmu *súčasnosť*, presnejšie *súčasná slovenčina*, nie je také jednoduché ani jednoznačné, čo potvrdila aj neskoršia bohatá diskusia, a na príklade fenoménu koronavírusovej pandémie ilustroval, ako extralingválna realita ovplyvňuje situáciu v jazyku, čo doložil konkrétnymi príkladmi dokumentujúcimi konštituovanie osobitného koronavírusového registra. Ďalšia referujúca **Jana Pekarovičová** (Univerzita Komenského v Bratislave) poukázala na lingvodidaktické aspekty štylistickej práce jubilantky a predstavila, ako vo vlastnej praxi, pri výučbe slovenčiny ako cudzieho jazyka, využila publikáciu D. Slančovej *Praktická štylistika*. Daný blok uzatvoril referát z oblasti jazyka médií. **Juraj Rusnák** (Prešovská univerzita) v ňom prítomným pod trochu exotickým názvom *Od napodobňovania k závratu: mimikry a ilinx v súčasných stratégiách moderovania* načrtnol rôzne aspekty moderovania a uvažoval nad možnosťami klasifikácie moderovania, čo doložil aj príkladmi zo slovenskej mediálnej praxe. Obsahovú náplň tretieho spoločného rokovacieho bloku tvorili v dôsledku náhlej absencie jedného referujúceho iba dva príspevky z tematicky dosť odlišných oblastí. **Petr Mareš** (Karlova univerzita v Prahe) si v tom svojom nesúcom názve *Slova o obrazech: Ke stylu výtvarné publicistiky Josefa Čapka* položil na úvod otázku, ako môžeme prostredníctvom jazyka reprezentovať znakové systémy, ktoré sú nejazykové. Prostredníctvom analýzy výtvarných esejí a kritiky J. Čapka sa následne na túto otázku pokúsil odpovedať. V jeho odpo-

vedi sa objavili alternatívy ako priestorové pomenovania, dynamizácie, deminutíva, synestézie či metafory a prirovnania. **Martina Ivanová** (Prešovská univerzita) svojím príspevkom *K čomu sa prikláňajú a kam sa šplhajú. Enklitiky a ich slovosledné variácie v slovenčine* tematicky nadväzovala na pilotné fonetické výskumy jubilantky. Zvoliac si kombinovanú výskumnú metódu, korpusovú analýzu a dotazníkový prieskum, pokúsila sa istým spôsobom aktualizovať zistenia J. Mistríka o slovoslede z práce *Slovosled a vetosled v slovenčine* (1966), pričom sa zamerala na slovosled enklitik.

Druhá časť popoludňajšieho rokovania prvého konferenčného dňa už prebiehala vo dvoch paralelných sekciách. V rámci tej prvej mali výraznejšie zastúpenie aj online príspevky. **Jasňa Pacovská** (Technická univerzita v Liberci) v príspevku *Několik poznámek o stereotypech – jazykových a pedagogických* vychádzala z chápania stereotypov poľského lingvistu J. Barmińskiego, teda že ide o súbory konotácií majúce naratívnu povahu, a problematiku stereotypov ilustrovala na vedeckých textoch D. Slančovej. Koncept jazykovej krajiny bol dominantou online príspevku **Lucie Jílkovej** (Ústav pro jazyk český AV ČR). Charakterizovala v ňom jazykovú krajinu jednej pražskej ulice so zreteľom na oslovenie, viacjazyčnosť a slovesné formy. Reflektovala aj pragmatické funkcie a žánrovú charakteristiku textov tejto jazykovej krajiny. Mimoriadny záujem a bohatú diskusiu, aj v kuloároch, vzbudil online príspevok **Mareka Dobeša** (Spoločenskovedný ústav SAV) s názvom *Jazyk a umelá inteligencia*. Predstavil v ňom jazykové modely umelej inteligencie a vysvetlil princíp ich fungovania, pričom sa zameral na model GPT. Upozornil predovšetkým na to, že texty generované umelou inteligenciou sa dostávajú medzi ľudí a majú vplyv na bežný jazyk. Tak vzniká akoby nová jazyková norma a nateraz nie je jasné, ako táto norma bude ovplyvňovať používanie bežného jazyka, produkciu nových textov či učenie sa jazyku a opravu jazykových chýb. **Terézia Rončáková** (Katolícka univerzita v Ružomberku) v rámci svojho referátu realizovala sondu do vzácného archívneho materiálu samizdatového časopisu *Zrno* a predstavila profil jeho štyroch čísel, konkrétne exponovala žánrovú charakteristiku textov na báze žánrotrvných kritérií – kompozičného, formálneho, jazykového a funkčného, kde poukázala na dominanciu výchovnej funkcie, v dôsledku čoho dochádzalo v časopise k hybridizácii textov. P. Odaloš s V. Gondekovou reprezentovali nielen rovnaké pracovisko (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici), ale prezentovali aj spoločnú tému, a to problematiku kozmoným. Kým **Pavol Odaloš** predstavil najmä základné východiská výskumu kozmoným a zameral sa na reálne kozmonymá, **Veronika Gondeková** uvažovala o možnosti výskumu fiktívnych, umelých, resp. nepravých kozmoným v popkultúrnych fenoménoch, akým je aj Star Wars.

Domáce vedecké pracovisko jubilantky v rámci prvej paralelnej sekcie zastupovali príspevky J. Dudášovej, O. Magyar a M. Imrichovej. Výsostne jubilejne bol

ladený príspevok **Júlie Dudášovej**, kde prepojila jubileum D. Slančovej so 70. výročím založenia Inštitútu slovakistiky v Prešove. V druhej časti príspevku sa z pozície editorky zamerala na kompendium významnej osobnosti prešovskej slovakistiky, profesora Štefana Tóbika, o gemerských nárečiach, ktoré majú zásadný význam pre výskum dejín slovenského jazyka. **Olha Magyar** sledovala ústne a písomné slovenské prejavy ukrajinských študentov stredoeurópskych štúdií na FF PU v Prešove a použitie štylisticky príznakových prvkov v nich, najmä neadekvátne použitie hovorových a slangových slov, archaizmov a hypokoristík v akademickej komunikácii. Posledný príspevok prvej sekcie tematicky načrel do právnej komunikácie. **Mária Imrichová** v spolupráci s **Monikou Turočkovou** (Univerzita Komenského v Bratislave) predstavila text notárskej zápisnice, pričom najskôr zaradila notársku zápisnicu medzi právne žánre a porovnala ju s klasickou zápisnicou a následne popísala kompozíciu, lexiku, syntax aj morfológiu notárskej zápisnice.

Tematickou pestrosťou sa vyznačovali aj referáty druhej paralelnej sekcie. Otvoril ju príspevok **Dariny Antoňákovej** (Prešovská univerzita), ktorý pertraktoval hovorovosť v súčasnej ruskej publicistike so zameraním na nižšiu hovorovú lexiku. **Miroslava Gavurová** (Prešovská univerzita) sa zasa prostredníctvom Mikovej koncepcie výrazových kategórií snažila exaktnejšie vystihnúť, čo jej prekáža na slovenskom preklade anglicky písaného románu Richarda Osmana *Štvrťkový klub detektívov*. Pri tejto explikácii sa jej podarilo do prekladateľského procesu a do hľadania vhodných ekvivalentov zapojiť aj prítomných poslucháčov. **Miloš Horváth** (Univerzita Komenského v Bratislave) vo svojom referáte *Inkluzívnosť (jazyka) eseje* oprášil jednu z prvých jubilančných výskumných tém, pričom vychádzal zo svojho vyše osemnásťročného výskumu esejistických textov. Ako slovenský pendant príspevku J. Hoffmannovej možno vnímať referát **Michaely Mošatovej** (Univerzita Komenského v Bratislave) *Interaktívnosť ako špecifikum študentských odborných textov*. Slovenská lingvistka analogickú problematiku ilustrovala na študentských textoch získaných v rámci činnosti centra Studia Academica Slovaca. Ukážku „mäkšej“ konverzačnej analýzy ponúkol prítomným bohemista **Jiří Zeman** (Univerzita Hradec Králové), a to v rámci rozboru vybraného krátkeho naratívneho príbehu z istého dievčenského časopisu, pričom reflektoval zvlášť genderové stereotypy.

Príspevok **Petra Karpinského** (Prešovská univerzita) *Využitie komunikačného registra v komikse Radosná správa (P. Gärtner – J. Balogh)* exponoval tri typy interakcie, na pozadí ktorých autor identifikoval spoluprácu prvkov rôznych komunikačných registrov v komiksovom texte. Druhý paralelný blok a súčasne i celý prvý konferenčný deň uzatvorili dva príspevky dvoch mladých prešovských doktorandiek. **Ivana Tomečková** (Prešovská univerzita) prítomným vysvetlila fungovanie emotikonov ako prostriedkov komunikačnej interakcie na platforme Twitch, ktorej

je členkou. **Petra Juhášová** (Prešovská univerzita) zasa predstavila špecifickú problematiku hedgingu a prezentovala svoju sondu do fungovania hedgingových stratégií v hovorených komunikátoch slovenského politika Petra Pellegriniho.

Bodku za vedeckým programom prvého dňa konferencie dala slávnostná recepcia, kde profesorka Jana Hoffmannová pokrstila najnovšiu publikáciu vzniknutú pod taktovkou jubilantky – dvojdielnu vysokoškolskú učebnicu *Úvod do štúdia interaktívnej štylistiky*, ktorú už reflektovali vo svojich príspevkoch počas rokovania viacerí referujúci.

Program druhého konferenčného dňa sa začal rokovaním v paralelných sekciiach. Otvoril ho blok prevažne športovolingvisticky orientovaných referátov lingvistov z domáceho prešovského prostredia. J. Mergeš a M. Kraviarová spracovali hokejovú tému, pričom **Jozef Mergeš** sa zamerail na aspekt hegemonnosti v jazyku mediálneho športu, čo sledoval na materiáli žurnalistických textov aj audiovizuálnych výstupov v súvislosti s Majstrovstvami sveta v ľadovom hokeji 2022, a **Marianna Kraviarová** zasa na zvukovú štylistiku hokejových komentátorov. Svoj príspevok založila na exaktných údajoch získaných z fonetických analýz segmentálnych a suprasegmentálnych prostriedkov v reči rozhlasového a televízneho komentátora toho istého hokejového zápasu. **Jana Klingová** svoju takpovediac etablovanú výskumnú tému emócií v jazyku tentoraz zúžila na texty, ktoré tematizujú šport v médiách, konkrétne si vybrala texty denníka *Pravda* a sledovala kolokácie lexémy *emócie* v ich titulkoch. Príspevok prešovskej slovakistky **Veroniky Gregovej** sa venoval v slovenskej lingvistike už mnohokrát pertraktovanej problematike používania nereflexívnych posesívnych pronomín namiesto reflexívneho pronomenu *svoj*, teraz však na materiáli marketingovej komunikácie, presnejšie emailových reklamných komunikátov.

Na jubilantkin výskum variet hovorenej podoby slovenčiny nadväzoval príspevok **Gabriely Múcskovej** (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV; Univerzita Komenského v Bratislave) so zážitkovým názvom „*Kde to bolo este aj tak snehuliakovito rozdelené?*“ *Od variet jazyka k varietám lingvistiky*. Autorka v ňom predstavila výsledky svojho desaťročného skúmania foriem a motivácií vedomej aktualizácie nárečí a ľudovolingvistických výstupov i význam laických lingvistických aktivít ako osobitných variet lingvistiky. Pragmalingvisticky bol orientovaný príspevok *Pochvala a sťažnosť on-line: manažovanie spokojnosti klienta v globalizovanom turizme*, ktorý vznikol v dvojautorstve **Milana Ferenčíka** a **Zuzany Novákovej** (Prešovská univerzita). Autori v ňom na základe analýzy exponovaných komunikačných funkcií výpovedí z internetových komunikátov, kde klienti vybraného hotela reagujú na poskytnuté hotelové služby, ako aj použitých výrazových prostriedkov a komunikačných stratégií dospeli k záveru o posilňovaní pozitívneho sebaobrazu a o oslabovaní negatívneho sebaobrazu poskytovateľa hotelových služieb. **Jaroslava Rusínková** (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV) v príspevku *Jazyková diskriminácia ako*

interakčná činnosť ponúkla výsek zo svojej pripravovanej publikácie a zamerala sa na identifikáciu konkrétnych prejavov jazykovej diskriminácie v publicistických, hovorových a esejistických, resp. blogových komunikátoch, ako aj na demonštrovanie rôznych spôsobov, prejavov aj intenzity navodzovania nerovnosti. **Jana Wachtarczyková** sa pokúsila priblížiť relatívne nový fenomén tzv. záujmových webov, konkrétne si vybrala portál Československej filmovej databázy (ČSFD) a ponúkla prítomným svoj lingvistický interpretačný pohľad na laické recenzie a reakcie na nový film *Invalid*. Rokovanie v prvej paralelnej sekcii uzavrel príspevok V. Smolákovskej s názvom *Publicistické interview v rozhlase*, kde sa autorka na konkrétnych príkladoch z rozhlasového vysielania snažila prezentovať aktuálne realizácie a druhy rozhlasového publicistického interview.

Druhej paralelnej sekcii tematicky dominoval výskum detskej reči. Z domáceho prešovského prostredia boli takto zamerané príspevky K. Vužňákovej, A. Brestovičovej a L. Regrutovej. V centre pozornosti príspevku **Kataríny Vužňákovej** stálo porozumenie multimodálnemu textu dieťaťom mladšieho školského veku, pričom autorka prezentovala nateraz len čiastkové výsledky výskumu zameraného na vzťah rozumového a zmyslového, jazykovej a percepčnej skúsenosti, resp. na vzťah slova a obrazu/zvuku v digitalizovanej podobe. Referát **Alexandry Brestovičovej** kontinuálne nadväzoval na doterajšie výskumy pedagogickej komunikácie v slovenskej a českej lingvistiky a bol zacielený na analýzu neverbálnej komunikácie, presnejšie gest učiteľa, ktoré používa pri výučbe žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia. Autorke sa analýzou potvrdilo, že pozitívna klíma v triede sa dosahuje súhrou verbálnych a neverbálnych prostriedkov. Reči moderátora orientovanej na dieťa sa venoval príspevok **Lenky Regrutovej**, ktorá, využívajúc najnovšiu didaktickú publikáciu jubilantky, ukázala fungovanie registrovej interferencie v registri moderátora v rámci rôznych relácií pre deti. Príspevok **Terézie Horskej, Andreja Mentela a Moniky Nemcovej** (Univerzita Komenského v Bratislave) sledoval slovnú zásobu detí v predškolskom veku. Cieľom autorov bolo porovnať, či existujú signifikantné rozdiely vo výkonoch v lexikálnom teste v papierovej a v tabletovej verzii. Výskum priniesol zistenie, že spôsob administrácie neovplyvňuje výkon v lexikálnom teste, avšak tabletová verzia sa ukázala ako motivujúcejšia. Na slovnú zásobu ako dôležitý diagnostický marker vývinovej jazykovej poruchy upozornil príspevok **Martiny Zubákovskej a Agáty Gálovej** (Univerzita Komenského v Bratislave) venovaný výskumu slovnej zásoby detí mladšieho školského veku. Napokon samostatný príspevok **Andreja Mentela** *Psychometrická analýza a predbežné normy ku skrátenej verzii Testu komunikačného správania* oboznámil prítomných s procesom kreovania exponovaného testu určeného na sledovanie aktívnej aj pasívnej slovnej zásoby detí a ukázal, že pre oba aspekty slovnej zásoby je skrátená verzia TEKOS vhodným a dostatočne spoľahlivým meracím nástrojom.

Ostatné referáty druhej paralelnej sekcie sa už tematicky rozbiehali k iným lingvistickým problémom. **Zuzana Popovičová Sedláčková** (Univerzita Komenského v Bratislave) sa venovala interpretácii atypických kontextov obsahujúcich pôvodne deiktické výrazy *hore* a *dole*; **Ladislav Janovec** (Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem; Technická univerzita v Liberci) si v referáte nazvanom *Dezoláti, chcimírové, demokrati, sluníčka a internetové svaly aneb ti druzí* na materiáli získanom zo sociálnych sietí všimal jazykové prostriedky, ktoré sú dokladom depreciatívnych tendencií spojených s príklonom k jednej z dvoch opozičných skupín, ktoré sa v súčasnosti vytvárajú v súvislosti s vyhrotenou situáciou na domácej a svetovej politickej scéne; a **Radka Holanová** (Karlova univerzita v Prahe) načrela do bežnej komunikačnej sféry, konkrétne do elektronickej komunikácie študentov, kde sa pokúsila lingvisticky reflektovať fenomén tzv. hlášok, zamerala sa pritom najmä na také hlášky, ktorých pretextmi sú nové médiá (filmy, videá).

Popoludní sa konferenčné rokovanie znovu zlúčilo do jednej sekcie, kde sa napokon aj celá konferencia uzavrela. Jej posledné dva tematické bloky boli opäť veľmi rozmanité. Otvoril ich príspevok **Jonathana Eddyho** a **Milana Ferenčíka** (Prešovská univerzita) zameraný na koncept jazykovej krajiny a na nový fenomén tzv. krízového značenia, ktorý sa v slovenskej mestskej jazykovej krajine objavil v súvislosti s vojenským konfliktom na Ukrajine a s príchodom utečencov z Ukrajiny. Didaktickú problematiku opäť exponovala **Anna Timková Lazurová** (Prešovská univerzita) v referáte *Tvorivé písanie ako prostriedok vnútropredmetovej integrácie (v kontexte vyučovania slovenského jazyka a literatúry)* a do problematiky literárnej komunikácie prítomných voviedol referát **Vladimíry Vrajoyej** (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici), ktorý sledoval výrazové prostriedky básnickej kritiky na materiáli Hviezdoslavovej spoločenskej lyriky. Fungovanie živých mien v komunikácii detí s rôznymi komunikačnými partnermi v Starej Turej si v onomas-ticky orientovanom príspevku všimal **Miroslav Kazík** (Univerzita Jánosa Selyeho v Komárne).

Záverečný tematický blok konferencie patrila príspevkom troch prešovských lingvistiek. **Martina Bodnárová** sa prostredníctvom analýzy hovorených dialogických komunikátov z vyučovacích hodín spevu a z majstrovských speváckych kurzov pokúsila načrtnúť lingvistické parametre osobitného komunikačného registra operného speváka. Príspevok **Sone Rešovskej** bol zasa sondou do spôsobov tvorenia súčasných a najsúčasnějších publicizmov v dvoch typologicky odlišných jazykoch – slovenčine a angličtine. Koncept analýzy chýb využila vo svojom výskume **Stanislava Spáčilová**, pričom jej referát bol zacielený na sledovanie kolokačných chýb v používaní verb v komunikátoch ukrajinských študentov učiacich sa slovenčinu. Podobne ako mnohí iní referujúci, ani S. Spáčilová v závere svojho príspevku nemohla „neprepnúť“ z registra vedeckého do toho súkromného, ba osobného, vďaka

čomu v konferenčnom finále nechýbali slzy, dojatie, nostalgia, ale ani standing ovation jubilantke a osobnosti slovenskej lingvistiky par excellence.

Zhmotnením množstva nových vedeckých poznatkov a podnetov z rozmanitých lingvistických okruhov, ktoré na konferencii zazneli z úst vyše päťdesiatich domácich i zahraničných lingvistov, ako aj dôstojnou spomienkou na toto nielen vedecké, ale aj oslavné podujatie bude zborník príspevkov, ktorý pre slovenskú lingvistickú verejnosť pripraví Prešovská univerzita v budúcom roku.

**OSEM DECÉNIÍ INŠTITUCIONALIZOVANEJ
JAZYKOVEDY NA SLOVENSKU**
**(SPRÁVA Z VEDECKÉHO SEMINÁRA VENOVANÉHO
80. VÝROČIU ZALOŽENIA JAZYKOVEDNÉHO
ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV)**

Jana Wachtarczyková

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.
Panská 26, Bratislava
E-mail: jana.wachtarczykova@juls.savba.sk*

Pre súčasnú slovenskú spoločnosť sa výskum národného jazyka a starostlivosť oň môže zdať ako samozrejímavá vec možno aj preto, že trvá a rozvíja sa nepretržite už mnoho desaťročí a jeho výsledky sú medzi používateľmi slovenčiny viditeľné a rešpektované. Pri takýchto výročiach je však príhodné a dôležité pripomenúť si, čo všetko tie dekády znamenajú v kontexte plynúceho času, prichádzajúcich a odchádzajúcich generácií, dávnych a budúcich prístupov k jazyku, slabnúcich aj silnejúcich tém, splnených úloh, ako aj výziev, ktoré pred výskumom stoja.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, v. v. i, dňa 19. 9. 2023 zorganizoval vedecký seminár venovaný výročiu založenia inštitúcie, ktorá sa už 80 rokov venuje výskumu slovenského jazyka. Podujatie sa uskutočnilo v Malom kongresovom centre SAV v Bratislave, ktoré priestorovo ideálne vyhovovalo väčšiemu počtu účastníkov. Jeho program bol koncipovaný ako fúzia prednášok a diskusií s retrospektívnym akcentom. Organizátori v rámci jedného dňa prepojili seminár s cyklickým podujatím stavovskej jazykovednej komunity, s Valným zhromaždením Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri JÚĽŠ SAV, v. v. i.

V slávnostnom otvorení podujatia sa účastníkom prihovoril prof. Pavol Žigo za JÚĽŠ SAV, Dr. Miroslav Morovics za tretie oddelenie SAV a napokon aj predseda SAV prof. Pavol Šajgalík. Hovorili o zástoji ústavu v štruktúre výskumných inštitúcií súčasnej akadémie, ale aj o jeho úlohe pri vnímaní vedy na Slovensku a pri formovaní kultúry a väzieb, ktoré stmelujú národné spoločenstvá. Jazyk a komunikácia je tým univerzálnym spojivom a jeho skúmanie a prípadne manažovanie dáva spoločnosti zásadné sebaopoznanie a možnosť nenásilného ovplyvňovania kolektívneho správania.

Rozsiahlu retrospektívu z histórie domácej inštitucionalizovanej jazykovedy ponúkla prítomným riaditeľka ústavu doc. Gabriela Múcsková v príspevku *Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v kontexte dynamiky slovenského jazyka a jeho vý-*

skumu. V pútavom výklade plnom fotografií a obrazového materiálu obsiahla široký dobový kontext, v ktorom slovenská jazykoveda vznikala a rozvíjala sa. Vykreslila jej inštitucionálny oblúk, ktorý nevychádza z jedného bodu a nezačína sa v akadémii, ale rysuje sa už v 20. rokoch minulého storočia, divergentne vychádzajúc z viacerých koexistujúcich intelektuálnych zoskupení – konkrétne z Jazykovedného odboru Matice slovenskej, zo Seminára pre slovanskú filológiu na FF UK v Bratislave, ako aj z Učenej spoločnosti Šafárikovej na tejto univerzite a Spolku pre vedeckú syntézu. Predakademické formovanie výskumu slovenčiny sa odráža aj vo viacerých periodikách – napr. v obsahu časopisu Bratislava, v Acta Erudite Societatis Slovacae alebo Linguistica Slovaca. Založením Slovenskej akadémie vied a umení v roku 1942 a vznikom Jazykovedného ústavu SAVU 1. 4. 1943 sa začína odvíjať vlastný príbeh vedeckovýskumnej inštitúcie. Jej súčasná riaditeľka opísala dynamické vetvenie tohto príbehu, pripomenula jeho kľúčových aktérov a kolektívy, pamätné polemiky a konferencie, výskumné oblasti, referenčné diela a hodnoty (i ocenenia), ktoré doterajší výskum slovenčiny priniesol. Napokon vyjadrila presvedčenie, že príbeh ústavu, ako aj slovenskej jazykovedy bude ďalej úspešne pokračovať a napredovať.

Na túto retrospektívu vzápätí nadviazal prof. Martin Ološtiak pohľadom a hodnotením výsledkov inštitucionalizovaného výskumu, ktoré boli publikované v najstaršom slovakistickom časopise Slovenská reč. Vo svojej prezentácii *Časopis Slovenská reč a výskum slovenského jazyka* ukázal, koľko dimenzií prináša fungovanie periodika. Že okrem mnohosti (495 čísel časopisu za 90 rokov trvania) prinášalo mnohorakosť generačnú (10 šéfredaktorov), tematickú, metodologickú, ideovú (750 autorov), žánrovú pestrosť (šesť stálych rubrik) a s ňou nevyhnutne aj konfrontačný a diskusný potenciál, vďaka ktorému bol časopis vždy živým komunikujúcim organizmom. Nielen odrážal slovakistické skúmania, ale ich aj predznamenal (vznikol skôr než akademická inštitúcia), motivoval, ovplyvňoval a komunitne hodnotil a verifikoval. Súčasný šéfredaktor predstavil ambície časopisu ostať vedeckým a diskusným médiom, ale aj informačno-historiografickým (vďaka archívu a novej aktívnej bibliografickej databáze) a moderným interaktívnym komunitným médiom (vďaka webovému sídlu).

Druhá časť programu seminára bola koncipovaná ako diskusia pri okrúhlom stole, ku ktorému boli prizvaní jazykovedci predstavujúci autority domáceho jazykovedného výskumu. Profesori Ján Kačala, Ivor Ripka, Pavol Žigo a doktorka Alexandra Jarošová predniesli krátke a odľahčené „intro“ k svojmu pôsobeniu a jazykovede. Napríklad A. Jarošová pobavila publikum historkou o svojich začiatkoch, keď ponárajúc sa do hlbín lingvistického poznania priznala sa J. Kačalovi, vtedajšiemu riaditeľovi ústavu: „Kvária ma veľké témy“. Jeho reakcia („Vy si, pani kolegyňa, nemyslite, že vo svojej práci vyriešite problémy, ktoré sa tu nakopili za 50 rokov.“)

ju nielen povzbudila, ale aj oslobodila od horlivosti odpovedať na ťažké otázky, a tým aj nasmerovala k plneniu skromnejších a dosiahnuteľnejších cieľov.

Neskôr účastníci besedy odpovedali na podnety moderátoriek Dr. Ingrid Hrubaničovej a doc. Gabriely Múcskovej. Podnety vychádzali z troch základných diskusných okruhov, vopred vymedzených ako 1) začiatky inštitucionálneho skúmania jazyka a jeho premeny – formatívne vedecké a spoločenské východiská, vplyvy, osobnosti; 2) reflexia komunikačného, sociálneho a pragmatického aspektu vo výskume JÚĽŠ SAV; 3) vplyv informačných technológií a korpusovej lingvistiky na jazykovedný výskum na Slovensku. P. Žigo pripomenul, že to bol práve jazykovedec, prof. Ľudovít Novák, ktorý stál pri zrode Slovenskej akadémie vied a umení v roku 1942 a vďaka nemu sa slovenský výskum inštitucionalizoval a profesionalizoval. Spomenul svoje osobné stretnutia s ním a rovnako aj dielo, ktoré Ľ. Novák pripravoval, ale ktoré, ako objekt záujmu ŠtB, sa nikdy nenašlo. V súvislosti s Ľ. Novákom ako členom prvej generácie štrukturalistov J. Kačala podotkol, že aj dnes by bolo užitočné vrátiť sa k niektorým výzvam štrukturalizmu. Zo svojej skúsenosti vo funkcii riaditeľa JÚĽŠ SAV (1981 – 1991) hovoril aj o vplyve ideológie na činnosť ústavu, ktorý mal napríklad podobu odporúčania členov Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska: „Robte tak, aby sme vás nemuseli rozpustiť“.

Do mladšej histórie načrela A. Jarošová rozprávaním o tom, ako ústav začal zapájať moderné technológie do výskumu jazyka, ako vznikla bunka počítačovej lingvistiky tvorená V. Benkom, E. Pálešom, J. Horeckým a A. Jarošovou, reagujúca akurát včas na trend formalizovaných opisov jazyka („Nehovorím, že vlak už nebežal, ale ešte sa dalo naskočiť.“). A. Jarošová zdôraznila, že vďaka dlhodobému budovaniu korpusu slovenského jazyka a využívaniu jeho nástrojov pri slovníkovej práci sa dnes slovenská lexikografia nestráca ani na európskej lexikografickej scéne. Zároveň podotkla, že dáta ani technológie ich spracovania nie sú pre lingvistiku spásenosné a korpus nie je svätý grál. Predpokladá, že aj pri vstupe umelej inteligencie do výskumu jazyka bude vždy potrebný človek so svojím jazykovým citom, asociáciami a intuíciou. V závere sa do diskusie zapojili aj zahraniční slovakisti, ktorí ocenili spoluprácu v rámci rozličných projektov medzi ich pracoviskami (v Poľsku a Maďarsku) a JÚĽŠ SAV a zároveň vyzdvihli srdečné osobné a kolegiálne vzťahy.

Podujatie pokračovalo popoludní Valným zhromaždením Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri JÚĽŠ SAV, ktoré je najvyšším orgánom tejto spoločnosti. V súlade s tradíciou a stanovami sa zvoláva každé dva roky. Na programe tohto zhromaždenia boli najmä správy (o činnosti a o hospodárení SJS za uplynulé funkčné obdobie) a voľby (do nového Výboru SJS a s tým súvisiace voľby návrhovej a volebnej komisie). Doterajší predseda Výboru SJS, prof. Pavol Žigo bol zvolený do funkcie aj na ďalšie štvorročné obdobie. Aktuálny Výbor SJS má dve podpredsedníčky – doktorky K. Gajdošovú a B. Chocholovú, novú vedeckú tajomníčku Dr.

K. Piatkovú a hospodárku Dr. N. Kolenčíkovú. Do funkcie revízií boli zvolené Dr. H. Ľos Ivoríková Mgr. R. Krolčíková. Všetky mená ďalších členov Výboru a predsedov regionálnych pobočiek SJS sú uvedené na webovej stránke.^[1] Po voľbách sa medzi účastníkmi rozprúdila diskusia podnietená otázkou/úvahou dlhoročnej podpredsedníčky SJS K. Gajdošovej: „Je SJS pre našu jazykovednú komunitu potrebná a na čo?“ Táto zdanlivo provokačná otázka je však práve v kontexte inštitucionalizovanej jazykovedy legitímna a dotýka sa podstaty či opodstatnenia fungovania stavovskej komunity v súčasnej spoločnosti. Na pozadí sa rysujú aj otázky o tom, aké ďalšie podoby a funkcionality by mohla/mala mať moderná a živá profesijná organizácia, ak nechce byť len voľným zoskupením individualít, ale súdržným celkom, ktorý reprezentuje a chráni záujmy svojich členov v celoakademickom či dokonca celospoločenskom priestore.

Zo všetkých sumarizačno-retrospektívnych a diskusných príspevkov bolo cítiť veľkú úctu k osobnostiam, ktoré sa zaslúžili o vznik a rozvoj inštitucionalizovanej jazykovedy u nás a rešpekt k dielam, ktoré konkrétnym obsahom naplňajú ciele akadémie a predstavujú jej najvyššiu hodnotu – poznanie. Je nenahraditeľné nielen pre našu jazykovednú komunitu, ale aj pre národnú kultúru, pre ktorú je poznanie jazyka, opis jeho existenčných foriem, zákonitostí, konvencií a vývinových tendencií, spôsobov kultivovania a inovovania jazyka aj meradlom životaschopnosti tejto kultúry v globalizovanom svete. Významné výročia však motivujú nielen k hodnoteniu dosiahnutého poznania, ale aj k úvahám o ďalšom smerovaní výskumu, o jeho kontúrach, výzvach, cieľoch a ich hierarchii. V tomto zmysle vedecký seminár, ale aj valné zhromaždenie splnili svoj účel a položili množstvo otázok, ktorých odpovede budú determinovať ďalší vývoj jazykovedného výskumu na Slovensku.

Internetové zdroje

[1] https://www.juls.savba.sk/sjs_vybor.html

SLOVKO 2023.

POČÍTAČOVÉ SPRACOVANIE PRIRODZENÉHO JAZYKA A KORPUSOVÁ LINGVISTIKA¹

Beáta Kmet'ová – Adriána Žáková

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.
Panská 26, Bratislava*

E-mail: beata.kmetova@korpus.juls.savba.sk, adriana.zakova@korpus.juls.savba.sk

V dňoch 18. – 20. októbra 2023 sa v priestoroch hotela Devín v Bratislave uskutočnila dvanásť medzinárodná konferencia SLOVKO 2023. Podujatie zamerané na *spracovanie prirodzeného jazyka a korpusovú lingvistiku* organizovalo oddelenie Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i. Konferenciu slávnostne otvorila vedúca oddelenia Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., Jana Levická, riaditeľka Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., Gabriela Múcsková a podpredseda Slovenskej akadémie vied, v. v. i., Miroslav Moravics.

Na konferencii odzneli dve plenárne prednášky a 35 prezentácií v anglickom, českom a slovenskom jazyku. Na podujatí vystúpili odborníci z Česka, Luxemburska, Nemecka, Poľska, Slovenska a Švédska. Tlačené príspevky z konferencie boli vydané v prvom tohtoročnom čísle *Jazykovedného časopisu*,² ktorý mali účastníci k dispozícii už na podujatí. Tematické číslo je dostupné aj v elektronickej podobe v archíve Jazykovedného časopisu.^[1] Texty príspevkov sú publikované v anglickom jazyku. V správe informujeme o príspevkoch z konferencie vrátane tých, ktoré nie sú uvedené v Jazykovednom časopise (autori Daniel Kluvanec, Adrian Jan Zasina, Václav Cvrček a Masako Fidlerová). Okrem toho uvádzame aj príspevky, ktoré na podujatí neboli odprezentované, ale sú publikované v uvedenom čísle Jazykovedného časopisu (príspevok M. Zumrka). Mená autorov z krajín, kde sa používa iná grafická sústava ako latinská, uvádzame v latinke.

Príspevky sú v správe usporiadané do štyroch tematických okruhov rovnako, ako sú usporiadané v Jazykovednom časopise. Do prvého tematického celku sú zaradené štúdie, ktoré sa zameriavajú na korpusovo podporovaný a riadený výskum

¹ Správa vznikla v rámci projektu *Tvorba a rozvoj Slovenského národného korpusu (V. etapa)*, ktorý finančne podporuje Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, Slovenská akadémia vied, v. v. i., a Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied, v. v. i.

² SLOVKO 2023. *Natural Language Processing and Corpus Linguistics*. 2023, roč. 74, č. 1, 401 s. Prizvané editorky: Katarína Gajdošová, Adriána Žáková.

(corpus-based and corpus-driven research). Druhý tematický okruh tvoria príspevky venované jazykovej akvizícii, tvorbe a využívaniu jazykových zdrojov. V treťom celku sa autori venovali témam z oblasti budovania a tvorby korpusov. Samostatnú oblasť tvoria príspevky štvrtého okruhu, ktorý obsahuje štúdie z oblasti počítačového spracovania prirodzeného jazyka a digitálnych humanitných a spoločenských vied.

Prvý tematický celok venovaný korpusovo podporovanému a riadenému výskumu otvorila **Renata Bronikowska** (Ústav poľského jazyka Poľskej akadémie vied vo Varšave), ktorá predstavila vo svojej prednáške *Verbification of Feminine Forms of Adjectives* možna 'possible', niemožna 'impossible' and niepodobna 'impossible' – *Corpus-based Approach* výskum predikatívnych lexém v poľštine, ktoré čerpala z dát elektronického korpusu textov zo 17. a 18. storočia. Výskum ukázal, že dve zo skúmaných adjektív *można* a *niemożna* svoj proces verbifikácie ukončili už v 17. storočí, ale transformácia adjektíva *niepodobna* stále prebieha.

Autori **Jaroslav David**, **Michal Místecký** a **Tereza Klemensová** (Filozofická fakulta Ostravskej univerzity v Ostrave) opísali v príspevku *Appellativization of Proper Names – In the Perspective of Corpus Analysis* výskum procesu tvorby apelatív z vlastných mien v češtine. Na konferencii sa Michal Místecký venoval apelativizovaným lexémam vznikajúcim z mien známych osobností ako *Masaryk*, *Beneš*, *Hitler*, *Kafla*, *Stalin* a iní. Analýzou dát českého korpusu SYNv11 autori zistili, že najčastejšími novovzniknutými lexémami sú adjektíva vytvorené súčasne skladaním a sufixáciou alebo súčasne sufixáciou a prefixáciou.

V prezentácii s názvom *The Economy of Czech Exchange in the Slovak Marketplace of Austria after the Fall of Hungary* informoval **Martin Diweg-Pukanec** (Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre) o výskume dĺžky slov vo výpovediach zachytených v historických textoch zo 16. storočia, ktoré sú k dispozícii v Kremnickom archíve. V štúdiu uviedol, že priemerná dĺžka slov hovoriacich pochádzajúcich z rôznych sociálnych vrstiev sa líšila; čím bol hovoriaci menej vzdelaný, tým vyššiu tendenciu jazykovej ekonómie jeho výpovede vykazujú.

Prehľad vývoja a zmien v oblasti spracovania jazyka predovšetkým po príchode softvérových nástrojov koncom 80. rokov 20. storočia ponúkol v plenárnej prednáške s názvom *From Solitary Corpus Analysis to Collective Insight: A Glimpse into Translation and Lexicography*³ **Łukasz Grabowski** (Filologická fakulta Opolskej univerzity v Opole). Autor poukázal nielen na rozmach NLP nástrojov, ale aj na rozmanitosť štatistických metód, techník na vizualizáciu dát a počítačových modelov na spracovanie jazyka. Upozornil na to, že korpusový lingvista sa vzhľadom na neustále sa zväčšujúci objem dát a inovatívnych techník stáva nielen počítačovým

³ Názov príspevku v Jazykovednom časopise je iný: *Statistician, Programmer, Data Scientist? Who Is, or Should Be, a Corpus Linguist in the 2020s?*

programátorom, ale aj štatistikom a dátovým vedcom. Spomenul aj možné „vzdialenie“ sa korpusovej lingvistiky od asistovaného výskumu umelej inteligencie (AI-assisted research), no zároveň vyjadril svoju vieru v ich synergiu v budúcnosti.

Jakob Horsch (Fakulta jazykov a literatúry Katolíckej univerzity v Eichstätt – Ingolstadte) predstavil vo svojej prípadovej štúdií *Corroborating Corpus Data with Elicited Introspection Data: A Case Study* výskum anglickej, prevažne elidovanej hypotaktickej spojky *that* (že, resp. *ktorý*). Korpusové dáta autor pre extrémne nízku frekvenciu javu doplnil elicitovanými introspektívnymi dátami z tzv. testu odhadu veľkosti (Magnitude Estimation Test; MET). V analýze ukázal, že spojka *that* plní svoju funkciu uvádzania vedľajšej vety, preto nemôže byť z vety vždy vynechaná.

V korpusovej štúdií *Dative Ambiguity in Russian: A Corpus Induced Study* predstavila **Edyta Jurkiewicz-Rohrbacher** (Inštitút slavistických štúdií Regensburgskej univerzity v Regensburgu aj Inštitút slavistických štúdií Hamburskej univerzity v Hamburgu) problematické značkovanie datívnych predikatívnych syntagiem v ruskom jazyku spôsobené neprítomnosťou zhody medzi podmetom a prísudkom, čo pri syntaktickej analýze spôsobuje nesprávnu identifikáciu podmetu. Ako autorka uviedla, správne priradenie syntaktickej funkcie často vyplýva práve z kontextu.

Na používanie a frekvenciu adjektív zakončených na *-al* a *-ell*, príp. *-ial* a *-iel* sa v prezentácii *The Competition of German Adjectival Suffixes* zameria **Filip Kalaš** (Fakulta aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave). V príspevku ponúkol prehľad najfrekvencovanejších kolokátov týchto adjektív získaných z korpusu Araneum Germanicum III Maximum. Z výsledkov jeho štúdie vyplýva, že kolokáty adjektív zakončených na *-ell/-iel* sa vďaka svojej vyššej lexikálnej spájateľnosti vyskytujú častejšie v špecializovaných textoch, napr. v textoch z oblasti astronómie, matematiky a fyziky.

Marie Kopřivová (Filozofická fakulta Karlovej univerzity v Prahe) predstavila štúdiu českých paremiologických jednotiek *Proverbs in Contemporary Czech. Corpus Probe into Written Texts* (v spoluautorstve s **Kateřinou Šichovou** z Centra pre české štúdie – Bohemicum na Regensburgskej univerzite v Regensburgu). Autorky informovali o novovzniknutom paremiologickom minime PM2023, zozname najfrekvencovanejších prísloví získaných zo štyroch reprezentatívnych písaných korpusov češtiny. Získaný zoznam prísloví autorky porovnali s existujúcimi prácami o parémiách a prienikom vytvorili zoznam najčastejších prísloví. V ďalšom výskume sa plánujú zamerať na výber prísloví vhodných pri tvorbe učebníc a na porovnanie s paremiologickým minimom nemčiny.

Extraktii a analýze kľúčových slov z podkorpusu náboženských textov pochádzajúcich zo 17. a 18. storočia sa v príspevku *Keywords in Religious Literature of 17th and 18th Centuries in Light of the Data from the Electronic Corpus of 17th- and*

18th-century Polish Texts venovala **Madalena Majdak** (Inštitút poľského jazyka Poľskej akadémie vied vo Varšave). Autorka porovnávala náboženskú lexiku získanú z historického korpusu náboženských textov s lexikou referenčného korpusu poľštiny. V prezentácii konštatovala, že použitá logaritmická metóda vierohodnosti (z angl. log-likelihood) bola na získanie kľúčových slov zvolená vhodne a identifikované dáta budú použité v ďalšom lexikálnom výskume.

Marie Mikulová (Matematicko-fyzikálna fakulta Karlovej univerzity v Prahe) predniesla na konferencii príspevok *Expressing Measure in Czech (A Corpus-based Study)*, v ktorom sa zamerala predovšetkým na teoreticky podložený a korpusovo overený opis výrazov s významom miery v češtine, napr. *akorát, viceméně, nadmíru, částečně*. Analýza rozsiahleho korpusového materiálu odhalila rôznorodosť štruktúr a relatívnu náročnosť ich klasifikácie. Prednášajúca uviedla, že výsledný popis je dobre využiteľný v sémanticko-syntaktickej anotácii Pražského závislostného korpusu, ako aj v sémanticky orientovanom opise jazykov.

V príspevku *Adverbs Derived from Adjectival Present Participles in Polish, Slovak and Czech: A Comparative Corpus-based Study* analyzovala **Aksana Schillová** (Ústav pre jazyk český Akadémie vied Českej republiky v Prahe), aký slovo- tvorný typ prísloviak v češtine je ekvivalentný typu prísloviak utvorených od adjektivizovaných prídastí prítomných v poľštine a slovenčine. Porovnávací výskum uskutočnila na korpusoch Araneum Polonicum Minus, Araneum Slovacom VI Minus Beta a Araneum Bohemicum IV Minus.

Barbora Štěpánková (Matematicko-fyzikálna fakulta Karlovej univerzity v Prahe) sa v prezentácii príspevku *The Epistemic Marker určitě in the Light of Corpus Data*, ktorý vznikol v spoluautorstve s **Janou Šindlerovou** a **Luciou Polákovou** (Filozofická fakulta Karlovej univerzity v Prahe), zamerala na prostriedky vyjadrovania epistemickej modality a evidenciality v češtine. Cieľom ich pilotnej štúdie bola analýza častice *určitě*, typicky považovanej za signál vysokej istoty. Na základe svojich zistení v paralelnom korpuse InterCorp v15 navrhujú alternatívnu metódu na rozlišovanie medzi jej významovými odtieňmi v rôznych výpovediach.

Kvantitatívnu charakteristikou najčastejších substantívnych lem v jazyku slovenských súdnych rozhodnutí v trestných záležitostiach sa v príspevku *Comparative Lexical Analysis of Nouns Lemmas in Slovak Judicial Decisions* zaoberal **Miroslav Zumrík** (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied, v. v. i., v Bratislave). Texty rozhodnutí porovnával so vzorkami slovenských zákonov, odborných textov z oblasti marketingu, neprekladovej beletrie a s vyváženým korpusom prim-10.0-public-vyv. Výskumnou otázkou naďalej ostáva, či sa substantívny slovník daného žánru právnych textov naozaj vyznačuje lexikálnou chudobnosťou, aká sa administratívneho a právneho štýlu tradične prisudzuje.

Druhý tematický celok venovaný jazykovej akvizícii, tvorbe a využívaniu jazykových zdrojov otvárali **Cristina Fernández-Alcaina, Eva Fučíková, Jan Hajič** a **Zdeňka Urešová** (Matematicko-fyzikálna fakulta Karlovej univerzity v Prahe) prednáškou *Spanish Synonyms as Part of a Multilingual Event-Type Ontology*. Autori informovali o aktuálnom rozširovaní ontologického slovníka SynSemClass, ktorý obsahuje ekvivalentné skupiny slovies v paralelných textoch a integruje ich do valenčných lexikónov a iných externých zdrojov. Najnovšia verzia valenčného slovníka tak bude obohatená o španielske texty s 1 400 slovesných synonymami.

Michaela Mošaťová a Petra Švancarová (Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave) ponúkli v príspevku *Errors in the Congruent Attribute Among Students Learning Slovak as a Foreign Language (Learner Corpus-based)*, v spoluautorstve s **Katarínou Gajdošovou** z Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., v Bratislave, prehľad chýb študentov učiacich sa slovenčinu ako cudzí jazyk. Kvalitatívne analyzovaný materiál pochádza z pilotnej verzie korpusu error-korp-pilot. Autorky skúmali najčastejšie typy chýb v kongruentnom atribúte, ako sú nesprávna zhoda s gramatickým rodом a pádom nadradeného podstatného mena, a ponúkli interpretáciu príčin vzniku týchto chýb. Z výskumu vyplýva, že chyby sú zvyčajne spôsobené najmä transferom z pôvodného jazyka, prílišným zovšeobecňovaním pravidiel v cieľovom jazyku alebo neznalosťou gramatického pravidla.

Veronika Kolářová, Václava Kettnerová a Jiří Mirovský (Matematicko-fyzikálna fakulta Karlovej univerzity v Prahe) v prednáške *Through Derivational Relations to Valency of Non-verbal Predicates in the NOMVALLEX Lexicon* predstavili nové vlastnosti valenčného slovníka substantív a adjektív NomVallex a možnosti jeho využitia v korpusovom výskume valencie. V štúdiu sa autori zamerali na valenciu deverbálnych adjektív a rozdielov ich derivačných typov.

Pracovníci Filozofickej fakulty Ostravskej univerzity v Ostrave **Michaela Nogolová, Michaela Hanušková, Miroslav Kubát a Radek Čech** sa v príspevku *Linear Dependency Segments in Foreign Language Acquisition: Syntactic Complexity Analysis in Czech Learners' Texts* zamerali na analýzu syntaxe pri osvojovaní si cudzieho jazyka v dátach akvizičného korpusu českého jazyka CzeSL-SGT. Autori venujú pozornosť syntaktickým jednotkám, ktoré nazvali segmenty lineárnej závislosti (Linear Dependency Segment; LDS), využiteľné pri korpusovom výskume komplexnosti syntaxe. Z výskumu vyplýva, že čím vyššia je jazyková úroveň učiaceho sa študenta, tým sú jednotky LDS kratšie.

V online prezentácii *Differences in Spoken Language Processing in General Corpora (ORAL, ORTOFON) and in a Specialized Corpus (DIALEKT) and Their Reflection in the Mapka Application* predstavila **Martina Waclawičová** (Filozofická fakulta Karlovej univerzity v Prahe) všeobecné korpusy hovoreného českého jazyka ORAL a ORTOFON, špecializovaný korpus DIALEKT a interaktívnu apliká-

ciu Mapka, ktorá slúži ako doplnkový materiál k týmto korpusom. Medzi hlavné funkcie aplikácie patrí detailné zobrazenie územného, predovšetkým nárečového členenia. Ponúka prehľad charakteristických jazykových javov v nárečovej oblasti, obsahuje taktiež funkciu vyhľadávania a možnosť vytvoriť si vlastnú mapu. Od roku 2023 je k dispozícii nová verzia aplikácie Mapka, obohatená o podrobné opisy nárečových javov a ukážky z uvedených korpusov.

Adrian Jan Zasina (Filozofická fakulta Karlovej univerzity v Prahe) v prezentácii *Can Low-proficiency Level Learners Produce Diverse Texts? A Multidimensional Approach to Czech as a Foreign Language* ponúkol analýzu funkčnej variability textov v korpuse písaných textov študentov češtiny pochádzajúcich z Poľska. Počas výskumu si všimol intra- a extratextuálne charakteristiky vybraných typov textov (neformálny list, opis, argumentácia a rozprávanie príbehu) študentov učiacich sa češtinu. V závere prezentácie uviedol, že aj študenti s nižšou znalosťou češtiny dokážu produkovať texty rôznych žánrov. Výsledky svojho výskumu plánuje porovnávať s výskumom variability textov u študentov s inými materinskými jazykmi, napr. kórejščinou.

Pracovníci viacerých výskumných inštitúcií, **Daniel Zeman** (Matematicko-fyzikálna fakulta Karlovej univerzity v Prahe), **Pavel Kosek** a **Martin Březina** (Filozofická fakulta Masarykovej univerzity v Brne) a **Jiří Pergler** (Ústav pre jazyk český Akadémie vied Českej republiky, v. v. i., v Prahe), predstavili v príspevku *Morphosyntactic Annotation in Universal Dependencies for Old Czech* prvé kroky pri príprave syntakticky anotovaného korpusu textov češtiny zo 14. storočia v koncepcii Universal Dependencies. Na pilotné testovanie, ktoré zahŕňa aj úpravu anotácie pre javy vyskytujúce sa v historickej, ale nie modernej češtine, vybrali drážďanskú a olomouckú verziu Evanjelia podľa Matúša. V príspevku zaznelo viacero zaujímavých postrehov týkajúcich sa použiteľnosti syntaktického analyzátoru modernej češtiny na staročeské dáta.

Tretí tematický blok zahŕňal príspevky z oblasti tvorby a budovania korpusov. **Ilia Afanasev**, **Olga Lyashevskaya**, **Stefan Rebrikov**, **Yana Shishkina**, **Igor Trofimov** a **Natalia Vlasova** sa v príspevku *The Effect of (Historical) Language Variation on the East Slavic Lectors Lemmatisers Performance* venovali porovnaniu modelov na lematizáciu textov v historických východoslovanských jazykoch, a to modely BERT-based a BART-large. BART-large model mal menšie problémy pri morfológickom značkovaní dát v historických textoch, Rubic (BERT-based) model dokázal ľahšie prekonať synchrónne regionálne jazykové variácie.

Hana Skoumalová a **Vladimír Petkevič** (Filozofická fakulta Karlovej univerzity v Prahe) ponúkli v príspevku *Annotation of Analytic Verbs Forms in Czech – Complex Cases* prehľad teoretických a praktických problémov pri automatizovanej morfologickej a morfosyntaktickej anotácii analytických slovies v písanom korpuse

súčasnej češtiny. Hana Skoumalová okrem iného uviedla, že anotácia zlyháva pri značkovaní spojenia slovesa *byť* s doplnkom (najmä adjektívom) a problematické sú tiež trpné príčastia.

V príspevku *CapekDraCor: A New Contribution to the European Programmable* **Petr Pořízka** (Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci) predstavil projekt DraCor so svojou výskumne orientovanou koncepciou programovateľných korpusov vytváraných na kvantitatívne analýzy v rámci počítačovej literárnej vedy. DraCor je jedinečná otvorená infraštruktúra na analýzu európskej drámy, ktorá v súčasnosti obsahuje 15 korpusov z rôznych období v 10 rôznych jazykoch. Autor predstavil korpus CapekDraCor, pozostávajúci zo všetkých hier Karla a Josefa Čapka, a informoval o spôsobe spracovania dát s ohľadom na špecifiká jeho štruktúry.

Problematike rôznorodosti systémov a nástrojov na anotáciu paralelného korpusu InterCorp sa v štúdiu *The InterCorp Parallel Corpus with a Uniform Annotation for All Languages* venoval **Alexander Rosen** (Filozofická fakulta Karlovej univerzity v Prahe). Autor predstavil integrovanú morfológickú a morfosyntaktickú anotačnú schému univerzálnych závislostí (Universal Dependencies), aplikovanú na InterCorp, ktorá okrem morfológickej umožňuje tiež syntaktickú analýzu paralelných textov.

Na problémy s lematizáciou a anotáciou textov v korpusoch historickej ruštiny sa vo svojej prednáške *Multiple Interpretation and Fragmented Texts Within a Historical Corpus: The Case of Old East Slavic Vernacular Writing* zameral **Dmitri Sitchinava** (Ústav slavistiky Postupimskej univerzity v Postupime). Autor ponúkol prehľad rozmanitých dokumentov historickej ruštiny – texty písané na brezovej kôre, dobové nápisy, popisky a pod. Keďže korpusy obsahujú často iba fragmenty pôvodných textov alebo nápisov, autor upozornil na nejednotnú alebo chýbajúcu anotáciu týchto textov a v prezentácii navrhol spôsoby možného značkovania predstavených dobových dokumentov.

Trojica autorov **Lucie Benešová**, **Martin Stluka** (Filozofická fakulta Karlovej univerzity v Prahe) a **Klára Pivoňková** (Filozofická a Prírodovedecká fakulta Karlovej univerzity v Prahe) sa v príspevku *Lemmatization of the DIA1900 Diachronic Corpus* podelili o skúsenosti s procesom lematizácie pripravovaného nového diachrónneho korpusu DIA1900, ktorý mapuje češtinu 2. polovice 19. storočia. Autori spoločne predstavili koncepciu lematizácie a prípravy korpusu, ako aj problémy, s ktorými sa pri jeho vytváraní stretávajú. Na záver uviedli etalón možností automatizovanej anotácie.

Štvrtý tematický okruh konferencie zahŕňal štúdie z oblasti počítačového spracovania prirodzeného jazyka a digitálnych humanitných a spoločenských vied. Patrí doň aj príspevok autorov **Martina Braxatorisa** (Ústav slovenskej literatúry Slovenskej akadémie vied, v. v. i., v Bratislave) a **Anity Braxatorisovej** (Filozofická fakul-

ta Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave), ktorí v príspevku *Use of Computer and Corpus Tools in the Research of a 19th Century German-language Manuscript Book of Notes and Extracts* predstavili možnosti využitia počítačových a korpusových nástrojov pri interpretácii textov špecifického žánru, a to nemeckojazyčnej knihy poznámok, výpiskov a záznamov Samuela Ferjenčíka (1793 – 1855). Výsledky ich výskumu odhalili viaceré manipulácie s východiskovými autorskými textami, najmä záměny v textoch, ktorým autori štúdie venovali osobitnú pozornosť. Ďalší výskum plánujú zamerať na nástroje, ktoré majú potenciál výrazne uľahčiť výskum intertextových vzťahov aj pri iných dokumentoch.

Metodológiu získavania kolokácií a asociácií v rôznych diskurzoch predstavil **Václav Cvrček** (Filozofická fakulta Karlovej univerzity v Prahe). V štúdií *Associations and Collocations in Corpora*, ktorá vznikla v spolupráci s **Masako Fidlerovou** (Brownova univerzita v Providence v Spojených štátoch amerických), porovnávali autori metódu analýzy kolokácií (CA; Collocation Analysis) s metódou analýzy nákupného koša (MBA; Market Basket Analysis), ktorou sa získavajú asociácie vyskytujúce sa často spolu v istých typoch textov. Z porovnania vyplynulo, že metóda MBA odhalila viac termínov v textoch napríklad z oblasti geografie, migrácie a počasia. Asociácie sa častejšie vyskytujú v textoch zameraných na politiku a ekonomiku.

Jazykovým poruchám a ich analýze sa vo svojej prezentácii *Lexical Diversity and Language Impairment* venovala **Nataliia Časnochová Zozuk** (Fakulta prírodných vied a informatiky Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre). Prezentovala výskum na projekte EWA (Early Warning of Alzheimer), ktorého cieľom bolo potvrdiť hypotézu, že jazykové prejavy ľudí s neurodegeneratívnymi ochoreniami majú menšiu lexikálnu rôznorodosť ako prejavy zdravých ľudí. Hlavným prínosom projektu bolo vyvinutie mobilnej aplikácie EWA, ktorá umožňuje detekciu ochorenia prostredníctvom analýzy rečových prejavov testovanej osoby.

V príspevku *Text Vectorization Techniques Based on Wordnet* predstavili **Dávid Držík** a **Kirsten Šteflovič** (Fakulta prírodných vied a informatiky Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre) využitie synsetov, zoznamov synonym z anglickej lexikálnej databázy slov WordNet, pri použití Text Data Augmentation (TDA) – nahrádzaní slov vo vete synonymami. Na základe klasifikačnej úspešnosti autori hodnotili, či je lepší originálny alebo novovytvorený korpus pomocou synonym. Svojimi výsledkami demonštrovali, že rozšírenie korpusu touto metódou vedie k vylepšenej vektorevej reprezentácii slov. V budúcom výskume sa plánujú zamerať na ďalšie TDA metódy. Okrem náhrady synonymami chcú skúmať, či sa zlepši klasifikácia aj pri spätnom preklade, prípadne pri odstránení plnovýznamových slov.

V prezentácii *When Is a Crisis Really a Crisis? Using NLP and Corpus Linguistic Methods to Reveal Differences in Migration Discourse across Czech Media* sa **Irene Elmerot** (Fakulta humanitných vied Štokholmskej univerzity v Štokholme)

venovala analýze variability jazykových spojení v rôznych typoch médií s využitím nástrojov spracovania prirodzeného jazyka a korpusovej lingvistiky na získanie obrazu o diskurze migrácie v českých médiách v rokoch 2015 – 2023. Poukázala na značné rozdiely v používaní termínov a kolokácií slov (ne)legálny, (i)migrant a pod., v oblasti migrácie.

Maroš Harahus, Daniel Hládek, Ján Staš a Matúš Pleva (Fakulta elektrotechniky a informatiky Technickej univerzity v Košiciach) predstavili v príspevku *Slovak Language Models for Basic Preprocessing Tasks in Python* nové jazykové modely spracovania prirodzeného jazyka s použitím programovacieho jazyka Python a knižnice spaCy. Prezentovaný jazykový model dokáže text tokenizovať, parsovať, rozpoznať v ňom slovné druhy a pomenované entity.

Autori **Richard Holaj** (Filozofická fakulta Masarykovej univerzity v Brne) a **Petr Pořízka** (Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci) prezentovali v príspevku *ANOPHONE: An Annotation Tool for Phonemes and L2 Annotation Systems for Czech* výskumný projekt, ktorý pristupuje inovatívne k e-learningovým aplikáciám. Autori zhromaždili údaje, uskutočnili pilotný projekt a vyvinuli prvú verziu systému atribútov založených na označovaní izolovaných zvukov reči. Vo svojej prezentácii predstavili aj anotačný nástroj Anophone, nový anotačný systém založený na celoslovnom značkovaní dvoj- až štvorslabičných slov. Pomocou nástroja docielili zlepšenie modelu na rozpoznávanie reči aj jeho vyššiu úspešnosť.

V plenárnej prednáške s názvom *eTranslation as a EU Flagship Use Case of Natural Language Processing* informoval **Daniel Kluvanec** (Generálne riaditeľstvo pre preklad Európskej komisie v Luxemburgu) o prekladovej platforme eTranslation, najväčšom projekte programu Európskej únie Digitálna Európa na podporu viacjazyčnosti v jednotlivých krajinách EÚ. *eTranslation* ako platformu na automatický preklad môžu bezplatne využívať všetky európske inštitúcie a orgány verejnej správy v celej EÚ. Autor sa v prezentácii bližšie zamerail na technický opis prekladovej služby – predstavil používané techniky, veľké jazykové modely, a technológie umelej inteligencie, ktoré sú pri budovaní obsiahlej platformy nevyhnutné. Informácie o prekladovej platforme sú dostupné na webstránke.^[2]

Hana Žižková a Jakub Machura (Filozofická fakulta Masarykovej univerzity v Brne) s **Adamom Frémundom** a **Janom Švecem** (Fakulta aplikovaných vied Západočeskej univerzity v Plzni) v príspevku *Is It Possible to Re-educate RoBERTa? Expert-driven Machine Learning for Punctuation Correction* predstavili nástroj RoBERTa na automatické vkladanie interpunkcie do textu. Autori sa zaoberali možnosťou zvýšenia presnosti nástroja RoBERTa-commas pri vkladaní vybraného interpunkčného znamienka – čiarky. Vo svojom výskume sa orientovali na frázy vo vokative. Hana Žižková v závere konštatovala, že pri pretrénovaní nástroja hrá dôležitú úlohu výber a štruktúra tréningových dát.

Autori **Ján Staš**, **Daniel Hládek** (Fakulta elektrotechniky a informatiky Technickej univerzity v Košiciach) a **Tomáš Kocúr** (Deutsche Telekom IT & Telecommunications Slovakia s.r.o.) v príspevku *Slovak Question Answering Dataset Based on the Machine Translation of the SQuAD v2.0* opisujú proces budovania prvého rozsiahleho korpusu na automatické odpovedanie SQuAD-sk pre slovenčinu. Dáta automaticky preložili z pôvodného anglického datasetu SQuAD v2.0 pomocou voľne dostupného frameworku Marian a s využitím anglicko-slovenského modelu Helsinki-NLP Opus. Súbor dát následne použili na tréning slovenského systému odpovedí na otázky. Dosiahnuté skóre pre vyladený model mBERT ukázal porovnateľné výsledky odpovedí na otázky s nedávno publikovanými strojovo preloženými súbormi údajov SQuAD pre iné európske jazyky.

Michal Škrabal (Filozofická fakulta Karlovej univerzity v Prahe) a **Karel Pio-recký** (Ústav pre českú literatúru Akadémie vied Českej republiky v Prahe) prezentovali na konferencii príspevok *Corpus of Contemporary Poetry – A Gauntlet to Pick Up to Slovak Colleagues*. Cieľom ich výskumu bolo vytvoriť dátovú základňu a softvérové nástroje, ktoré umožnia skúmať českú poéziu publikovanú medzi rokmi 1990 až 2020, a to v širokej škále jej mediálnych podôb (printovej a webovej) a na veľkom súbore textov. S týmto cieľom sa od roku 2015 buduje Korpus súčasnej českej poezie, ktorý obsahuje približne 35,5 miliónov slov. Je určený vedcom, literárnym kritikom, študentom literatúry aj širokej verejnosti.

Prehľad historického vývoja ne/znelosti spoluhlások *r* a *l* v češtine ponúkli autori **Markéta Ziková**, **Martin Březina**, **Radek Čech** a **Pavel Kosek** (Filozofická fakulta Masarykovej univerzity v Brne) v príspevku *Syllabic Consonants in Historical Czech and How to Identify Them*. Pomocou parsera autori identifikovali v českých historických textoch zo 14. a 15. storočia potenciálne segmenty podľa zvučnosti. Zmenu *r* a *l* z neznej na znelú spoluhlásku ovplyvňuje ich pozícia v slove – koncové spoluhlásky majú vyššiu tendenciu neznelosti.

V závere medzinárodnej konferencie SLOVKO 2023 sa všetkým prednášajúcim, zúčastneným, diskutujúcim, organizátorom i recenzentom príspevkov poďakovala Jana Levická, vedúca oddelenia Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, v. v. i. Vyzdvihla vysokú aktívnu účasť na konferencii, príjemnú a priateľskú atmosféru počas celého podujatia a zaželala všetkým pozitívne prínosy z rokovaní pre ďalšie projekty. Zároveň vyjadrila želanie, aby sa v rovnakom duchu spolupráce mohla uskutočniť aj plánovaná konferencia SLOVKO 2025.

Internetové zdroje

[1] <https://www.juls.savba.sk/ediela/jc/2023/1/jc23-01.pdf> (cit. 16. 11. 2023)

[2] https://commission.europa.eu/resources-partners/etranslation_en (cit. 16. 11. 2023)

JUBILEUM PROFESORKY DANIELY SLANČOVEJ

Jana Klingová

*Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta
Ul. 17. novembra 1, Prešov
E-mail: jana.klingova@unipo.sk*

12. júla 2023 oslávila svoje okružle narodeniny významná jazykovedkyňa, vzácna pedagogička prof. PhDr. Daniela Slančová, CSc. Pri príležitosti jej životného jubilea sa na pôde Prešovskej univerzity v Prešove konala vedecká konferencia *Štýl a text v jazykovej interakcii* (28. – 29. 6. 2023; porov. Bodnárová 2023), ktorá ponúkla priestor na odborné diskusie, ale aj osobné blahoželanía a poďakovania. Svojich žiakov, kolegov a priateľov D. Slančová dlhé roky inšpiruje, prirodzene vedie smerom, o ktorom často ani netuší, že by mohol byť ich vlastný, a až spätne sa pozerajú na svojej kroky s vďačnosťou. Aj na tomto mieste sa spolu obzrieme a pripomenieme si prácu výnimočného človeka, ktorého bohatá vedecko-pedagogická kariéra presahuje oblasť slovenskej jazykovedy.

Profesorka Slančová je osobnosť mnohých dimenzií. Možno aj preto, že jej vedecké pôsobenie presahuje ľudské a ľudské presahuje vedecké, čím ho kreuje a robí jedinečným. Priepustnosť hraníc medzi životom vedkyne, vysokoškolskej pedagogičky, ženy milujúcej svoju rodinu a priateľov či nadšenej zberateľky cukrov je odrazom dynamiky, ktorá, podobne ako to platí pri dynamike žánru,¹ rámčuje jubi-

¹ P. Šidák dynamiku žánru chápe v zmysle „schopnosti žánru podstupovať transformácie seba samého, premieňať sa, prijímať do seba nové tvary, vykazovať akomodačnú schopnosť, ale na pôdoryse pevného žánrového jadra a vďaka tzv. sprievodným zložkám“ (Šidák 2013, s. 98, in Slančová – Mergeš et al. 2021, s. 147).

lantkino pôsobenie na univerzite aj mimo nej. Rozličné sociálne roly, ktoré D. Slančová zastáva, sa naplňajú vo vzájomnom prieniku a predstavujú, využívajúc žánrovú terminológiu, tzv. žánrovú dominantu, nie ako „dominujúcu zložku žánru, ale ako jeho invariantné jadro“ (Slančová – Mergeš et al. 2021, s. 148). V tomto prípade máme na mysli invariantné jadro jubilantkinej osobnosti, pevne späté s prešovským prostredím. D. Slančová je dobrá vo všetkom, čo robí, a robí to s nadšením, v tom spočíva jadro jej osobnosti. Je výbornou vedkyňou, oddanou pedagogičkou, vo voľnom čase vášnivou študentkou taliančiny, čitateľkou detektívnych románov, fanúšičkou krasokorčuľovania či príležitostnou maliarkou. Vlastné záujmy pretavuje aj do svojich výskumov, niektoré ešte možno na úrovni uvažovania a nápadov, viaceré však už prezentované a často ocenené pozornosťou verejnosti. A práve týmto vedeckým výsledkom sa bližšie venujeme v tomto príspevku, nadväzujeme pritom na jubilejný článok J. Kesselovej a M. Ivanovej z roku 2013, uverejnený v Jazykovednom časopise.

V posledných desiatich rokoch je najvýznamnejšou oblasťou vedeckého záujmu D. Slančovej sociolingvistika so zreteľom na pojmy štýl, žáner a register, pričom sústredený záujem venuje socioštylistike. Jej orientácia na variabilitu charakteru sociálnej aktivity, inštitucionalizovaných sociálnych aktivít a ich kombinácií s ohľadom na sociálnu identitu, status, vzťah komunikantov a hodnotu tohto jazykového správania sa naplňa vo viacerých oblastiach výskumu, v konkrétnych komunikačných sférach, pohybujúcich sa okolo ťažiskových oblastí, ktorými sú šport – médiá – literatúra – detská reč. Teoreticko-metodologické základy, rámčujúce „invariantné jadro“ jej vedeckovýskumných pohnútok v rovine interdisciplinarity, položila už v roku 1999 monografická štúdia *Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra*, ktorá je „prvou výskumnou aplikáciou termínu/pojmu register, prvou aplikáciou teórie výpovedných aktov Jána Horeckého a prvou prácou v slovenskom kontexte, ktorej objektom výskumu je reč orientovaná na dieťa“ (Kesselová – Ivanová 2013, s. 188). Koncept komunikačného registra, tak ako ho D. Slančová rozpracúva aj v ďalších publikáciách s určitým vývinom v priebehu rokov (napr. Slančová – Zajacová 2007; Slančová – Slančová 2012, 2014), predurčuje hlavné tematické oblasti jej celoživotného záujmu aj metódy skúmania, a to na báze odkrývania vzťahu jazyka a jeho používateľov, teda humánne orientovanej lingvistiky.

D. Slančová v spolupráci so svojou dcérou T. Kovalik Slančovou za posledné (viac ako) desaťročie venuje sústredenú pozornosť intrapersonálnej športovej komunikácii. Termín komunikačný register jubilantka pevnejšie ukotvila práve vo vzťahu k špecifickej oblasti športu. V monografickej štúdii *Reč pohybu, autority a súdržnosti* s podtitulom *Pragmatická analýza trénerského komunikačného registra v komunikácii s hráčmi kolektívnych loptových hier staršieho školského veku* (Slančová –

Slančová 2014) je snahou autoriek posilniť „interdisciplinárne, teda sociologické, lingvistické a športové, resp. sociolingvistické a športovolingvistické chápanie“ komunikačného registra, teda ako sociolingvistického pojmu, čo podľa ich uvažovania môže viesť „k adekvátnemu opisu a explanácii nielen komunikácie v športe, ale môže byť aj východiskom komplexnejšieho opisu sociálno-jazykovej situácie vôbec“ (Slančová – Slančová 2014, s. 31 – 32). Bližšie sa v nej okrem iného vysvetľuje, že makrosociálny komunikačný register je preferenčný spôsob jazykového a parajazykového správania v komunikačnej sfére prislúchajúcej sociálnej inštitúcii.

Realizácia grantového projektu VEGA *Interdisciplinárna analýza športového komunikačného registra* v rokoch 2015 až 2018, ktorého hlavnou riešiteľkou bola jubilančka, otvorila priestor na ďalšie systematické bádanie jazyka, „jeho fungovania v rámci športovej komunikačnej sféry, a to tak v intrašportovej komunikácii, ako aj v komunikácii v rámci iných komunikačných sfér, do ktorých šport zasahuje“ (Slančová – Slančová 2014, s. 25). Na pozadí zvýšeného záujmu o výskum jazyka športu sa v slovenskom (najmä prešovskom) akademickom priestore postupne etabloval termín športová lingvistika, ktorú možno chápať „ako samostatnú vednú disciplínu v rámci športovej humanistiky“ (Slančová – Slančová 2014, s. 25) a ktorej systematickému vymedzeniu sa jubilančka venuje vo viacerých štúdiách (porov. napr. Slančová 2014, Slančová 2017a, 2017b; Slančová – Kovalik Slančová 2018a). Odhaliť osobitosti fungovania jazyka v športe bolo aj cieľom vedeckého seminára *Komunikácia v športe a o športe* (21. – 22. 6. 2018).² Z hľadiska interdisciplinárneho zamerania bolo podujatie prvým svojho druhu, keďže sa „minimálne v stredoeurópskych reláciách stretli odborníci z oblasti vied o športe, mediálnych štúdií, literárni vedci a lingvisti zo Slovenska a Českej republiky, aby spolu diskutovali o fenoméne zvanom šport“ (Slančová 2018a, s. 1). Výstupy z tohto podujatia boli publikované v osobitnom čísle časopisu *Jazyk a kultúra* (9/35, 2018) a jednotlivé štúdie referovali o športe v intenciách športovej humanistiky, lingvistiky, mediálnych štúdií, literárnej vedy, translatológie aj detskej reči. Široký tematický rozptyl deklaruje nielen možnosť, ale aj potrebu transdisciplinárneho výskumu jazyka športu.

D. Slančová a T. Kovalik Slančová sa v rámci intrapersonálnej športovej komunikácie výskumne zameriavajú na loptové kolektívne hry. Autorky si všímajú športového trénera loptových hier a jeho reč, konkrétne, trénerský komunikačný register, pričom východiská ich výskumov sú pevne ukotvené prešovskou lingvistickou školou, keďže metodologicky sa opierajú o teóriu lexikálnej motivácie, ktorej základy položil J. Furdík (2008) a bližšie rozpracoval M. Ološtiak (2011). Kľúčovou je pre nich typ registrovej motivácie lexikálnych jednotiek, na pozadí ktorej vznikli (a na-

² Seminár sa uskutočnil na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove pod záštitou Inštitútu slovakistiky a mediálnych štúdií tejto fakulty, Fakulty športu Prešovskej univerzity a Slovenskej jazykovednej spoločnosti – pobočky v Prešove.

d'alej vznikajú) štúdie, ako napr. *Lexéma hrať v trénerskom komunikačnom registri – k vymedzeniu registrovo motivovaného významu*; *Lexéma lopta v trénerskom komunikačnom registri*, *Somatická lexika v športovej komunikácii: lexéma ruka v trénerskom komunikačnom registri* (Slančová – Kovalik Slančová 2018b, 2018c; Slančová – Kovalik Slančová 2019a), ale aj ďalšie práce publikované v zahraničných časopisoch (porov. Slančová – Kovalik Slančová 2018d, 2019b; Slančová 2020a).

Nateraz poslednou knižnou publikáciou z oblasti športovej lingvistiky zameranou na rečový prejav trénera je monografická štúdia *Slovná zásoba trénerského komunikačného registra – volejbal* z roku 2019, v ktorej sa tradičná spoluautorská dvojica venuje volejbalovej slovnej zásobe. Motivácia výskumu vyplýva jednak z toho, že na Slovensku neexistuje špecializovaný výkladový slovník volejbalu či iného športu, a jednak z toho, že poukázaním na jazykové tendencie v rámci používania základnej slovnej zásoby vo volejbale možno odhaliť úzku previazanosť jazyka s vykonávanou športovou aktivitou. Autorkám sa lexikálny obraz volejbalu darí vykresliť aj využitím teórie lexikálnej motivácie, ktorá je „zároveň kľúčom na pochopenie usporiadania registrovo motivovaných lexikálnych jednotiek ako siete vzťahov, ktoré tvoria základ mentálneho slovníka vo volejbalovom subregistri športového komunikačného registra, a zároveň toho, ako sa príslušný mentálny slovník realizuje v trénerskom mikrosociálnom komunikačnom registri“ (Slančová – Kovalik Slančová 2019c, s. 29). Výsledky kvantitatívneho výskumu napríklad ukázali, že „reč trénerov je skutočne ‚rečou pohybu‘, teda vyznačuje sa vnútornou dynamikou“, ktorá je daná nielen tým, že najpočetnejšie zastúpeným slovným druhom v reči trénera sú verbá, najfrekvencovanejšie je verbum *ísť*, ale aj „vysokou mierou používania univverbizovaných profesionalizmov, príp. aj slangizmov, keď v mnohých prípadoch sa oficiálna terminologická viacslovná lexika v rečovom prejave trénerov vôbec nevyskytla“ (s. 152). Cenným materiálom, ktorý odráža autentickú podobu lexikálneho prejavu trénera v intrašportovej komunikácii, sú frekvenčné slovníky lexém (verb, substantív, adverbií, adjektív, pronomín, numerálií, partikul, interjekcií, prepozícií a konjunkcií) v tréningovom a zápasovom dialógu (s. 164 – 339). Zaujímavosťou tejto prípadovej štúdie je aj skutočnosť, že autorky okrem trénera chlapčenského družstva zahrnuli do výskumu aj trénera dievčenského družstva. Takýmto porovnávaním poukazujú na rozdiely v tom, že „rečový prejav trénera chlapcov je expresívnejší z hľadiska negatívnej expresivity“ a vyznačuje sa „vyššou mierou zastúpenia sily výrazu“, na druhej strane možno v reči trénera dievčat pozorovať „výraznejšie zastúpenie deminutív, a to aj vo vzťahu k registrovo motivovanej slovnej zásobe“ (s. 153).

Postulovaním otázok „Čo dáva, resp. čo môže dať šport jazykovede? a [...] Čo dáva, resp. môže dať jazykoveda športu?“ (Slančová – Slančová 2014, s. 6), ktoré stáli niekde na začiatku uvažovaní o jazyku športu a naliehavo a pravidelne sa v mys-

li jubilantky pripomínali, sa otvoril priestor na výskum športu v médiách, D. Slančová tak na šport nazerá aj cez mediálnu optiku. Výsledkom bádania je napr. štúdia *Športová lingvistik a jazyk mediálneho športu* (2017b) a jej lásku ku krasokorčuľovaniu reprezentuje séria štúdií zameraných na štylistiku rečového prejavu v komentovaní priamych televíznych prenosov z krasokorčuľovania (porov. 2020b, 2021a, 2022a). Aktuálne prebiehajúci projekt VEGA *Mediálny šport v interdisciplinárnych súvislostiach* (2021 – 2024) pod vedením J. Mergeša ponúka príležitosť na ďalšie nové zistenia v prienikovej mediálnošportovej komunikačnej sfére.

Dôležitý prínos D. Slančovej pre slovenskú mediálnu vedu možno vnímať nielen v kontexte výskumov mediálneho športu. Je tiež spoluzakladateľkou univerzitného mediálneho pracoviska na Prešovskej univerzite v Prešove, v súčasnosti Katedry komunikačných a mediálnych štúdií na Inštitúte slovakistiky a mediálnych štúdií,³ a jej výraznou tvárou. Študentom médií prednáša o štýle v médiách, žurnalistických žánroch či teórii textu a len ťažko si možno predstaviť prešovskú „mediálku“ bez jej pôsobenia. V roku 2021 spolu s kolektívom autorov (J. Mergeš, J. Klingová, J. Kičura Sokolová) publikovala vysokoškolskú učebnicu *Úvod do štúdia žurnalistických žánrov v tlačových médiách*, ktorá zaznamenala už viaceré pozitívne ohlasy.⁴ Najrozsiahlejšou kapitolou učebnice je *Encyklopédia písaných žurnalistických žánrov* (s. 191 – 444), v ktorej autori približujú „takú podobu žánrovej krajiny, ktorá čo najvernejšie reflektuje existujúcu žánrovú situáciu v slovenských tlačových médiách. Autori sa preto vzdávajú niektorých tradične vymedzovaných žánrov (napr. causerie, besednica), prípadne ich interpretujú iným spôsobom, či venujú pozornosť takým žánrom, ktoré sú v teoretickej reflexii v slovenskej žánrológii okrajové (napr. nekrológu). V prípade žánru editoriál dochádza na ploche učebnice v slovenskom kultúrnom a žánrologickom kontexte v podstate k jeho kodifikácii“ (Slančová – Mergeš et al. 2021, s. 8).

Vedeckovýskumný záujem jubilantky sa orientuje aj na literárnu komunikačnú sféru. Okrem svojej základnej lektúry, do ktorej radí rozprávkovú knižku *Janka*

³ Akreditovaný študijný program mediálne štúdiá, ako ho poznáme dnes, sa na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity etabloval už skôr. Jeho počiatky siahajú do roku 1997, keď Katedra slovenského jazyka a literatúry FF PU začala uskutočňovať víziu J. Sabola a D. Slančovej vytvoriť na pôde Filozofickej fakulty PU samostatné vedecko-pedagogické pracovisko (najprv Oddelenie masmediálnej komunikácie, neskôr Katedra všeobecnej jazykovedy, fonetiky a masmediálnych štúdií a od roku 2004 Katedra komunikačných a mediálnych štúdií) zamerané na výskum masmediálnej komunikácie. Jeho vznikom na Prešovskej univerzite začala systematická výučba komunikácie v médiách, ako aj tradícia prešovskej mediálnej školy (porov. Rusnák 2017, s. 6).

⁴ Napríklad P. Molnárová (2022, s. 90) v recenzii uvádza, že „kolektívne dielo prešovských jazykovedcov je podnetným, čitateľsky inšpiratívnym, ale najmä mimoriadne praktickým príspevkom do lingvistickej i študijnej literatúry. Svojím bohatým obsahom, a súčasne hĺbkovou analýzou predkladanej problematiky uchopenej v aktuálnom kontexte, sa vymyká v posledných rokoch zaužívanému štandardu stručných skrípt v rozsahu 2 – 3 autorských hárkov“.

a *Danka* (Mária Ďuričková), romány *Babička* (Božena Němcová), *Anna zo Zeleného domu* (Lucy Maud Montgomeryová) a *Traja mušketieri* (Alexander Dumas), D. Slančová obľubuje čítanie detektívnych románov. Ako členka riešiteľského kolektívu projektu VEGA *Stvárnenie aktuálnych spoločenských problémov v súčasnom švajčiarskom po nemecky a po francúzsky písanom kriminálnom románe a v slovenskom kriminálnom románe* (2019 – 2021) postupne publikovala sériu štúdií zameraných na romány Dominika Dána, v ktorých sa sústreďuje na jazykovú situáciu súčasnej slovenčiny (2020c) a socioštylistickú analýzu románov *Noc temných klamstiev* (2020d), *Hriech náš každodenný* (2021b) a *Na podpätkoch* (2022b). Výskumné intencie zameriava aj na tvorbu detskej literatúry, ktoré prezentuje v štúdiu *Ětos zázračnej futbalovej lopty alebo... keď futbalová hviezda píše pre deti* (2021c), opätovne sa tak dotýka aj športovej komunikačnej sféry.

Výskum detskej reči v slovenskom lingvistickom kontexte hodnotí M. Ološtiak (2023, s. 96) ako svetový a prisudzuje mu nasledujúce parametre: „pevné teoreticko-metodologické východiská, poctivý longitudinálny výskum, synteticko-analytické výstupy, interdisciplinárna kooperácia na pomedzí lingvistiky, psychológie a logopédie, výrazná aplikačná zložka, zapojenosť do medzinárodnej výskumnej siete“. D. Slančová je jednou z ústredných osobností v rámci vývinovej psycholingvistiky, podieľajúcich sa na budovaní vyššie uvedených parametrov výskumu. Práve jubilantkina monografia *Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra* (1999) odštartovala systematický výskum detskej reči a reči orientovanej na dieťa v slovenskom vedeckovýskumnom priestore. Najnovšie monografické dielo, ktoré rozvíja poznanie rečovej ontogenézy detí osvojujúcich si slovenčinu, je publikácia *Desať štúdií o detskej reči. Lexika – gramatika – pragmatika* z roku 2018, ocenená Prémiou Literárneho fondu za rok 2018. Práca desiatich autoriek (D. Slančová, A. Brestovičová, S. Kapalková, J. Kesselová, J. Kičura Sokolová, Ľ. Liptáková, Z. Ondráčková, L. Palková, S. Spáčilová, K. Vužňáková) pod vedením editorky D. Slančovej nadväzuje na úspešnú knižnú publikáciu *Štúdie o detskej reči* (Slančová 2008¹, 2015²) a spracúva vývin lexiky a syntaxe v ranom veku dieťaťa, vývin genitívu na pozadí vývinu pádov, súčinnosť neverbálneho a gramatického vývinu komunikačnej schopnosti dieťaťa, ponúka charakteristiku reči matky orientovanej na dieťa, ako aj komparáciu reči matky a reči otca orientovanej na dieťa a súčasne si všima lexiku uplatňujúcu sa na internetových fórach žien – budúcich matiek.

V prehľadovej štúdiu *Lingvistický výskum vývinu reči slovensky hovoriacich detí: stručný prehľad a bibliografia* (2019a) jubilantka sumarizuje najdôležitejšie zistenia vrátane opisu komunikačného registra reči orientovanej na dieťa. Aktuálne sa podieľa na riešení projektu APVV *Slovná zásoba ako ukazovateľ vývinovej jazykovej úrovne monolingválnych a bilingválnych detí v predškolskom veku* (2021 –

2025), ktorého cieľom je vytvoriť a štandardizovať nástroj na meranie aktívnej a pasívnej slovnej zásoby detí vo veku 3 – 6 rokov. Ide o reakciu na potrebu vytvoriť diagnostický nástroj, ktorý v súčasnej logopedickej praxi absentuje. Viaceré zahraničné výskumy totiž dokazujú, že rozsah slovnej zásoby dieťaťa v predškolskom veku súvisí s úrovňou gramotnosti v školskom veku a zároveň predikuje aj niektoré jeho matematické schopnosti. Neprimeraná slovná zásoba dieťaťa môže zase poukazovať na prítomnosť tzv. vývinovej jazykovej poruchy. Za prínos vo výskume detskej reči bola jubilanke udelená Cena Slovenskej asociácie logopédov za rok 2022.

D. Slančová je osobnosť mnohých kvalít, bohatý profil jej záujmov a aktivít sústreďujúcich sa na oblasť štýlu a jeho vyjadrenia v rozličných kontextoch akoby neustále smeroval jej profesijný život k vrcholnému dielu, vydaniu novej štylistiky. Tento cieľ sa podarilo splniť len nedávno a v tomto prípade skutočne platí, že na dobré sa niekedy čaká dlhšie. Vo vysokoškolskej učebnici *Úvod do štúdia interaktívnej štylistiky I, II*, ktorej tlačенá verzia vyšla v roku 2022 ako hlavný výstup grantovej úlohy KEGA *Interaktívna štylistika – analýzy a syntéza* (2020 – 2022), spolu s kolektívom autorov (S. Spáčilová, M. Bočák, M. Bodnárová, M. Gavurová, J. Kičura Sokolová, J. Klingová, J. Mergeš, A. Timková Lazurová) prezentuje najnovšie prístupy k štýlu v devätnástich kapitolách. Ako uvádza M. Ološtiak (2023, s. 96), ide o „impozantné, vyše 900-stranové dvojzväzkové kompendium“, ktoré je vyústením dlhoročného bádania jubilanky, hoci stále je len úvodom do štylistiky: „nech by bola [učebnica; doplnila J. K.] čo ako rozsiahla, stále môže voči základným otázkam predstavovať len úvod k ďalšiemu hľadaniu odpovedí [...], teda ako rôznorodo sa ľudia dorozumievajú, akými prostriedkami to robia, akú hodnotu má toto variabilné dorozumievanie a prečo je to tak, tie zaujímajú asi každú generáciu nanovo“ (Slančová – Spáčilová et al. 2022a, s. 11).

Počiatky vzniku najnovšej vysokoškolskej učebnice štýlu možno badať v roku 2003, keď bola publikovaná štúdia *Východiská interaktívnej štylistiky: od eklektizmu k integrácii*,⁵ v ktorej autorka predstavuje základy teórie interaktívnej štylistiky. Táto často citovaná práca je významným prínosom do novodobých dejín štylistiky aj preto, že sa v nej prvýkrát nepracuje s termínom funkčný štýl. Túto skutočnosť uvádza aj prehľadová štúdia o diachrónnom pohľade na výskumy so štylistickou problematikou a jej ďalšie odvetvia *Štylistické výskumy v časopise Slovenská reč*: „konceptia interaktívnej štylistiky sa pojmu a termínu funkčný štýl vzdáva“ (Slančová – Spáčilová 2022b, s. 290). Štúdia prezentuje nielen „základnú vývinovú líniu (predovšetkým) slovenskej lingvistiky v jej štylistickom zacielení“ (s. 284), ale jednotlivé prístupy nazerania na štýl vzhľadom na rámcovú štruktúru štúdie, koncipovanú podľa vnútorného členenia interaktívnej štylistiky (lingvoštylistika, pragmaštylistika, tex-

⁵ Tiež východisko inauguračnej prednášky (v roku 2003 bola D. Slančová vymenovaná za profesorku v odbore slovenský jazyk a literatúra).

tová štylistika, socioštylistika: štylistika komunikačných sfér, edukačná štylistika, historická štylistika, translačná štylistika), systematicky zjednocuje; čím sa naznačuje potreba a opodstatnenosť myšlienkového základu (novej) interaktívnej štylistiky (porov. aj Slančová 2019b, 2020e).

Ústredným termínom učebnice je štýl ako kognitívno-pragmatická jednotka štýlovej a štylistickej kvality textu, na pozadí ktorej možno štýl vnímať a interpretovať (porov. aj Slančová 2011). Inovatívny prístup k štýlu pritom spočíva na pozadí uvedomenia si variability verbálnej interakcie, teda vzájomného pôsobenia ľudí prostredníctvom jazyka. D. Slančová štýl charakterizuje ako „individualizovaný spôsob verbálnej interakcie, ktorý v konkrétnom komunikačnom akte nadobúda kvalitatívnu platnosť. Zároveň je to organizujúci činiteľ textu. Vzniká aktivizáciou štýlém, teda funkčne a vzhľadom na zamýšľanú kvalitu motivovaným použitím komplexu tematických, jazykových a nejazykových jednotiek (znakov)“ (Slančová – Spáčilová et al. 2022a, s. 62). Atribút *interaktívna* znamená, „že všetky jej pojmy, jednotky a zložky sa chápu (na rozličných úrovniach) ako komplex a vo vzájomnej interakcii. Ambíciou interaktívnej štylistiky je opisovať a vysvetľovať štýlové a štylistické javy komplexne, procesuálne a interdisciplinárne. [...] poskytnúť na štúdium takú učebnicu, ktorá na pozadí rozličných, domácich aj zahraničných, zdrojov s dostatočným dôrazom poukazuje na vyše storočné bohatstvo ‚moderne‘ chápanej slovenskej štylistiky a na jej prepojenie s globálnymi štylistickými trendmi“ (Slančová – Spáčilová et al. 2022a, s. 11). Ako sa však naznačuje v predhovore, koncepcia interaktívnej štylistiky bola prítomná v prešovskom akademickom prostredí už oveľa skôr, ako sa publikovala jej prvá teória. Interaktívna štylistika svoje korene nachádza „v takmer sedemdesiatročnej histórii inšpiratívnej prešovskej akademickej slovakistickej (lingvistickej, literárnovednej aj literárnej), mediálnej, translatologickej a didaktickej pôdy, z ktorej všetci autori vzišli a kde napospol pôsobia, hlásiac sa zároveň ku kultúrnemu a jazykovému odkazu východného Slovenska“ (s. 11). Aj v tomto duchu je vysokoškolská učebnica *Úvod do štúdia interaktívnej štylistiky I, II* unikátnym dielom, ktoré bolo ocenené Prémiou Literárneho fondu za vedeckú a odbornú literatúru za rok 2022 v kategórii humanitné vedy.

D. Slančová je členkou viacerých vedeckých a redakčných rád, komisií a grémií a je dlhoročnou prispievateľkou (od r. 1999) za Slovenskú republiku do svetovej lingvistickej bibliografie *Linguistic Bibliography*, vychádzajúcej pod záštitou Svetového komitétu lingvistov a UNESCO. Vyzdvihnúť treba aj jej neoceniteľnú prácu na pozícii hlavnej redaktorky vedeckého internetového časopisu *Jazyk a kultúra*, časopisu *Lingvokulturologického* a prekladateľsko-tlmočnického centra excelentnosti pri Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove, ktorú starostlivo vykonávala posledné desaťročie (od r. 2014, 5/19 – 20, do r. 2023, 14/53 – 54), ako tiež ďalšie líderské i nelíderské pozície v jej akademickom živote. Svoju energiu a láska-

vý prístup venuje práci so študentmi, či už počas prednášok a seminárov, konzultácií alebo pri vedení záverečných prác. Ich osobný rast je vyjadrením jedného z mnohých pracovných úspechov jubilantky, za čo jej patrí obdiv a úprimné poďakovanie.

D. Slančová je výraznou osobnosťou v rámci aktívneho, tvorivého života na inštitúte, čo sa prejavuje pri organizovaní podujatí, ako napr. štylistické semináre *Aktuálne otázky prešovskej lingvistickej slovakistiky* (24. 6. 2019) či *Stretnutie so štýlom* (28. – 29. 6. 2022),⁶ ale rovnako aj pri obyčajných stretnutiach s kolegami, reflektujúc pritom dejiny svojho pracoviska. V roku 2014 v editorskom tandeme s M. Ološtiakom pripravila publikáciu *Šesťdesiat rokov akademickej jazykovednej slovakistiky v Prešove*, ktorá je prvou monografickou štúdiou svojho druhu, mapujúcou dejiny jazykovedného myslenia v slovenskej lingvistike.

V roku 2023 v Liptovskom Mikuláši vyšla ako faksimile, v nezmenenej podobe, učebnica *Slovenská štylistika* od L. Šenšela (pôvodné vydanie v r. 1921), súčasťou ktorej bola namiesto doslovu publikovaná diachronická štúdia D. Slančovej *Slovenská štylistika Ľudovíta Šenšela v súradniciach času* (s. 99 – 110). O dôležitosti tejto učebnice, ktorá sa v slovenskej lingvistike všeobecne pokladá za prvú slovenskú štylistiku, jubilantka uvažuje na pozadí kritických názorov lingvistov na štylistickú koncepciu L. Šenšela, vyjadrujúc presvedčenie, že hodnotu tejto učebnice možno vnímať rešpektovaním jej dobového vedeckého kontextu, v ktorom vznikla, ako aj hľadaním jej prienikov napríklad aj s nateraz poslednou, interaktívnou štylistikou: „Čitateľ tak môže konfrontovať súčasnú štylistiku a jej prvú lastovičku autenticky, so všetkými plusmi a mínusmi aj so špecifickým dobovým pôvabom vtedajšej jazykovej normy. Jej pozorné čítanie ukáže, že miestami je táto učebnica, aj dôrazom na kultivovaný jazykový prejav, súcinnejšia, než by sa mohlo na prvý pohľad zdať, a že je možné vracať sa k nej nielen ako k dobovému archívnemu dokumentu, ale aj ako k ukážke toho, že v štylistických myšlienkach, ktoré vznikali v kultúrnom prostredí Liptova pred viac ako sto rokmi a vtelili sa do účelového učebného textu, sa nachádzajú viaceré prieniky so súčasnými pohľadmi na štylistické javy a procesy“ (Slančová 2023, s. 108).

Uvedené slová jubilantky môžeme interpretovať aj širšie. Nepriamo naznačujú, že tajomstvo úspechu osobného a profesijného života spočíva v schopnosti človeka vedieť sa v správnej chvíli obzrieť späť, vnímať súvislosti, a tým budovať hodnotnú a zmysluplnú prítomnosť. Napríklad v takej podobe, v akej ju celé roky s nadšením a vľúdnosťou buduje profesorka D. Slančová.

⁶ Oba vedecké semináre sa konali na pôde Inštitútu slovakistiky a mediálnych štúdií Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove a pod záštitou Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied – pobočky v Prešove. Príspevky z podujatia *Aktuálne otázky prešovskej lingvistickej slovakistiky* vyšli v osobitnej sekcii vedeckého časopisu *Jazyk a kultúra* (10/39 – 40, 2019), príspevkom z podujatia *Stretnutie so štýlom* bolo venované osobitné tematické číslo toho istého časopisu (13/51, 2022).

Vážená pani profesorka, milá Danko, na záver by som rada v svojom mene aj v mene Tvojich bývalých a súčasných žiakov, priateľov, kolegov, absolventov prešovskej školy, ako aj jej pokračovateľov vyjadrila úprimné poďakovanie za Tvoj neoceniteľný prínos do našich životov. Prajeme Ti najmä pevné zdravie, aby si aj naďalej mohla rozvíjať svoj vedecký potenciál a inšpirovať tých, pre ktorých si sa stala nielen odbornou, ale aj ľudskou oporou.

Literatúra

- BODNÁROVÁ, M. (2023): Vedecká konferencia pri príležitosti životného jubilea profesorky Daniely Slančovej. In: *Slovenská reč*, 88/2, 141 – 148.
- FURDÍK, J. (2008): *Teória motivácie v lexikálnej zásobe*. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG.
- Jazyk a kultúra. Komunikácia v športe a o športe* (2018): 9/35, 1 – 259. Dostupné na: <https://www.ff.unipo.sk/jak/cislo35.html> (cit. 1. 12. 2023).
- Jazyk a kultúra. Aktuálne otázky prešovskej lingvistickej slovakistiky* (2019): 10/39 – 40, 57 – 142. Dostupné na: <https://www.ff.unipo.sk/jak/cislo39-40.html> (cit. 1. 12. 2023).
- Jazyk a kultúra. Stretnutie so štýlom* (2022): 13/51, 1 – 259. Dostupné na: <https://www.ff.unipo.sk/jak/cislo51.html> (cit. 1. 12. 2023).
- KESSELOVÁ, J. – IVANOVÁ, M. (2013): Jubileum Daniely Slančovej. In: *Jazykovedný časopis*, 64/2, 186 – 190.
- MOLNÁROVÁ, P. (2022): SLANČOVÁ, D., MERGEŠ, J., KLINGOVÁ, J., SOKOLOVÁ KIČURA, J. 2021. Úvod do štúdia žurnalistických žánrov v tlačových médiách. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta. 464 s. ISBN 978-80-555-2892-2. In: *Lingua et vita*, 21/2022, XI/1, 89 – 90.
- OLOŠTIK, M. (2011): *Aspekty teórie lexikálnej motivácie*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- OLOŠTIK, M. (2023): Súčasná slovenská jazykoveda (čo máme, čo nám chýba a čo ďalej?). In: *Slovenská reč*, 88/1, 90 – 112.
- RUSNÁK, J. (2017): Dvadsať rokov s prešovskou mediálkou: Poznámky k scenáru pripravovaného filmu. In: Regrutová, L. – Šoltésiová, S. (eds.): *20 rokov mediálnych štúdií v Prešove*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. Dostupné na: <https://www.pulib.sk/web/pdf/web/viewer.html?file=/web/kniznica/elpub/dokument/Regrutova1/subor/9788055519258.pdf> (cit. 18. 12. 2023).
- SLANČOVÁ, D. (1999): *Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy – opis registra*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- SLANČOVÁ, D. (2003): Východiská interaktívnej štylistiky (Od eklektizmu k integrácii). In: *Slovenská reč*, 68/4, 207 – 223.
- SLANČOVÁ, D. (ed.) (2008¹, 2015²): *Štúdie o detskej reči*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. 2. vyd. online. Dostupné na: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Slancova3> (cit. 1. 12. 2023).
- SLANČOVÁ, D. (2011): Štýlema – mistríkovské (a iné) inšpirácie. In: *Slovenská reč*, 76/5 – 6, 300 – 310.
- SLANČOVÁ, D. (2014): Komunikácia v športe v prieniku lingvistík. In: Kesselová, J. – Imrichová, M. – Ološtiak, M. (eds.): *Registre jazyka a jazykovedy (I). Na počesť Daniely Slančovej*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 37 – 43.
- SLANČOVÁ, D. (2017a): Športová komunikácia v prieniku sociolingvistických perspektív. In: *Jazyk a kultúra*, 8/31 – 32, 153 – 160. Dostupné na: https://www.ff.unipo.sk/jak/31-32_2017/Daniela_Slancova_studia.pdf (cit. 1. 12. 2023).

- SLANČOVÁ, D. (2017b): Športová lingvistika a jazyk mediálneho športu. In: Peknušiaková, E. – Smoláková, V. (eds.): *Médiá a text 6. Zborník príspevkov: I. časť*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 79 – 86. Dostupné na: <https://www.pulib.sk/web/pdf/web/viewer.html?file=/web/kniznica/elpub/dokument/Peknušiakova2/subor/9788055518282.pdf> (cit. 1. 12. 2023).
- SLANČOVÁ, D. (2018a): *Editoriál*. In: Jazyk a kultúra, 9/35, 1. Dostupné na: https://www.ff.unipo.sk/jak/35_2018/Daniela_Slancova_editorial.pdf (cit. 1. 12. 2023).
- SLANČOVÁ, D. (ed.) (2018b): *Desať štúdií o detskej reči. Lexika – gramatika – pragmatika*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- SLANČOVÁ, D. (2019a): Lingvistický výskum vývinu reči slovensky hovoriacich detí: stručný prehľad a bibliografia. In: *Jazyk a kultúra*, 10/39 – 40, 105 – 130. Dostupné na: https://www.ff.unipo.sk/jak/39-40_2019/Daniela_Slancova_studia.pdf (cit. 1. 12. 2023).
- SLANČOVÁ, D. (2019b): Socioštylistika ako súčasť interaktívnej štylistiky – návraty a perspektívy. In: *Jazykovedný časopis*, 70/3, 607 – 625.
- SLANČOVÁ, D. (2020a): Dievčatá/ženy a chlapci/chlapi v športovom dialógu. In: *Jazykovedné aktuality*, 57/1 – 2, 39 – 47.
- SLANČOVÁ, D. (2020b): Štylistika komentárov televíznych prenosov z krasokorčuľovania: slovensko-české porovnanie. In: Jílková, L. – Mrázková, K. – Özörenick, H. (eds.): *Jak je důležité mít styl. Pocta Janě Hoffmannové*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 374 – 389.
- SLANČOVÁ, D. (2020c): Jazyková situácia súčasnej slovenčiny v románoch Dominika Dána. In: Pekařovičová, J. – Vojtech, M. (eds.): *Studia Academica Slovaca: prednášky 56. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 217 – 233.
- SLANČOVÁ, D. (2020d): Socioštylistická analýza románu Dominika Dána „Noc temných klamstiev“ – náčrt metódy. In: *World Literature Studies*, 12/2, 85 – 96.
- SLANČOVÁ, D. (2020e): Socioštylistika v komplexe interaktívnej štylistiky. In: Kravčák, P. (ed.): *Komunikačné paradigmy v lingvistike a žurnalistike. Zborník z vedeckej konferencie konanej pri príležitosti životného jubilea prof. PhDr. Jozefa Mlacka*. Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo KU, 177 – 191.
- SLANČOVÁ, D. (2021a): Dialogická komunikácia v komentovaní televíznych prenosov z krasokorčuľovania. In: Kraviarová, M. – Peknušiaková, E. (eds.): *Médiá a text 7 (II. časť)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 99 – 109. Dostupné na: <https://www.pulib.sk/web/pdf/web/viewer.html?file=/web/kniznica/elpub/dokument/Kraviarova1/subor/9788055528311.pdf> (cit. 1. 12. 2023).
- SLANČOVÁ, D. (2021b): Spoločenské problémy v románe Dominika Dána Hriech náš každodenný: prípadová štúdia. In: Jambor, J. – Souček, J. – Zázrivcová, M. (eds.): *Aktuelle gesellschaftliche Probleme im Kriminalroman der Gegenwart am Beispiel von deutsch-, französisch- und slowakischsprachigen Texten*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 264 – 276.
- SLANČOVÁ, D. (2021c): Étos zázračnej futbalovej lopty alebo... keď futbalová hviezda píše pre deti. In: Gal Drzewiecka, I. – Dziak, D. (eds.): *(Po)etika umeleckej tvorby pre deti a mládež: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Éthos a poésis v umeleckej tvorbe pre deti a mládež, organizovanej pri príležitosti okrúhleho životného jubilea prof. PhDr. Zuzany Stanislavovej*. CSc. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 66 – 76.
- SLANČOVÁ, D. (2022a): Jazyk mediálneho športu v komentovaní priamych prenosov z krasokorčuľovania. In: Kováčová, V. (ed.): *Aspekty literárnovedné a jazykovedné: Zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku*. Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo KU, 165 – 179.
- SLANČOVÁ, D. (2022b): Štylistika obrazu rodiny v románe Dominika Dána Na podpätkoch. In: Jambor, J. – Malinová, Z. – Souček, J. (eds.): *Rodina ako spoločenský problém v súčasnom švajčiarskom a slovenskom kriminálnom románe*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 106 – 119.
- SLANČOVÁ, D. (2023): Slovenská štylistika Ľudovíta Šenšela v súradniciach času. In: Šenšel, L.: *Slovenská štylistika*. Liptovský Mikuláš: Spol. Martina Rázusa v Liptovskom Mikuláši, 99 – 110.

- SLANČOVÁ, D. – KOVALIK SLANČOVÁ, T. (2018a): Športová lingvistika – vymedzenie interdisciplinárneho výskumu. In: *Slavica Slovaca*, 53/3 – 4, 109 – 116.
- SLANČOVÁ, D. – KOVALIK SLANČOVÁ, T. (2018b): Lexéma *hrať* v trénerskom komunikačnom registri – k vymedzeniu registrovo motivovaného významu. In: *Jazykovedný časopis*, 69/3, 430 – 445.
- SLANČOVÁ, D. – KOVALIK SLANČOVÁ, T. (2018c): Lexéma *lopta* v trénerskom komunikačnom registri. In: *Jazyk a kultúra*, 9/35, 209 – 235. Dostupné na: https://www.ff.unipo.sk/jak/35_2018/Daniela_Slancova_Terezia_Kovalik_Slancova_studia.pdf (cit. 1. 12. 2023).
- SLANČOVÁ, D. – KOVALIK SLANČOVÁ, T. (2018d): Analysis of register in coachs' communication in Slovak – basic information. In: *Studia Philologica Universitatis Velikotarnovensis*. Veliko Tarnovo: St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, 163 – 172.
- SLANČOVÁ, D. – KOVALIK SLANČOVÁ, T. (2019a): Somatická lexika v športovej komunikácii: lexéma *ruka* v trénerskom komunikačnom registri. In: Pekarovičová, J. – Vojtech, M. (eds.): *Studia Academica Slovaca: prednášky 55. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 196 – 215.
- SLANČOVÁ, D. – KOVALIK SLANČOVÁ, T. (2019b): Personal and social deixis in coach communication register. In: *SKASE Journal of Theoretical Linguistics*, 16/3, 108 – 135. Dostupné na: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiThZfzn5uDaxUJtaQKHRBfAiEQFnoECBMQAQ&url=http%3A%2F%2Fwww.skase.sk%2FVolumes%2FJTL41%2Fpdf_doc%2F07.pdf&usg=AOvVaw2cbd-W49o-YAzUCoJJFniC&opi=89978449 (cit. 19. 12. 2023).
- SLANČOVÁ, D. – KOVALIK SLANČOVÁ, T. (2019c): *Slovná zásoba trénerského komunikačného registra – volejbal*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- SLANČOVÁ, D. – MERGEŠ, J. – KLINGOVÁ, J. – KIČURA SOKOLOVÁ, J. (2021): *Úvod do štúdia žurnalistických žánrov v tlačových médiách*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- SLANČOVÁ, D. – OLOŠTIAK, M. (2014): Šesťdesiat rokov akademickej jazykovednej slovakistiky v Prešove. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- SLANČOVÁ, D. – SLANČOVÁ, T. (2012): Komunikačný register ako alternatíva funkčného štýlu (na pozadí komunikácie v športe). In: *Styl*, 11, 177 – 187.
- SLANČOVÁ, D. – SLANČOVÁ, T. (2014): *Reč pohybu, autority a súdržnosti. Pragmatická analýza trénerského komunikačného registra v komunikácii s hráčmi kolektívnych loptových hier staršieho školského veku*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta športu.
- SLANČOVÁ, D. – SPÁČILOVÁ, S. et al. (2022a): *Úvod do štúdia interaktívnej štylistiky I, II*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.
- SLANČOVÁ, D. – SPÁČILOVÁ, S. (2022b): Štylistické výskumy v časopise Slovenská reč. In: *Slovenská reč*, 87/3, 283 – 306.
- SLANČOVÁ, D. – ZAJACOVÁ, S. (2007): Komunikačný register ako prostriedok verbálnej socializácie dieťaťa. In: Orgoňová, O. (ed.): *Jazyk a komunikácia v súvislostiach II*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 153 – 163.
- ŠENŠEL, E. (1921/2023): *Slovenská štylistika*. Liptovský Mikuláš: Spol. Martina Rázusa v Liptovskom Mikuláši.
- ŠIDÁK, P. (2013): *Úvod do studia genologie. Teorie literárního žánru a žánrová krajina*. Praha: Akropolis.

ŽIVOTNÉ JUBILEUM IVANA OČENÁŠA

Anna Gálisová

*Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Filozofická fakulta
Tajovského 40, Banská Bystrica
E-mail: anna.galisova@umb.sk*

Na jeseň roku 2023 dosiahol ďalší životný míľnik vysokoškolský učiteľ, bibliograf a redaktor, lingvista srdcom, dušou i slovom PaedDr. Ivan Očenáš, PhD. Pre doktora Očenáša alebo Ivka, ako ho zvyknú osloviť jeho spriaznené duše, je charakteristická najmä rozvážnosť a hlbavosť, ako aj vycibrený zmysel pre intelektuálny humor či blízky vzťah k umeniu a kultúre. Jeho precíznosť, dôslednosť, pokora a v osobnosti zakorenená úctivosť sa prejavujú nielen vo vzťahu k ľuďom, ale sú čitateľné a prítomné i v jeho vzťahu k vede. V súčasnosti oslavujeme šesťdesiat rokov od jeho narodenia, čo je príležitosťou na pripomenutie zásluh jubilanta v oblasti slovenskej jazykovedy.

Ivan Očenáš sa narodil 25. októbra 1963 v Banskej Bystrici, kde prežil aj svoje detstvo a mladosť. Po gymnaziálnom štúdiu sa rozhodol pre učiteľské povolanie a v roku 1982 nastúpil na vtedajšiu samostatnú Pedagogickú fakultu v Banskej Bys-

trici ako študent učiteľstva všeobecnovzdelávacích predmetov v kombinácii slovenský jazyk a literatúra – občianska náuka. Mimoriadne úspešným ukončením vysokoškolského štúdia v roku 1987 získal akademický titul paedagogicae doctor (PaedDr.). Takmer desaťročie pôsobil ako stredoškolský učiteľ na viacerých školách na strednom Slovensku a súčasne sa v rokoch 1991 – 1994 venoval štúdiu nemeckého jazyka a literatúry na Fakulte humanitných a prírodných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Od roku 1995 začal pracovať ako vysokoškolský pedagóg na Katedre materinského (o krátky čas slovenského) jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Neskôr nastúpil na externé doktorandské štúdium na Filozofickú fakultu Prešovskej univerzity v Prešove, ktoré v roku 2002 úspešne ukončil a nadobudol akademický titul PhD. Pracovisko, na ktorom jubilant v danom období pôsobil, prešlo viacerými organizačnými zmenami. Už v novom miléniu došlo k spojeniu troch univerzitných slovakistických pracovísk do jedného celku s názvom Katedra slovenského jazyka a literatúry na Fakulte humanitných vied UMB. Tá sa neskôr modifikovala na Katedru slovenského jazyka a komunikácie Filozofickej fakulty UMB. Počas svojho pôsobenia na týchto katedrách Ivan Očenáš vykonával viac než 10 rokov funkciu vedúceho katedry a isté obdobie tiež pôsobil ako prodekan pre pedagogickú činnosť na Filozofickej fakulte UMB v Banskej Bystrici. Svoju kariéru vysokoškolského učiteľa (načas) ukončil v roku 2019, aby sa začal profesionálne venovať bibliografickej činnosti v Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici. Spojenie s univerzitným prostredím však úplne neprerušil a od aktuálneho akademického roka opäť parciálne pedagogicky pôsobí na Katedre slovenského jazyka a komunikácie FF UMB.

Profesionálny záujem Ivana Očenáša ako lingvistu sa od začiatku jeho vedeckého úsilia koncentroval predovšetkým na oblasť fonetiky a fonológie, ako aj ortografie, hoci sa postupne rozšíril aj o ďalšie oblasti jazykovedného výskumu. Svoj záujem o oblasť fonológie, morfonológie a ortografie spečatil už v dizertačnej práci *Korešpondencia prvkov fónickej a grafickej sústavy v súčasnej spisovnej slovenčine* (2002). Táto problematika sa stala pre jubilanta srdcovou záležitosťou a venoval sa jej celý svoj profesionálny život. Svedčí o tom viacero konferenčných, zborníkových i časopiseckých vedeckých textov publikovaných doma i v zahraničí, napr. *O niektorých reláciách prvkov fonickej a grafickej sústavy slovenčiny v procese komunikácie* (1999), *Fonické a grafické signály v spravodajských komunikátoch* (2002), *Komunikačné funkcie prvkov grafickej sústavy spisovnej slovenčiny (na príklade vyjadrovania emócií v elektronických písaných komunikátoch)* (2006), *K niektorým špecifikám korešpondencie fónických a grafických prvkov v prevzatých slovách* (2013), ako aj vedecká monografická práca *Fónická a grafická sústava spisovnej slovenčiny: Vývin a korešpondencia ich prvkov* publikovaná v r. 2007, v ktorej autor nadviazal na syntetickú fonologickú teóriu profesora Jána Sabola a rozvinul ju.

Venoval sa aj iným oblastiam fonológie, a to najmä neutralizáciám fonologických vokalických a konsonantických protikladov. Vlastný vedeckovýskumný záujem o slovenskú fonetiku a fonológiu prezentoval aj v prehľadovo-analytickej vedeckej štúdii *Fonetické a fonologické výskumy v časopise Slovenská reč* (2022). Oblasť svojho vedeckovýskumného aj pedagogického záujmu rozšíril tiež o morfológickú stavbu slovenského jazyka, čo dokazuje nielen vysokoškolský učebný text *Fonetika so základmi fonológie a morfológia slovenského jazyka* (2003), ale aj jeho participácia na riešení vedeckých projektov, v rámci ktorých sa zaoberal otázkami valencie slovies. Dva najvýraznejšie výstupy z týchto aktivít sú výsledkom jubilantovej kooperácie so slovenskou a francúzskou romanistikou, čo je dôkazom jeho schopnosti uchopiť vedeckovýskumné snaženia v širšom filologickom rámci. Ivan Očenáš je spoluautorom kolektívnej monografie *Valenčné potencie slovies v kontraste* (2016), autorom dvoch kapitol v zahraničnej publikácii *Conception d'une nouvelle grammaire slovaque pour les francophones: Système linguistique et valence verbale*, ktorá vyšla v r. 2018 v Paríži, a taktiež spoluautorom publikácie *Terminológia slovies. Slovensko-španielsko-francúzsko-taliansky výkladový slovník* (2011).

Komplexná publikačná činnosť Ivana Očenáša reflektuje široký záber jeho vedeckého záujmu. Okrem spomínaných oblastí lingvistiky sa venoval aj teórii komunikácie, najmä oblasti náboženskej komunikácie (napr. štúdie *Jazyk v komunikácii náboženského a cirkevného prostredia*, 1999; *Jazykovo-komunikačné regulátory homiletických textov v konfesionalnej tlači*, 2000) a otázkam manipulácie v komunikácii (napr. *Manipulácia a kontramaniplácia v mediálnej komunikácii*, 2015; *Persuazívnosť a manipulatívnosť v reklame na bankové produkty*, 2016). Čiastkovo sa zamýšľal aj nad didaktickými otázkami – *Aktuálny model štátnej skúšky zo slovenského jazyka a literatúry s didaktikou v kreditovom systéme štúdia učiteľstva pre 1. stupeň základných škôl na Pedagogickej fakulte UMB v Banskej Bystrici* (2005); *Elektronická (internetová a multimediálna) podpora vyučovania slovenského jazyka a literatúry* (2006) a i. – a problémami z oblasti onomastiky (napr. *Zmeny v názvoch ulíc a námestí vo vybraných slovenských mestách*, 1996; *Názvy kostolov na Slovensku*, 2000).

Ivan Očenáš svoju profesionálnu činnosť rozšíril o popularizáciu slovenského jazyka a kultúry, v mnohých časopisoch publikoval populárno-náučné články o jazyku a komunikácii. Je tiež autorom početných recenzií odborných lingvistických textov a značná časť jeho tvorivej činnosti spočíva v redakčnej práci. Bol členom viacerých redakčných rád vedeckých a odborných zborníkov aj knižných publikácií, ako i dlhoročným členom redakčnej rady a jazykovým korektorom Spravodajcu Univerzity Mateja Bela. Je jazykovým korektorom či jazykovým redaktorom desiatok knižných publikácií.

Zmena povolania rozšírila jubilantove publikačné aktivity aj o bibliografické diela a príspevky na vedeckých konferenciách. Pri tejto činnosti sa venuje pred-

všetkým systematickej bibliografickej dokumentácii a aktualizácii databázy bibliografických údajov o významných osobnostiach (najmä, ale nielen) s väzbou na banskobystričský región. Jedným z jeho posledných počinov tohto charakteru je publikácia *Peter Karvaš : personálna bibliografia* (2020).

Je zrejmé, že Ivan Očenáš svojím lingvistickým aj bibliografickým dielom prispel a naďalej prispieva k rozvoju slovenskej lingvistiky i širšej kultúrnej oblasti. Vďaka svojej precíznosti a vynikajúcej znalosti i praktickému ovládaniu slovenskej ortografie, ako aj gramatických noriem a predovšetkým vďaka vycibrenému jazykovému citu oblieka redigovaným textom vhodný i kultúrne vyspelý jazykový šat.

Milý Ivan, dovoľ, aby som Ti v mene všetkých bývalých i súčasných kolegýň a kolegov, ako aj vo svojom mene zablahoželala k okrúhlemu jubileu. Do ďalších životných dekád Ti prajeme pevné zdravie, množstvo osobných i pracovných úspechov a kontinuálny vzťah s lingvistikou a jazykmi. Všetko najlepšie! Alles Gute zum Geburtstag! С днём рождения! Happy birthday! ¡Feliz cumpleaños! Sto lat!

POKYNY PRE AUTOROV (podrobne na https://www.juls.savba.sk/sr_pre_autorov.html)

Redakcia časopisu Slovenská reč uverejňuje originálne autorské recenzované a dosiaľ nikde nepublikované príspevky. Súčasťou príspevkov do rubrik Štúdie a Diskusie a rozhľady je preklad názvu príspevku do angličtiny, abstrakt (500 – 1000 znakov) a kľúčové slová (5 – 10) v angličtine. Príspevky prijímame na adrese: sr@juls.savba.sk. Text je možné poslať aj prostredníctvom voľby „Pošlite príspevok“ z webovej stránky časopisu <https://www.sr.juls.savba.sk>. Autori zaslaním príspevku vyjadrujú súhlas s jeho redakčným spracovaním aj so spracovaním osobných údajov.

Pravidlá formálnej úpravy textu

- Texty sa predkladajú v elektronickej podobe vo formáte .docx alebo .odt, písmo Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5. Kľúčové slová, abstrakty a písmo v tabuľkách majú veľkosť 11.
- V prípade, že sa v texte vyskytujú zvláštne znaky, tabuľky, grafy a pod., je potrebné odovzdať príspevok aj vo verzii pdf a netextové časti poslať v osobitnej prílohe. Minimálne rozlíšenie netextových častí je 300 dpi.
- Text príspevku má byť zarovnaný z ľavej strany, tvrdý koniec riadka (enter) sa používa len na konci odseku. Prvý riadok odseku je odsadený 1 cm.
- Používajú sa nadpisy štyroch úrovní takto: **1. ÚVOD**; 1.1. VERBÁ; **1.1.1. Plnovýznamové verbá**; 1.1.1.1. Prefixálne verbá.
- Kurzíva sa spravidla používa pri uvádzaní príkladov, názvov štúdií, publikácií, jazykových elementov a pod.
- Odkazy na literatúru v texte sa uvádzajú s pagináciou alebo bez paginácie takto: (Ďurovič 1999, s. 102); (Ďurovič 1999, s. 102 – 103); Ľ. Ďurovič (1999, s. 102); Ľ. Ďurovič (1999, s. 102 – 103). V prípade citovania dvoch odlišných publikácií jedného autora, ktoré vyšli v tom istom roku, za rokom vydania sa uvádza malé písmeno (napr. Ďurovič 1999a, 1999b). Zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci príspevku (nie v poznámkach pod čiarou) v abecednom poradí. Ak obsahuje viac položiek jedného autora, jednotlivé položky sa radia chronologicky vzostupne (od najskoršieho vročenia).

Spôsoby uvádzania bibliografických odkazov (príklady)

• knižná publikácia

FURDÍK, J. (1993): *Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie*. Levoča: Modrý Peter.

JAROŠOVÁ, A. – BUZÁSSYOVÁ, K. (eds.) (2006): *Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. Bratislava: Veda.

• článok v časopise

IVANOVÁ, M. (2020): Reciprocita v slovenčine a optimalizácia jej lexikografického spracovania. In: *Slovenská reč*, 85/2, 143 – 161.

• štúdiá v zborníku

ONDREJOVIČ, S. (2015): Medzi purizmom a globalizmom. In: Wacharczyková, J. – Satinská, L. – Ondrejovič, S. (eds.): *Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch. Sociolinguistica Slovaca*. 8. Bratislava: Veda, 25 – 32.

• korpus

Slovenský národný korpus – prim-8.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2018. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk> (cit. 13. 11. 2021).

• internetový odkaz

Ak má zdroj známeho autora, uvádzame ho v sekcii **Literatúra** s informáciou o dostupnosti, napr.: ŠMERK, P. (2009): Deriv – webové rozhraní. Dostupné na: <http://def.fi.muni.cz/deriv> (cit. 2. 11. 2021). Všeobecné zdroje (bez uvedenia autora) citujeme technikou číselných odkazov. Na príslušné miesto v texte vložíme číselný odkaz vo forme horného indexu v hranatej zátvorke, napr. ^[1]. Zoznam týchto referencií uvádzame v číselnej postupnosti na konci článku v sekcii **Internetové zdroje**. Napr.: ^[1] Araneum Slovaca V. Dostupné na <http://aranea.juls.savba.sk/guest/index.html> (cit. 3. 11. 2021).

SLOVAK LANGUAGE

JOURNAL FOR THE SLOVAK LANGUAGE RESEARCH

PUBLISHED BY ĽUDOVÍT ŠTÚR INSTITUTE OF LINGUISTICS, SLOVAK ACADEMY OF SCIENCES

SLOVENSKÁ REČ

ČASOPIS PRE VÝSKUM SLOVENSKÉHO JAZYKA

ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED, v. v. i.

Výhradný distribútor na Slovensku/The exclusive distribution in Slovakia:

SAP – Slovak Academic Press, s. r. o., Bazová 2, 821 08 Bratislava, Slovenská republika

e-mail: sap@sappress.sk, www.sappress.sk, registračné číslo 7089

Ročné predplatné pre Slovensko/Annual subscription for Slovakia: 15 €

Jednotlivé číslo/Separate issue: 5 €

© Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., Bratislava

ISSN 0037-6981 (tlačená verzia/print)

EV 3695/09

ISSN 1338-4279 (online)

IČO vydavateľa 00167 088